Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Bidrag til

HAMMERUM HERREDS

menigheds- og præstehistorie

Ved

PAUL NEDERGAARD

sognepræst

Hefte 2 (25 kr.)

Særtryk af »Dansk præste- og sognehistorie«, bind VI

København 1963

bindelse med de vakte. Det berettes, at de vakte jævnligt gik 5–6 mil til Sejling for at høre pastor *Kampmann*.

Pastor *C. F. E. Lehn* (1861–73) var sp her i de aar, da vækkelsen, som stadig havde holdt sig siden *Kr. Idoms* tid, rigtig slog an. Han var højkirkelig, imod vækkelsen. Vækkelsen ved IM voksede kraftigt, og Vilh. Beck kom efter *Bülows* opfordring til Snejbjerg. *Vilh. Beck* fortæller (Erindr s 75), at han paa sin missionsrejse 1865 kom til Snejbjerg sm m *Johs. Clausen,* blev modtaget fortræffeligt af pastor *Lehn,* men efter aftensmaden fik piben en anden lyd. »Jeg har ikke haft bud efter de to herrer,« sagde Lehn, »og nu vil De formodentlig imorgen lægge et basilisk-æg i kirken, som jeg saa skal ruge ud.« Saadan fortsatte han, til »alle lemmer dansede i ham«. *Clausen* blev »frygtelig nervøs« og søgte at mildne *Lehn:* »De taler saa meget om kærlighed! Men husk paa, at kærlighed ikke bruger fremfusenhed!« hvortil *Lehn* rasende svarede: »Maa jeg bede mig fritaget for gudsbespottelse.« *Vilhelm Beck* tog det med knusende ro. Han stoppede sin pibe med Lehns tobak og sagde: »Lad os gaa ind til damerne, de er skikkeligere.« Om natten blev det storm, Becks prædikenpapirer blæste ned af bordet, Clausen jamrede sig. En af præstegaardens længer væltede i stormen. Næste dag prædikede *Beck* og *Clausen,* og »bagefter foer *Lehn* op paa prædikestolen og begyndte et voldsomt felttog, men kanonaden sagtnede lidt efter lidt og døde i bar kærlingesnak«, (Vilh. Beck).

Da *Beck* nogle dage efter holdt møde paa Møltrup hos *Fritz Lawaetz,* kom pastor Lehn til Møltrup, men Lawaetz forbød ham at tale. Alligevel sprang han op og »afleverede en mængde snak«, trak Beck ind i en tom stue og sagde: »Nu har jeg afleveret min bekendelse, og nu haaber jeg, vi er enige.« Det mente Beck ikke, hvortil Lehn svarede. »De er en haard og dømmende aand, som jeg forbyder at komme i mit sogn. Men Clausen maa gerne komme!« Da Beck oplyste, at han og Clausen var fuldt enige, raabte Lehn: »Saa maa han heller ikke komme«, og foer ud af huset.

1864 var *Kr. Jakobsen* blevet lærer i Tanderup, og den tid, han var her, var maaske hans livs frugtbareste afsnit. Han virkede i skolen og hjemmene, holdt ca 100 møder om aaret, og IM voksede sig stærk, og omtrent samtidig kom *Kristoffer Hansen* til Snejbjerg, hvor han boede nogle aar. Fra den første vækkelses tid i 40'erne var gdjr *P. Kjærgaards* kone, *Ane Krogstrup.* Hun gik den lange vej til Bording for at høre *Blume.* Omkr 1864 blev *Mikkel Hjøllund,* Tanderupkær, vakt ved Kr. Jakobsen, som havde talt over ordene: »Gid du var varm eller kold, men du var lunken«, en tale som først havde grebet Mikkels 16 aarige datter *Maren,* og som hun huskede til sin høje alderdom. *Mikkel Hjøllund* tog aktivt del i møderne, og uden at være fast ansat missionær holdt han mange møder, baade i Snejbjerg, Aulum og Vinding osv sm m *Kr. Jakobsen* og *Kristoffer Hansen. Ane Krogstrups* hjem var fast samlingssted. Her kom præsterne *Blume, Bülow, Krag* og *Koch* og miss *Stubkjær, Dahlstrøm* og *Krf. Hansen.* Der kom mange; om sommeren holdtes møderne i den store lade. Efter mødet vandrede en stor bakke med smørrebrød hen over hovederne paa folk, og de, der havde langt hjem, kunne forsyne sig. Folk sad endog oppe paa tagbjælkerne.

Ane Krogstrup var mormor til højesteretspræsident *Thomas Frølund* (* 83 i Trælund, † 57) som (Kr Dbl 27. jan 53) fortæller om sit barndomshjem i Trælund: det var »præget af gammeldags gudsfrygt og nøjsomhed, og mine bedsteforældre kom til at betyde mere for os børn end bedsteforældre i almindelighed. De var paavirket af Christiansfelderne, og de paavirkede naturligvis ogsaa os. Ogsaa i skolen fik vi et levende indtryk af levende kristendom.«

En mand, *Thue Kjær,* Tanderupkær, blev vakt ved en gudstjeneste i Rind kirke, hvor han blev forbitret over, at præsten tilsyneladende stod og tegnede et billede af ham selv, og da han nogle dage efter hørte sin lille datter læse i katekismen, slog det ned i ham, at han var en synder. Efter lang sjælekamp kom han til hvile i troen, sluttede sig til de vakte, gik rundt og vidnede. – Lærer *Kr. Jakobsen* gjorde et betydeligt arbejde, dels i skolen, dels ved møder. En lærer skriver, at hans taler »næsten udelukkende var vækkelsesprædikener, og der blev grædt meget«. Syndsfølelsen var stærk, grundtonen var lovmæssig. Man krævede søndagens helligholdelse og afholdenhed. Man drøftede, om man kunne læse avis eller købe rugbrød med paa vej hjem fra kirke om søndagen. Kredsens indbyrdes kærlighed og sammenhold var stor. Der blev sunget meget i »Pilgrimsharpen«. *Kr. Jakobsen* forstod paa en sund maade at lede bevægelsen ind i IM.

Kr. Idom fik ogsaa betydning og indgang i *Tjørring. Jørgen Brogaard,* Tjørring, var vist den første, der blev omvendt. Missionær *Krf. Hansen* kom til at tjene i hans gaard, flere unge blev omvendt. Ved grænsen ind til Sinding sogn boede vejmand *N. Chr. Pind,* broder til *Iver Pind* (Snejbjerg), der uddelte mange traktater. *N. Chr. Pind* kunne ved møderne tale saadan, at de syntes, at »der var mere grund i det han sagde, end i de andres tale«. Brødrene *Hans* og *Mads Østergaard,* hjulmager *Niels Paaske,* der flyttede til Aarhus, og skomager *Hans Christensen* blev ogsaa vakt ved *Kr. Idoms* tale, skomagerens hjem blev samlingssted for de vakte. Modstandere kastede sten ind ad vinduerne. *Mads Bank* fra Christiansfeld kom her og talte, saa børnene aldrig glemte det. Ogsaa i Trælund var der en lille kreds af ivrige vakte, en hel lille menighed, hvor *And. Stubkjær* og de andre missionærer jævnligt kom. *Jens Jørgensen,* der døde ung, huskes særligt, og hans broder, *Thomas Jørgensen,* Tjørring. En tredie broder, *Jakob Jørgensen* i Lind, var fader til *Kr. Jacobsen. Chr. Brinch,* Trælund, var præstesøn fra Sunds og svigerfader til *And. Stubkjær* og en af de bærende i kredsen.

Vækkelsen kunne ogsaa paa anden maade komme til de enkelte sjæle. En mand fortæller (Livsr, s 26) om, at han som 14-aarig havde været til julegilde paa Voldsgaard i Snejbjerg. Der hørte han de unge gøre grin med Bibelen, især historien om Samson. Han fik den tanke, at Bibelen var mere end som saa, fik fat i en Bibel og blev omvendt.

Medens vækkelsen i *Snejbjerg* sogn som de fleste steder gled ind i *Indre Mission*, udviklede det sig i *Tjørring* saaledes, at **dømmerpartiet** her kom til at øve særlig indflydelse. Under Sal-Vinderup er dømmerne nærmere omtalt. *Jens Hau* var deres leder. I Vorgod var *H. P. Clemmensen* leder, i Tjørring var smed *Peder Gravesen* († 1894) leder (se s 780 f). Han boede i Tjørring, var en lille, begavet mand, energisk, haard og maalbevidst, skarp i ord og meninger. Efterhaanden som spaltningen (se Sal) gennem privatadministration af nadveren ved husfaderen (»præst«) blev større og større, løstes forbindelsen med kirken, og *P. Gravesen* sagde, at »naar troen forvistes fra kirken, saa var alle Guds børn ogsaa forvist derfra«. Han var nok en begavet mand, men hans horisont var højst begrænset, han var haard lige til stivsind, og derfor var hans energi farlig. Man holdt forsamling hver søndag efterm rundt i gaardene. »Præsten« holdt bøn, medens forsamlingen knælede, man sang Kingos salmebog, læste Luthers prædikener, hvorefter alle gik til alters efter et skriftemaal, hvor hver enkelt bekendte sine synder offentligt (ret uhyggelige og forargelige bekendelser). Børn kom til alters, blot de sagde, de ville smage brødet. Dømmerkredsen paa egnen omfattede henved 50 fam (10 i Herning, 5 i Snejbjerg, 20 i Tjørring, og enkelte fra andre sogne. Faderen døbte selv børnene, og i kirkebøgerne indførtes de med navne som separatister, fanatikere eller dømmere i anmærkningsrubrikken. Gøtzsche har i Træk af j vækk hist, s 85 f, nærmere redegjort for dømmernes særlige teologi. Dødfødte børn gik fortabt. (P. Gravesens kone fik selv et dødfødt barn!) alle udenfor kredsen fordømtes som kættere, man fordømte al tale om omvendelse efter døden osv. De havde ogsaa deres egen etik: præster maatte ikke faa løn. Mellemtingene var forbudt. En tid var røgtobak, men ikke skraatobak forbudt, dans var noget af det værste, assurance var afgudsdyrkelse, kortspil var djævelens værk, men de havde intet forbud mod spiritus, og senere blev drukkenskab ikke ualmindelig blandt epigonerne. Man skulle helst gifte sig inden for samfundet, og straks efter forlovelsen, alle forlystelser og markedsgøgl var selvfølgelig en pestilens, og de veteraner, der efter krigen fik medaljer, ville ikke hente dem, thi det var verdens væsen. Der gik mange nedsættende historier om dømmerne og deres liv, men adskillige tog det ganske alvorligt. Særligt i den første tid. Der kom store vanskeligheder ved børnenes undervisning. Børnene skulle jo gaa i offentlig skole og lade sig eksaminere af skolekommissionen, hvor sognepræsten var fmd. Men dømmerne kunne ikke taale, at en præst, som de ansaa for vantro, skulle eksaminere deres børn i religion. Efter en sag fra Snejbjerg resolverede ministeriet 29. juli 1861, at da det paagældende parti var udtraadt af folkekirken maatte loven af 2. maj 55 komme til gyldighed, saa præsten havde samme ret til at overhøre partiets børn som alle andre privat underviste børn. Saa ønskede dømmerne, at deres børn blot blev eksamineret af læreren, men Snejbjerg liber dat 18. okt 1862 viser, at de fik afslag. I Snejbjerg–T og Herning havde de en privatlærer, som mødte med børnene til eksamen, og flere gange havde præsterne rost hans undervisning. – Men der blev ogsaa strid om dømmernes ægtevielser. En dømmer, som særligt skarpt havde fordømt præsterne, ville vies, skønt han var fraskilt. Baade præsterne *Lehn*, Snejbjerg, og *Boye*, Rind, nægtede det med den begrundelse, at brudeparret tilhørte et parti, der selv forvalter sakramenterne og forkaster ordet, som det forkyndes i kirken. Snejbjerg liber dat 1. aug 63 viser, at ministeriet resolverede, at det ikke kunne paalægges folkekirkens præster at foretage denne ægtevielse, da dømmerne maatte betragtes som udtraadt af folkekirken, idet de selv forrettede daab og nadver. Dermed var adskillelsen fra kirken endelig, (Gøtzsche, s 108). –

1865 deltes det lille dømmersamfund i 2 partier. Det var spm om nadveren, der splittede dem. *Peder Gravesen* holdt paa det *reformerte* (de vantro faar ikke andet end brød og vin), *Poul Chr. Pedersen* holdt paa det lutherske, og *Troels Gravesen* i Herning sluttede sig til ham. (Han døde samme aar). Under Aulum fortælles om et møde, hvor de to fraktioner skændtes drabeligt. Nu valgte de lutherske *P. C. Pedersen* til deres »præst«; han holdt selv skole med sine børn; nordpaa valgte de *Jens Hau* til »præst«. De »lutherske« paa Herningegnen besøgte »de stærke jyder« paa Vejlegnen (Dsk kirketid 1898, sp 561), men blev opmuntret til at holde sammen og rette sig efter den evg luth kirkens orden. Flere traadte nu igen ind i folkekirken. *P. C. Pedersen* traadte ind i folkekirken nogle aar senere, da hans børn blev konfirmeret i Gjellerup. 1907 opløstes denne del af dømmerne. Men den reformerte fløj fortsatte energisk, først med *P. Gravesen* som »præst«, derefter med hans søn, *Chr. Pedersen* († 96, 45 aar). Men han forfaldt til spiritus, og den lille floks tilstand var »meget ynkelig«. Dogmatikken var eneafgørende, dømmen i renkultur. En lidt større flok, 25–30 familier, som næsten alle boede i Tjørring og holdt møder i et lille, beskedent hus ved vejen, nær Gildmosen, uden prydelse eller bibelsprog, med umalede døre; de havde husmd og væver *Peter Jensen* som »præst« i 35 aar, (efter skilsmissen i 80'erne). Han døde 1924 (Herning Avis 4. marts 34). Efter ham valgte de *Mads Nielsen Lodahl* til »præst«.

C. J. Brandt skrev 1869 en større artikel i Dsk Kirketid om dømmerne.

Gøtzsche har (Træk af j v hist, s 123–25) givet en skildring af en gudstjeneste blandt dømmerne.

Kr Dagbl bragte okt 62 en artikel (v Axel Holm) om »Dømmerne«, hvor den nuv leder, *Svend Aage Lodahl* (ejer af »Lodahls Modestrik«) siger: »Vi dømmer ikke nogen. Vi mener at krd er det vigtigste. Søndagen misbruges. Vi er ikke nogen sekt. Vi tilhører det lutherske samfund«. 35–40 familier slutter sig til.

Dømmerbevægelsen gik vild og kom ind i ufrugtbare spor. *Indre Mission* blev i kirken, især takket være mænd som *And. Stubkjær* og *Kr. Jakobsen*, selv om de nok kunne kritisere præsterne. Disse to klare, afgjorte og originale personligheder blev de førende lægfolk i IM. (Gøtzsche i Nationaltid 10. juni 1911 og 17.

april 13). Denne egns bedste karaktertræk findes hos begge, den dybe alvor i gudsforholdet, sakramenttroskab og vestjysk lune.

Luthersk missionsforening kom hertil fra Skjern og Vorgod og slog især rod i Tanderupkær. Naar de fik saa megen indflydelse, skyldtes det modsætningen til dømmerne. Hvad dømmerne havde syndet ved deres lovvæsen, førte til, at man slog over i modsætningen: Den fri naade, og hvor vækkelsen i tilknytning til IM havde faaet for ufrit et præg, gjorde det samme sig gældende (Gøtzsche, s 141).

Skønt flere af præsterne i Snejbjerg var grundtvigske, fik *grundtvigianismen* ikke indpas i Snejbjerg. Vækkelsens modsætning til grundtvigianismen var flere steder vækkelsens kendemærke. Man kendte ikke her grundtvigianisme af selvsyn, og da grundtvigianismen betog en af vækkelsestidens førende prædikanter, *P. Larsen Skrœppenborg,* blev de vakte bange. De fandt grundtvigianismen for »letbenet«. Deres pietisme kunne ikke forliges med grundtvigianernes lyse syn. Først senere mærkedes grundtvigianismen i disse sogne, da *Enevold Terkelsen* blev præst i Ørre, men Snejbjerg–Tjørring blev ikke grundtvigsk præget, selvom der dannedes ungdoms- og foredragsforening. – – –

Blandt lægmændene, som bar vækkelsen og IM, skal især omtales: *Kristoffer Hansen* (* 1833 i Klovborg, † 95 i Silkeborg), han var en af de bedst kendte jyske kolportører. Han var opr snedker og tømrer og arbejdede en tid hos en ældre broder, der var snedker i Tjørring, gik til dans paa Snejbjerg kro. Han blev omvendt som ung ved at høre *Kr. Idom* (IM tid 1954, s 126) og forlovet med en datter af sognefogden i Tjørring, *Chr. Mouritsen,* Petersgaard (han var sognefoged i 50 aar). Chr. Ms kone, *Birte Marie,* var blevet omvendt ved Kr. Idom. og datteren kom ogsaa tidligt til tro. *Chr. Mouritsen* blev tro mod IMs vækkelse, selvom baade dømmere og det grundtvigske livssyn gjorde indtryk paa ham. Brydningerne i 50'erne var stærke. *Chr. Mouritsens* aabnede deres hjem for møder og her kom den unge *Krf. Hansen* og hørte *Kr. Idom, And. Stubkjær, Kr. Jakobsen* og *Jens Maarbjerg.* Petersgaard var ogsaa et kært samlingssted for de unge. Chr. Mouritsens sønner og døtre blev senere gift og sad ved gode gaarde her. Datteren *Mette Kathrine* gik til præst sammen med Kr. Idoms datter, de andre børn drillede hende for hendes hellige faders skyld. Ogsaa Mette Kathrine drillede hende og ville danse med hende. Men Mette Kathrine blev omvendt kort efter sin konfirmation, og det holdt. *Kristoffer Hansen* og *Mette Kathrine* blev gift og fik en ejendom (i Ørskov, Snejbjerg sogn), som han drev sammen med sit haandværk. Han havde en tid været lige ved at gaa over til dømmerne, men nu kom han i forbindelse med *Kr. Jakobsen,* og det varede ikke længe, før J havde faaet overtalt Krf. Hansen til at tale ved et møde paa Møltrup. 1866 blev han antaget som missionær, flyttede til Hammerum, hvor han fik en god gerning (se Gjellerup). Han lagde sit arbejde i Hammerum herred, var alle dage en fattig mand, skønt han var en dygtig tømrer og landmand, en stille mand, grundsolid. Men han maatte døje verdens spot. Han kunne sige sin mening lige ud: »I alle aar jeg har kendt dig, har jeg kun kendt dig som en gammel gnier.« Da pastor *Rønne* sagde til ham, at han troede, at de to nok kunne arbejde sammen, svarede Krf. Hansen: »Ja, det kan vi vel nok paa den maade, som naar man spænder et par heste foran en vogn og et par heste bagved samme vogn, sætter sig paa vognen og pisker løs. Saa arbejder de jo nok, men jeg ved ikke, om præsten synes det nytter noget.« Han var en begavet prædikant. Der var ikke vrøvl skabt i ham. (DnA, 1911, s 83).

Om *Kr. Jakobsen* se under Rind og Nøvling. Hans aarsløn som kst biskolelærer i Tanderup-Amtrup var ialt 320 kr samt bolig og brændsel. Gøtzsche kalder ham »en type paa en Hammerumherredsmand«, selvom han ikke var en slider, lille og spinkel og uden handelstalent som egnens jyder. Hans uddannelse var ringe, men lysten drev værket, og børnene fik noget lært. Han var en enestaaende børneven.

De flg præster flyttede hurtigt herfra. 1873–90 var her 5 sognepræster. De tog ikke del i vækkelsesarbejdet.

Pastor *Jac. Aagaard* (1873–77) var svagelig, pastor *K. K. F. Rønne* (1877–80) var grundtvigsk og opgav sit sognekald for at blive frimenighedspræst i Høve (se her II, 636 f), pastor *N. C. N. Munkebo* (1880–83) var ikke som folk er flest. Han var venlig, men kritisk over for alt, hvad han ikke fandt lødigt, ofte med en egen skarp humor. Han var fra sin ungdom absolut grundtvigsk (ven med *Brücker, Falkenstjerne* og *Borup);* han var »i fuldt sving« som præst her, men der var ikke rigtig sangbund for hans forkyndelse. Som ældre omtalte han dog præsteaarene i Snejbjerg og Lem som sine bedste.

Pastor *P. D. Ibsen* (1883–90) omtales af de ældre som »noget magelig«, han var n højkirkelig. Provst *G. Koch,* der var sp i Vildbjerg, fortæller *(H. G. A. Jørgensen: G. Koch,* s 102) om en gudstjeneste han holdt i Snejbjerg. Pastor *Ibsen* var bortrejst. Den store kirke var fuld, og der var 188 altergæster. Samme sted omtaler *G. Koch Kr. Jakobsen* som »en fremragende søndagsskolelærer, en god medhjælper. (J var da lærer i Nøvling).

Pastor *S. B. Helms* (1890–98) var nærmest KC, men samarbejdede godt med IM ved samtalemøder. Der blev bygget mh i Snejbjerg 1894, og her blev øvet en stor indsats. I disse aar mærkedes den grundtvigske indflydelse fra Ørre.

Pastor *A. E. C. Ohlmann* (1898–1901) havde været lærer paa Nr Nissum højskole og hjpr i Bording og var godt kendt med vestjysk menighedsliv, skønt han var sjællænder. IMs gode ven, stilfærdig og afholdt. Hans helbred tvang ham til at søge herfra.

Pastor *A. J. Tindborg* (1902–40) er den præst, der har været længst tid i de sidste 200 aar (pastor *Mogens S. Heide,* 1697–1735 var her ogsaa i 38 aar). Igennem mere end et slægtled virkede pastor Tindborg i S-T. Han skriver: »Jeg kom til S med ønske om at være præst for alle og imod IMs ønske. Derfor betragtede IM mig med mistillid lige til de sidste 10 aar, da vi fik samarbejde med samfunds-

møderne. Dog blev jeg aldrig deres »fuldtro ven«. Jeg arbejdede mest for mig selv med bibellæsninger i yderkanterne af det store pastorat, der til 1923 omfattede ca 10000 ha. Men ved min afsked havde jeg mine bedste venner i IM, uden at være grundtvigianernes uven. Det kirkelige liv i dise aar var præget af IM, og i den sydlige del af S sogn af Lt Mf, IM havde en række gode ledere, bl a gdjr *P. Toustrup* og lærer *N. N. Rask,* senere gdjr *P. Bækgaard* og smed *P. Andersen,* S.

De grundtvigske havde nær forbindelse med pastor *Terkelsen,* deres ledere var gdjr *J. M. Jensen,* S, og gdjr *Okkels Birk,* Helstrup. I Tjørring var der et IM smf, ledet af postbud *H. J. Larsen* sammen med gdjr *Erik Pedersen.*

Ja, og saa var der jo »dømmerne« i Tjørring, mine »venner«, som jeg førte mange fægtninger med som skolekommissionsfmd, men jeg vandt dog nogle af dem tilbage til folkekirken... De havde deres eget hus, hvor nadveren uddeltes. De talte vel ialt godt 100 medlemmer«.

Provst *D. P. Davidsen* (1941–52) arbejdede paa IMs linie ligesom pastor *A. E. Nørager Pedersen* (siden 1952).

De gamle brydninger er nu ialt væsentligt historie. Der er gode forhold, Indre Mission præger arbejdet. Der er megen offervilje, og de to missionshuse bruges flittigt.

IMs ledere har i de senere aar været bl a: Lærer *Hedegaard,* Helstrup, skomager *Slumstrup,* S, smedem *N. P. Andersen,* S, gdjr *R. Nybo,* Gødstrup, kbmd *Merrild,* T, Postbud *Carl Jensen,* S, gdjr *C. Clemmensen,* T, gdjr *Sahlholdt Christensen,* T, lærer *L. Nielsen,* T.

Slægten *Bækgaard* har betydet meget. Se s 829. Amtsraadsmedlem *Morten P. Bækgaard* († 34) arbejdede i IM og havde adskillige tillidshverv.

Gymnastikpædagogen, forstander *Niels Bukh,* Ollerup, blev født 1880 i Snejbjerg, søn af gdjr, senere højskolelærer *Peder Mortensen* (Bukh).

Sognefoged *Jens Jepsen* († 1901), Volsgaard, havde mange tillidshverv i kommune og kreditforening. Trofast i IM. Han selv og 4 voksne børn døde af tyfus paa et halvt aar.

Gdr *J. Jespersen* (* 1883) ejede gaarden Næstholdttoft i S 1907–54, var sogneraads- og menighedsraadsmedl, talrige tillidshverv i landbof, mergelforsyning, Hedeselskabet, Herning Folkebank osv.

Skolen. Snejbjerg skole. Degnebolig opf 1743, ny skole 1853, 1876, brændt 1905 og flyttet nord for kirken. Flere biskoler. Lærere: Degnen, **Jens Olesen Agger** (1826–42), omtales som »den mærkeligste kumpen, som har været degn her« (Jul i Herning, 1930). 1844–70: **C. K. Mortensen,** * 06 Tjæreborg, † 70. 1870–98: **N. Kampmann Jensen,** * 30 Sneum, † 98 (af hans 7 sønner blev en apoteker paa Island, en borgmester i Herning, en red af Morsø Avis). 1898–1909: **N. N. Rask,** fl t Herning. 1909–16: **Andr. Olsen,** fl t Veggerslev. 1916–43: **Jac. L. Jacobsen,** * 86 Asp, virksom i mghr, bibliotek, sygekasse osv, amtsskolekonsulent. 1944–53: **K. B. Kristensen,** † 53. 1953: **K. E. S. Sørensen,** * 26. Centralskole 1962.
Skiftende li.

Snejbjerg vestre skole. 1867–1926 var der skole i Helstrup, nedlagt, da vestre skole opførtes 1926. Skolen nedlægges, naar S centralskole er færdig 1962. Lærere: 1867–97: **P. Eriksen,** * 28 Randbøl, † 97. 1897–98: **J. P. K. Busk,** * 71 Jelstrup, † 98 (tyfus). 1898–36: **Chr. S. Hedegaard,** * 71 Kollerup, Hanherred. 1936–52: **Aage Kjær.** 1952–56: **Jens Jørgensen,** * 15. 1956: **Alfred Henriksen.**

Gødstrup skole, opf 1926. Lærere: 1926–49: **Chr. B. Christensen,** * 89 Ansager, fl t Snejbjerg. 1945: **J. Møller Nielsen,** * 08.

Tjørring skole, fundats 1741, ny skole 1810, 1869, 1907. Lærere: Skiftende lærere til 1863. 1863–76: **J. C. Christensen,** * 34, afsk, trikotagehdl i Holbæk. 1876–93: **M. C. M. Vium,** * 27 Gudum v Lemvig, afsk, † 04. 1894–1900: **Ole Poulsen,** * 60 Faster, † 00. 1901–02: **Uffe Jensen,** fl t Velling. 1903–29: **C. M. Jensen,** * 59 Hjerm, afsk. 1930– : **Laur. Nielsen,** * 99 Tvis. **Kaj E. Jensen.**
Skiftende li.
Skolen udbygget 1958 efter 1937-loven. 5 klasser, 4 lærerkræfter. Trælund skole nedlagt 1959.

Privatskolen i Tjørring, oprettet af forældre uden for folkekirken, blev 1868–98 ledet af **Laur. Sivebæk Nielsen** (* 23 her, † 98).

1931 oplyses: Kkg 7 og 8 pct, gode forhold, 2 IM smf, sdsk, KFUM og K, 19 fam til valgmgh. 1943: Kkg 10–12 pct, gode forhold, 2 IM smf, foredragsf, 9 sbl, en del »dømmere« i T. 1955: Kkg 10 pct, gode forhold, megen forstaaelse for det kirk arb, IM præger i begge sogne, 2 IM smf, 3 sdsk, KFUM og K, ungdoms- og foredragsf i S, c 150 til »dømmerne« med kirkesal, præst og skole i T, 21 fam sbl. 1962: Kkg 6 og 14 pct, gode forhold, IM præger i begge sogne, KFUM og K, 3 sdsk, ungdoms- og foredragsf i S, c 100 til »dømmerne« i T.

Snejbjerg kirke, ved Herning-Ringkøbing landevej, har romansk skib og kor, af granitkvadre paa profileret sokkel. Vestpartiet vist senere, skibet er ret langt. 2 vinduer m m er bevaret. Senere er tilbygget vaabenhus mod nord og taarn med gavle i nord-syd. I taarnet er der hovedindgang fra 1916, vaabenhuset er fadderværelse. Et sakristi mod nord er nedrevet. Blytag, bjælkeloft. Indervæggene er beklædt med kvadre. Bred korbue. Anselig renæssancealtertavle med store felter forneden, 3 foroven, ældre og nyere malerier, i midten: Joakim Skovgaard: Korsfæstelsen. Altertavlen stafferet med de gl farver c 1935. Renæssanceprædikestol med søjler. Romansk granitfont. Epitafium fra c 1600 (Jakobs drøm), Series pastorum. Reliefkvadre. Ved hjælp af en gave fra fru Charlotte Christensen, f Søe, Kbhvn, blev kirken restaureret c 1935. Hun bekostede ogsaa et ligkapel nord for kirkegaarden. Paa en sten oplyses, at 1602 døde 209 i sognet af pest. 280 sd. Orgel.

Tjørring kirke, ved Herning-Holstebro landevej, er romansk af raa og kløvet granit. Syddøren, korbuen og 3 vinduer er bevaret. Vaabenhus fra 19. aarh mod syd. Taarn med gavle nord-syd fra den senere middelalder. Hvidkalket. Blytag. Fladt loft. Barok-altertavle med maleri af den korsfæstede. Renæssanceprædikestol. Romansk granitfont. 100 sd. Orgel. Hovedrest 1956.

Folketal. 1850: 796 og 293, 1901: 1827 og 506, 1925: 1239 og 643, 1960: 1364 og 733.
Altergæster. 1922: 336 og 140, 1934: 338 og 170, 1945: 582 og 262, 1960: 860 og 700.
Menighedsraad. 1922: 7 IM, 1 gr, 4 u p, 1934: 7 IM, 1 gr, 5 u p, 1945: 8 IM, 5 gr, valg i S, 1953: 7 IM, 5 gr, 1 soc, valg i S, 1961: do.
Kommunevalg: Snejbj-Studsg-Haunstrup, 1943: S 105 (1), R 53 (0), UP 670 (8), 1954: Lokallister. 1962: do. Tjørring, 1943: S 36 (1), UP 481 (4), 1954: Lokallister. 1962: do.

Sognepræst

Indt 1857: a) 61 rug, 5 byg, 8 havre, b) 2 rug, 25 lpd aal, c) 5 lpd smør, 5 lpd ost, 50 sn æg, d) 300 rdl e) 75 td ld under plov, 50 hede. Pgd i 4 længer, 24 fag, for sig selv, lige ved den fiskerige Gjødstrup sø. – 1870: Regul 2334 kr, netto 2088 kr, 1913: 2. kl, 1958: 12. kl. Pgd var oprindelig ladegaard til borgen i Gjødstrup sø. Haven gaar ned til søen. Pgd opført 1952.

18. 15. april 1842–27. jan 54 (hjpr Rise 10. sept 35): **N. Johannsen,** fl t Grønbæk-S, se der.

19. 15. april 1854–6. sept 61 (hjpr Terslev-Ø 47, feltpræst): **C. V. Blume,** fl t Nørup-R, se Terslev-Ø.

20. 17. nov 1861–22. febr 73 (hjpr Sten-

magle-S 45–49, lærer Dalby, Fyn): **C. F. E. Lehn**, fl t Vrensted-T, se der.

21. 30. april 1873–3. maj 77 (ord kat Trinitatis k, Fredericia 2. nov 68): **J. Aagaard**, fl t Gørding-V, se der.

22. 16. juli 1877–7. jan 80 (hjpr Vadum 15. april 76): **K. K. F. Rønne**, fl t Høve valgmgh, se Stevns frimgh.

23. 22. marts 1880–18. juni 83: **N. C. N. Munkebo**, fl t Lem-V, se Horbelev-F.

24. 27. aug 1883–1. marts 90 (hjpr Ø Ulslev-G 19. jan 80): **P. D. Ibsen**, fl t Allested-V, se der.

25. 14. juli 1890–10. aug 98: **S. B. Helms**, fl t Tjustrup-H, se Nautrup-V.

26. 7. okt 1898–5. nov 1901 (vikar Bording 30. juli 96): **A. E. C. Ohlmann**, fl t Kerte, se rkp Frihavns k, Kbhvn.

27. 9. jan 1902–17. sept 40 (hjpr Bjerregrav-Aa 20. aug 97): **Anthon Johannes Tindborg**, * 10. jan 71 Tinning, Foldby. Forældre: Gdr Ole Rasmussen og Nicoline Marie Sørensen. Stud Aarhus 89, c 95^1 (h_1), huslærer Koldkærgaard, Lild, do Ulstrup v Langaa, afsk 17. sept 40, r af Dbg 36, † 2. april 53. (Navneforandring fra Olesen til Tindborg 1913). ~ 17. juni 02 Brita Viola Falck, * 1. okt 80 Norrvidinge, Skaane, † 1. sept 59. Forældre: Lærer Johan F og Bengta Persson. – Dt ~ provst Beck, Skagen.

Fmd Hammerum herr konvent 30–40.

Pastor T er en af de præster, der har virket længst i tid i samme embede i Hammerum herred, ialt i 38 aar. Han kom hertil fra Bjerregrav, hvor han hos den gamle, fine provst *Krarup Vilstrup* var hjælpepræst med gaa-paamod og meget frie hænder i sit virke. Provstinden var svagelig. Hun fik ansat en ung, svensk massøse, frk Falck, fra Skaane. Hun blev Ts hustru og holdt guldbryllup med ham. Menigheden i Snejbjerg-T havde sendt en deputation til ministeriet for at faa en IMs præst, men T blev udnævnt, skønt han ikke stod i nogen kirkelig baas. Han ville være præst for alle i sognene. Faa maaneder efter indsættelsen blev han gift, og menigheden tog storslaaet imod præsteparret med en smuk gave: 12 spiseskeer, 6 dessertskeer, potageske, kageske osv, alt i tretaarnet sølv.

Der stod i opslaget, at præstegaarden var fugtig og gennemtrængt af svamp. Der blev blot lagt nyt sovekammergulv og drænet for 10 kr, men den 45 alen lange præstegaard med de 13 værelser blev et dejligt hjem for familien. Den store have ned til søen var et ideelt hjem for de 5 børn, som her voksede op. Af de 80 td ld blev 25 solgt fra, en tid drev T selv jorden. 1927 brændte udhusene, og al jorden, paa nær 6 td ld, blev solgt.

Der var meget at bestille. 1920–23 havde T 4 kirker at betjene. Det var store festdage, da Studsgaard og Haunstrup kirker blev indviet. Morsomt fortæller T, at biskop *G. Koch* blev syg, da Studsgaard kirke skulle indvies. Han sendte stiftsprovst *Oluf Olesen*. Ved middagen hentydede T spøgefuldt til biskoppens fravær med dagens tekst til stiftsprovsten: »Er du den, der kommer, eller skal vi vente en anden?« ... »Nej,« svarede stiftsprovsten. »Jeg er kommet, og der kommer ikke nogen anden, for kun jeg er i stand til at tolke den glæde, der er blevet mig tildel, da jeg erfarer, at Gødstrup-sognepræst, der tidligere hed Olesen ligesom jeg, nu har faaet navneforandring til Tindborg. Derved bliver jeg nemlig fri for, at han faar æren for de gode bøger, jeg skriver, medens jeg faar skammen for de daarlige bøger, han udsender.«

At T aldrig har givet sig af med at skrive bøger, er en anden historie.

Ts sølvbryllup forløb ikke uden dramatik. 8 dage før brændte præstegaardens udbygninger. Stuehuset blev reddet, for det havde lige faaet tegltag. Der var rejst telt i haven ned mod søen. Talerne ved kaffebordet var i fuld gang, de fine gaver var blevet overleveret, saa brød et heftigt tordenvejr løs. Regnen strømmede ned gennem teltet, og de 400 gæster blev drevet paa flugt, nogle søgte ind i stuehuset, andre ind i de 50 parkerede biler eller i udhusenes ruiner. En time efter var det atter dejligt sommerligt vejr, og festen fortsatte.

Pastor T havde gode aar her. Kirkegangen, som havde været sløj, voksede, offerviljen var i stærk tiltagen. Skolen havde Ts store interesse, og der var godt samarbejde med de dygtige lærere. T fik »dømmerne« til at optage fag som danmarkshistorie og geografi, hidtil havde religion, læsning og regning været hovedfag. Men det lykkedes ikke T at faa skolen ind under folkeskolens rammer.

Formandsposten i Hammerum herreds præstekonvent var et af Ts kæreste hverv. I konventet betød han og fru T meget.

Efter sin afsked tog T bolig igen ved en sø, i Birkerød, paa en skraaning ved Furesøen, rank, spændstig og interesseret til det sidste.

Provst *C. Nørsøller Jensen* skriver: I 1923 faldt det i min lod at blive paa én gang pastor Tindborgs efterfølger og nabopræst, idet jeg blev sognepræst i Studsgaard og Haunstrup sogne, som da var blevet udskilt fra Snejbjerg sogn. Og det faldt da ganske naturligt jævnligt at søge raad og hjælp hos den erfarne præst, som altid var villig og hjælpsom.

Rank var han af skikkelse som et lys og var det stadig, da jeg sidste gang saa ham i 1945. Saadan var ogsaa hans personlighed. Jeg tror ikke, han kendte til krogveje i nogen henseende. I almindelighed var han ikke af mange ord, men koncist og klart faldt hans udtalelser, ogsaa naar han tog ordet ved konventerne, eller naar hans lune fandt udtryk i en rammende sætning eller to.

Da vi begge havde to gudstjenester hver helligdag, var det ikke ofte, jeg havde lejlighed til at høre ham prædike. Men fra de faa gange, det skete, blev der et indtryk siddende: Hans prædiken var bibelsk, gennemtænkt og klar, medens alt, hvad der kunne henregnes til »effekt«, laa ham fjernt. Rolig og saglig var han paa prædikestolen som i hele sit væsen. Uden at være stærkt retningspræget stod han IM nær og tog del i dens arbejde. Før de nye kirker blev bygget i Studsgaard og Haunstrup, havde beboerne derfra langt til kirke. Og for at bøde paa det holdt pastor T bibellæsninger i skolerne og trodsede vind og vejr for at naa frem til dem. Det glemtes f eks ikke, at han en vinteraften i snestorm vadede ca 10 km til bibellæsning i Haunstrup skole.

Naturligvis mødte jeg i de udskilte sogne mange af hans tidligere konfirmander, og de agtede ham højt. Ikke sjældent lød det: »Da vi gik til præst, sagde pastor T...«

Mellem hans evner paa dette omraade og hans store interesse for skolerne og undervisningen dér var der sikkert en nær forbindelse. Ved eksamen vurderede han klart, hvordan der var arbejdet, og kunne fryde sig, naar det var godt, men harmes, om der var sløset. Som skolekommissionsformand havde han en særlig opgave ved »dømmernes« skole i Tjørring, hvor Bibelen var eneste bog, der maatte bruges. Forhandlingerne herom var næppe altid lette, men det lykkedes dog pastor T at faa indført yderligere nogle faa lærebøger og at faa enkelte elementære fag medtaget i undervisningen.

28. 23. jan 1941–13. marts 52 (sp Hvornum-S 11. jan 33): Provst **D. P. Davidsen**, provst Hammerum herr 22. dec 50, fl t Vildbjerg-N, se der.

29. 1. aug 1952 (kkp Holbæk-Tv M 4. nov 46): **Aksel Emil Nørager Pedersen**, * 20. marts 18 Struer. Forældre: Kbmd Christian P og Maren Laurine Thøgersen. Stud Aarhus 39, c 45[1] (h 73), hjpr Brøndbyvester-Ø 10. aug 45. ~ 29. okt 49 Tove Simonsen, * 24 febr 27 Mern. Forældre: Mejerist Josef Albrecht S og Anna Kirstine Jørgensen. – Broder: 1. rkp Aarhus dk.

Litt: Johan C. Sulkjær: S sogn, 1925 f. Johs. Gøtzsche: Træk af en jysk vækkelses hist 2. udg, 1925, s 16 f, 25 f, 28, 55, 75, 83, 97, 112, 117. Do Livsrørelser, 1925, s 55, 73, 78, 142. J. M. Therkildsen om Dømmerne i Kr Dbl 3. jan 1949. Vilh. Beck: Erindringer, s 72, 74. A. Stubkjær: Nogle oplevelser, 3. udg 1921, s 41, 44, 53, 93, 102, 120, 123, 133. Hj og tr XII, 103. Frede Terkelsen: Pastor Enevold Terkelsen I, 1944, s 101, 108, 127. Khst Saml, 6. r, III, 170. Louis Blauenfeldt: IMs hist, 1912, s 99. C. J. Brandt: Dømmerne, Dsk Kirketid 1869, 593–602. J. G. Pintoft: En døende sekt (Dømmerne), Det ny aarh V, 1907–08, s 673 f.

STUDSGAARD—HAUNSTRUP

(Udskilt fra Snejbjerg 20. nov 1922).

Studsgaard-Haunstrup pastorat er 2350 og 1955 ha, delvis bakket (Store Mikkelknark er 90 m), sandmuldet jord, opdyrket hede, mose og kær. En del plantage. Byerne S med mh, fh og mh fra 1909, og jernbanest, Tanderupkær med pgd og mh fra 1893, omb 1929. Haunstrup med bebyggelserne Volsgaard, Amtrup og Bjerre. Mod syd store brunkulslejer.

Disse to sogne var for 100 aar siden en afsides hedeegn i det vidtstrakte Snejbjerg sogn med kun ringe bebyggelse. Sidst i 19. aarh begyndte en vældig udvikling, heden opdyrkedes, moser afvandedes, nye gaarde og husmandsbrug opførtes. Endnu er der store moser (f eks Kirsebærmosen vest for Haunstrup), hvor der graves mange tørv.

Om *det kirkelige liv* før 1922, se under Snejbjerg-T. Befolkningen var fattig og sled med den sandede hedejord; hos mange var der gammeldags gudsfrygt og ærbødighed for kirken, der var sognets naturlige aandelige centrum. Om vækkelsen ved *Kr. Idom*, om *Anders Stubkjær*, *Kristoffer Hansen*, *Kr. Jakobsen* og *Lars Hansen* er fortalt foran. *Kr. Jakobsen* var 1864–75 lærer ved Tanderup og Amtrup biskoler.

Det blev IM, som kom til at præge. I løbet af faa aar byggedes 3 mh i denne del af Snejbjerg sogn: Tanderupkær (1893, afløst 1929 af et større og bedre beliggende mh), Haunstrup (1894) og Studsgaard (1909). Haunstrup mh er senere nedlagt. IM har her været kirkelig; man sætter f eks daaben højt, tidligere blev ikke faa børn døbt den første søndag efter fødslen.

Efterhaanden som befolkningen voksede, fremkom trangen til at faa bygget kirker i denne del af sognet, som havde meget langt til Snejbjerg kirke. Allerede 1905 nedsattes en kirkebygningskomité. Der blev vist stor interesse og offervilje, men der gik alligevel 15 aar, før kirkerne kunne indvies. Da de var indviet, betjentes de den første tid af sp i Snejbjerg og nabopræster, indtil det ny pastorat blev oprettet 1922. En velvillig og kirketro befolkning slutter op om kirkerne, væsentlig præget af IM, men der er ogsaa grundtvigske i begge sogne. 10 fam, navnlig i S, har løst sognebaand til Herning valgmgh. I stationsbyen er der dog en del ligegyldighed.

Pastor, dr theol *K. Gjesing* skriver: Det kirkelige liv er stadig præget af IM (3 smfkredse, 5 DMS, 3 sdsk, 2 KFUM og K). Men der er ikke i de sidste 50 aar sket væsentlig tilgang til IM gn vækkelse i kredse uden for IM. Tilgangen sker fra de unge, som er vokset op i IMs hjem, og der er mere tale om tradition end mission. De fleste unge fra IM er dog mere optaget af sport og biograf end af kirke og mgh. Medens de ældre fra IM var regelmæssige og flittige kirkegængere og nadvergæster, kommer de unge kun lejlighedsvis.

I S slutter de fleste grundtvigsk indstillede sig til Herning valgmgh, medens de i H slutter op om sognekirken. Der er i S en god ungdoms- og foredragsf.

De gamle kirkelige skel betyder ikke saa meget mere. De mærkes ikke i sognenes selskabelige og kulturelle liv. I de sidste aar har aftenhøjskole og Unge Hjem bidraget til at skabe større kontakt mellem de forskellige kredse.

Der er stor offervilje til kirkelige formaal.«

Præsterne har alle samarbejdet med IM, pastor Gjesing er KC.

Blandt lægfolk i IM kan nævnes: Indremiss *P. Dalager*, Tanderupkær († 55). Han boede til 32 i Fjelstervang, var tidligt vakt, søgte pastor *Christensen*, Sdr Felding. D var en dygtig søndagsskolemand, hans indlæg ved samtalemøderne var lødige. Han var glad for naturen, for musik og sang, en spekulativ natur, kunne til tider virke tung og dyster. Han var en skattet taler i IMs samfund paa egnen. (DnA, 1956, s 92).

I gdjr *Jens Bækgaards* gaard i Tanderupkær voksede en stor og dygtig børneflok op. De kom til at betyde meget, baade i sognets materielle og aandelige liv. Med rod i Luthersk Mf sluttede de sig til IM. Her i sognet virkede gdjr *N.* og *Joh. C. Bækgaard*, pastor *Søren*

Bækgaard, Skjern, og afd landstingsmd *Jens B,* Vorgod, hørte ogsaa til denne søskendeflok. Desuden er præsterne *J. V. T. Bækgaard,* Hvam, og *A. M. Jensen,* Fjellerup-G, født her.

Gdjr *Johan C. Bækgaard* (* 80) var fmd for kirkekomiteen, kirkeværge i H 1920–54, havde mange tillidshverv.

Desuden: Gdjr *P. Fonnesbæk* († 49), gdjr *N. Feldborg Nielsen,* H, lærer *Iversen,* Tanderupkær.

IMs ledere er nu: Lærer *Bach,* S, hmd *Henry Rasmussen,* Tanderupkær, lærer *Kjelgaard,* S.

Statens forsøgsgaard i S blev 1906–27 ledet af *N. J. Nielsen* (* 62), som i løbet af faa aar skabte en veldreven gaard af den raa sandmark. (DBL, XVII, 144). Forsøgsstationen var delvis nedlagt 1928–40. Siden 1940 er den igen i fuld gang, ledet af *Frode Hansen* (* 88). Forsøgene omfatter ikke mindst sandjordsplanter.

Skolen. Studsgaard skole, opr 1925. Lærere: 1925–34: **J. J. C. Sulkjær,** * 77 Lemvig, afsk, † 50. Lokalhistoriker. 1935 f: **N. Bach,** * 06 i Rind v Herning.

Haunstrup skole. Biskolen i Albæk afløstes 1877 af Haunstrup biskole, fast embede 1898. Lærere: 1898–1901: **Uffe Jensen,** fl t Velling. 1901–07: **P. Sørensen,** fl t Rønnovsholm v Herning. 1908–31: **Thomas K. Thomsen,** * 66 Nr Omme, afsk 1931: **N. C. Kjelgaard,** * 96 Hjortdal. Skolen skal omdannes til 5 klasser.

Volsgaard skole, bygget 1890 i stedet for Amtrup biskole, ny skole 1925. Lærere: 1890–94: **A. K. A. Nygaard,** fl t Tyrsting. 1894–1903: **M. P. F. Svinth,** fl t Vester Isen. 1903–25: **J. C. J. Sulkjær,** fl t Studsgaard, hvorefter skolen blev nedlagt. Der har været en privatskole i Studsgaard.

Tanderup skole byggedes 1861 vest for hg Tanderup. Amtrup skole var biskole. Ny skole 1892. Lærere: 1861–64: **O. G. Nørtoft,** fl t Ljørslev (en dt var gift med direktør And. Jensen, Paladshotellet, Kbh). 1864–75: **Kr. Jakobsen,** fl t Nøvling, kendt som søndagsskolearbejder. 1878–83: **C. L. Balle,** fl t Sdr. Omme, virksom for træplantning. 1884–88: **J. Larsen,** fl t Koldkær. 1888–97: **L. P. Andersen,** * 55 Fanefjord (søn af ftm, amtsraadsmedl And. Kristoffersen), † 98 af TB. 1897–1901: **P. Sørensen,** fl t Haunstrup. 1901–31: **N. Pedersen,** * 64 Vorgod, havde været lærer i Racine, Wisc, USA, afsk, † 50. 1931–53: **Hans Iversen,** * 97 Vejrup, fl t Blenstrup v Gerlev. 1953–61: **J. K. Jensen,** fl t Resen v Struer.

Helstrup skole, oprettet 1898. Lærere: 1898–1926: **C. H. Hedegaard,** * 74 Kollerup, overflyttet til Snejbjerg vestre skole, opf 1926. 1936–52: **Aage Kjær,** * 00, fl t Vejrum. 1952–56: **J. N. Jørgensen,** * 15, fl. 1956: **J. P. A. Henriksen,** * 00.

Bjerge skole, opf 1923. Lærere: 1923–33: **Katrine Nielsen,** * 88 i Ølby (1925 gift Jakobsen). 1934–43: **H. W. Krogh,** * 06 i Rind. 1945: **Thora Vestergaard,** * 02 i Hemmet.

1922 oplyses: God kkg, stærk kirkelig interesse, god arbejdsmark, 3 mh. 1931: Kkg 11 og 20 pct, IM overvejende i S, hørelyst i H, 3 IM smf. 1943: Kkg 12 og 15 pct, gode forhold, præget af IM, enk gr, foredragsf, god ungdom, sdsk, KFUM og K. 1955: Kkg 7–8 pct, velvillig, kirketro befolkning, en del gldags gudsfrygt, 3 IM kredse (20 og 60 og 60), 2 KFUM og K, 3 sdsk, spejdere, foredrags- og ungdomsf. 1961: Kkg 7 og 11 pct, præget af IM, 3 samtalekr, 4 DMS, 3 sdsk, foredrags- og ungdomsf, 12 fam t Herning valgmgh.

Studsgaard kirke, indviet 12. dec 1920 (arkitekt: C. M. Smidt og H. Lønborg-Jensen), ligger smukt og frit 1 km vest for stationsbyen. Grovpudsede og hvidkalkede mure, rødt tegltag. Bestaar af skib, kor, slankt taarn med sadeltag. Indgang i taarnet. Bjælkeloft. Gulv af røde munkesten, blyindfattede ruder. Nyt inventar i barokstil, dekoreret af Harald Munk. Altertavlen er en kopi af Joakim Skovgaard: Den gode hyrde. Granitfont. 270 sd. Orgel i taarnrummet.

Haunstrup kirke, indviet 9. maj 1920 (arkitekt: C. M. Smidt og H. Lønborg-Jensen), paa en bakke. Grovpudsede og hvidkalkede mure, rødt tegltag, bestaar af skib, kor, svært taarn med gavle i nord-syd, hvælvinger, rødt murstensgulv, blyindfattede ruder, inventaret i renæssancestil, dekoreret af Harald Munk. Altertavlen er kopi af Carl Bloch: Bjergprædikenen. Granitfont med tovsnoning. Skibsmodel fra 1948, skænket af venner i Oslo med tilknytning hertil. 230 sd. Orgel i taarnrummet.

Folketal. 1925: 1299, 1950: 1282, 1960: 877 og 460.
Altergæster. 1922: 360 og 167, 1934: 450 og 235, 1945: 425 og 275, 1953: 341 og 242, 1960: 334 og 270.
Menighedsraad. 1922: 8 IM, 1 gr, 3 u p, 1934: 9 IM, 3 kirk, 1945: 8 IM, 4 u p valg, 1953: 7 IM, 4 n gr, 1 arb, 1961: do.
Kommunalt hører pastoratet under Snejbjerg.

Sognepræst

1931: 2. kl, 1958: 12 kl. Pgd i Tanderupkær fra 1923.

1. 16. maj 1923–9. marts 29: **C. Nørsøller-Jensen,** fl t Søndbjerg-O, se Hurup.

2. 14. juni 1929–3. okt 38: **R. H. Knudsen,** fl t Boddum-Y, se Asmild-T (nu Ejerslev-J).

3. 5. jan 1939–16. febr 46 (kkp Sct Nicolai k, Vejle 23. nov 33): **C. O. Tscherning Møller,** fl t rkp Nykøbing, Falster, se der.

4. 30. juni 1946 (sekretær Santalmissionen 41, ord 42): Dr theol **Knud Karl Rasmus Gjesing,** * 25. juli 17 Albæk ved Randers. Forældre: Gdr Niels Kristian Pedersen og Karen Gjesing. Stud Randers 34, c 41[1] (1), dr theol 61 (Aarhus). ~ 20. febr 42 Kirsten Nørgaard, * 2. maj 20 Kbhvn. Forældre: Kommandørkaptajn Jens Lunderskov N og Henny Voss Grosche.

BM, Den dsk komité for »Life and Work« 44–47, BM og sekr, KC, Kbhvn 45–46, BM KCs hovedbest 46, do. Unge præsters konvent 49. Medred Santalposten 44–55. Red Kirk centrum 47–53, fmd Hammerum herr præstekonvent 54. Herredsrepr DKU 58–52.

Udg 48: Santalmiss i billeder, 49: Kirk Centrum 1899–1949. Medred 51: Bibelsyn, 53: Santalmiss i fortid og nutid. 61: H. P. Børresens liv, med særligt henblik paa hans missionsvirksomhed, disputats.

Skrev talr artikler m m.

GJELLERUP

(Sunds var anneks 24. jan 1821–10. nov 1898).
Sunds var tidligere selvstændigt sognekald.

Gjellerup sogn, 5809 ha, er ret højtliggende, overvejende fladt, mange steder frugtbar jord, en del eng og kær, lidt plantage. Heden er faktisk forsvundet. Byerne G, Lund (Gjellerup-lund), Vraa mh fra 1948, Birk, stationsbyen *Hammerum* (1544 indb) med valgmenighedskirke, mh fra 1888, udvidet 1944, trikotagefabrikker, butikker osv, Agerskov, Nr og Sdr Fastrup med mh fra 1892, flyttet til Hauge 1942, Have, Langelund m mh, Skovby, Busk, Frølund, Ringstrup m m.

Et voldsted findes syd for Hammerum; en hellig kilde har der været vest for kirken. Der er c 40 gravhøje. Mange stednavne viser, at sognet har været dækket af skov. I Lund,

2 km øst for kirken holdtes de store Lund markeder indtil omkr 1875. Det paastaas, at hvis herredsfogeden havde kunnet købe jord i Lund til rimelig pris (bønderne forlangte overpris for at slippe for arrest og »skidtfolk«) var tinghuset ikke blevet lagt i Herning, men i Lund, og Lund var saa blevet herredets hovedstad.

Omkr 1860 omtales, at næsten alle mænd og kvinder i sognet strikkede. De gamle hosebindere er i vore dage afløst af trikotagefabrikker, som præger Hammerum. H mejeri er landets trediestørste smørproducent.

Af den ældre præstehistorie

Ikast var anneks til Gjellerup indtil 1555. Sunds, der var selvstændigt sognekald fra reformationen, blev anneks til Gjellerup 24. jan 1821, et uhyre udstrakt pastorat, 17.400 ha, Sunds var et fattigt hedesogn.

Blandt sp i 17. aarh kan nævnes provst *Jens Nielsen Gjødstrup* († 1636), 1631 blev kirken restaureret. Provst Jens Gjødstrup efterlod sig en udførlig beskrivelse af den store restaurering. Han efterfulgtes af sin søn, provst *Niels Jensen Gjødstrup* († 1649), som vistnok havde været rektor i Ringkøbing. Provst *Niels Nielsen* Gundestrup (1649–80) oplevede svenskekrigens uro, provst *Svenning Poulsen Svenstrup* (1680–1729) var gift med en dt af herremanden paa Herningsholm. *Jacob Rasmussen Schou* (1729–57) flyttede til Ulfborg-R, var pietist.

Brorson skriver 1747 kun, at S »katekiserede skikkeligt over 2. artikel« (Jesu fornedrelse og ophøjelse), og mgh maa nøjes med den karakteristik, at den var »attent«. (Vis 38). 1752 skriver Brorson, at Schou »holdt en smuk katekisation om alterens sakramente, de unge svarede skikkeligt og tildels meget vel«. Den gamle degn, *Søren Clemmensen Adler,* (degn her 1699–1755) var fattig, men sp roste hans ustraffelige vandel og flid med skolehold. (Vis 79, jvf Ejnar Poulsen, s 449). Pastor Schous dt blev gift med eftm, *Oluf Pedersen* (1758–96), af Ørum-V-V. Han blev provst 1766. Brorson skriver 1758, at Oluf P »forestillede tydeligt og grundigt Guds store kærlighed i hans søns sendelse til verden, ungd svarede ret vel, og over offentlig forargelse blev intet klaget«. Om Oluf Petersen ved man, at han var en troende præst, der forkyndte Guds ord uden rationalistiske tilsætninger; han var nærmest tilhænger af pietismen som sin svigerfader. Forholdet til menigheden var smukt; han var en virksom og nidkær præst, der endog paa sine gamle dage kørte rundt og saa til syge og gamle. Sognet talte dengang c 700 indbyggere. Da biskop *Middelboe* visiterede i Gjellerup kirke 9. juli 1790, skriver han: »Sognepræsten, som tillige er provst i herredet, hr Oluf Petersen, en gammel, skikkelig præstemand, prædikede over psal 34, 12 og viiste David som en fortreffelig skolelærer, der gav de herligste opmuntringer og anvisninger til sand gudsfrygt for de unge – catechiserede selv godt. Menighedens kundskab var upaaklagelig. Ungdommen havde temmelig god oplysning; dog beklagede provsten, at der var nogle, som ikke holdt deres børn flittig nok til skolen, og dertil bleve de alvorligen formanede og tilholdte«.

Præstens økonomiske stilling maa karakteriseres som jævn god, selv om han til tider klager. 1768 opgiver han embedets indtægter til 200 rigsdaler. I skiftet 1760 i anledning af sit forestaaende giftermaal med Johanne Krag opgives hans formue til 933 rigsdaler 3 mark.

Præstegaarden laa i Lund indtil 1901. Den havde et tilliggende paa 102 td ld (4 skp 3 fdk hartkorn). Stuehuset laa i syd med en gammel have, som findes endnu. Øst for samme laa en »liden forhauge«. Stuehuset var ret rummeligt med 4 ordentlige stuer foruden nogle mindre; værd er at mærke, at i hver af stuerne var en jernkakkelovn, og den i storstuen havde 6 messingknapper (til at varme hænderne paa!).

Pastor Nielsen-Vrads fortæller om provst P i sit hefte 2 om Gjellerup og gengiver en længere oratio over sl 42, som viser, at P ville opmuntre til gudsfrygt og prædike Kristus.

Degnen, *Claus Linderoth* (degn her 1755–90), fik godt skudsmaal for sine »skikkelige forhold«. 1787 var han »maalløs og skrøbelig«.

Provst *P. D. Høst* (1796–1810) flyttede til Smidstrup-S, var rationalist, *Knud Storm* (1810–18) flyttede til Egtved-Ø, hvor hans fader havde været sp, *Nicolaus Hegelahr* (1819–22) af Karleby-H-NØ, havde været sp i Skarrild-A fra 1773, i Sunds siden 1815 og var 73 aar gl, da han blev sp her, 1821 blev hans gamle sogn, Sunds, lagt hertil som anneks. Han var en ejendommelig mand, havde været lærer for arveprins Frederik i de matematiske videnskaber (ES I, 733), han udgav digte om »Forlystelser i heden« (vist noget af den ældste hede-lyrik). Om disse digte, om hans »klogskab«, om hans uheldige kone og vanartede sønner, se under Skarrild-A.

Carl J. M. Suckow (1822–28) var 55 aar, da han kom hertil fra Sønderup-S, han var født i Oslo, omtales som »duelig, men ulykkeligt gift« (W. I, 429). – *Lorentz P. Hansen* (1828–34), søn af rektoren i Fredericia, var 63 aar, da han kom hertil.

Provst *H. P. Hübertz* (1834–48) var ogsaa 63 aar, da han kom hertil fra Ikast, hvor han havde været fra 1824 (1804–24 var han sp i Ørre-S). Biskoppen kunne af herredets præster kun rose *Glud,* Vildbjerg, og *Hübertz.* Den sidste betegnedes af biskoppen som »uegennyttig, duelig, en nøjagtig forretningsmand«. De vakte hørte ham gerne. Degnen, *Søren Sørensen Lund* (* 71 i Skelund, degn her 1809–46) omtales som en »fortrinlig, duelig skoleholder«. Han var i 26 aar forligelseskommissær, virkede ogsaa som sagfører. (Se: Jul i Herning, 1930, s 26).

I provst Hübertz' tid begyndte livet at bryde frem. H var dygtig, højt anset, uegennyttig og gæstfri. Hans prædikener var næppe vækkende, men de vakte ærede ham. (Gøtzsche: Livsr, s 128, jvf Konrad Understrup: Ørre, s 141 f).

Tiden efter 1849

I det 19. aarhundrede gik tre vækkelsesbølger over Gjellerup sogn. Den første (i 1840'erne) ved *Kirsten Marie Krøjgaard,* var maaske den, der gik dybest. Den anden var i *Jul. Dahlstrøms* tid (1865–70), gik mere i bredden, den tredie kom 1896–97 ... som et lyn fra en klar himmel ved et par menneskers omvendelse og

bredte sig stærkt. Denne vækkelse fik to andre virkninger. Afholdssagen fik fart, og grundtvigianismen rejste sig, og det førte til dannelse af en valgmenighed (Gøtzsche 132).

Pastor *J. F. Aagaard* (1848–71) var nærmest rationalist. Kirkegangen var ringe (Stubkj opl, s 111). De gamle sagde, at hans prædiken gik ud paa »forbedring«, og *Kirsten Marie Krøjgaard* (se ndf), kunne ikke »finde trøst« i hans forkyndelse.

Der var tidligt en lille kreds af vakte her. Maaske var *Kirsten Marie Krøjgaard* den første. Hun var fra Tjørring, hendes fader var en aandeligt bevæget mand, 1818 blev hun gift med den 40-aarige gdjr *Søren Krøjgaard*, Gjellerup, og efter hans død med hans broder, *Peder*. Fra gaarden drev de handel med kolonialvarer og uldtøj. Hvorledes hun blev vakt, vides ikke, men hendes hjem blev et tilholdssted for de troende nordfra. Baade *Iver Viftrup, Jens Maarbjerg* og *Niels Stubkjær* holdt forsamlinger der. Naar de kom, samlede hun venner og naboer til møde. Da en af dem engang blev arresteret i Skjern, spændte hun hurtigt for og kørte med sine obligationer til Skjern for at kautionere for ham. Hun syntes ikke, at præsterne i Gjellerup stod »rigtigt«, men hun satte pris paa provst *Hübertz* (»han er for god til at gaa fortabt«). Hun led ofte af anfægtelser. Hun førte sine børn til tro. Sønnen *Laur Krøjgaard* (* 1824, † 1903) var hele sit liv et troende menneske og til megen velsignelse.

IM bredte sig i de følgende aar. Blandt de førende hjem var Østergaard i Glund, hvor *Anders Larsen* 1831 var blevet gift med *Maren Olesen*. Maren var »boglærd« og *Kirsten Marie Krøjgaard* havde ofte brug for hendes hjælp. Anders og Maren havde flere gode børn, [1]) *Else* (* 1833) blev gift Sikjær, har i en mindebog fortalt om sin fromme moder og om, hvordan de vidnede for soldaterne i 1864. [2]) *Christen Møller Andersen* (* 1839, † 96) tjente som dreng hos pastor *Aagaard*, fik brystsyge, tog til Kbhvn og blev en anset grosserer, der sluttede sig til grundtvigianismen der. Pastor Jak. Holm, Tølløse, udgav et mindeskrift om ham. [3]) *Ole Frølund Andersen* (hans søn var provst C. Møller A, Ølgod-S) var en stilfærdig og kærlig natur, han skrev en mængde lejlighedsdigte, hans bryllups- og dødssange hang indrammet i mange hjem, alle gik de paa samme versemaal: Her komme Jesus dine smaa. Til sin høje alderdom arbejdede han i søndagsskolen, var en ægte og tilforladelig kristen. – Af samme slægt var *Ole Frølund Christensen* (* 1820), brodersøn af Maren fra Østergaard. Hans vækkelse skyldtes de gamle nordfra, han var en mærkeligt begavet mand, ja, han »kunne i søvne holde en hel prædiken, sammenbygget og sammenhængende« (Gøtzsche: Livsrørelser, s 126). Han blev 82 aar. *Jakob Kjærsgaard* (* 1833 i Nøvling gl pgd) kom en tid til at spille en betydelig rolle her. Han var broder til den »hellige kromand« i Paarup, *Mads Kjærsgaard*, og hans kone Mariane (fra Ikast) øvede megen indflydelse paa ham og paa Jul. Dahlstrøm. – Hos *Niels Madsen* (der kom hertil fra Sdr Lem 1861) var et af de troendes samlingssteder. Han var blevet vakt ved Brorsons salmebog og ved Vilh. Birkedals »Synd og naade«, han fik snart forbindelse med *Kirsten Marie Krøjgaard*, og siden kom *Iver Viftrup* og *Jens Maarbjerg* hvert aar og holdt møder her.

Om den gamle degn *Søren Lund* (* 1771 i Skelund, lærer i Gjellerup 1809–46) siges, at han var en fortrinlig lærer og praktisk til hjælp paa mange maader. I et digt om ham ved hans død hedder det: »Hans sovekammerdør saa fast er lukt, sin hovedpude har han med fra daaben«.

Det bidrog ogsaa til det aandelige røre, at *Thomas Nielsen*, den senere folketingsmand, blev lærer i Birk 1862, han var et lyst hovede, et grebet menneske, en dygtig lærer. 1867 oprettede han *Hammerum højskole*. Han tog afsked 1881.

Inden *Thomas Nielsen* blev politiker, arbejdede han paa vækkelse, talte kraftigt om synd og naade og havde indflydelse paa de unge. Da han 1871 blev folketingsmand, sluttede han sig lidt efter lidt til de grundtvigske. Da han kom hertil, var han saa brændende, at han ikke kunne køre i dagvognen uden at vidne for sine medrejsende.

Jakob Kjærsgaard var medunderskriver paa brevet til IM's bestyrelse fra den jyske lægmandsbevægelse 1865 i anledning af den spændte situation mellem den sjællandske styrelse og jyderne, bl a om Jul. Dahlstrøm, Kjærsgaard virkede som lægprædikant.

1865–70 var indremissionær *Julius Dahlstrøm* ansat i Gjellerup. Skønt han ikke var fra egnen, og skønt hans karakter ikke stammede med folks her, og skønt han kun var her i 5 aar, satte han dybe spor. Han var født i Kbhvn 1835, kom hertil fra Javngyde ved Silkeborg, var 1863 blevet antaget som indremissionær. *Vilh. Beck* skildrede ham (IM tid 1863, s 87) som »vidunderligt begavet, alvorlig, kærlig og barnlig, med stor dygtighed til at udlægge skriften, han staar i sin daabs pagt, er irenisk osv.« Denne karakteristik betegner *J. Gøtzsche* (s 71) som »paa flere maader ganske forkert«. Som soldatermissionær 1864 havde han gjort et godt arbejde, var blevet haardt behandlet af prøjserne, som mistænkte ham (og hans medarbejder *Wippert*), for at være spioner. I Gjellerup havde han til sidst en lille ejendom i Agerskov. 1870 flyttede han til Lemvig. Han var en ganske lille mand, der »maatte staa paa en skæppe« naar han talte. Han var meget veltalende, ivrede mod synden. Mange blev vakt. Han betog ganske sine tilhørere og gik personligt ind paa dem. Men irenisk var han ikke!

1869 fik den gamle pastor *Aagaard* en kapellan, *F. T. Tesch*. Han var grundtvigsk, med en ikke ringe grebethed og megen alvor (Gøtzsche).

1874–77: *F. T. Tesch*. Da pastor Aagaard døde 1871, blev *F. T. Tesch* sognepræst (han var kst i 3 aar og blev udnævnt 1874). Det var ikke efter de vaktes ønske. De sendte en deputation til Kbhvn med *Søren Krøjgaard* og *Niels Madsen* i spidsen, hvor de forhandlede med »Jonkurius« (departementschef Jonquieres) og minister *Hall* for at faa pastor *Blume* i Bording udnævnt. De var ogsaa hos kongen, men Tesch blev alligevel udnævnt. Mest indtryk paa Gjellerup-folkene gjorde de-

res besøg hos *Rud. Frimodt*, fordi han i den lange samtale med dem »kun havde talt om Jesus«. De mindedes den samtale som noget af det lykkeligste i deres liv. Splittelsen uddybedes i de flg aar, indtil pastor *Tesch* flyttede 1877.

Tesch, som altsaa var præst her 1869–77, regnede sine aar i Jylland som »de mest betydningsfulde« for hans aandelige udvikling. Men »gammel grundtvigianer«, som han kaldte sig (da han blev ridder af Dbg), blev han først efter en krise i Gjellerup, »nærmest fremkaldt ved et pres fra en stærkt fremtrædende mørk og pietistisk bevægelse i Gjellerup«. Han var gift med en sønnedatter af den kendte statsfange, dr Jacob Dampe paa Christiansø (se C. Lynge: Fangen paa Christiansø, 1904), ægteskabet var lykkeligt, men barnløst. 13 børn blev optaget i hjemmet. Tesch var af en anden støbning end de vakte. Flere af dem holdt af ham og beklagede senere det forhold, de havde stillet sig i til ham. Men de var selvbevidste og fremfusende, nogle af dem, især *Jul. Dahlstrøm*. Han ville krig.

Hvorledes striden begyndte, er ikke let at sige. Men da *Dahlstrøm* satte daaben i skygge af omvendelsen, lød det som uhyrlig tale i den grundtvigske pastor Tesch's øren, og ved et møde i Krøjgaard tog *Dahlstrøm* og *Jakob Kjærsgaard* haardt paa den unge præst. Modsætningerne uddybedes, og *Dahlstrøm* frembragte med vilje et brud. Nov 1869 samlede han sine venner hos *Jakob Kjærsgaard* paa Toftgaard. »Vi blev kommanderet derop,« sagde man bagefter. Der var stopfuldt og stærk spænding. Dahlstrøm erklærede, at præstens forkyndelse »ikke var af Guds aand og derfor ikke kunne bruges af Guds børn«, pastor *Tesch* svarede, at han ikke ville indlade sig paa en diskussion med Dahlstrøm om Helligaanden, men »hvis de forsamlede troede, at han var kommet til Gjellerup for narrestregers skyld, troede de fejl«, og derefter forlod han mødet. *Evald Tang Kristensen*, som var lærer i Gjellerup 1866–76, var tilstede. Han harmedes meget over den behandling man gav præsten. Dette satte ogsaa skel mellem de vakte og læreren, og de vakte oprettede en friskole med lærer *Pedersen*, senere Have (se ndf). Modsætningerne skærpedes yderligere ved et YM-møde i Snejbjerg 1873, hvor pastor *Tesch* prædikede (Mk 16, 14–16) og nævnte, at man indvendte mod hedningemissionen, at Jesus prædikede for aanderne, som var i forvaring, og nogle mente, at det kunne være nok, saa man ikke behøvede nu at gaa ud og prædike for hedningerne. Hertil svarede Tesch, at hedningeverdenens nød nu netop maatte kalde paa mission. Efter gudstjenesten samledes de vakte i kroen, hvor *Kr. Jakobsen* angreb Tesch. Pastor *C. F. Koch*, Vildbjerg, fik endeligt rørt til at lægge sig ved at sige, at han aldrig havde set den prædiken Jesus holdt for aanderne, som var i forvaring, og man skulle ikke udtale sig om noget, man intet vidste om.

Det er ikke sikkert, at den famøse gudstjeneste i Snejbjerg havde faaet disse følger, hvis ikke Tesch's hustru, *Anna Tesch*, der havde været hos C. J. Brandt i Rønnebæk, og der faaet daabspagten særligt lagt paa hjerte, havde skubbet til vognen, da striden om daabomvendelse opstod. Gøtzsches fremstilling (Livsr s 130 f) er dog vist for lys for præstens vedkommende. Nielsen-Vrads skriver (hft 4, s 62), at man maa have troet, at en myndig præst sagtens kunne have klaret disse grejer, men det var nemlig myndighed, som Tesch manglede. Han blev i stedet for fornærmet. Derfor blev hans minde lidet elsket i Gjellerup. Han havde efter Aagaards død alle chancer for at vinde et helt sogn, men han slog bogstavelig talt alle muligheder i stykker, saa da han rejste, var det »nærmest som en fallent«, der aldrig kunne glemme Gjellerup. 45 aar senere skrev han til *Johs. Gøtzsche*, at han omfattede Gjellerup-tiden med gode tanker og følelser. Nu var alt det stygge glemt. I hans tid kom *C. Hostrup* og *H. P. Børresen* her, og lige før han rejste herfra, prædikede *Børresen* i Gjellerup kirke.

Før Tesch blev gift, skrev han til sin kæreste om det meget arbejde han havde i Gjellerup, mange kirkelige forretninger, foredrag (for at anbefale en forbrugsforening!), missionsmøder osv. I marts 1870 prædikede *Vilh. Beck* her. Tesch skriver ogsaa og viser modløshed ved at skulle overtage den store præstegaard efter Aagaards død. Auktionen indbragte »madam Aagaard« 2500 rdl (alt for meget i hendes favør!«). 1911 udgav han en lille digtsamling: »Paa vejen«. Paa sin sølvbryllupsdag rekapitulerede han minderne fra Gjellerup:

Ung af aar saa drog vi ud paa mørke hede,
brud og brudgom med vor Gud fra Barndoms rede,
for at bygge eget bo (foreløbigt til to)
i en rigtig gammel præstegaard.
Gulvene gik op og ned, og lofterne de hængte(!)
Dørene i hængslet sled og sig mod gulvet sænkte.
... Udenom var mangen gang luften trang og lummer,
folket elskte mest den sang, som kun sukket rummer,
havde saa sin egen smag
holdt sig til det gamle lag,
taalte ikke andre tanker ...

Tesch havde iøvrigt god kirkegang. Men de vakte i Gjellerup gik i kirke hos *Blume* i Bording. De kom i hele flokke, havde mad med og blev om eftm til Blumes bibellæsninger. Blume gik op og ned ad kirkegulvet og ledede sangen med sin stærke røst.

Provst *H. Blom* (1877–91) var københavner, havde siddet under *Rud. Frimodts* prædikestol, arbejdet i Frimodts sogn, men (som han sagde ved fabrikant *Jacob Jensens* guldbryllup i Hammerum 1930): »Først i Gjellerup mærkede han rigtigt, hvor mægtig Jesus Kristus er.« Paa Nord-Langeland havde han øvet en god gerning, og bl a faaet kirken i Hou ved Lohals bygget.

Med provst *Blom* begyndte en ny tid i Gjellerup sogn, og med ham indledtes den række af betydelige sognepræster, der stillede sig midt blandt de vakte, selvstændigt og med autoritet. IM her blev udprøget *kirkelig*. Ukirkelig vækkelse, pinsemission, sekter, de gamle stier o lign fik ikke lov til at trænge over sognegrænsen.

Pastor *P. Krag,* Vildbjerg, indsatte Blom. Kirkerne var overfyldt; i Sunds, hvor pulpituret var ved at bryde sammen, maatte man gaa ud og holde gudstjenesten paa kirkegaarden (i januar!). Fra den dag var begge kirker fyldte. Det lykkedes *Blom* at samle det splittede, idet han klart fremhævede Guds gerning ved døbefont og nadverbord. Alle kunne samles om ham... Nogle vandt han for Kristus ved sin prædiken, andre vandt han ved sin personlige kærlighed. Der blev ikke vækkelse, men sund og jævn fremgang. *Blom* fik meget at gøre i det uhyre vidt strakte pastorat, baade praktisk og aandeligt.

En martsnat 1878 væltede østre præstegaardslænge i en storm. Provst *Bøtcher* anviste at bruge taget til gødning, men ydede ellers ikke større hjælp, og først efter lange forhandlinger fik Blom et embeds-laan til at bygge en ny længe. Provstesynets protokol 1878 viser, at den gamle præstegaard i Lund var ualmindeligt forfalden. Skolevæsenet var ikke i bedste orden, men Blom stod i hjerteligt forhold til lærerne: Den aldeles fortrinlige lærer *Agerskov* i Lund, den energiske lærer *Mikkelsen-Tønning,* Busk, den dygtige og nidkære lærer *L. Pedersen,* Have. Lærer *L. Pedersen* og missionær *Kristoffer Hansen* blev i særlig forstand Bloms medarbejdere. Samarbejdet kan illustredes ved Bloms ord: Om søndagen sagde de amen til, hvad jeg sagde, om hverdagen sagde jeg amen til, hvad de sagde!« *Kristoffer Hansen* sang sig (med sit fænomenale kendskab til »Troens rare klenodie«) ind i Bloms og menighedens hjerte. Blom kunne endnu 50 aar efter citere lange (ukendte) Brorson-salmer, som *Krf. Hansen* havde lært ham. Blom omtalte 1932 samtalemøderne i Gjellerup som noget nær det bedste han have været med til.

Ja, med Bloms komme til Gjellerup brød den ny tid frem. De store Gjelleruplund-markeder ophørte, Silkeborg–Herning-banen aabnedes 1877, brugsforeningen stiftedes 1886, og andelsmejeriet blev bygget.

Hurtigt lærte *Blom* at skønne paa de helliges samfund. Kort efter sin ankomst var han til forsamling hos *Ole Krensen* og talte over 1. Joh 3, 1 om Guds kærlighed. I kredsen var en from kvinde, *Stine Jacobs,* der kom til at betyde meget for præstens 2. hustru. Stine kunne gentage saa indtrængende for dem, der var i sjælenød: »Vi skal *ned!* Vi skal *ned!*« De hellige kendte hverandre og hjalp hverandre og satte skellet mellem verdsligt og helligt med aandelig myndighed. Bloms konfirmander glemte ham aldrig. Han gav dem ballast med ud i livet. Og han lærte dem praktisk kristendom. Gjellerup-drengene sloges efter hævdvunden tradition solidt med Sunds-drengene. Fh gdjr *Niels Østergaard* fortæller, at da han engang kom til at »røre« en Sunds-dreng lidt for kraftigt, saa han fik næseblod, rendte han hjem. Næste præstedag bad *Blom* ham om at blive bagefter, og Niels ventede den samme haarde omgang, som man fik i skolen, naar man »skulle blive bagefter«. Men Blom lagde blot armen om drengens hals: »Niels, det sind ville Gud ikke synes om! Vel?« De fortalte iøvrigt en masse historier om Blom: Da et fattiglem blev begravet, og der ikke var een krans, tog Blom en krans fra sin hustrus grav og lagde den paa fattiglemmets grav; han lærte en lærer at spise »kunstsmør« (margarine), som læreren mistænkte for at være »noget giftigt stads«. Blom morede sig, naar en lærer bad ham om at »vercificere« en ansøgning, eller naar Sunds sogneraad ansøgte om at faa »en fuld vinterlærer«. Og man glemte aldrig, at han en sommersøndag resolut lukkede Gjellerup og Sunds kirker og hele menigheden, 500 mennesker, tog med toget til skovmøde ved Silkeborg. – Blom var den første, der samlede unge mænd og piger til fællesmøder i pgd endnu før KFUM og K i Danmark var kendt; han indførte bedeugen i januar (med stor tilslutning). En stor sorg havde han, da han 1881 mistede sin unge hustru (fra 4 smaa børn). Menigheden satte en sten paa hendes grav.

Som tiden gik, voksede kirkegang og IMs smf, 1888 indviedes det store mh »Silo« i Hammerum. Bloms søster, *Pauline Blom* († 90 i Gjellerup), der en tid styrede huset for Blom, var banebryder for ydre mission her, idet hun 1881 begyndte en kvindekreds, der syede og holdt basar i præstegaardens lade. 1891 indviede Blom »Gamle minder«, et lille børnehjem for 7 børn (senere udvidet), oprettet iflg Pauline Bloms testamente. Børnene skulle »opdrages i de helliges tro«.

I Sunds, hvor kirken var meget tarvelig, var der ikke meget liv, før Blom kom hertil. Dog var der fra tiden omkr 1850 en lille kreds af troende mennesker. Den første var en af sognets stormænd, møller *Thomas Lauritsen,* som ogsaa før sin vækkelse var en brav, anset, gudfrygtig mand. Han var velhavende og godgørende. Han blev vakt, da *Anders Stubkjærs* første kone, *Sine* (fra Trælund) tog ham i skulderen og sagde: »Jeg ville endda gerne, at du skulle blive frelst!« (Stubkj: Oplevelser, s 110). Det tag kunne han ikke blive fri for. Saa blev hans søster, der var gift med *Niels Poulsen* i Najbjerg, omvendt. De kom til høstgilde i Sunds, hvor hun sad og græd, mens de andre lystigt dansede. Kort efter var der helligforsamling hos *Niels Poulsen,* hvor *Iver Viftrup, Jens Maarbjerg* og *N. C. Gadegaard* talte. Møllerens kom med, skønt han kviede sig ved at tage afsted paa gr af haardt snevejr. Men de kørte dog til Timring. Ved mødet i Najbjerg talte *N. C. Gadegaard* ikke, men han rejste sig bagefter og sang: »Nu bør ej synden mere med magt og herredom udi mit kød regere. »Da gik mit hjerte i stykker,« sagde møller en. Han og hans kone blev omvendt. Det var omkr 1864. Enkelte andre sluttede sig til (nogle sluttede sig til dømmerne), men der var en lille kreds, da Blom kom hertil, og den voksede i disse aar. Kirken var i hans tid overfyldt hver søndag.

Bloms nærmeste medarbejdere var *Kristoffer Hansen* og lærer *L. Pedersen.*

Kristoffer Hansen (* 1833, † 95) kom hertil fra Snejbjerg (se der). Omkr 1866 købte han en lille ejendom i Hammerum, virkede som tømrer, landmand og især som indremissionær (antaget 1866). Han var en stilfærdig, gennemsolid mand, og naar det gjaldt at vidne, var han uforsagt. Han havde et klart og vækkende budskab, kunne Brorsons salmer udenad

og sang gerne. Paa initiativ af *Jul. Dahlstrøm* var *Krf. Hansen* med til at arrangere det første jyske kolportørmøde i Hammerum 7.–9. oktober 1877, hvor man »forhandlede om en inderlig forbindelse ml brødrene« og havde »rig velsignelse og sendte hilsen og tak til IMs bestyrelse«. (IM tid 1954, s 127). To aar efter indtraf den krise, da *Dahlstrøm* i spidsen for jyske kolportører gik imod den »boglærte« kolportør *Sigvardus Høyer*, og det truede med sprængning af IM, hvilket blev afværget ved pastor *Ed. Nyeborgs* indgriben (se Vildbjerg-N, s 801). *Kristoffer Hansen* var en tro IMs mand, og skønt han var fattig, gav han 4–500 til mh i Hammerum. Han blev svag og var bekymret over tilstanden. Ved møder kunne han slutte: »Kære herre, forbarm dig over Gjellerup sogn!« 1893 flyttede han til Silkeborg. Et par aar efter hans død 1895 blev hans bønner hørt, og der kom vækkelse i Gjellerup sogn. Han blev begravet i Gjellerup, og *Vilh. Beck* skrev om ham i IMs tid.

Lærer *Laust Peder Pedersen* (* 1849 i Ullits, † 95) var vokset op i smaa kaar, tog lærereksamen i Ranum, blev lærer i Mammen, og i Mollerup, Ørum sogn v Viborg. IM i Gjellerup holdt ikke af *Evald Tang Kristensens* mange eventyr og historier i skolen. Han er ellers den mest kendte lærer i Gjellerup skolehistorie. (1866–76). IM i Gjellerup havde hørt om den unge troende lærer i Mollerup, som talte ved smaa helligforsamlinger, og hvis kone sang saa godt. Man oprettede nu en *IMs friskole* i Hammerum, de fik lærer Pedersen ansat her 1875. Friskolevirksomheden blev dog kortvarig. Dels var afstandene for store for børnene, dels var de vakte noget snæversynede og ikke lette at tilfredsstille. (Den kendte musehistorie fra Rynkeby forlangte de revet ud af læsebogen, fordi den var »løgn«). Saa blev lærerembedet ved Have skole ledigt 1876, og her virkede P til stor velsignelse til sin død. Skolen havde hidtil været biskole til Birk skole, skolestuen var meget primitiv (3 slags gulv, lange bænke uden rygstød), men P fik skolen forbedret, og den sandede have blev en mønsterhave. Boligen var beregnet til en ugift lærer, saa dagligstuen var ogsaa sovekammer. Her blev ogsaa forbedret, og 7 børn voksede op og levede et lykkeligt liv (en dt blev gift med P. Lauridsen, sp Sct Peders k, Randers). Lærer P øste dagligt af bønnens og bibelens kildevæld. Det prægede hans undervisning, og han var meget samvittighedsfuld for, at børnene virkelig lærte noget. Provst *Blom* skrev, at »som religionslærer havde han ikke mange ligemænd«. Han virkede for husflid blandt de unge og tog sig af dem i fritiden. Efterhaanden fik han meget arbejde for Guds rige. Han var blandt de første, som holdt søndagsskole, og da missionshuset var bygget i Hammerum, holdt han regelmæssigt sdsk der. Han holdt smaa »bønnemøder og forsamlinger« i skolen og rundt om i hjemmene; han samlede tidligt de unge piger til pigemøder. Ofte talte han i Herning eller Silkeborg (venner i Herning gav ham en smuk piedestal som gave), og lange ture kørte han i alt slags vejr over hederne for at holde møder. Han havde vist det første juletræ i sognet og indbød børnene dertil.

Da han ikke brød sig om pastor *Tesch's* forkyndelse, gik han undertiden sammen med de andre vakte til Bording kirke for at høre Blume. Og stor var hans glæde, da *Blom* kom hertil. De fik et udmærket samarbejde i menighed og skole, og P, der selv sang godt, glædede sig over Bloms smukke sangstemme. Man brugte Kingos salmebog i kirken og Brorsons ved møderne. Og de Gjellerup-folk sang meget. Meget virksom var P for at faa missionshuset bygget. Her var fabrikant *Niels Larsen* kasserer og en god hjælp.

Lærer *L. Pedersen* og *Krf. Hansen*, de to søjler i Gjellerup mgh, døde 1895 med en maaneds mellemrum. Pastor *Kastrup* talte ved lærer Ps begravelse over ordet Hebr 13, 7: »Kom eders vejledere i hu, som har forkyndt eder Guds ord«. Vilh. Beck skrev i IM tid 6. okt 1895:

»Atter er en af Indre Missions arbejdere rejst hjem til det himmelske hjem, lærer Pedersen, Have skole i Gjellerup sogn ved Herning. Han var endnu i sin bedste alder, kun 46 aar, men blev i dette foraar angrebet af en dødelig sygdom, og efter mange haarde smerter hensov han den 13. september paa Frederiks Hospital i København som et Guds barn med Guds fred i sit hjerte. Han efterlader hustru og 7 børn i sit hjem, og han efterlader en tom plads blandt missionens arbejdere. Thi han var Indre Missions trofaste ven og brugte den tid, han kunne faa til overs fra sin gerning troligt i missionens tjeneste.«

Provst Blom var de sidste aar meget optaget af Magdalenehjemmet og holdt mange møder for sagen.

1885 blev han provst for Hammerum herred.

Han havde et vindende væsen og kom mennesker i møde med en hjertelighed, som man følte var ægte, thi den udsprang af et ydmygt og kærligt sind. Han udtaler selv om sit syn paa samfundet, da han 14 aar efter holdt afskedsprædiken (i 1891): »Da syntes jeg, det altsammen var det rene guld; vel ved jeg *nu*, at der er skrøbeligheder nok, ja altfor mange, men Herrens hellige folk er der dog; de helliges tro og de helliges kærlighed har jeg jo følt i disse mange aar, skulle jeg saa ikke ogsaa vidne, at de er her. Og det har været min bestyrkelse, og det er min tak, at I kendtes ved mig som eders broder og som eders præst.« Som prædikant var han veltalende. Hans stemme havde en egen hjertegribende klang, og indholdet af hans tale var klart og afgjort. I sin afskedsprædiken udtaler han sig saaledes: »Verden er saaledes spoleret, at den aldrig kan repareres – hvad de saa end gør, saa er synden og sorgen og døden der – – og egenkærligheden. Der maa en ny begyndelse til, derfor sendte Gud sin søn, fra hvem et nyt liv skulle udgaa. Og skal det blive til noget med den enkeltes frelse, saa maa der en ny begyndelse i troen i den enkelte, og dette gør Herren; thi han har indstiftet den hellige daab. Det er ikke alle de kære mennesker i disse sogne, som er døbte, der lever i deres daabs naade, derfor maa der en ny begyndelse til – ellers er alt forgæves, og den begyndelse er omvendelsen. – – Lad være, jeg har prædiket nok saa daarligt, saa faar I dog indrømme, at jeg har prædiket omvendelsens nødvendighed for eder! Har jeg nogensinde prædiket, at I

kunne blive salige, naar I bliver i eders synder, eller naar I stræbte efter at blive gode mennesker? Har jeg ikke prædiket, at dersom I ville frelses, saa maatte I omvende eder til Jesus, omvende eder til eders daabs naade?« Saadan var hans prædiken, og den havde adresse til den enkelte. Engang husker man, at han sagde i en prædiken: »Blandt mange kendetegn paa, om du ejer livet i Gud, vil jeg nævne eet: »Er Jesus bleven *umistelig* for dig? Er det saadan, at hvad du siden skal miste, ham kan du ikke undvære?« Mange aar efter henviste han i en tale til samme ord, idet han fortalte om biskop Rørdam, der engang ved en visitats i Dalby-Tureby sagde til de unge: »Véd I, hvad det kommer an paa – ene kommer an paa? Det er det lille ord »umistelig«, og saa citerede han verset, hvori der staar, »at nat og dag du være maa, min sjæl umistelig.« (Anna Lauridsen, Hj og tr, VIII, 1938, s 82 f).

Der var sorg, da provst Blom forlod Gjellerup. Senere besøgte han gerne sit gamle sogn, sidste gang, da han var 89 aar gl. I mange hjem i sognet har man kunnet finde billeder fra en lejlighed, hvor 4 Gjellerup-præster ses sammen: *Blom, Kastrup, Sig. Madsen* og *Nielsen-Vrads*. Hvor forskellige de end var, arbejdede de paa samme linie, skabte autoritet om kirken og menighedslivet blomstrede.

Pastor *A. Kastrup* (1891–1909) gik paa udmærket maade i provst Bloms spor. Han havde sammen med sin dygtige hustru, Hulda, staaet i et rigt IMs liv i Haderup, kun c 30 km fra Gjellerup. K var en sindig, rolig natur, vel afbalanceret, præget af at være vokset op i et levende præstehjem (hans fader havde været sp i Rind), en klog og velstuderet mand. Alt var jævnt og hyggeligt i præstegaarden. Udadtil skete der forandringer. Den gamle præstegaard i Gjelleruplund (112 td ld, 12¼ td hartkorn) en af sognets bedste gaarde, blev solgt og afløst af en moderne præstebolig ved G kirke. 1897 blev den tarvelige gamle kirke i Sunds afløst af en ny kirke, Ilskov kirke blev opført 1898. Kastrup var fra det kæmpestore Haderup sogn vant til de lange afstande over de vide heder (1893 blev Grove udskilt derfra), Gjellerup-Sunds var ogsaa et uhyre vidtstrakt pastorat. Men 1899 blev Sunds udskilt. Kingos salmebog brugtes til 1899. Den havde været brugt i Gjellerup kirke nøjagtigt i 200 aar, idet den blev indført 1699.

1904 stiftedes valgmenigheden (se Herning).

Gæstfri, jævne og af gammel hyggelig præstegaardskultur var det ny præstepar, kirkerne var fyldte, K var en grundægte luthersk forkynder, han ledede forklaringsmøder, fru K ledede kvindemøder. Ungdomsarbejdet var maaske deres hjertesag. K var kyndig i sang (medudgiver af IMs sangbog) og der blev sunget meget. Der fortaltes om hans sindighed og lune, f eks da de mange unge fra Gjellerup kørte til stort ungdomsmøde i Herning paa lange høstvogne, der var tæt besat; regnen silede ned, vognen skrumplede slemt, men K stod midt i flokken paa vognen: »Det gaar nok! Det gaar nok!« og netop da vognen trillede ind i præstegaarden, gik et hjul af vognen. Da nogle mente, at man vist ikke tog skade af at gaa til sekternes møder, erklærede K stille og sindigt: »Man kan komme saa nær til ilden, at man brænder sig!« Sekter fik aldrig indgang i Gjellerup. Der var noget troværdigt over hans tale. Og ved de store møder med fremmede talere, sagde de Gjellerup-folk: »Det er nu alligevel aller bedst, naar vor egen præst kommer til!« De var paa samme bølgelængde.

Der blev arbejdet energisk. 1892 blev der bygget mh i Fastrup (flyttet til Have 1942). K og fru K kom meget ud til syge og gamle. De kom trofast til samfundsmøderne. Han kunne holde sammen paa dem, og K fulgte provst Bloms raad: »Luk aldrig kæden op, uden for at lukke en broder eller søster ind!«

1896–97 gik en stærk *vækkelse* over Gjellerup sogn. Præsten og hans hustru var lykkelige. Ikke faa fandt i sene aftentimer hjælp i præstegaarden. Selvom K var noget betænkelig ved eftermøder, holdt han sig ikke tilbage, da vækkelsesbølgen kom. Med sang og gode ord stod han midt iblandt sit folk, som en sund og helstøbt kristen. Han satte klart skel, men var aldeles fri for herskelyst, og lægfolket fik lov at arbejde, selvstændigt, paa eget ansvar. Han var en skattet taler ved IMs helliggørelsesmøder.

Indremiss *P. Olesen* har (IM tid 1956, s 266) fortalt om vækkelsen i Gjellerup 1896–97. Ved et møde, hvor missionselev *Wm. Nielsen* (senere sp Asmild-T) og *Kr. Jakobsen* talte, blev 36 unge piger og 18 unge mænd omvendt. *Olesen* talte ogsaa (»Lazarus, kom herud!«), og mødet varede til kl 2. Da en præst blev spurgt, om hvordan vækkelsen kom i hans sogn, svarede han: »Den begyndte, da jeg gav mig til at sige det samme i hjemmene, som jeg om søndagen siger i kirken.« Det gjorde Kastrups. Folk strømmede til kirke og missionshus. Maaske var baggrunden ogsaa at finde ikke blot i provst *Bloms* sædemandstjeneste, men ogsaa i de bibellæsninger, som K holdt straks efter at han var kommet hertil. Nu samledes man til møder i præstegaarden, hos lærerne *Frie*, Gjelleruplund, og *Chr. Berthelsen*, Have (som var til stor velsignelse) og i »Silo« (hvor der som regel var c 600 mennesker til møde). Det var naturligvis ikke Kastrup, der bragte vækkelsen, men det var en lykke, at Gjellerup sogn havde en præst, der kunne lede, – og lede vækkelsen ind i et sundt og kirkeligt leje. Mange aar senere kunne man høre folk sige: »Ingen kunne som Kastrup tage os under armen«. Ikke mindst var han god som ungdomsarbejder. I kirke og mgh gik han gerne op og ned ad gulvet og sang ... saa smittende, at alle maatte synge med. Selv oversatte han den engelske kampsang: »Fremad, Kristi kæmper, frem i Herrens krig!« Længe var der folk, der huskede, at Kastrup ved et sommermøde i Høgildgaards plantage 1897 stod frem sammen med sin gamle fader, der bar sort kalot, og sang denne sang ... En stor sorg havde Kastrups, da de 1902 mistede en søn paa 8 aar. I præstegaarden praktiseredes hjemliv og trosliv, og præsteparret kunne taale at ses paa nært hold. Her kom mange, ofte uindbudt, og alle var velkomne. Særlig fest var der, naar Kastrups gamle fader kom paa besøg.

K var ogsaa fremsynet. Han saa sporten

vinde frem blandt de unge, men trods en del betænkelighed hos de ældre, blev der 1905 bygget en smuk gymnastiksal til missionshuset (et særsyn i Danmark). Den blev flittigt brugt, og da der atter var vækkelse 1907–08 blev missionshuset for lille og gymnastiksalen kom til nytte. Paa væggen i gymnastiksalen fik fru K malet ordene: *Helliget Herren.*

Der blev sorg, da det rygtedes, at K søgte bort for at give plads for en anden. Han fik *Vilhelm Becks* gamle embede i Ørslev-S. Længe huskedes hans sidste tale i »Silo« over ordene: »I var godt paa vej, hvem standsede eder?« Og som provst Blom var K og hans hustru til deres død skattede gæster i Gjellerup sogn. (Dir K. L. F. Nielsen, Hj og tr VII, 1938, s 121 f, jvf her II, 187 f).

Pastor *Sigurd Madsen* (1909–18) gik trofast og solidt i sine forgængeres spor. Han fortæller selv hertil: »Da min ven, pastor *H. F. Jørgensen* (Frederikssund) og jeg engang talte sammen om præstegerningen, som han fandt noget træls, udbrød han: Du kan overhovedet ikke tale med om den ting. Du har jo kun været præst i Gjellerup og i Dreslette, vel det bedste sted i Jylland og det bedste sted paa Fyn!« Og jeg maatte indrømme, at jeg havde haft særdeles gode kaar. Og da jeg af helbredshensyn (kræfterne slog ikke til, som student havde jeg været nervesvag og flere gange maatte jeg søge rekreation i Norge), søgte fra Gjellerup, sagde pastor *A. Busch,* som havde talt i Gjellerup kirke: »De maa ikke søge herfra, for De vil aldrog komme noget sted, hvor De ser saa mange i kirke eller faar saa mange penge til Guds rige som her.« En udtalelse, der ogsaa var karakteristisk for Busch.

Saadan saa man udefra paa Gjellerup. Pastor *Sigurd Madsen* var som pastor *Kastrup* opvokset i et godt præstehjem, omend ikke saa udpræget IMsk som Kastrups. Trods svage nerver var M en rolig og sindig mand, ihvertfald udadtil, og han fik som sine forgængere en rig gerning og blev nært knyttet til sognet. Pastor S M skriver: »Der var meget stor kirkegang, baade af unge og ældre, stor offervilje og gode medarbejdere i sdsk, ungdomsarb og mgh. – Det var en stor dag baade for mig og for Gjellerup sogn, da jeg blev ordineret i Gjellerup kirke og indsat 20. okt 1909, vist den første og eneste ordination i den skønne, gamle herreds-kirke. Biskop *G. Koch* ønskede ordinationen der. Da man ytrede tvivl om, hvordan der skulle kunne holdes bispemiddag, erklærede menighedsraadets formand, fabrikant *Niels Larsen:* »Ja, er der ikke andet i vejen, saa har jeg plads og mad nok!« Men der var ikke plads nok i kirken, som dengang kun havde 250 sd. Om aftenen var der velkomstmøde i »Silo«. Det var fælt vejr, og jeg spurgte: »Kommer der mon nogen?« Men missionshuset med den tilstødende gymnastiksal var propfuldt. Min mor, den gamle præstekone, udbrød: »Lykkelige mand, at du skal være præst her!«, og hun havde lang tid efter smerter i haanden af alle de kærlige haandtryk hun fik den dag.

Det blev 9 lykkelige aar, skønt de sidste 4 aar formørkedes af verdenskrigen. De *brugte* deres præst. Og de *hjalp* deres præst. Forbøn, tillid og medarbejde slog sammen om præsten, og her høstede jeg, hvad mine to forgængere havde saaet. Der var meget i gang. Der var fastegudstjenester, mange møder med fremmede talere i de to mh (Hammerum og Fastrup) faste bibellæsninger, 5 sdsk, med forklaringsmøder i pgd, møder for YM, en stor kvindekreds, stiftet 1888 af provst *Blom,* sdsk overtog en indisk pariadrengs uddannelse *(Josef Charles,* der senere blev rektor ved et stort metodistgymnasium, det var før DMS havde gymnasium), og vi fik gode breve fra ham, og jeg var indskrevet som fadder til hans 1. søn. Han var broder til den kendte indiske lægemissionær, dr *Amos Lucas.*

Konfirmandundervisningen stod mit hjerte særligt nær, og jeg stod længe i brevveksling med mange konfirmander. 3 af dem blev missionærer: *Mette Skovhus* (DMS), *Inger M. Birk (ØM)* og *Mary Østergaard* (Industrimiss bl armenierne). Den 4. missionær herfra er *Anna Lauridsen,* KMA. Dette betød sikkert meget for missionsinteressen i sognet.

Under vakancen 1909 forlod en del sognemgh og gik over i *valgmenigheden* (de havde ventet dermed af hensyn til pastor Kastrup). Efter at jeg var kommet, var der stadigt nogle, der løste sognebaand til valgmgh.

Da det kneb med *sygeplejen* i sognet (man havde haft sygeplejersker, men misbrugt dem til storvask o lign, saa de ville ikke blive) fik vi en diakonisse (som var bundet af bestemte regler) hertil. Hun blev modtaget med nogen skepsis, men da den spanske syge satte ind med vældig kraft, lærte de i sandhed at skønne paa hende. Hun tog de sværeste tilfælde, og gjorde et stort arbejde bl de gamle og blev meget elsket. Hun havde et smukt samarbejde med valgmenighedens sygeplejerske.«

Det var gode aar i Gjellerup.

Livet i missionshusene gik sin gang, IM prægede sognemgh. Pastor Madsen var maaske ikke saa elsket som Blom og Kastrup, men højt agtet og nød stor autoritet.

Pastor *J. E. A. G. Nielsen-Vrads* (1918–40) var af en anden type end sine forgængere. Han var sønderjyde, ikke af præste-, men af handelsslægt, en dynamisk, virksom og slagfærdig mand. Rigt begavet og særpræget. Han var ikke bange for at tage en dyst, og han havde hele Jylland som sit sogn. Ustandselig var han paa færde. Han sammenlignede Vrads og Gjellerup med et faar og en ko. Vrads var kun lille, og her var han rejsepræst for de unge. Gjellerup var meget større end Vrads, med et rigt og meget nuanceret menighedsliv. Her gjaldt det ikke om at bygge noget nyt op (N-V siger, at han har aldrig været særlig reformlysten, Kr dbl 20. marts 45). Han gik ind i arbejdet med arbejdslyst og humør og vandt Gjellerup menigheds fulde tillid. Han ledede med fast haand, hverken sektvæsen eller »De gamle stier« fik lov at komme over sognegrænsen. N-V siger: »Der var en trofast og gavmild menighed, som ikke var bange for at tage fat« (6 sdsk, 4 KFUM og K), samtalemøder, kvindeforeninger, lægmandarbejde helt igennem, bygget op i forstaaende samarbejde med præsterne. Ingen ville herske, alle ville tjene.« Som eksempel paa offerviljen fortæller N-V, at »Silo« skulle restaureres. Paa 8 dage

var der tegnet 50.000 kr. Pastor *Sig. Madsen* havde fundet ud af, at Gjellerup kirkeklokke havde »en rationalistisk klang«. En indsamling skaffede paa kort tid 5000 kr, og i reformationsmindeaaret, paa IMs fødselsdag, 13. sept, blev den ny klokke indviet. N-V slutter: »Jeg har haft megen glæde og lykke i min arbejdstid«. Han elskede Gjellerup kirke og udgav 4 smukke hefter om den. Kirken blev restaureret 1942–43. 2. august 1931 holdtes den første mindegudstjeneste for Sct Laurentiius.

10. august 1940 (Sct Laurentii dag) fejredes kirkens 800 aars dag med en stor fest.

Pastor *Andreas Buus* (1941–62) har siden 1950 været kredsfmd for IM i Hammerum herred. Gjellerup mgh var bedrøvet, da den afholdte pastor Buus 1962 flyttede til Venø efter 21 rige aar her. Han havde stor kirkegang og en god indgang i befolkningen. Men han følte, at baade mgh og han selv trængte til fornyelse.

Under den 2. verdenskrig var »Silo« og adskillige andre lokaler i sognet beslaglagt af tyskerne. Sogne- og valgmgh rejste i fællesskab en »fredssten« ved G-kirke, omgivet af et mindeanlæg i forbindelse med en parkeringsplads.

Missionshuset i Fastrup blev flyttet til Have 1942.

1948 blev det ny mh i Vraa gældfrit tilskødet IM.

Selvfølgelig har der ogsaa været skygger i menighedslivet. Men Gjellerup er præget af gode forhold, 1962: 6 sdsk med forklaringsmøder hver 14. dag ved sp, 5 kvindekredse i trofast arbejde, KFUM- og K-spejdere, M og Ks idrætsafd, stor kkg og altergang. Megen offervilje. Den smukke, gamle kirke ligger et lille stykke nord for den stærkt befærdede Silkeborg–Herning landevej, og med sit ærværdige, hvide taarn peger den opad for de mange vejfarende.

I efteraaret 1957 holdtes paa Hammerum Landbrugsskole et kirkeligt stævne, væsentligt ang liturgi, ledet af sognepræst *S. H. Kemp,* Kbhvn, og organist, mag art *Ulrich Teuber.*

Om det *grundtvigske* liv, se under Herning-Gjellerup valgmgh (se s 772 f). Om *Marinus Pedersen* († 1944) se s 785. *Thomas Nielsen,* som havde været lærer i Birk, blev paavirket af Grundtvigs tanker, og hans højskole i Hammerum var grundtvigsk. Da han fratraadte og blev politiker, overtoges højskolen af *Rasmus Nielsen,* der gav den et ægte folkeligt præg og den blev grundtvigsk samlingssted. *Rasmus Nielsen* (* 1840, † 29), var søn af en fattig smed i Skjolde ved Horsens, han blev seminarist fra Lyngby sem 1862, blev højskolelærer i Uldum og 1869 hjælpelærer hos *Thomas Nielsen* i Birk. Han var en lærer i *Kr. Kolds* spor, og til det sidste tog han hjerteligt del i det grundtvigske arbejde. Højskolen blev nedlagt 1884. *Rasmus Nielsen* blev folketingsmd 1879, han købte en gaard i Hammerum, og hans hjem var et samlingssted for de gr venner. Højskolen førtes videre til 1884 af *N. Vigtoft.* Bygningen brugtes efter 1884 til forsamlingshus. Mange af de grundtvigske søgte til pastor *Enevold Terkelsen,* der jævnligt kom her, og 1904 dannede de valgmenighed med ham som præst, og kredsen har siden været en valgmenighed i forbindelse med Herning valgmgh. Valgmenighedskirken i Hammerum opførtes 1924. Ved friskolen virkede lærer *Viggo Baun* i en aarrække til 1954.

Om børnehjemmet »*Gamle minder*«, der indviedes 1891 af provst *Blom,* er fortalt ovenfor. Hjemmet er senere flere gange udvidet og har plads til c 25 børn. Hjemmet ejes af Indre Mission i Danmark. Frk *Joh. Bruun* var her i 42 aar til 1957, en meget dygtig leder.

Hjemmet er moderniseret og udvidet 1961–62. (Forst *Poul Andersen).*

Fabrikant *Palle Fløe Nielsen* (* 1839) var fra Hammerum, han rejste ud og blev en rig mand ved trikotagefabrikation. Han stiftede 1903 et legat, kaldet »Hammerum Havebrugsskole«, hvis formaal var at forskønne egnen med smukke havebrug. Der var for ringe tilslutning, man holdt nogle smaa kursus i løbet af 10 aar. 1938 blev den omdannet til landbrugs- og husholdningsskole og udvidet til at kunne have c 135 elever om vinteren, (70 om sommeren). Forstander *Kr. Møller* har dygtigt ledet skolen frem til en god og sikker position paa egnen. Regnes for en af landets førende landbrugsskoler. Forstander *K. Møller* traadte tilbage 1962. Han har gjort et godt arb i mgh. Han afløstes af sin svigersøn, *Toftdal Andersen.* Skolen blev udvidet 1954.

Kernen i sognemenigheden er stadigt 50–60 aar efter vækkelserne præget af det, som den gang skabte nyt liv i mange hjem. Der er et vidt forgrenet arbejde i gang.

IMs ledere har været bl a (de første ledere *Krf. Hansen* og lærer *L. Pedersen* er omtalt ovf). Trikotagefabrikant *Jakob Jensen* († 1931), en varm ven af indre og ydre mission og Blaa Kors, han havde en række tillidshverv, var præget af stor samvittighedsfuldhed og ordenssans, havde et varmt hjerte og en sund forsigtighed. Søndagsskolen havde maaske mest hans hjerte. I missionshuset var hans smukke skikkele (med de efterhaanden hvide bakkenbarter) en trofast deltager i alt arbejdet (DnA, 1932, s 81).

Fabrikant *Niels Larsen* var en betydelig kraft i arbejdet i Hammerum. Han betalte halvdelen af udgifterne til gymnastiksalen ved »Silo«. Desuden købmand *Jersild Lauridsen,* H, førstelærer, kordegn *L B. Blom,* fmd for KFUM, † 57, gdjr *Karl Krøjgaard,* G, gdjr *L. Hjørnholm,* Frølund, *Johs. Pedersen,* Have, gdjr *Harry Christensen,* Vraa, karetmager *L. J. Andersen,* fmd KFUM og sdsk, sogneraadsfmd *Th. Sepstrup,* sogneraadsfmd *J. M. Frederiksen,* manufakturhdlr *P. Elmholdt.* Fmd nu i Hammerum er gdjr *Johs. Madsen,* Lund. I Vraa: Gdjr *Iver Ammitzbøll,* i Have: Hmd *Johs. Bach.* Skomagerm *Kr. Andersen* er fmd for Hammerum KFUM, inspektør *Rask* er forstander for sdsk. Skoleinspektør *M. Kirk* er næstformand i mgh-raadet. – *A. Gjelstrup,* H.

I Hammerum bor ftm, bygningskonsulent *Jens E. Foged,* er i best for Møltrup og børnehjemmet »Gamle Minder. Ftm 45 (Venstre, Ringkøbing kr), medl finansudvalget 60, ligningsraadet 61.

Evald Tang Kristensen (* 1843, † 1929) var lærer i Gjellerup 1866–76, da han blev lærer i Faarup v Viborg, tog afsked 97 og boede i Mølholm v Vejle (se der). Han nedskrev sin første vise efter mundtlig beretning 1867 paa

et julebesøg i Brandstrup v Rødkærsbro, og udgav 1871–76 »Jyske folkeminder« I–II. Han samlede en mængde sagn, viser og eventyr fra Hammerum herred. (DBL XIII, 322 f).

Skolen. Gjellerup skole. 1688 var der degnebolig med en jordlod. Men 1735 var der ingen degnebolig. Fundats 1742, ny skole, 1743, 1846, 1882, brændt 1920. Ny skole. Lærere: 1846–54: **Jørgen Pallesen,** fl t Mjolden. 1854–57: **P. N. Gundersen,** fl a Gislinge, 1857–65: **S. C. C. Sand,** fl t Ulfborg. 1866–76: **Evald Tang Kristensen,** folkemindesamler, fl t Faarup, se Brandstrup, Vindum. 1876–79: **N. Jakobsen,** fl t Fly (en søn var opkaldt baade efter Grundtvig og Kold, se Jeppe Aakjær: Drengeaar og knøseaar). 1879–92: **L. L. Agerskov,** fl t Højmark, Sdr Lem (broder til politikeren, ORSagf J. K. Lauridsen). 1892–1928: **J. C. P. Frie,** * 67 Horne, havde været højskolel i Horne, samlede et stort stof om vækkelsen i Horne, men det gik tabt ved G skoles brand 1920. † 1928. 1929–51: **L. B. Blom,** * 87, fmd KFUM, afsk.

Hammerum skole. Birk skole opført 1822, omdannet 1869, afløstes 1908 af Hammerum skole. 6. og 7. kl gaar til centralskolen. Udvidet 1956 efter 1937-loven. Realafdeling 58, centralskole 1961 med 14 hovedskoleklasser, 3 realklasser, 8. og 9. klasse. Købstadordnet 58. Lærere: 1848–62: **P. J. Refstrup,** * 12 Sdr Lem, fik højre haand beskadiget i soldatertj, † 62. 1862–81: **Thomas Nielsen,** * 38 Sdr Lem, leder af Hammerum højskole 77–83, leder af Herning realskole 79–83, ftm, ltm, † 95. 1881–1928: **M. P. Brøndlund,** * 58 Holmsland, † 28. 1928–62: **M. J. Kirk,** * 93 Klakring. Skoleinspektør 58, næstfmd DLF. 62: Skoleinspektør **Mølgaard.**
Skiftende andenl og li.

Busk skole, oprind biskole, selvst emb 1876. Lærere: 1876–1914: **S. M. Tønning,** * 47, afsk. 1914: **J. K. Jensen,** * 80 Astrup v Hjørring, derefter førstelærer Østergaard, † 62. – Nu forskole.
Skiftende li.

Have skole. Oprind biskole, selvst emb 1876. Lærere: 1876–95: **L. P. Pedersen,** * 49 Ullits, † 95. 1895–1905: **C. Bertelsen,** fl t Skjern, Vib a. 1905–08: **P. E. Salling,** fl t Oldrup. 1908–38: **J. C. S. Kornum,** * 73 Gøttrup, gift m fh mghsygeplejerske i Ikast Mette Mikkelsen, † 50. 39–42: **Henrik Hansen-Hauge,** * 99 Pjedsted, fl t forstander Rønde højskole, † 51. 1942–56: **H. J. Hansen,** * 07 Lønborg, † juleaften 56. 1957: **J. E. Nørgaard,** * 05 Helligsø. De to ældste klasser gaar til centralskolen.

1923 oplyses: Meget god kkg, stærkt IMs samfundsliv, meget arbejde i gang, mange foreninger, sdsk, KFUM og K, YM-kredse osv. Godt sted at være præst. 600 til valgmgh. 1935: Kkg 13–16 pct, store IM smf, 6 sdsk, m m, 3 verdsl afholdsforeninger, højskolehjem. 1946: Kkg 14 pct, udpræget kirkemgh, livet vakt ud fra kirken og holdt oppe ved nadverbord, megen velvilje.

1955: Kkg 12 pct, sognemgh væs præget af IM, mange medarbejdere, megen velvilje, 3 hh, 6 sdsk, KFUM og K, mange YM kredse, c 600 til valgmgh. 1962: Gnsn 275 i kirke, sognearb bæres af IM. 3 mh, KFUM og K, sdsk, Unge Hjem, kvindekr, arbejdskrævende sogn.

Gjellerup kirke (Sct Laurentius), Danmarks ældste daterede kirke, er anselig og paa grund af sin enestaaende bygningsindskrift en af Jyllands interessanteste kirker. Paa en døroverligger over mandsindgangen (tilmuret), mod syd, læses paa latin: »I aaret 1140 efter Herrens fødsel er dette hus grundlagt her til Guds ære«. Ogsaa over nordindgangen er en latinsk indskrift: »Den, der angrende træder ind i dette tempel, aflægger sine synder, og den fromme Gud bønhører ham, idet han skænker ham, hvad han rettelig beder om.« Skib og kor er romanske, indvendig 21 m lang, skibet er 7,5 m bredt, murene er høje, af fint tilhugne granitkvadre paa skraakantsokkel (indervæggene har raa delvis tilhugne kvadrer). Flere vinduer og korbuen er bevaret. Senere i middelalderen er opført taarn med gavle i nord-syd, hvidkalket. Omtrent samtidig med taarnet er en korsarm mod nord (hvidkalket), nyt vaabenhus mod nord. Maaske har kirken haft samme bygmester som Ribe domkirke, indskrifternes form tyder derpaa. Over de høje mure er svært bjælkeloft. Fra taarnet er to svære buer og en svær granitpille ind til skibet. Taarnrum og korsarm er hvælvede. Glasmaleri i korets sydvindue fra 1932 (Paul Schmude, Halle: Den gode hyrde). Høj, bred korbue af smukke kvadre med fine baandgesimser i 5½ alens højde. Paa gesimserne en egebjælke med en korsfæstelsesgruppe fra 1708. Renæssancealtertavle fra c 1700 med et nadvermaleri, alterbord af raa, tilhugne sten, beklædt med træpanel, smykket med kristne symboler. Renæssanceprædikestol med søjler og kristne symboler. Meget smuk, stor granitfont af samme alder som kirken, med kraftige løvefigurer, svært sølvdaabsfad, krucifiks paa nordmuren fra 1848. Sølvsærkalkene er skænket af efterlevende til minde om en afdød, hvis navn, fødselsdag og dødsdag staar paa bægeret. Særkalkene er kopi af Absalonskalken fra Sorø. Modelskib fra 1931. Kirkens indre delvist restaureret 1938. Ny lysekroner, syvarmet lysestage, malmkrucifiks. 2 klokker, den ene skænket kirken ved reformationsjubilæet 1936. Uden for vaabenhuset en romansk gravsten (kirkens bygmester?). Kirken hovedrestaur (137.000 kr) 1942–43. 300 sd. Orgel.

Jac. Helms: Dsk tufstenskirker, 1894, s 94, H. B. Storck: Jyske granitkirker, 1903, s 5 f, Evald Tang Kristensen i Herning Avis 18. januar 17, om restaur 1631, biskop Ole Worms beretn fra 1638 i Dsk saml, 8, r IV, 47–52.

Præsten og kirkearkæologen Jacob Helms skrev i Khst saml II, 1862, s 566.

»Gjellerup kirke ligger paa en ret frugtbar oase i Ahlheden, der gennemstrømmes af Storaaen og af nogle mindre aaløb, som falder i denne. Ved en af disse mindre aaer, ikke ret langt sydlig for kirken og hørende med til sognet ligger landsbyen Hammerum, efter hvilket det vidtstrakte herred fra gammel tid har baaret navn. Vistnok er det for meget sagt at kalde denne kirke en af de største landsbykirker i Jylland, men ikke desto mindre hævder den dog sin plads iblandt de anseligere af dem. Det fra en senere tid hidrørende taarn fraregnet, har den en indre længde af 39¼ alen, en indre bredde af næsten 12 alen i skibet og af 9⅓ alen i koret. Murene er i skibet omtrent 12 alen høje; deres tykkelse er ca 38–40 tommer. De er opførte af nøjagtig tilhugne kvadre, der for største delen er af granit, kun i enkelte tilfælde af stenahl; men deres indre er som sædvanligt i vore gamle kirker udfyldt med raa, mindre sten, lagte i murkalk. Saa godt er grunden lagt, og saa omhyggeligt er tilhugning og opmuring udført, at alt murværk nu paa det 8. aarhundrede staar fast og uforrykket«.

Pastor Nielsen-Vrads' 4 smaa hefter om G kirke.

Folketal: 1850: 1212 og 679 (Sunds), 1901: 2122, 1925: 2458, 1960: 3305.
Altergæster: 1922: 1420, 1934: 1353, 1945: 2000, 1953: 2017, 1960: 2170.
Menighedsraad: 1922: 6 IM, 2 gr, 1934: 6 IM, 2 gr, 1945: 6 IM, 2 gr, 1953: 7 IM, 1 soc, 1961: do.
Kommunevalg: 1943: Soc 170 (1), venstre 133 (2), borgerl 132 (1), IM 516 (5), IM besatte formandsposten med **Thomas Sepstrup,** næstfmdposten med fabrikant **J. M. Frederiksen.**
1954: Soc 203 (1), IM 633 (5), valgmgh 367 (3), IM besatte formandsposten med fabrikant **J. M. Frederiksen,** valgmgh næstfmdposten med gdjr **Johs. Gadegaard.**
1962: Soc 344, iøvr upol lister af lokalt præg.

I det kommunale anlæg i Hammerum er rejst mindesmærker for fabrikant J. Fløe Nielsen († 1905) se ovf, for Johan N. Fenger og landstingsmand Thomas Nielsen.

Sognepræst

Indt 1958: a) 171 rug, 31 byg, 2 havre, b) 16 rdl, 10 læs hø, c) 16 ldp ost, 9 ldp smør, 140 sn æg, d) 300 rdl, e) 102 td ld ager. Ret god, firlænget pgd, grundmur. Stor smuk have. – 1870: Regul 2058 kr, netto 3626 kr. – 1913: 1. kl, 1931: 2. kl, 1958: 12. kl. – Pgd opført 1901. Ved pgd og sognekirke en mindesten om befrielsen 5. maj 1945, rejst af sognemgh og valgmgh i fællesskab.

16. 21. april 1848–13. aug 71 (sp Hvidbjerg-Ø-L 16. okt 38): **Jacob Frederik Aagaard,** * 14. marts 01 Aller. Forældre: Sp i Aller-Taps Jac. Aa, † 24, og Wiwecke Friedericke Kret-

schmer af Haderslev. Stud Kolding 23, c juli 30 (h), † 13. aug 71. ~ 30. nov 39 Charlotte Amalie Bolwig, * 27. maj 16 Karensdal, Pjedsted, † 6. juli 76. Forældre: Proprietær, krigsassessor, løjtnant Jens Gert B og Cathrine Margrethe Christiane Dau. – Søn: Aarby. Søster ~ Bjørnsen, Skodborg. Hustrus broder: Fanefjord. Brodersøn: Missionær C. Bolwig, Kina.

Pastor Aagaard var præget af sin sønderjyske afstamning. Han var den yngste af 10 børn. Da han var blevet c theol, var han i flere aar husl forskellige steder, bl a paa Karensdal ved Fredericia, hvor han forberedte sønnerne til latinskolen og forlovede sig med datteren, som var den ældste af 10 børn. Da han havde faaet embede i Hvidbjerg vesten aa, giftede han sig. Rejsen fra Pjedsted til Hvidbjerg foregik paa aaben fjællevogn i november 1838 og varede 4 dage. Nætterne tilbragtes i »rædselsfulde kroer«, den sidste dag var det snestorm, og kusken fo'r vild. Men de var glade for befolkningen i den barske vesterhavnsegn. – Treaarskrigen var brudt ud, da de flyttede til Gjellerup. Trods stive arme efter en slem gigtfeber passede Aagaard samvittighedsfuldt det store pastorat med de daarlige veje. Der var i de første aar god kirkegang, men kun altergang foraar og efteraar. Ofte blev præsten hentet til hjemmeberettelser. Han sad saa i en »doktorstol« bag i den stive vogn. Til præstegaarden hørte en stor avling, og folkeholdet var stort. 5–6 tjenestefolk. Der kom kun post een gang om ugen, fredag morgen. Præstegaardens nærmeste nabo, gdjr og sognefoged *Niels Birkegaard,* og lærerne *Evald Tang Kristensen,* Lund, og *Thomas Nielsen,* Birk, var præstens gode venner, og indtil 1864 kom de en del paa Herningsholm, hvis herskab var tysksindet. 8. juli 1864 kom tyske tropper til Gjelleruplund. Det store Lund-marked var en folkefest ikke blot for hele egnen, men ogsaa for skolebørnene, som fik fri, og den dag var der mange gæster i præstegaarden, nabopræster og proprietærer. Den ene vognfuld efter den anden svingede ind paa præstegaardens rummelige gaardsplads, Aagaards var i det hele taget meget gæstfri. Og de var med til alle større gilder i sognet. I de senere aar var Aagaard meget svagelig, saa han fik kapellan. Paa hans gravsten staar ordet Sl 28, 7. Aagaard stod uforstaaende over for vækkelsen, hvilket *Julius Dahlstrøm* ikke var helt uden skyld i. (Efter et man af Aa's datter, Christiane († 1933, 81 aar gl), nedskrevet 1932 (hft 4, s 54 f).

Hjælpepræst hos pastor Aagaard

1869–71: **F. T. Tesch,** sp, her.

17. (kst 1871) 1. okt 1874–1. okt 77: **F. T. Tesch,** fl t Them, se Stokkemarke.

18. 3. dec 1877–5. febr 91 (hjpr Snøde-S 22. juli 70): Provst **H. Blom,** provst i Hammerum herr 24. juni 85, fl t Dalby-T, se der.

19. 2. maj 1891–29. marts 1909 (sp Haderup 11. dec 86): **N. A. B. Kastrup,** fl t Ørslev-S, se der.

20. 20. sept 1909–30. okt 18: **S. Madsen,** fl t Dreslette, se der.

21. 25. marts 1919–24. sept 40 (sp Vrads 16. marts 06): **Johan Erich Albinus Gottfred Nielsen-Vrads,** * 22. marts 75 Sommersted. Forældre: Herreekviperingshdlr August Nilsson og Anne Cathrine Erichsdotter. Stud Kolding 93, c 99[2] (l), manud, realskolelærer Holbæk 00, huslærer hos konsul Carl Petersen, Holbæk 05, fik indfødsret 05, navneforandring til Nielsen-Vrads 20, afsk 24. sept 40, † 15. juni 55. ~[1] 9. maj 06 Kathy Pedersen, * 8. marts 74 Seest, † 5. juli 38. Forældre: Gdjr Niels P og Hansine Kragh. ~[2] 1. febr 44 Johanne Sørine Jørgensen, * 22. marts 03 Ikast. Forældre: Husmd Daniel J og Birgitte Christensen.

BM Industrimissionen bl Armenierne 22, fmd 41–46, rejse til Lilleasien, Red missionens blad, fmd spædbørnehjemmet Søfryd v Silkeborg 24–44, fmd Sønderjysk forening f Herning og omegn 25–40, BM Herning avis

Oversat 14: Grutzmacher: Jesusdyrkelse eller kristentro, udg 4 hefter om Gjellerup kirke 30–34.

Pastor *Nielsen-Vrads* var en helt igennem særpræget og djærv personlighed. Han havde altid sine meningers mod. Det gav et chock i folk, da han ved sin tiltrædelsesprædiken sagde: »Nu vil jeg ønske, at der maa blive strid her i sognet mellem IM og grundtvigianerne... strid om, hvem der kan hjælpe flest mennesker ind i Guds rige.«

Den unge begavede sønderjyde blev hjulpet til at læse ved rektor i Kolding, *Sigurd Müllers* hjælp, idet han skaffede N-V en støtte fra Kolding sparekasse. Da han blev præst, blev han en søgt taler. Han var livlig, rap i replikken og munter. Han kørte rundt i sin bil og talte ved møder for IM og for Industrimissionen.

I Gjellerup fandt han et rigt levende menighedsliv, her bestod arbejdet i at bygge videre paa de dygtige forgængeres grundvold. N-V fulgte de givne linier med dygtighed i den flittige og offervillige menighed, hvor ansvarsbevidste lægfolk bar arbejdet. N-V sørgede energisk for at holde Gjellerup sogn fri for »falsk lære, sværmeri og overaandelighed«, og som formand for herredskonventet havde han en egen evne til at »sætte vrøvlehoveder paa plads«. Han var stærkt luthersk og i det hele en dynamisk natur. For Industrimissionen, hans hjertebarn, gjorde han et stort arbejde. Armeniernes martyrblod optog ham meget, ligesom Sønderjylland altid stod hans hjerte særligt nær. Som emeritus tog han ophold i Hedensted for at være nær ved sine venner blandt de stærke jyder. Han var en lykkelig og glad mand i sin gerning.

N-V siger: Der er ingen, som er lettere at lede og være præst for end de troende, almindeligt kaldet: Missionsfolkene. Naar der er vrøvl adskillige steder, er det altid præsternes skyld. Jeg kender ingen undtagelse fra denne regel. »Naar vor far gaar foran, følger faarene efter, hvor der er gode græsgange at finde«.

Ved hans begravelse talte pastor *Buus:*

– Han var altid overraskelsernes mand. Hvor pilen ville ramme, vidste ingen forud. Han var original som forkynder og menneske. Nogle elskede ham, andre ikke. Bag det stramme ydre boede præsten med det fromme, barnlige sind. Det var svært at se den handlekraftige og evnerige mands legemlige kraft blive brudt paa hans sidste dage, men troens liv blev tilbage som noget af det smukkeste i hans

liv, og med tomme, bedende hænder, rakt mod den Herre, han havde tjent i sit liv, gik han frimodigt ind til en glædelig opstandelse.

Biskop *Baun*, Viborg, sagde bl a:

– Det er bibelsk at ære dem, der har gjort en god gerning i menigheden. Nielsen-Vrads' gerning har sat spor. Han var rigt begavet og særpræget som forkynder. Han brugte sine evner for at tjene Gud. Derfor blev hans gerning velsignet.

Se Kr Dbl 20. marts 1945, 16. juni 55, Industrimiss bl 1955.

22. 23. jan 1941–15. maj 62 (sp Oddense-O 13. okt 33): **Andreas Buus**, fl t Venø, se der.

23. 16. okt 1962 (kkp Viborg domkirke 31. marts 53): **Henry Vestergaard**, * 26. marts 23 Vinderslev. Forældre: Boelsmd og snedker Søren Peter V og Caroline Nielsen. Stud Silkeborg 42, c 50[1] (l-93), hjpr Grønbæk 1. juli 50, do Hinge-V 51. ~ 5. juni 51 Karen Iversen, * 17. aug 29 Sal v Bjerringbro. Forældre: Gdjr Søren Iver Nielsen I og Kirsten Christiansen. – Fætter: Jespersen, Apostel k, Kbhvn.

Næstfmd Kr akad Foren 49-50.

Litt: Pastor Nielsen-Vrads udg 4 hefter: G kirke 1930–34. Evald Tang Kristensen: Gjellerup sogns degnehistorie, 1917. K. F. L. Nielsen: Fra studekørsel til motordrift, optegn om G sogn, 1922. S. Mikkelsen Tønning: Hammerum, i jyske byer og deres mænd, IV, 1916. Om skytteforeningen, en lille bog, 1919. Johs. Gøtzsche: Livsrørelser, 1925, s 35, 48, 56, 70, 122 f. Holger Begtrup: Dsk mghliv i gr kredse, V, 1934, s 165, Hjemliv og trosliv I, 1932 (om provst H. Blom), smst om lærer P. C. Pedersen, smst VIII, 1938: K. L. F. Nielsen om pastor A. Kastrup, s 103 f. A. Stubkjær: Oplevelser, 3. udg, 1921, s 93, 149. Frede Terkelsen: Enev. Terkelsen, II, 1944, s 103, 105. Louis Blauenfeldt: IMs hist, 1912, s. 156. Evald Tang Kristensen: Minder og oplevelser, I–IV, 1923–27. Hans Ellekilde i Hardsyss aarb 1956.

SUNDS—ILSKOV

(Udskilt fra Gjellerup 10. nov 1898).

Sunds-Ilskov sogne (6101 og 7642 ha), en del hører under Bording kommune, var tidligere et udstrakt, meget fattigt og øde hedesogn. Nu er det meste af heden opdyrket eller beplantet med plantage. Stor kartoffelavl. Landskabet er overvejende fladt, en del eng, mose og kær. S sø. Byerne: S (1039 indb) med mh fra 1893, fh, jernbanest, butikker osv, Ilskov med mh fra 1905, fh, jernbanest m m, Torup, Sønderos, Hollingholt, Linaa, Røgen, Munklinde med mh fra 1920, Agerskov. Gaardene Ilskov, Skaaphus og Kvalsholm har været hg.

I plantagen ved Skaaphus brydes myremalm. Agerskov og Munklinde m m hører kommunalt til Bording sogn, kirkeligt til Ilskov. Trikotagefabrik i S.

Sunds var selvstændigt pastorat til 24. jan 1821. Bording (3 mil herfra) var anneks til Sunds indtil 1555. Sunds blev 1821 anneks til Gjellerup, og pgd i Sunds blev solgt. 1898 blev Sunds selvstændigt sognekald, samme aar overførtes filialkirken i Ilskov. 1933 blev Ilskov distrikt omdannet til sogn, og kirken blev annekskirke.

Om det kirkelige liv før 1898 se under Gjellerup.

De umaadelige hedestrækninger var meget tyndt befolket og der var stor fattigdom. Der var ikke meget aandeligt liv, men *Anders Stubkjær* fortæller (Oplevelser, s 110), at den ansete møller *Thomas Lauritsen* var en troende mand (se s 834), og at der holdtes forsamlinger hos *Niels Poulsen*, Najbjerg. Det var omkr 1864. Senere holdtes der ogsaa smaa forsamlinger, men det var først, da provst *Blom* og pastor *Kastrup* kom til Gjellerup, at der blev noget mere kirkeligt liv. Om provst Bloms indsættelse i Sunds (da kirkens pulpitur var ved at styrte ned), se foran s 833.

Den første sp i Sunds, pastor *E. G. L. Valerius* (1899–1906) stod uforstaaende over for IM. Der havde 1896–97 været en ret stærk IMs vækkelse. Der var blevet bygget mh i Sunds, og der var givet tilskud dertil ogsaa fra folk, der ikke hørte til IM, paa betingelse af, at huset maatte benyttes til generalforsamling for mejeriet. Da der saa ogsaa blev fremsat forslag om, at mejeriet skulle være i gang om søndagen, bad IM pastor *Kastrup* komme til generalforsamling, men førstelæreren i Sunds, *Rasmus Chr. Christensen*, der var en myndig mand, og som drev landbrug ved skolen, opfordrede som ordstyrer alle ikke-andelshavere til at forlade generalforsamlingen. Saa maatte pastor *Kastrup* gaa, skønt han var formand for mh. Dette vakte baade forargelse og morskab. En mand, som ogsaa maatte gaa, sagde: »Æ dejn satte lie mæ aa æ præjst i den lille flok«. Forholdet mellem IM og pastor *Valerius* var ret spændt. *Konrad Understrup* lægger i sin bog om S sogn væsentlig skylden paa præsten, men der var ikke faa, som ogsaa gav præsten en smuk omtale. Mange løste sognebaand til pastor *Kastrup*. *Blom* og *Kastrup* var de store navne, og deres ord havde megen autoritet. Sogneraadsformand *Jens Andersen* hørte til IM, en besindig og fordragelig mand. Han nægtede at løse sognebaand til Kastrup. Han døde først 1945, 92 aar gl, aandsfrisk til det sidste. Ogsaa i Ilskov blev der bygget mh, og her var et lille arbejdsomt IM smf. Sognet har fra gl tid været præget af gudsfrygt og nøjsomhed: Bindehosen om vinteren, sliddet i jorden om sommeren. Men bindestuen blev afløst af trikotagefabrikker og strikkemaskiner, og lyngheden, hvor faarene græssede, blev til kostbare kartoffelmarker. Jernbanen aabnedes 1906, og hvor der før kun laa et par huse, opvoksede stationsbyer, Sunds stationsby er i stadig vækst. Jorden opdyrkedes, moser kultiveredes, og sognet skiftede ganske karakter i aarene efter 1906.

Præsteembedet var lille, og der var hyppigt præsteskifte i den første tid. Siden 1906 har præsterne sluttet sig til IM.

Pastor *P. C. Fledelius* (1906–10) blev modtaget med aabne arme af IM. Han ville vinde sjæle, fik smædenavnet »Helvedesprædikanten fra Sunds«, skønt hans forkyndelse var nøgtern og sober. Præstegaarden laa upraktisk 2 km fra S kirke ved en øde landevej. Der var ingen have til at lune, alt var trist og bart.

Men F og hans hustru tog ufortrødent fat, vandrede milelangt i de øde egne til samtalemøder og bibellæsninger, og de fik mange venner: den solide rolige snedker *Erik (Jerrik) Christensen,* deres nabo, med den faste tro, en lille, bred jyde med et langt uldent halstørklæde, altid rede til at hjælpe, hans fattige hjem var præget af bøn og sang. *Jens Chr. Nørgaard* med det smukke lyse ansigt og hans lille travle hustru, Hanne, var saare gæstfri og til aandelig hjælp for mange. Alle strikkede, gamle mænd sad og strikkede lange underbukser, konerne gik paa markerne og strikkede, mens de flyttede køerne, garnnøglet hang i en krog paa kjolelivet. Der var mange børn – 10-12 i adskillige hjem, og næsten overalt var der aftægtsfolk i gaardene. Før banen kom, kørte man i gamle dage helt til Viborg, 5–6 mil, for at sælge smør, ja enkelte trillede smørret paa trillebør den lange vej. I den gamle vandmølle ved bækken og mølledammen tæt ved præstegaarden, var der fra gl tid holdt gudelige forsamlinger.

Her havde *Anders Stubkjær* og *Kr. Jakobsen* ofte talt i den hyggelige møllestue med de blaamalede alkovedøre. Mølleren, *Laust,* og hans kone, *Karen,* var gæstfri, og i Fledelius' tid holdtes der regelmæssige samtalemøder her. Og som de kunne synge! Paa Linnebjerg bakke, nær Ikast sogneskel, holdtes sommermøder, hvortil folk kom fra 5 sogne. En ejendommelig skikkelse var »*Gammel-Mariane*«, der boede som enke paa en lille gaard i Torup. Hun var rørende i sin enfoldige tro, barnlig og dyb, inderlig i sit gudsforhold, en god støtte for præstens. Efter gudstjenester eller møder inviterede hun ofte folk hjem til kaffe i sine fattige stuer, og der blev sunget og læst prædikener af Vilh. Beck eller N. P. Madsen. Hun var i særlig grad et bønnens menneske. – Mange missionærer kom her, især *Lars Hansen,* Vildbjerg. En dag, da præsten var syg, kom han paa besøg og ville gerne synge en bitte sang og bede en bitte bøn med præsten. Præstefruen gav ham lov til at se ind til patienten: »Men De maa ikke sige ret meget«. Han kaldte paa børnene: »I smaa Jesu lam, ka I hjælp' mæ mine støvler av?« Børnene hjalp ham, og paa hvide, uldne hosesokker listede Lars Hansen op til den syge præst, trippende af indeklemt deltagelse. Han sagde ikke ret meget. Han sagde kun: »Det er ballast, hr pastor, det er ballast!« Saa gik han ned. Men de ord virkede bedre end lægens medicin, fortæller fru F (Hj og Tr, I, 81).

Pastor *V. H. Buch* (1911–13) var en kendt og anset KFUM-mand, da han kom hertil. Han fortæller i sine erindringer: »Egnen var øde, flad som en pandekage, uden plantning, skarp vestenvind, Sunds sø var trist som en oversvømmelse efter tøbrud. Elendige sandveje. Kirkerne tarvelige og fattige. Ilskov kirke var prunkende bygget, men saa slet opført, at den var faldefærdig efter 15 aar. Præsteboligen laa daarligt, var utæt og slet bygget. Men befolkningen var prægtig, jernflittig, gennemalvorlig. Kun faa havde været paa højskole, mange havde aldrig været ude paa større rejser. Men kirkerne var stopfyldte, sangen var levende. De var tunge og alvorlige, men deres tørre lune var et godt værn mod aandelig usundhed. Den vældige natur med de vide udsyn gav dem en vis storslaathed i deres gudsforhold. Der var ingen selskabelighed, men alvorlige samtaler om Guds rige. Mange led af tuberkulose, og mange alvorlige samtaler førtes ved sygelejerne. Man havde brug for præsten. De navne, man stadigt mødte, var *Blom* og *Kastrup.* Hvad de to præster havde betydet, kunne ikke siges med ord. Den højkirkelige *Valerius* passede slet ikke her. Men i *Fledelius'* tid kom forholdet i lave. »Kun nødigt tog jeg mod opfordringen til at blive højskoleforstander i Børkop. Sunds var et besværligt, men rigt sted at være præst. Men indtægterne var for smaa.«

Pastor *C. Augustsen* (1913–19) fortsatte i forgængernes spor. Sognet var i rivende materiel udvikling, kirkelivet var ret stationært, kirkegangen god, og IM befæstede sin stilling. Missionshuset i Munklinde blev indviet 1920.

Pastor *C. W. Noack* (1920–21) var her kun et aar (præcis 365 dage!), men han gjorde en god gerning, et minde derom er hans smukke lille bog 1921 med prædikener, holdt her: »Fra en hedekirke«. Et andet minde om hans tid er, at han fik lykke til at faa solgt den upraktisk beliggende og ringe præstebolig 1920 og han fik opført en god præstebolig tæt ved S kirke, smukt og idyllisk beliggende ved sydsiden af søen. Præsteboligen blev revet ned og genopbygget, hvor den nu ligger. Den blev bygget større. I hans tid blev det lille mh i S afløst af et nyt og større mh. 1920, og samme aar byggedes mh i Munklinde. Han skænkede en syvarmet lysestage til Ilskov kirke.

– N, der blev biskop i Haderslev, havde 1914–20 været husmand i Kølkær (se s 786).

Pastor *A. Krogsøe* (1921–29) var en ejendommelig og særpræget prædikant, han var som Noack en moden mand, da han kom hertil, havde været seminarieforstander, en klog, selvstændig præst med en vid horisont.

Pastor *Frøkjær-Jensen* (1930–40) og pastor *P. E. Jepsen* (siden 1941) begge IM.

Jens Siggaard (* 81) var en af lederne i I. Han fortæller om, at »i meget gamle tider var egnen dækket med skov, hvad stednavnene viser. Saa bredte lyngen sig, da man huggede skovene ned for at afsmelte myremalm. Ilskov sogn er blevet til af næsten ingenting. Der var kun to gaarde, *Ilsgaard* og *Skaaphus,* hver med c 3000 td ld. Efterhaanden blev jorden opdyrket eller beplantet, jernbanen 1906 fik stationer i Sunds og Ilskov, I blev selvstændig kommune, mænd som *Gotfred Nielsen, Martinus Jensen* og *Niels Hagelskjær* satte sig i gang for at faa bygget kirke i 90'erne. Paa Ilsgaard var der megen gl gudsfrygt. Bibelen og den pietistiske andagtsbog laa paa bordet og blev flittigt læst, selvom manden var noget forfalden til flasken. Naar han om søndagen kørte til Sunds kirke, tog han korn med til møllen, og han blev godt vred, da mølleren, *Thomas Lauridsen,* blev omvendt og ikke ville male korn om søndagen. I pastor *Kastrups* tid var der vækkelse (»han er den bedste præst jeg har kendt«), og kort tid efter blev sognet tørlagt for spiritus. Kortene blev brændt og mejeriet blev lukket om søndagen. Kirke og missionshus fyldtes tæt, Indre Mission fik flertal i mghraad og sogneraad, og sogneraads-

fmd *P. Højland* begyndte med børnegudstjenester.

Der var ikke kakkelovn i den gamle kirke. Is og rim sad paa loft og vægge. Under gudstjenesten tøede det op, og vandet dryppede ned i hovedet paa folk. Jens Siggaard husker fra sine unge aar de lydelige klask, naar draaberne faldt paa de skaldede isser. Men ingen lod sig forstyrre.

Vækkelsen i Sunds naaede ikke rigtigt ud til Ilskov. En mand, *Jens Kr. Jensen,* begyndte en sdsk, pastor *Kastrup* og miss *Lars Hansen* holdt møder hos *Gotfred Nielsen.* Lærer *Jørgen Jakobsen* (broder til Kr. J) var den ledende, og saa var der *Niels Bækgaards.* Altsaa kun faa familier, der var vakte. Paa Skaaphus mark var der ogsaa enkelte familier, der samledes til møder, mest prædikenlæsning, bøn og sang søndag eftm. Men da banen kom, og flere flyttede til, blev der bygget et lille mh. *Visti Vistisen* holdt sdsk. Efterhaanden døde eller flyttede de gamle, saa kun *Gotfred Nielsen* var tilbage til at bære udgifterne ved mh. Men saa tog de, nogle unge familier, fat med samtalemøder og missionsuger, og præsterne hjalp til. Lærerne *Kjærgaard,* Torup, og *Folmer Nielsen,* Skaaphus, var gode støtter, især i ungdomsarbejdet. Mejeribest *B. Petersen* var leder, og *Anton Kristensen,* Agerskov, talte jævnligt. Enkelte fra Agerskov, der var skilt ud fra Bording, blev ved med at søge til Bording. De havde ønsket I kirke lagt noget østligere.

Der har altid været ærbødighed for kirken, men nu er tiderne ved at ændres, ogsaa paa det punkt. Missionshuset er sat smukt i stand. Det gamle fh brændte under besættelsen, og et nyt er opført. Kun een familie hører til valgmenigheden. Der er det mærkelige, at IM har haft flere mandater i mghraadet, end der kunne tilkomme dem efter folketallet, men det er, som om folk synes, at IM egner sig bedst til det arbejde. Forholdene i Agerskov og Munklinde har været lidt anderledes end i Ilskov, men mange regner sig her til IM. Lærerne i I har været grundtvigske, mens lærerne i Skaaphus har været IM«.

Kirkegangen har været god siden 1906, bedst i *Frøkjær-Jensens* tid.

Lærer *Folmer Nielsen* har udført et stort arbejde i Ilskov blandt de unge, Han var medl af KFUMs kredsbestyrelse i Hammerum herred og lod afholde missionsuger for unge, før M og K blev stiftet i Ilskov. De stiftedes begge 1941. Han var medl af Sudanmissionens hovedbest. 1946 nedlagdes hans skole (Skaaphus), da der blev bygget centralskole i I. Han var senere et aars tid lærer ved diakonskolen paa Filadelfia, rejste derefter til Horsens, hvor han blev lærer ved en friskole. Senere blev han tandtekniker og er nu kirkelig medarbejder ved Horsens Folkeblad.

IMs ledere har været bl a: Gdjr *J. P. Siggaard,* I, gdjr *A. Clemmensen,* I, mejeribest *B. Petersen,* Munklinde, gdjr *Th. Bækgaard,* (Ilskov), landpost *Berg Kristensen,* Munklinde, lærer *M. Johansen Kjærgaard,* S († 1954), fmd KFUM.

Nuv fmd for IM er *Johannes Siggaard.* Læge *Gunnar Poulsen,* S, virker i Sunds (søn af pastor P, Karrebæk).

Gdjr *N. Hagelskjær,* der var virksom for Ilskov kirkes opførelse, og hans hustru, Karen, oprettede i deres testamente et legat paa 5000 kr til unges uddannelse fra S sogn.

Skolen. Sunds skole, fundats 1742, den første skole fra c 1742, senere skole 1856 og 1896. Lærere: 1838–56: **N. C. J. Damgaard,** * 95 Ølgod, † 56. 1856–61: **A. Jensen,** * 24 Haderup, † 61. 1861–88: **N. J. Sønderby,** * 19 Bølling, afsk, † 03. 1888–94: **K. Kibæk,** fl t Sindbjerg v Vejle. 1895–1939: **Chr. Rs. Christensen,** * 69 Silkeborg. Skoleinspektør **Alfred Spanggaard,** * 09. Centralskole 1955. 7 klasser, 300 elever + realskole 1961.

Hollingholt skole, opf 1885. Lærere: 1885–1901: **P. C. Nielsen,** fl t Christianshede. 1901–37: **Graves Kristensen,** * 68 Herning. 1937–47: **P. Kr. Larsen,** * Bramminge.

Ilskov skole, opr 1882. Ny skole 1900. Lærere: 1882–1907: **Jørgen Jacobsen,** * 39 Lind, Rind sogn, ueks, afsk, † 15. 1908–13: **K. K. Bach,** fl t Herning. 1914–16: **G. V. Elkjær,** fl t Helsingør. 1916–23: **N. Mandø,** fl t Rind. 1923–59: **Fr. M. Jensen,** * 96 v Sandved. 1959 f: **J. la Cour Christensen.**

Linaa skole, tidl biskole, opr 1900. Lærere: 1900–13: **K. A. Karlsen,** * 53 Gamtofte, afsk. 1914–21: **H. K. Jørgensen,** fl t Tandslet. 1921–55: **M. P. J. Bundgaard,** * 96. Nedlagt 55.

Røjen skole, opr 1910. Lærere: 1910–11: **A. Rørbæk Madsen,** se Gullestrup, Herning. 1911–21: **A. C. Birkeland,** fl t Sønderborg. 1921–27: **J. C. Nielsen,** fl t Hjortkær. 1927–55: **J. K. Frandsen,** * 89 Torslev, Hjørr a. Nedlagt 55.

Torup skole, opr 1909: 1909–10: **J. K. Kudahl,** fl t Hvam, 1910–55: **M. J. Kjærgaard,** * 86. Nedlagt 55.

Skaaphus skole, opr 1909, tidl biskole. Lærere: 1909–13: **R. P. Jensen,** fl t Herning. 1913–14: **C. M. Jensen,** fl t Vestervig. 1914–20: **P. Hjørnholm,** fl t Assing, 1920–22: **K. Jensen** (broder til C. M. J, lærer her), fl t Allerup, Tjæreborg. 1923–27: **H. E. Jensen,** fl t Laasby. 1927–46: **Folmer Nielsen,** * 02 Esbjerg oprind urmager, handelsskoleeks. Nedlagt 46.

Under den tyske besættelse blev I fh brændt af sabotører natten for tyskerne ville omdanne det til mekanisk værksted.

1921 oplyses: Særdeles god kkg, gode forhold, IM overvejende, enkelte sbl til valgmgh, en næsten uddød rest af »dømmerne«, ingen stærke brydninger. 1927: Kkg 15 og 10 pct, ret gode forhold, IM fremherskende, 3 mh, 2 KFUM og K, 3 fh, 5 fam t valgmgh. 1939: Kkg 18 og 15 pct, gode, IM præger, 8 fam t valgm. 1947: Kkg 18 og 15 pct, gode, 7 bibelkr, IM præger, i S lovtro, i I og Munklinde: levende og arbejdsbevidst, velvilje, velbesøgte ungdomsm i pgd, 11 fam t valgmgh. 1955: Kkg 10 pct, IM præger, godt sted at være præst, 4 sdsk, 3 KFUM og K, FDF, Blaa Kors, DMS-kredse, DdU, 3 fh, 12 fam t valgmgh, lidt pinsemission, centralskole 1955. 1962: 8 pct, præget af IM, 3 mh, 3 IM smf, 3 sdsk, 3 M og K, Unge Hjem i S, FDF, FPF i S, hensygnende Blaa Kors. 7 fam til valgmgh.

Sunds er et godt sted at være præst, IM præger det kirkelige arbejde, retningsskellene er veget for fordragelighed, en del grundtvigske sluttede sig til valgmgh i Herning.

Kirkegangen er stadig god, men de mange tilflyttere (officerer fra Flyvestation Karup og tekstilarbejdere) er vanskeligt at faa i tale.

Sognet har helt skiftet karakter i de senere aar. Der er plantager, naturskønt ved S sø, hvor der er friluftsbad. Der er c 200 sommerhuse. Mange af disse beboes af fhv. brunkulsarbejdere og husvilde fra jyske byer. »Her er

et eldorado for skilsmisser og Jehovas Vidner«. Sp læser frivilligt med konfirmander i I.

Sunds kirke, indv 12. dec 1897 (arkitekt R. Frimodt Clausen) er opført af røde mursten, bestaar af skib, kor, taarn med pyramidetag, indgang i taarnet, Skifertag. 1944 udvidedes kirken mod øst, et nyt, større kor opførtes, og der byggedes en korsarm mod nord. Kirken blev smukkere. Altertavle fra 1611, prædikestol fra 1664, meget smuk romansk granitfont med fine relieffer. Gl krucifix, klokke fra 1459 med minuskelindskrift (indskriptionen paa latin. I oversættelse: Skabt 1459 af Petrus Johannes: Begyndelse og enden. Gud og menneske. Konge med ære. Jeg er kommet med fred) alt fra den gamle kirke. 314 sd. Orgel.

Den gamle kirke, der blev revet ned 1897, var en tarvelig, kullet granitkirke, opført delvis af raa kamp, bestod af skib, kor og vaabenhus mod syd.

Mackeprang. s 299, 305.

Ilskov kirke, indviet 18. dec 1898, arkitekt Wiinholt, opført af røde mursten, bestaar af skib, kor, senere tilbygget taarn med pyramidetag. Skifertag. Aaben tagkonstruktion. Restaureret 1913 og 1949 og fremtræder nu i smuk skikkelse. Alterbillede: Gethsemane. Krucifix ved prædikestolen. 200 sd. Orgel. Gdjr Niels Hagelskær, gdjr Gotfred Nielsen og gdjr Martinus Jensen var dem, der udgjorde drivkraften i komiteen for kirkens opførelse. Mange gaver er skænket til kirken.

Folketal: 1850: 679, 1901: 1290, 1925: 1762, 1050: 1558 og 832, 1960: 1890.

Altergæster: 1926: 950 og 430, 1943: 858 og 518, 1945: 1012 og 673, 1953: 1103 og 413, 1960: 630 og 575.

Menighedsraad: 1922: 8 IM, 5 u p, 1934: do, 1945: 9 IM, 3 gr, 1 u p, valg, 1953: 8 IM, 1 gr, 1 soc, 3 u p, 1961: 9 IM, 4 u p, valg i S.

Kommunevalg: 1943: Arb 62 (1), BF 455 (6), 1954: Lokallister, 1962: Soc 257 (2), landliste 430 (3), borgerl 205 (2).

Sognepræst

1913: 3. kl, 1946: 2. kl, 1958: 12. kl. - Pgd opført 1922.

1. 6. jan 1899–10. juli 1906: **E. G. L. Valerius**, fl t Kværndrup, se der.

2. 29. sept 1906–29. dec 10 (højskolel Børkop 04): **P. C. Fledelius**, fl t Ikast, se Ringkøbing-R.

3. 10. april 1911–1. april 13 (sekr KFUM, Vejle, 07): **V. H. Buch**, afsk, højskoleforst, Børkop, se sp Vor Frue k, Odense.

4. 13. okt 1913–4. aug 19 (hjpr Nazaret k, Kbhvn 18. okt 10): **C. F. A. L. Augustsen**, fl t rkp Sct Olai k, Helsingør, se der.

5. 29. maj 1920–1. juni 21 (gdjr Kølkær 14): **C. W. Noack**, fl t dsk præst Flensborg, se biskopper, Haderslev.

6. 13. sept 1921–18. nov 29 (seminarieforst Nr Nissum 15): **A. S. J. Krogsøe**, fl t rkp Getsemane k, Kbhvn, se sp Holbæk.

7. 14. febr 1930–14. okt 40: **A. Frøkjær-Jensen**, fl t Vallekilde-H, se der.

8. 1. febr 1941: **Peter Erhard Jepsen**, * 11. jan 06 Sdr Lem. Forældre: Kbmd Jeppe Christian J og Mette Kathrine Nielsen. Stud Rønde 31, kordegn Sct Lukas stiftelse 37, c 39[2] (h_2). ~ 18. marts 41 Edith Marie Christensen, * 14. maj 06 Aarhus. Forældre: Overtjener Anders Nielsen C og Kirsten Marie Hansen.

Litt: Konrad Understrup: S sogn. Johs. Gøtzsche: Livsrørelser, s 133 f. Anders Stubkjær: Nogle oplevelser. Achton Friis: De jyders land, 443. Hjemliv og tr I, 1932, s 67 f. (Fru Minna Fledelius om S) smst XVI, 82 f (pastor E. Fledelius om pastor F), se iøvr under Gjellerup. L. B. Hagelskjær Lauridsen: Munklindebogen 1945 (slægtshistorie).

IKAST

(Med filialkirker i Isenvad og Faurholt).

Ikast sogn, 11315 ha, meget udstrakt, højtliggende, delvis bakket, sandmuldet jord, opdyrket hede og plantager, en del eng og kær. Hist og her brydes der myremalm. Fladt mod sydøst og mod nord. Sognet var tidligere et udpræget hedesogn, hosebindernes egn. Det er langstrakt fra nord til syd, mod nord *Faurholt* distrikt, mod syd *Isenvad* distrikt.

Ikast er nu en af landets største stationsbyer (5797 indb 1960). Omkr aarhundredskiftet var den en alm, jævn stor stationsby, men saa tog udviklingen fart, og nu er Ikast større end adskillige købstæder. Byen ligger ml landevejen og banen, er en typisk landevejsby, hvor den stærkt befærdede hovedvej fra Silkeborg til Herning mod vest tildels er hovedgaden. Byen ligger højt og frit, uden særlig naturskønhed. Her er talrige butikker, store og smaa trikotagefabrikker o a industri, hoteller, sale, villaer, mh osv. Landskendt er Ikast som sportsby. Idrætsanlægget er fint, og Ikast fodboldhold har figureret mellem Jyllands bedste.

I sognet er bebyggelserne: Faurholt med mh, Tulstrup med mh, Vaade, Grøde, Ure, Isenvad med mh, og de spredte bebyggelser: Lindbjerg, Vestermose, Lyngholm, Ravnsvad, Suderbæk, Bøgild, Hesselbjerg, Fonnesbæk, Hagelskær, Lille Nørlund, Over-Isen, Holdgaard, Isenvad med mh fra 1911, Drantum, Springbjerg, Remme, Bøgeskov m m. Hg Højris er udstykket.

I den sydøstlige del af sognet en c 400 km lang jordvold, nu meget udjævnet (vist et skeldige mod vildtet fra fortidens store skove), er omgivet med mange sagn (»Fandens dige«). Paa Lindbjerg bakke var en hellig kilde, en anden ved Lægdsgaarde. Kun c 35 gravhøje.

1862 oplyser Hertz: Stor faareavl, ulden spindes, bindes og væves paa stedet! Unge og gamle, mænd og kvinder sysselsættes dermed.

Ikast sogn var i gamle dage meget fattigt, og oplysningen ringe.

Først sent kom vækkelserne hertil, men efter 1890'erne er alt forandret, baade materielt og kirkeligt.

Fra den ældre præstehistorie

Ikast var anneks til Gjellerup fra reformationen til 1555, men præsten i Aulum fik »for sit ringe kalds skyld« Chr III's tilladelse til at nyde indtægten af Ikast kirke. Dette forhold vedblev til 1721, da sp i Ikast fik skøde paa Ikast kirke mod at betale 200 rdl til kongen og 21 rdl aarligt til præsten i Aulum.

Pastor *Poul Nielsen Grum* (1627–69) skal have boet hos sin forgænger her, og der fortælles, at en mand ved et gilde i Tulstrup skal have sagt: »Vi faar ingen anden præst end hr Poul, naar den gamle dør. Naar han bliver præst i Ikast, skal jeg lade mig lægge paa stejle og hjul uden for Viborg«. Mærkeligt nok blev manden senere af de tyske tropper lagt paa stejle og hjul uden for Viborg; man ved ikke, hvad hans forbrydelse var. Poul Grum efterfulgtes af sin søn, *Jørgen Poulsen Grum* († 1695). *Laur. Thøgersen Lassen* (1695 1708) flyttede til Karby, Mors. *Niels Jensen*

Brøndum (1708–39) købte som nævnt kirken af kongen 1721 og »sad som en liden souveræn i sognet, hvorved han gjorde sine efterkommere stor fortræd«. Han lod kirke og pgd forfalde og købte »Nygaard«, som familien længe ejede. Hans arvinger solgte kirken til Højris. (1911 overgik kirken til selveje). Han oprettede et legat, der stadigt uddeles med 4 kr aarligt af mghraadet. – *Søren Bagge* (1739–53) var »gudfrygtig, men ukyndig i verdens rænker. Han var yderligt fattig; pgd, som formanden havde forsømt, var saa elendig, at han maatte leje værelse i byen; i sin fattigdom maatte han gaa rundt i sognet og søge næring; hans datter var en slet husholderske«.

Søren Bagge blev 82 aar gl. 1740 blev *Gregers Laugesen Fahnøe* (af Nordby, Fanø) successor. Han giftede sig med fornævnte dt af Bagge, men døde 1748. Saa blev *Peder Jacob Samuelsen Bering* (af Nr Lyndelse-H) successor og sp til sin død 1764. Han var gift med en dt af provst *Vitus Bering*, Rind, og en søn blev sp i Hesselager. *Peder Bering* generede sin gamle formand, *Bagge*, paa flere maader. Han løb foran Bagge til kirke, naar Bagge ville prædike, og skubbede ham tilside. Han fortrød det dog senere. *Brorson* skriver pinsedag 1757, at Bering trods svage kræfter prædikede skikkeligt og korteligt om Helligaandens trøst. Ungd svarede vel, og mgh var bevægelig. – Paa spm om der gik offentlig forargelse i svang, svarede Bering, at han »med lemfældig og kærlig formaning haabede for nærværende tid at udrydde og saavidt muligt forebygge sligt.« (Vis 124). Degnen *Niels Nyboe* (1735–70) var upaaklagelig, men meget fattig. Bering overtog præstegaarden og lod den gamle Bagge bo til leje i et hus i Suderbæk. Bering var den sidste tid meget svag. Han kunne ikke tale højt, og efter hr Sørens død fik han samvittighedskvaler derover og blev saa nedbrudt, at »Synet af kirken var ham pinagtigt«, ja, »han ville hellere bestige skafottet end prædikestolen.« Han gik mellem kirkestolene og forklarede evangeliet. Folk mente, at han var forhekset (W II, 31). Eftermanden, *Lorents Lorentsen Helt* (1765-71), som har berettet meget om sine forgængere, kaldte dog Bering en »brav mand«. Helt roses som »een af de habileste lærere paa egnen«. Han havde paa sin hals en godartet gevækst, vist kommet af en kraveknap, den begyndte, da han var sp i Vildbjerg, før han kom hertil, 1755 var den som en barnehaand, til sidst som to sammenrullede puder. Han kunne nogenlunde bære den, men havde en stol med høj bagsmæk, hvorpaa den kunne ligge. Naar han besøgte nogen, gik han, førende stolen med sig. Dog var han fornøjet og munter. Hans eftermand oplyser: Da svulsten blev skaaret af Helt, før han blev begravet, vejede den 3½ lispund! – *Hans Lauritsen Bruun* (1771–1819) er den præst, der har været her længst, 48 aar, kom hertil fra Nøvling, og blev jubellærer. Han blev 84 aar. Flere har Bruun som mellemnavn. Pastor *Terman Windfeld* (se sp Skibsted-L) var hjpr her 1811–19. Han var svoger til den ansete lærer *P. C. Kierkegaard*, der var lærer i Ikast 1816–65, og som havde 16 børn (fru arkitekt *Prip-Møller* er hans oldebarn). Lærer Kierkegaard efterlod sig en interessant slægtbog, hvor han fortæller om forholdene her, især om skolen, men ogsaa bl a meget interessant om, hvordan man fejrede reformationsjubilæet 1817 i Ikast.

J. C. F. Høhne (1819–23) havde en plejedatter, som blev gift med biskop, professor Engelstoft. Provst *H. P. Hübertz* (1824–34) kom hertil fra Ørre og flyttede til Gjellerup, var en dygtig og anset mand. Hans datter blev gift med en gdjr her og bedstemoder til de kendte Ikast-borgere, *Kr.* og *Johan Moesgaard*. – Pastor *A. F. Leunbach* (1834–39, se Elmelunde), var fader til biskop L. *Anders Stubkjær* gik til præst hos ham. *Hübertz* og *Leunbach* var betydelige præster. Men der var ikke meget kirkeligt liv. *Anders Stubkjær* skriver:

»Den præst, som forberedte og konfirmerede os, hed Leunbach. Ham glemmer jeg aldrig. Han staar ved siden af mine forældre som den, til hvem jeg altid føler mig i taknemligheds- og kærlighedsgæld. O, hvor jeg syntes, jeg elskede ham, og hvor bedrøvet jeg var, da jeg hentede min skudsmaalsbog hos ham og ikke mere skulle komme igen! Den dag, han konfirmede os, tog han os op for alteret, og da vi havde aflagt bekendelsen, pegede han op mod himlen og sagde: »Nu har englene skrevet eders navne paa en tavle. Vil I nu vandre trolig for hans aasyn i oprigtighed, saa skal de aldrig blive udslettet.« Da tænkte jeg: »Det vil jeg!« Nogle dage derefter skulle vi hente vore skudsmaalsbøger hos ham, men kun én ad gangen, maatte komme ind til ham. Da jeg kom derind, viste han mig skudsmaalsbogen, lagde sin højre haand paa mit hoved og sagde: »Den salme »Alvidende, dit øje mig ransager«, den ved jeg, du kan paa dine fingre, min dreng, tag den med dig ud i livet.« Præsten mente mig det saa godt, som en fader kan mene det med sit barn.«

Tiden efter 1849

Vækkelserne i nabosognene i 1840'erne synes at være gaaet uden om Ikast. Præsterne *M. S. Randrup* (1840–49) og *Søren W. Blicher* (1849–68) synes ikke at have været særligt betydelige mænd. *Blicher* mindedes som en ivrig jæger og desværre ogsaa for sin lidt for stærke trang til stærke drikke. Gøtzsche skriver, at man sagde om ham, at »han var gue o æ stuel, men hans liv viste ikke mennesker indad«.

Pastor *C. A. Klein* (1869–97) var ungkarl. Han oplevede Ikasts første store fremgang, og i 1890'erne brød IM igennem her, men Klein stod udenfor. Han skal have været en ivrig selskabsmand, var ogsaa en god pædagog, menneskeven og imod kirkeligt partivæsen. Hans konfirmandundervisning huskedes med glæde. Men han forstod ikke det nye liv. Naar de enkelte vakte ville til alters, hindrede han det. De kunne nøjes med at komme til de sædvanlige store altergange foraar og efteraar. Der var i 60'erne enkelte vakte, og de, der var, søgte til pastor *Blume* i Bording, især fra sydsognet. En gammel lærer *Kirkegaard*, som havde virket her i 50 aar, havde en søn, drejer *Anton Kirkegaard*, han var en nidkær, troende mand, ligesaa *Jens Christian* nede i Rom i sydsognet (kaldet »paven i Rom« p gr af hans frimodige vidnesbyrd og oprigtige tro). Han var

noget af en førerskikkelse og betød ligesom *Chr.* og *Peder Rom* en del bl de vakte, og der kom enkelte unge med. Men de løste sognebaand til pastor *Blume,* Bording. *Anders Stubkjær* kom hos *Jens Larsen,* Over Isen, og talte ved møder, og der blev holdt større sommermøder paa gaarden. Den stoute *Knud Rasmussen,* Vester Isen, *Kr. Mouritsen,* Ure, og *Jens Flensborg,* Remme, alle i sydsognet, nævnes blandt de første IMs folk. I disse aar var det aandelige liv væsentlig orienteret mod Bording.

I Isenvad blev kredsen saa stor, at de fik bygget et lille mh 1882. Det brændte 1886, men blev genopbygget. Allerede 1879 nedsatte man et 7-mands udvalg, der skulle forberede opførelsen af en kirke, og der blev snart tegnet 2500 kr bl de fattige beboere. Udvalgets fmd, *Mads Nielsen* (Isen), og *Knud Rasmussen* (Gammel Knud), der var den førende, rejste til provst *Bøtcher* i Sevel, som modtog planerne med velvilje. Folketingsmd *Thomas Nielsen* støttede ogsaa. *Jakob Nielsen* (Vad) gav en god byggegrund, men først 1893 blev kirken indviet. Indvielsesdagen var en stor festdag, skønt hverken biskop *Balslev* eller sognepræst *Klein* (der begge var gamle og syge) kunne være med. Kirken blev indviet af provst *G. Koch,* og pastor *Gotfredsen,* Bording, talte. Distriktslæge *Benzon* skrev i en indberetning 1892, at befolkningen var »original og særpræget paa de faa beboede steder dernede mod syd. Flittige, nøjsomme og præget af gammeldags gudsfrygt.«

I Ikast samledes omkr 1880–90 3–4 familier skiftevis i hjemmene til samtalemøder. Efterhaanden fyldtes stuerne, den unge smed, *Mikael Andersen* fra Isenvad, var en skattet gæst. Han blev senere indremissionær. Den gang kostede det noget at være sin frelser bekendt, hvad enten man ikke ville arbejde om søndagen eller man svarede nej til drikkeriet. De troende blev overset af de andre. Ungdommen samledes mest om aftenen paa jernbanestationen »til utuskestreger« eller til dans. Det var en sorg for de troende, som søgte at indbyde de unge til kaffe eller chokolade i hjemmene (hvad der den gang var sjældent) for at holde dem borte fra det andet. En sypige, *Anna Landrock,* holdt sdsk, men saa rejste hun til Amerika. Nogle ældre mænd samlede saa børnene, f eks *Just Thomsen* og *Julius Hviid.* Der blev ogsaa startet en lille sangforening med lærer *Faurholt,* Vester Isen, som leder. Han blev senere omvendt.

Chr. Nielsen (* 1850 i Dronninglund, † 1903) og hustru kom til Ikast 1893. Han havde som ung vist været noget udsvævende, spillet til dans, men han fik et ben kvæstet ved en kørselsulykke, og det førte ham til omvendelse. Hans ben kom sig, men han haltede lidt, blev gift, boede i Ulsted, og saa købte han Frisenborg i Ikast. Han og hans kone bragte fra Vendsyssel fornyelse blandt de troende. Han var fuld af liv og aand, han fik sat fart i karle- og pigemøderne. Hjemmene var fyldt ved møderne. Chr. N forstod at tale med mennesker, unge og gamle. (»Nu har du set besætningen, nu vil jeg ogsaa gerne vise dig Jesus!«). Det var lægfolk, der bar, den gamle pastor *Klein* stod reserveret.

Men saa fik Klein 1894 en ung kapellan, pastor *Axel Brostrøm,* som var her til 1897. Med ham skete omslaget. Det fik betydning for *Brostrøm* selv, og det fik betydning for Ikast, at han netop kom her paa det tidspunkt. *Brostrøm* og *Chr. Nielsen* kom til at arbejde nært sammen. Den ældre erfarne *Chr. Nielsen* var en udmærket støtte for den unge præst, da kræfterne kom til at brydes. *Brostrøm* var en overordentlig levende, særpræget forkynder, en ægte IM's mand, rent ud genial til at finde nye billeder og lignelser i sin tale. Kirken blev nu fyldt hver søndag, 1896–97 var der en stærk vækkelse, som har sat spor til dato. 10. nov 1897 blev det store mh »*Maran-atha*« indviet, og her var myldrende fuldt. Sammen med *Brostrøm* var *Chr. Nielsen* sjælen i det hele. Vækkelsen bredte sig som hedebrand, lange vogntog bragte ad landevejene folk til kirke og mh, og »ordet gik gennem marv og ben«. Der blev ogsaa haard modstand, men Brostrøm og Chr. Nielsen stod ufortrødent sammen. Som i Gjellerup betød sangen meget. Vækkelsessangene lød overalt, og som der blev sunget i »Maran-atha«! Chr. Nielsen var jo meget musikalsk. Han ledede (fra 1894) en sangforening, og de begyndte og sluttede med bøn. Sange som »Du evige klippe«, »Skulle vi vel alle mødes«, »O, tænk, hvilket under jeg er et Guds barn«, »Kom til vor frelser, opsæt det ej« ... blev sunget og sunget. Sangmøderne blev holdt paa Frisenborg i Chr. N's hjem. Og de var med til at berede vækkelse. *Rasmus Lund,* som kom med ved vækkelsen har i Hj og tr XIV, 1946, s 117 f, levende skildret vækkelsen, hvor ogsaa hans broder, *Niels Nielsen Lund,* der blev sp i Stenderup, blev omvendt. Brostrøm var i sit es. Hans ord huskedes. (Synden er som en lille køter man ikke kan rejse fra, den følger med overalt).

Det var ikke alene unge, der i vækkelsens tid gik ind i Guds rige, men ogsaa en del ældre og nogle helt gamle blev omvendt og blev lykkelige mennesker; blandt dem var ogsaa *Laust Hagelskjær, Johannes Hagelskjærs* fader. Om ham fortælles i bogen »Hagelskjærslægterne«, side 198: »Da saa den store vækkelse kom sidst i halvfemserne, og mange, især unge, valgte at tjene Gud, da blev det ogsaa alvor med bedstefar, og da saa jeg ham græde over, at han ikke før havde givet Gud sit hjerte. En dag hørte jeg bedstefar sige til en gammel mand, som besøgte ham: »Vi skulle skamme os, vi gamle, at vi lader vore børn gaa foran os.« - Hans søn, *Johannes Hagelskjær,* blev ogsaa omvendt dengang. Jeg husker, at folk sagde: »Nu er Johannes Hagelskjær blevet omvendt. Gud har hørt Lises bøn.« Men saa blev der ogsaa sagt: »Mon han nu tør bekende Jesus for sine kammerater?« Og det turde han. Jeg husker, at han kort tid derefter var til marked i Herning med heste. Kammeraterne greb fat i ham, men han rev sig løs fra dem og løb, alt hvad han kunne over til sine heste. Da var jeg klar over, at det passede, det, som jeg havde hørt om ham. Det kunne jeg selv bevidne. Han blev afholdsmand og en af pillerne i Ikast menighedssamfund. Senere kom han ind i Blaa Kors' hovedbestyrelse og blev kredsformand for DMS. Og mange store møder havde vi i Gammel Ha-

gelskjær. *Johannes Hagelskjær* havde talegaver og stor frimodighed. Han gik bønnens vej og havde lært at hente hjælp hos Gud.«

En kort tid virkede indremiss N. Kr. Risbjerg her (IMs hist, s 546).

Chr. Nielsen var ikke blot en varmhjertet kristen, han var ogsaa en praktisk foregangsmand, klog og initiativrig. Han grundlagde de store Frisenborg-fabrikker i Ikast. Han døde 1903, kun 53 aar gl.

Efter missionshusets indvielse organiseredes arbejdet fastere. Der blev holdt bedeuge, missionsuge, samtalemøder, missionsmøder, KFUM og K, sdsk osv, alt med stor tilslutning. *Chr. Nielsen, Michael Jensen,* Gammelager, gdjr *Johs. Hagelskjær, Chr. Mouritsen* og pastor P. J. Bastrups forældre var lederne i »den gyldne tid i Ikast«.

Da pastor *Klein* tog sin afsked okt 1897, 74 aar gl, var der mange, der ønskede *Axel Brostrøm* udnævnt til sognepræst. Han havde faaet en ualmindelig indgang i det store sogn. Men han var for ung.

Den ny sognepræst, pastor *F. L. Høeg* (1898–1910) blev til stor velsignelse, og han oplevede en rig tid i Ikast. Han mindedes længe for sin særlige evne til at læse med konfirmander. Han samlede sine gamle konfirmander til bibellæsning hver anden søndag. Pastor Høeg kaldte det bibelklasse. De unge skiftedes til at læse et kapitel op, og pastor Høeg forklarede det for dem bagefter, og han gjorde det saa levende, at de unge nødig ville undvære den time i præstegaarden. Før de skiltes, bøjede de deres knæ og bad sammen. I 1906 var der igen vækkelse i Ikast sogn, og da viste det sig, at mange af de unge, som kom med og blev lykkelige mennesker, tidligere havde hørt til den kreds, som pastor Høeg samlede til bibellæsning i præstegaarden.

Pastor Høeg holdt ogsaa bibellæsning flere steder i sognet, og der var altid god tilslutning.

Menighedslivet blomstrede, og kirkegangen var konstant under hans solide, bibelske forkyndelse. Der var en god greds af medarbejdere: Foruden de nævnte, f eks børnenes ven, søndagsskolens leder, *Julius Hviid,* brødrene *Johan* og *Kr. Moesgaard,* der senere blev fmd for IM her, og som gjorde et stort arbejde i Blaa Kors (hovedbestmedlem i Blaa Kors, »Arbejdet adler« og fredehjemmene), *Jens Holdgaard,* husmændenes stoute fører, ogsaa ivrig i Blaa Kors, maler *Gandrup,* snedker *Thomas Poulsens,* fabrikant *Hans Jensens,* hvis hjem alle laa tæt ved kirken og mh, og var samlingssteder for IM. Smed *Thusgaard,* Grødde, skomager *Letting, Laust Tolstrup* (som lever endnu), senere kirkebetjent i Ikast.

1907–16 virkede indremissionær *S. A. Sørensen* i Ikast.

IM samledes ogsaa hos *Jens Thygesen* og *Niels Flensborg* i Remme, og navnlig paa Gl Hagelskjær, hvor *Johs. Hagelskjær* og hans *Lise* aabnede deres gæstfri hjem for DMS' møder, ikke mindst, naar sønnen, missionær *L. Hagelskjær* fra Kina (se sp Skivum-G) var hjemme. Familien *Lund* fostrede 3 præster (i Sdr Stenderup, Vestermariæ og Borum-L). Flere andre præster udgik fra samfundet her: *Letting,* Hyllested-VH, *Bastrup,* Vildbjerg, *Hedegaard,* Spjellerup, og den unge tidligt afdøde kirkefondssekretær *Karsten Bonde Petersen.*

Nordsognet: Foruden de nævnte: Gdjr *Chr. Nielsen,* (senere sogneraadsformand), Faurholt, gdjr *Kr. Linnebjerg,* gdjr *Martin Jensen,* (Lauth), (senere kirkebetj i Faurholt), gdjr *Søren Østergaard,* Faurholt, og *J. P. Sørensen* (fru Sørine Holdgaards fader).

I *Tulstrup* tog mænd som *Johan H. Petersen, N. Sneptrup Jensen* og *Hans J. Hansen* fat og fik bygget mh, der indviedes 6. nov 1906. Desuden: Gdjr *Søren Christensen,* Terp, (formand for byggekomiteen), gdjr *Søren Siggaard,* gdjr *Kr. Skjærbæk* (søndagsskoleleder), gdjr *Niels L. Nielsen* (senere sognefoged), gdjr *P. Chr. Andersen,* »Broholm«, gdjr *Kr. Stensbjerg,* gdjr *Søren Gjesse* og gdjr *Anders Jakobsen.*

Sydsognet: Mh »*Brødres haab*« i Isenvad afløstes 1910 af et nyt smukt mh, *Bethania,* 24. sept 1895 blev mh »Getsemane« indviet i nordsognet, og her oplevede man det særsyn, at mh gn mange aar var det bedste samlingssted. Gdjr *Niels Mosegaard,* gdjr *Kr. Jakobsen,* gdjr *N. Søndergaard* og familierne paa *Flaskager* og *Hedegaard* var de bærende.

Kirke og skole har arbejdet godt sammen. 1816–1935 var der kun 3 førstelærere i Ikast, se ndf s 850. Lærer *Kallesøe* (1899–1935) øvede stor indflydelse. Hans elever mindedes ham med tak. Bag det lidt barske ydre gemte han et varmt hjerte, og hans religionsundervisning glemte de ikke. Han var noget af en førerskikkelse i Ikast, var saare bibelkyndig, og »kunne faa ordets kilder til at springe« ved samtalemøderne. Han var god at have med til festerne ved bryllup og begravelse osv. Præst og degn har været selvskrevne gæster med alle fester. Kallesøe benyttedes meget som taler ved missionsuger osv.

Pastor *F. L. Høeg* skriver: »Det var en mørk, sludfuld dag i januar 1898 vi ankom efter en anstrengende jernbanerejse til Ikast. Præstegaarden laa heldigvis lige ved stationen, men det var et gammelt, afvisende kvindemenneske, der lukkede op. Hun var alene i pgd og hun erklærede, at hun ikke havde noget at gøre hverken med kapellanen eller den ny sognepræst, og hun tilføjede, at der var ikke til at holde ud at være i Ikast efter at kapellanen, *Brostrøm,* var kommet dertil. Før havde der været »dejlig ro og en himmelsk, fredsommelig menighed«, men nu var alt spektakel; der var møder hveranden aften, kvindemøder, pigemøder, karlemøder, missionsmøder, kun ikke mandemøder, sagde hun. Vi kom ikke ind, Brostrøm boede en halv times vej borte paa Stensbjerg, men hun vidste ikke, om han var hjemme; »han var nok til møde«. Hun var Kleins husholderske. Det første møde med Ikast pgd var ikke opmuntrende. Regnen silede ned, og det var bælgmørkt, men vi havde intet valg. Vi maatte famle os hen til Brostrøms. De var hjemme, og de havde netop møde. Kvindemøde. Da disse gode Ikast-kvinder opdagede, at vi var de ny præstefolk, som ville fordrive den elskede Brostrøm, blev der

graad og højlydt jamren, saa min hustru blev helt fortvivlet. Men Brostrøms tog imod os med stor kærlighed. Vi fik baade god mad og godt natteleje. Næste dag fik han i hast ordnet et møde i mh, hvor jeg skulle tale, og efter mødet blev jeg budt ind i et hus ved siden af, hvor en kreds alvorlige mænd ventede mig. Det kom saa frem, at det, de ville, var at de ville spørge mig, om jeg ikke ville trække mig tilbage, saa Brostrøm kunne faa embedet. Men jeg fandt, at det var en mislig sag at fraskrive mig embedet og foreskrive ministeriet, hvem de skulle udnævne. Det forstod de. Samtidig erfarede jeg, at sognet var delt i to skarpt adskilte lejre: IM, som ville have *Brostrøm*, og grundtvigianerne, som ville have pastor *E. Terkelsen*, Ørre. Da jeg kom tilbage til Mors, fik jeg en henvendelse fra de unge i Ikast om at trække mig tilbage. Jeg svarede nej, og dagen efter fik jeg brev fra Brostrøm, som bad mig om endeligt ikke at trække mig tilbage. Han havde nemlig faaet at vide af provst *Koch*, Herning, at hvis jeg trak mig tilbage, ville *Terkelsen* blive udnævnt. Saa kom jeg til Ikast, uønsket af mine venner, og modtaget med forbeholden glæde af grundtvigianerne, som derved blev Brostrøm kvit. Bølgerne gik højt den første tid, men de lagde sig dog ret hurtigt. Provst *G. Koch* havde for nogle aar siden staaet ved Ikast kirke og sagt: »I dette sogn vil der snart blive vækkelse.«

Denne profeti var gaaet i opfyldelse, endda i højere grad end han havde ventet. Da jeg kom, var vækkelsen ved at ebbe ud, og min opgave blev at indhøste de sidste frugter og vejlede den unge menighed. Det blev let, takket være de gode medarbejdere. Der blev baade smaa og store sorger og skuffelser; der var skygger, men vi havde rige aar blandt de oprigtige Guds børn. De forstod at lytte og tage ved ordet. Fru *Hagelskjær* (missionærens moder) sagde en dag: »Før sagde vi om søndagen: »Hvem skal i kirke i dag?« Nu siger vi: »Hvem vil blive hjemme?« Fra hver gaard skulle een i kirke. Hendes mand, *Johs. Hagelskjær*, var medlem af sogneraadet, og han sagde en dag med glæde: »Nu hører alle i sogneraadet Herren til, undtagen Anders, men han kommer nok!« Den musikalske vendelbo, *Chr. Nielsen*, var en storartet sangmester. Og som de kunne synge i Ikast! Samfundsraadet ledede fast IMs arbejde. Man sagde, at der var »4 store og 12 smaa profeter« i Ikast. Der kunne opstaa problemer om IMs stilling til kommunale og politiske valg. Ved en misforstaaelse af 1. kor, 6, 2, mente mange, at de hellige skulle regere i sognet. Jeg mente, at det i det lange løb kunne faa daarlige følger. Jeg stod ene. IM opstillede sin egen liste og fik kun valgt 1. 4 aar efter gik IM med til det fælles opstillingsmøde, og IM fik valgt 4. Saa opstillede de ikke mere særliste i min tid. Anderledes gik det ved de politiske valg. De grundtvigske stemte paa den noble, grundtvigske *Rasmus Nielsen*, hans modstandere, reformpartiet, bejlede til IM. Desværre blamerede enkelte gode IMs folk sig ved vælgermøderne. En begyndte: »I dag skal det kendes, hvem der vil høre Herren til!« Men *Rasmus Nielsen* sad fast i kredsen, og det var imod mit raad, at IM gav sig af med denne politik. – Et andet problem opstod, da en ung pige i pgd, en god, livsglad pige, dygtig lærerinde i søndagsskolen, en aften kom til at sige, at »fra den dag hun havde mødt sin frelser, var der ikke noget mørke i hendes hjerte«. Nu var netop *N. P. Madsens* og *Myginds* helliggørelseslære paa dagsordenen, efter at *Mygind* havde talt om syndfrihed ved et møde i Herning. Ikast mgh var strengt luthersk og bange for vranglære. Man begyndte at snakke i krogene (en af IMs skødesynder!) jeg troede, at det holdt op, men det blev værre. Saa sammenkaldte jeg samfundsraadet, men skønt baade sdsk-lederen og jeg sagde god for pigen og støttedes af vor indremissionær, forlangte de, at pigen skulle fjernes fra søndagsskolen. Hun tog mod deres opsigelse med et godt sind, ja med et straalende ansigt: »Ja, naar I ikke kan bruge mig, maa jeg trække mig tilbage!« De blev vist lidt flove og fortrød det. – Men Gud vedkendte sig Ikast mgh, og 1905–06 var der en ny, stor vækkelse over hele sognet, mange ældre og unge blev omvendt, en uforglemmelig vinter.

Kirkebranden dec 1904 gav ogsaa mange problemer. Vi holdt gudstjeneste i missionshuset i 2 aar (nogle syntes, at vi skulle have brugt forsamlingshuset), og det var en stor dag, da den ny kirke blev indviet. Nogle mente, at den blev bygget for stor og kun ville blive fyldt ved indvielsen, men den var fyldt søndag efter søndag. Heldigvis blev den bygget i stationsbyen og bygget stor, for byen voksede kolossalt.

Da vi skulle have det første menighedsraadsvalg, var der stor spænding. IM var imod menighedsraadsloven, og fra de kommunale valg vidste vi, at IM var i mindretal. Der blev valgt 2 IM og 2 gr; snart viste det sig, at menighedsraadene var en velgerning mod kirken. Jyderne er praktiske folk, ogsaa over for deres kirke. Vi fik ogsaa et virksomt Blaa Kors arbejde i gang. Foreningen fik straks 75 medlemmer, efter at pastor *J. A. Hansen*, Vinding-B, havde talt her.

Den sydlige del, *Isenvad*, havde sit eget præg. Jeg lagde et stort arbejde der, medens den nordlige del, *Faurholt*, var stedbarn. Der var ingen kirke, og jeg kunne ikke overkomme det. Jeg holdt bibellæsninger i Faurholt og Tulstrup. Blandt de alvorlige, flittige, nøjsomme folk i Isenvad kom jeg tit. De trofaste i kirke og mh og ofrede meget. De kunne strides, men de kunne ogsaa staa sammen , naar det gjaldt, og de ville Guds riges fremme.

Der var meget arbejde, næsten for meget for præsten i Ikast. Altid hænderne fulde, altid lange afstande, ofte først hjemme kl 24 nat. Jeg følte mig som en fisk i vandet, men jeg fik gennem en bronchitis en mindelse om, at jeg næppe skulle blive her alle mine dage. Den fulgtes af træthed, mine nerver fik en del at bære. Havde jeg vidst, at der faa aar efter var blevet oprettet et kapellani, og at der ville komme et nyt befordringsmiddel, bilerne, var jeg nok blevet der. Hurtigere end jeg havde ventet skete det, at en mand efter gudstjenesten i Isenvad kom og sagde, at han var »Kyw av, at han havde hørt noget om Høeg og Svendborg«. Saa drog vi til Svendborg. Jy-

derne forkælede os ikke, men de var gode ved os paa en sund og ægte kristelig maade.«

De første IMs helliggørelsesmøder holdtes 1901 i Ikast, Bøvling og Hyllested, Sjæll. (IMs hist 1912, s 376).

Missionshuset i Isenvad blev efterhaanden for lille og 1910 indviedes et nyt mh. Ved 50 aars jubilæet 1960 understregede *Alfred Jørgensen,* at dette mh var en frugt af fædrenes arbejde og tro. *Sv. O. Larsen* fortalte husets historie og *Hans Peter Hansen* mindedes vækkelserne 1896 og 1906.

Pastor *P. C. Fledelius* (1910–17) kom fra nabosognet Sunds og var altsaa godt kendt med forholdene. Venner fra Sunds kom her stadigt, og naar F viste dem den dejlige have i Ikast, kunne en gammel Sunds-kone sige: »Det skulle væk, alt det kram, her ku' grow manne gue kantøfler!» Pastor F og hustru fik 7 rige aar i Ikast. Menighedsarbejdet fortsattes med de samme gode medarbejdere som i *Høegs* tid. 1916 var der atter vækkelse, mange blev omvendt, og det blev lovsangstider i det store sogn. Ikke alle omvendelser holdt, men der blev nyt liv. Mange møder var der, og præsteparret var flittigt paa færde. Fru F var en Martha-natur, travlt optaget i hjem og sogn. Pastor F var mere en Maria-natur, hvis lyst var at grunde over ordet; begge havde en veludviklet humoristisk sans og evne til altid at opleve noget fornøjeligt. Naar biskop *Olesen* kom paa besøg, var det festdage. F var en stor ynder af Dickens og af kriminalhistorier. Fru Minna F havde en særlig evne til at tale med folk. En vis aandelig blufærdighed prægede pastor F, hans styrke var hans prædikener, og han talte, saa folk huskede, hvad han sagde. Han var ikke særligt veltalende, men han talte vel. Det var *evangeliet* han forkyndte. Og han arbejdede meget med sine prædikener. Fru *Fledelius* fortæller (Hj og tr I, 1932, s 81 f) fornøjeligt om aarene her fra den dag de flyttede ind i den store præstegaard, med storkerede paa taget, lige nord for jernbanestationen, og med den dejlige have. Der var mange gode, hellige hjem. Og der var interesse for husflid, som bl a gav sig udslag i, at der blev sendt mange gode ting (især strikkede sager) til sømændene. *Johannes Hagelskjær* var en lille, rask mand, med et rundt, glad ansigt, optimist, meget paa farten for Guds riges ting. Han og hans gode kone, Lise, omfattede DMS (hvor sønnen jo var missionær) og Magdalenehjemmet (hvor en datter var medhjælper) og Blaa Kors med særlig kærlighed. Han var tilsynsførende med redningshjemmet Kærshovedgaard og tog mange ture over hederne for at tilse »patienterne«, hvis tillid han forstod at vinde, og de var ofte gæster paa Gl Hagelskær. Han var sine sidste aar meget plaget af sygdom. Og som han var mange af de andre: »Tro som guld og brændende i aanden«. En søn af pastor F, pastor *Ejnar Fledelius,* Ringsted, har i (Hj og tr XVI, 82 f) fortalt om dette »ganske jævne par præstefolk, som stilfærdigt gjorde en tjenergerning i Guds rige«. »Min fader blev i ordets alleregentligste forstand *missionsmand;* han ville have sjælene vundet for Gud, og hans forkyndelse tog tydeligt sigte herpaa«. Det store Ikast sogn lagde fuldt beslag paa sin præst og præstekone, han var upraktisk, hun var praktisk, begge elskelige mennesker. Han var musikalsk og havde en ret god sangstemme, indtil tobakken havde sløret den. Der blev læst meget, fru F interesserede sig for historie (dronning Dagmar, Leonora Christine). Utallige præster og missionærer var gæster i pgd. Et par smaa karakteristiske oplevelser:

»En indremissionær skulle indlede til en forhandling over et eller andet emne – men før han begyndte, henvendte han sig til min far og udtrykte sin bekymring for, at der ikke ville blive nogen rigtig samtale efter indledningen. Far klappede ham beroligende paa skulderen og sagde, at det skulle han nok sørge for, der blev. Efter indledningen kneb det ganske rigtigt at faa skub i forhandlingen – ingen ville rigtig vove sig frem – men saa stod far op, og idet han smilede polisk ned til missionæren, sagde han: »Forøvrigt synes jeg, det er noget vrøvl, at vore unge piger ikke skulle have lov til at klippe deres haar kort – og jeg kan ikke indse, at det kan kaldes synd – det er jo meget mere praktisk med det korte haar, det sparer tid om morgenen, og saa er man fri for disse lange haar i suppen engang imellem – og hvad, om tyve aar gaar jo alle unge piger med kort haar, ogsaa de troendes døtre, og saa er der saamænd ikke een, der skænker det en tanke!« Ih – hvor kom der fart i samtalen! Far var aldrig bange for at vove pelsen.

I min fars allerførste præsteaar listede en sort kat under gudstjenesten sig ind i kirken; far var meget nærsynet og observerede den ikke – degnen havde set den, men turde ikke gribe ind af angst for at miste sin værdighed. Imidlertid var gudstjenesten skredet saa langt frem, at far stod for alteret og skulle til at lyse velsignelsen over menigheden; da var katten naaet helt op til alteret, stadig uden at far havde set den - lige idet far løftede sine hænder til velsignelsen, sprang katten op paa alterbordet, hvorfra den i et elegant sæt satte op paa fars venstre skulder; det rykkede lidt i far, men saa klappede han katten med venstre haand, mens han med højre haand vedblev at lyse velsignelsen videre. Siden da kaldte man far »en bovn kaarl!«

Faurholt kirke blev indviet 1912 i nordsognet, og samtidigt oprettedes et *kaldskapellani* med sydsognet som særligt distrikt. Kkp fik bolig i Isenvad, og det blev en hjælp i arbejdet, at der nu var to præster. De unge kkp gik helt og fuldt ind i IM's arbejde. Pastor *Carl-Johan Jacobsen* (1911–15) havde været KFUM-sekretær i Herning. Han og hans virksomme fru *Manon Jacobsen,* tog sig meget af de unge. De unge præster blev modtaget med fuld tillid af samfundet og de gamle troende. Det gjaldt ogsaa pastor *Niels Nielsen* (1915–20), som var en anden type end pastor Jacobsen, en solid jyde, hvis ægte og tilforladelige budskab passede godt for menigheden. Under verdenskrigen og den spanske syge, som hærgede slemt, gjorde præsteparret et stort arbejde. Selv bukkede pastor N under for sygdommen og ligger begravet i Isenvad.

Medens det aandelige liv i Ikast og nordsognet væsentlig blev præget af præsterne *Brostrøm* og *Høeg,* var der i sydsognet lige

saa stor paavirkning fra Bording. Mange havde givet deres børn navn efter pastor *Blume*, Bording. Betydelige personligheder, hver med sit særpræg, havde præget Isenvad-kredsen: *Knud Rasmussen* (Store Knud), som efter pastor Nielsens opfordring skænkede en ny altertavle til Isenvad kirke. Mod sydøst, paa distriktets største gaard, Overisengaard, boede *Jens Larsen*, der efter et uroligt ungdomsliv havde givet Gud sit hjerte, og derefter blev et levende vidne. I Vester Isen boede gdjr og lærer *Niels M. Madsen*, Hede skole, gift med fornævnte Mads Nielsens (Isen) datter, en vennesæl mand, dygtig baade som lærer, som landmand og i mgh. Mejeribestyrer *R. P. Hansen* var sjællænder. Efter endt arbejde paa mejeriet cyklede han ofte rundt og talte evangeliet paa sin hjertevindende maade. Senere blev han indremissionær. Mod øst boede den store slægt, *Rom*, der faktisk alle var blevet grebet af vækkelsen i Bording. Romgaardens ejere, først *Jens Kr. Jensen*, og senere svigersønnen, *Jens Kr. Jakobsen*, der stammede fra Hampen, Nr Snede, bar Rom-navnet med ære.

Pastor *O. V. Krarup* (1918–39) var en moden mand, da han kom hertil fra Sæby med det stærke IMs trosliv. Der havde været vækkelse i Ikast 1899, 1906, 1916 og der blev atter vækkelse 1926, underligt nok: hvert 10 aar! Men den sidste vækkelse kom ikke som de andre. Og den bragte desværre en alvorlig splittelse ind i IMs rækker. Redskab til vækkelsen var umiskendeligt en mand fra frimissionen (pinsebevægelsen), »pastor« *Sørensen*, Løkken. Han virkede her paa egnen med store vækkelsesmøder og rev mange med sig. Enkelte lod sig gendøbe, men en del fandt dog tilbage til samfundet. Andre endte i Jehovas Vidner, hvis indflydelse dog er minimal. Dønningerne mærkedes længe efter. Splittelsen satte spor ogsaa i kirkegangen, som gik nedad, skønt byen voksede, pastor *Krarup* magtede næppe de noget vanskelige forhold.

Der var vækkelse i sydsognet i vinteren 1937–38, og den sporedes rundt i sognet. Præsterne i Isenvad var alle IMs venner: *L. B. L. E. Fog* (1920–25), der hentede sin anden hustru her, *J. A. Danielsen* (1925–30), 1928 blev embedet omdannet til rkp, *N. C. Johansen* (1931–36), der 1940 blev sp her i Ikast. *F. U. Hauvinkel* (1936–40).

Der har altid været godt samarbejde mellem præsterne og Samfundet i Isenvad.

I aaret 1940 fik Ikast 2 ny præster: *N. C. Johansen* blev sp, og *J. M. Nielsen* rkp i Isenvad. N blev ungdomssekretær og afløstes af pastor *Olav Jensen* (1947–57), der blev landssekretær for Dsk sømandskirke, og nu er rkp i Herning. Fra 1957 har pastor *Jens E. Feddersen* været rkp i Isenvad. En lægmand i Isenvad, der har skrevet om forholdene, tilføjer: »Der er mange, der regner det for et tab, naar præsterne skifter tit. Her i Isenvad har det virket berigende. Præsterne har været højst forskellige, de har haft hver sin maade at tage tingene paa, og den kreds af venner, der har samlet sig i præsteboligen, har været forskellig, men dybest set er der arbejdet paa samme linie gennem aarene. Omkr 1920–30 kom præsterne *Olaf Jessen*, Grønbæk, *Noack*, Sunds, *Malmstrøm*, Assing, *Nielsen*, Vrads, og *Holger Sørensen*, Silkeborg, her ofte, og deres forkyndelse var med til at præge«.

Johs. Bitsch, der 1915–28 var lærer i Isenvad, tog teol embedseksamen og blev sp i Hygum-H, var virksom i IM.

I de senere aar er den materielle udvikling fortsat. Vækkelsen har sat sine spor. Men det hele er i støbeskeen. Der er sket en forskydning i helhedsbilledet. Mange ny tilflyttere er kommet til. Sognets ansigt er blevet et andet. Hovedparten af pladser i sogneraad, skolekommission osv, besættes ikke mere af de gamle Ikast-slægter. Men kirkegængerne er stort set de samme. En ung præst, der er født her, sagde: »Naar jeg gaar gennem min fødeby, kender jeg snart ikke eet menneske paa gaden, men kun i kirken kender jeg dem alle.« Det siger sig selv, at den rivende udvikling (bl a trikotageindustriens mægtige opsving) paa flere maader ikke har været sund for den aandelige udvikling. Der kan ogsaa være noget spredt og klikeagtigt (der er vist 150 foreninger!), men man kan ogsaa finde sammen om fælles opgaver, og der kan da vises stor offervilje. Det kom bl a frem under den tyske besættelse.

De gamle troende slægter i byen danner endnu en slags kerne i det aandelige liv. Kirke og missionshus er fyldte, men hvis disse bygninger skulle svare til udviklingen, burde de forlængst have været udvidet. Det aandelige liv har ikke kunnet holde trit med den materielle udvikling. Man møder her stationsbyens problem. Det gælder navnlig ungdommen. Ungdommens store interesse er sporten. Den kirkeligt »store« tid synes at være forbi, men traditionerne overholdes. Præst og degn er med ved mange familiefester, og her er rig lejlighed til at øve aandelig indflydelse. Guds ord, sang af salmebogen eller IMs sangbog er det bærende ved mange af disse fester. Og mange modne lægfolk kan tage ordet med et godt vidnesbyrd. Et frisk initiativ mærkes bl a paa flere maader, bygning og indretning af KFUM-pensionat, ikke mange sogne har haft saa stor en afdeling af Kr Lytterforening (ledet af fru *Sørine Holdgaard)* som Ikast. Og familierne *Moesgaard*, *Lund*, *Hagelskjær*, »*Rom*«-*familien* i Isenvad betyder stadigt meget i menighedsarbejdet. Der er gode kaar. Gammelt og nyt mødes, men »vækkelsesilden støder nu paa adskillige brandbælter«.

KFUM og K er 1962 sluttet sammen i en fælles forening med kordegn *Richard Christensen* som formand. (Ungdsekr E. Bering Petersen).

Stort nyt mh i Ikast (»Ansgar«) 1953 med 500 sd. – 2 aar senere en KFUK-fløj.

Personligheder i sogn og menighed:

Særligt skal nævnes husmandsføreren, landstingsmd *Jens Holdgaard* (* 1874, † 1936), søn af en fattig husmand i Tulstrup, Ikast sogn, fik folkeskole-uddannelse, overtog faderens husmandsbrug og havde senere et par smaaejendomme her. Han fik efterhaanden saa mange offentlige hverv, at han opgav jordbruget og boede de sidste aar i en villa i Ikast. Som hedehusmand blev han gn bladet »Husmandshjemmet« grebet af husmandsbevægelsen, blev 1907 fmd for Ikast husmandsforening, og derefter banebryder for bevægel-

sen i store dele af Jylland. Han blev en af lederne i de jyske husmandsforeninger, blev landstingsmand 1918 (valgt af de radikale) og kom hurtigt til at øve indflydelse navnlig ved behandlingen af jordlovene. 1924 blev han folketingsmd i Give-kredsen, var medlem af finansudvalget 29–32. 1932 blev han ikke genvalgt, men 1936 blev han tingvalgt medlem af landstinget. 1929 blev han fmd for de jyske husmandsforeninger, 1931 fmd for de danske husmandsforeninger. Hans indsats for husmændene var overordentlig stor og blev højt anerkendt. Han var tillige meget ivrig for afholdssagen, var medlem af Blaa Kors' hovedstyrelse. Han var en af de smukkeste repræsentanter for jysk dygtighed og jysk kristendom paa rigsdagen.

»Man kan ogsaa gaa *for meget* op i husmandsbevægelsen«. »Den maa ikke blive det, som vi elsker og tilbeder frem for alt«. »Først det personlige samliv med den levende Gud – saa det praktiske arbejde«. Saadan udtalte han det selv, og aldrig havde han mere travlt, end han fik tid til at læse i Bibelen og bede til Gud, selv naar han skulle rejse tidligt om morgenen. Han maatte takke og bede om Guds hjælp for den kommende arbejdsdag med et suk om at findes tro i tjenesten, »at ikke husholdningen skal blive taget fra mig«. Og selv i vanskelige forhandlinger glemte han ikke Jesu ord: »Alt, hvad I vil, at mennesker skal gøre mod eder, skal I ogsaa gøre mod dem«. I et radioforedrag 1938 (trykt 38) om kristendommens betydning for os og for vor tid aflagde han en klar bekendelse.

Han var en selvlært mand, som ved utrætteligt arbejde havde tilegnet sig en omfattende viden, rolig, ligevægtig, med stor forhandlingsevne, djærv og lun, baaret af en indre varme. Han blev naturligt fører og samlingsmærke inden for sin stand. (Mindebogen om Jens H, 1942 (ved Tormod Jørgensen, i serien: Mænd, der byggede Danmark), P. Jeppesen: Husmandsbevægelsens historie, 1927, DBL X 396).

To brødrepar har betydet meget i sogn og mgh: Brødrene *Kr. Moesgaard* (* 68, † 53), fmd for mh i Ikast, BM Blaa Kors hovedbest, Arb adler, sognermedl m m m, og *Johan Moesgaard* (* 72, † 62) fmd KFUM, Blaa Kors, sognermdl m m. *Rasmus* og *Jens Peter Jakobsen*, der kom hertil fra Hampen, havde en masse tillidshverv, deres hjem var samlingssteder for mgh og betød meget for de unge ved deres ægte kristne aand. Jens P. J var sogneraadsfmd 29–43, blev amtsraadsmedl og afløstes af sin broder, Rasmus, som sognerfmd 1943–50. Rasmus J hørte til Isenvad (han »opdrog de unge præster godt!«).

Fabrikant *Jens Lysholk* († 53) en glad og særpræget kristen, drivkraft i meget af arbejdet. (Sogneraad, mghraad osv).

Ole Vestergaard Poulsen f i Ikast Kirkeby 18. maj 1907. Søn af afd gdjr Niels M. P. Moderen blev tidlig enke med 9 børn. De sidste mange aar ejedes gaarden af broderen, *Kristian Poulsen*, der var sognefoged – men døde i sommeren 62. O. V. P var oprindelig landmd, kom paa den udvidede højskole i Haslev (1929–30), paa landbrugsskolen i Haslev (1931–32) – begyndte som trikotagefabrikant 1933. I dag en stor solid fabrik (A/S) – med mange arbejdere (uldvarefabrikation). Efter krigen fik Ole V. Poulsen en ungdomsdrøm opfyldt. Han købte »Nygaarden« (nabogaard til præstegaarden).

Det varede ikke længe før man – ogsaa i menigheden – fik øje paa den dygtige, og initiativrige fabrikant. I 1934 blev han formand for den stedlige KFUM – og kasserer for IMs samfund i Ikast. Ogsaa ude fra kaldtes der paa ham: Formand for den udvidede højskole i Haslev, samt i KFUMs seminariums bestyrelse. 1950 blev han valgt ind i Ikast sogneraad, hvor han blev valgt til formand – og denne post har han med stor dygtighed, sit rolige omdømme og kloge overblik – sit humørfyldte lune og sine udprægede forhandlingsevner, beklædt siden. Han har i flere aar været formand for »Hammerum herreds kommunalforening«. Folketingsmd (kons) 1960 (i Silkeborg-Skanderborgkredsen). Ikke mindst kommunens anliggender interesserer ham stærkt. – Ligesom menighedsarbejdet her ligger ham meget stærkt paa sinde. Han sidder i bestyrelsen for Hammerum herreds samfundskonvent.

Mange af skolens folk har gjort et godt arbejde i sogn og mgh.

Lærer *A. P. Kallesøe* (se s 846). Skoleinsp *Jørgen Krogh* var kirkesanger til 1960, fmd Rønde højskole, trofast i mgh, skolen havde 1250 børn, da han tog afsk 61, han øvede en stor indsats ved nyordningen af skolevæsenet, var folketingsmd, (Venstre, Morsøkredsen 1950–61). – Viceskoleinsp *Ditlev Andersen* betød meget, kst skoleinsp 50–61, ledede Teknisk skole og Handelsskolen, fmd bibl, fmd i foredragsf i mange aar. – Overlærer *Ejnar Nygaard-Nielsen* (* 00 i Faurholt) arbejder trofast i IM, mangeaarig fmd for IMs samfund, virksom for det ny mh. – Viceskoleinsp *Johs. Jensen*, (* 10 Gludsted) virker især i FDF og KFUM, sognermdl (soc). Frk *Anna Dybdal* († 50) var li i 25 aar, særpræget, levende personlighed, int i KFUK og til at besøge syge.

Desuden lærerne *E. Lilbæk* (fmd Kr strengekor), lærer *H. P. Hansen* (fmd LYM), *E. H. Kragh* (Blaa Kors) og *Johs. Christensen* (ØM) *J. E. Habekost*, *J. Katballe*, *Jens Laursen*.

Blandt de mange, der har betydet noget her, skal ogsaa nævnes: Brødrene gdjr *Jens B. Hagelskjær* og dyrlæge *Hagelskjær*, gdjr *H. P. Hansen*, Over Isen, fabr *H. C. Larsen*, gdjr *Jac. Jacobsen* (sdsk), fabrikant *Helge Rasmussen* (KFUM), fru kbmd *Ingeborg Rasmussen*, gdjr *C. Jensen*, Tulstrup, fabrikant *Jac. Jensen* og gdjr *N. Thygesen*, St Remme, gdjr *J. Flaskager*, gdjr *Sv. Larsen*, *S. Stensbjerg*, Tulstrup.

En tid var *Niels Risbjerg* indremissionær i Ikast (se s 869).

Bernhard Larsen (af Hagelskjær-slægten) er Ikasts kyndige lokalhistoriker.

Den kendte forsikringsmand, direktør *J. N. C. Wistoft* (* 1831, † 1910) Aarhus, ejede 1866–82 Lægsgaard i Ikast og var sogneraadsfmd her (1870–79).

Fabrikant *Jens Nielsen* (* i Rind 77) kom som ung og fattig hertil, grundlagde et spinderi, der blev stort, han fik mange tillidshverv, fmd Ikast bank. Før sin død gav han en sum penge til »Jens Nielsens stiftelse«, et kompleks for enligtstillede.

Civilingeniør *Rich. Spalk*, har betydet meget

for byens udvikling. Hans hustru er en skattet oplæser af klassisk litteratur, ogsaa i kirk kredse. Hun er cand mag.

Gdjr *M. Okkels Birk* (* 84), ejer af Frisenborg, fmd venstref, gymnastikf.

Lidt om *det grundtvigske liv* i sognet.

Efter vækkelsen ved aarhundredskiftet stiftedes Herning-Gjellerup valgmenighed (samlet om *Enevold Terkelsen* som præst). Flere familier her fra sognet sluttede sig hertil (i dag staar c 10 familier i valgmenigheden). En foredragsforening blev dannet: Dens første fmd var gdjr – senere sparekassedirektør – *Niels Østergaard,* Suderbæk. Samlingsstedet var forsamlingshuset (vistnok bygget paa samme tid og af den samme kreds) – liggende ved mejeriet i Bredgade – men nu solgt til andet formaal. De drivende kræfter indenfor denne kreds var fremover gdjr *Peder Jensen Rodhe,* som kom fra Haarup (Skanderborgegnen). Flere familier – navnlig fra Lægdsgaarde, Hesselbjerg, Uhre og Fonnesbæk sluttede op om denne kreds, brødrene *Kr.* og *Martin Okkels Birk,* fra henholdsvis Lægsgaarde og Frisenborg – stammer fra Birk, Gjellerup (iøvrigt fætre til professor L. V. Birch), – var meget virksomme i foredragsforeningen. *Peder Rodhe* var fmd i flere perioder. Senere traadte svigersønnen, gdjr *Chr. Olsen,* Uhre, til. Han har i en aarrække været medlem af sogneraadet. Viceskoleinspektør *Ditlev Andersen,* Ikast, var i en lang aarrække fmd.

Blandt de ældre, som ogsaa følte sig knyttet til foredragsforeningen, kan nævnes den stoute fhv gdjr i Suderbæk, *Niels Thygesen* – senere sparekassedirektør – (svigersøn til ovenfor omtalte Niels Østergaard). Sønnen, gdjr *Georg Thygesen* (nu fabrikant) blev leder af gymnastikforeningen – selv gymnastikuddannet hos Niels Bukh, Ollerup: Det var efterhaanden gaaet saadan, at der ved siden af foredragsforeningen – ja, vel ud fra denne kreds – blev dannet en Skytte- Gymnastik- og Ungdomsforening – hvis bestyrelse væsentlig var den samme som foredragsforeningens – og som navnlig i vor sportsoptagne tid – har vist sig særdeles levedygtig. Som senere ledere af disse kredse (væsentlig kommet udefra) kan bl a nævnes: Lærer *Haugstrup Jensen* (nu skoleinspektør i Vejen); gdjr *Klausen,* Hesselbjerggaard, gdjr *Arne Kristensen,* Vaadde, install *S. Nielsen,* lærer *Harald Sørensen* (senere lærer paa Efterskolen – nu ungdomsskoleforstander i Vivild) – og nu sidst lærer *Grøn,* Ikast (broder til sp i Kragelund-Funder). De skiftende valgmenighedspræster i Herning *(Terkelsen, Holm* og nu *Grell)* har et par gange om aaret haft gudstjeneste i Ikast kirke – ligesom der jævnligt har været holdt menighedsstævner her – og mange gode og lødige foredrag. Spændingen fra vækkelsestiden mellem IM og den grundtvigske kreds maa siges at have været i aftagende – de sidste aar.

De gamles Hjem (fabr **Iver Christensen** gav en sum dertil) opf 1931 (54 beb) ledet af diakon **Poul Jensen.** Paa hg »Højris« er hvilehjem siden 1943, ledet af diakon **Anton Nielsen.** Begge ledere virksomme i mgh.

Skolen. Ikast skole. Fundats 1742, ingen degnebolig før 1740, ny skole 1818, 1865, 1912. 1766 oplyses, at degnen holdt skole i en gaard og i sit hus. Der var kun skolegang fra Mortensdag til Pedersdag, da børnene skulle vogte fæ og gøre arbejde. Degnens løn var 12 rdl aarligt samt 1 læs tørv af hver bonde. Men der var ofte restancer, da bønderne var meget fattige. – Lærere: 1816–65: **P. C. Kierkegaard,** * 92 Borris, afsk, † 73. 1865–98: **Ludolf Christensen,** * 40 Ravsted, afsk, † 05. 1899–1935: **A. P. C. Kallesøe,** * 65 Grønfeld skole, Mols (dt ~ J. H. Madsen, sp Skeby-O).

Ikast skolevæsen købstadsordnedes 1937 (realafd) med **Jørgen Krogh** (* 93), skoleinspektør, afsk 1961, afløst af skoleinspektør **Orla Barkholt.** Da børnetallet voksede saa stærkt opførtes østre skole (indv 1962) med **Oscar Stentoft** som skoleinspektør. Den gl hovedskole hedder Vestre skole.

Tulstrup skole, oprind biskole, fast embede 1854. Ny skole 1902, 1915. Lærere: 1854–57: **S. C. C. Sand,** fl t Ulfborg. 1857–63: **Morten Jensen,** * 04, ueks, † 63. 1863–96: **J. P. S. Lystlund,** * 26 Ulfborg, udd som maler, deltog i krigen 1848–50, afsk, † 98. 1897–1904: **P. Faurholt Pedersen,** fl t Østrup. 1904–08: **M. M. Nørup,** fl t Tjufkær v Vejle. 1908–13: **B. V. Birkeland,** * 83 Vorgod, afsk. 1913–53: **Marius Ingemann Hansen,** * 88 Bording, afsk. 53–57: Vikarer. 57–60: **Johs. K. Dybro,** * 29 Sindal, fl t Nustrup. 61: **G. Lindved,** * 27. Frk **Anna Kallesøe,** * 89, var li her i 45 aar til 59. Nu forskole.

Fonnesbæk skole. Ved gavebrev 1859 skænkede konsejlspræsident, kmhr **C. A. Fonnesbech,** Vesterbygaard, ejendommen Lille Fonnesbæk til skole, denne skole solgtes 1883 og en ny Fonnesbæk skole opførtes i **Ure,** bedre beliggende for distriktet. Tidligere: Omgangslærere og biskole. Lærere: 1861–80: **J. J. Lundgaard,** * 28 Tjørring, ueks, † 80. 1881–1917: **Chr. Laursen,** * 46 Ramsing, afsk, † 30. 1918–50: **J. Laursen,** * 87, † 60. Nedlagt.

Isenvad skole, oprind omgangsskole, saa biskole, emb oprettet 1879, ny skole 1927. Skolen hed de første aar **Drantum skole.** Lærere: 1879–83: **C. Haraldsen,** fl t Kvong. 1883–88: **Jeppe Andersen,** fl t Biltris v Roskilde. 1888–91: **J. P. Andersen,** fl t Vorbasse v Lunderskov. 1892–94: **Nic. Kristiansen,** fl t Nøvling. 1894–1901: **N. M. Madsen,** fl t Vorupør. 1901–07: **S. T. Svendsen,** fl t Stenbergholt v Auning. 1907–10: **C. J. Holdgaard,** fl t Herning. 1910–15: **N. Overgaard Jensen,** fl t Tapdrup. 1915–28: **Johs. Bitsch,** blev c theol, se sp Hygum-H. 1928–57: **Th. Thomsen,** * 90. Centralskole 57. Leder fra 57–60: **K. Møller Pedersen,** fl 60: **Hans Erik Jensen,** * 26.

Faurholt skole, oprind biskole, fast embede 1886. Lærere: 1886–91: **Troels Madsen,** fl t Gern. 1891–94: **J. Vaslev,** fl t Bodholt. 1894–1904: **J. Møller Sørensen,** * 73, afsk. 1904–07: **J. C. S. Kornum,** fl t Have. 1907–11: **J. Jensen,** fl t Kibæk. 1911–12: **A. M. Jensen,** * 87 Mausing, afsk p gr a TB, † 16. 1912–15: **H. Rørbæk Madsen,** fl t Gullestrup. 1915–23: **J. M. N. Hagelskær,** fl t Daastrup. 1923–28: **P. M. Højtorp,** * 79, afsk. 1929–33: **J. Moesgaard Nielsen,** * 98 Strellev. 1933–55: **Ludv. Mejnild,** fh højskoleforst Nr Nissum, fl t Lystrup, 56: **J. J. Kjelde,** * 03 Ørding. Nu forskole.

Vester Isen skole, oprettet 1889. Lærere: 1889–97: **P. Faurholt Pedersen,** se Ølstrup: 1897–1903: **J. E. Nørgaard,** fl t Sørbymagle. 1903–10: **M. P. F. Svinth,** * 51 Ydby, † 10. 1910–13: **L. E. Christensen,** fl t Varde. 1913–25: **O. M. J. Pilgaard,** fl t Albæk. 1926–56: **J. P. Katballe,** * 96 Kellerup. Nedlagt.

Over Isen skole, opf 27. 28–53: **J. E. Habekost,** fl t Ø Snede.

Grødde skole, fast emb 1912, skolen bygget 1902. Lærere: 1912–40: **J. P. Jessen,** * 78 Vorbasse. Derefter forskole ledet af fru **Svinth,** senere gift med indremiss Friis (fader til IMs fmd). **Frk Signe Damgaard** 28–37 og **Esther Jensen.** Skolen nedlagt.

Der har været megen strid om **Faurholdt** og Tulstrup. Skolerne skulle nedlægges og afløses af en centralskole, idet man ikke kunne enes om, hvor den skulle ligge. Nu ventes en centralskole opført i nordsognet.

1920 oplyses: Kkg 20 pct, præget af IM, meget arbejde i gang, godt sted at være præst. 1931: Kkg 10 pct, flere mh, flere IM smf, sdsk, KFUM og K, præget af IM, foredragsf. 1943: Kkg 11–15–10 pct, 4 IM smf, 4 mh, 4 KFUM og K, præget af IM og af stationsbyen. Foredragsf, en mindre gr kreds holder særlige gudstj 2–3 gange aarligt, 10 fam t valgmgh. 1955: Kkg 10–15–12 pct. I hele sognet 4 IM smf, 4 mh, 6

sdsk, 4 KFUM og K, en mindre, grundtvigsk kreds, 10 fam t valgmgh. Ugentlig kirkeside i Ikast avis for hele sognet. 1962: Kkg 7–8 og 15 pct, gode forhold, præget af IM, 3 KFUM og K m ungdomsklub for 14–18 aarige. (200).

Rkp har eget distrikt i Isenvad med egne kirkebøger, konfirmander osv. Rkp har 1 højmesse og 1 aftengudstj hver maaned i Ikast, sp 1 mdl gudstj i Isenvad. Hver præst har 2 gudstj mdl i Faurholt.

Ikast kirke er genopført efter brand natten 4.-5. dec 1904. Den gamle kirke var en romansk granitkirke med senere tilbygget taarn og vaabenhus fra 1883. I pastor Brøndums tid († 1739) var taget blæst af taarnet, som derefter blev gjort lavere. Den rette rigt udskaarne brusk-barok-altertavle, renæssanceprædikestolen og stolestaderne brændte, granitfonten sprængtes itu, kun alterkalken og klokken reddedes. Den ny kirke, hvortil materialer fra de gamle mure benyttedes, indviedes 3. febr 1907, (arkitekt Gulev, Herning), den bestaar af skib, kor, apsis, anseligt taarn med pyramidetag (her hovedindgang), er opført af røde mursten i romansk stil. Et par kvadre med indhuggede indskrifter om de kejserliges, svenskernes og østrigernes besøg her 1627, 1644 og 1864 er indsat i muren. Skifertag. Bjælkeloft. Alt inventaret er nyt 1948. Ny altertavle, nyt knæfald, nyt orgel. Kirkeur. 400 sd. Kirken skal udvides til 600 sd.

Pastor **Høeg** skriver om **kirkebranden:** Vi havde lige faaet nyt varmeværk. Natten efter en søndag, da vi havde eftermiddagsgudstjeneste og ved den døjet en meget stærk varme, udbrød der ild. Varmeværkets rør har været for nær med træværk eller der har været en revne i skorstenen. Da jeg kom derop om natten fra præstegaarden, var taget faldet paa skib og kor, som brændte i lys lue, men taarnet stod endnu. Vinden bar fra, og havde det været tækket med tegl eller bly, var det nok blevet staaende. Men det var tækket med tagpap, ilden fængede i tagpappet, der i brændende flager faldt ned over bjælkerne. Taarnet blev ogsaa ødelagt, men klokken blev reddet og hænger i den ny kirke. Da vi skulle bygge en ny kirke, var kirketiendeejerne saa fornuftige at tage en dygtig, lokal arkitekt. Andre steder i herredet havde de haft store, kendte arkitekter, der paa heden havde bygget de nye kirker saa daarligt, at de blev en byrde for beboerne at vedligeholde med stadige reparationer. Vi fik en smuk og meget solid kirke, som alle var glad for.

Skønt Ikast kirke ligger paa en bakke, er jorden meget vandrig, hvilket har været meget uheldigt ved begravelser. (Man siger: »I Ikast begraves de døde ikke, de druknes«). Ved energisk dræning har man søgt at afbøde vanskelighederne.

Isenvad kirke, indviet 17. dec 1893 (arkitekt Wilnholt) ligger smukt ved plantager. Den er opført af røde mursten i gotisk stil, bestaar af skib, kor, taarn med 4 spidsgavle og slankt spir. Kasseteret, dekoreret loft. Den første, udskaarne altertavle med et symbolsk billede (Lammet) er afløst af en ny, skænket altertavle: Den fortabte søns hjemkomst. (Paa bagsiden af sidefløjene er malet 2 engle). Døbefont fra 1943. Mindetavle over faldne 1848–50 og 1864 fra egnen. 200 sd. Orgel.

Ikast avis 12. okt 1943.

Faurholt kirke, indviet 2. juni 1912, (arkitekt Gulev, Herning). Tanken om en kirke fremsattes 1905; Niels Mosegaard, F, var fmd for byggekomiteen, og møller J. C. Nielsen skænkede grunden. Kirken er opført af mursten, hvidkaldet, med tegltag, bestaar af skib, kor og taarn med sadeltag. Bjælkeloft. Altertavle: Jesus med den opløftede kalk. Granitfont. Restaureret 1953. 200 sd. Orgel.

Folketal: 1850: 1073, 1901: 2110, 1925: 3626, 1950: 6689, 1960: 7973.

Altergæster: 1926: 1200 og 200 (Faurholt) og 494 (Isenvad), 1938: 1000 og 300 og 572, 1945: 1980 og 440 og 642, 1953: 2933 og 316 og 550, 1961: 2812 og 850 og 404.

Menighedsraad: 1922: IM flertal, 1934: 18 IM, 2 gr, 1 soc, 1945: 17 IM, 2 n gr, 2 soc, 1953: 22 IM, 3 soc, 2 u p, 1961: 19 IM, 3 soc, 3 u p.

Kommunevalg: 1943: Soc 645 (3), lokallister 1310 (6), 1954: Soc 1128 (4), 2 bylister 685 (2), 4 landlister 1044 (3), 1962: Soc 1392 (4), iøvr upol lokal- og bylister.

Om tiden under **den tyske besættelse** fortæller pastor **Johs. M. Nielsen,** Isenvad, (Vib st aarb 1947): »Undertegnede fik sommeren 1944 henvendelse fra en mand fra den organiserede modstandsbevægelse om at oprette nogle grupper i sognet. Der blev dannet 2-3 grupper i Ikast, 1 i Isenvad. Man stod sammen og fandt hinanden i de aar. Ellers forløb tiden ret roligt. En beruset tysk soldat gav sig til at ringe med kirkeklokkerne en nytaarsnat og raabte op om det elendige lille land her, der ikke forstod at ringe nytaaret ind. En ung maskinarbejder, der havde en hemmelig sender i en kælder i Ikast, blev skudt ned af tyskerne. (7. april 1944). En mindeplade blev sat paa huset. En dramatisk luftkamp fandt sted over Ure og Fonnesbæk mellem en tysk og en engelsk flyver. Begge styrtede ned og dræbtes. Ligene førtes til Ikast ligkapel, men næste morgen var de kørt bort, uvist hvorhen«.

Sognepræst

Indt 1862: a) 85 rug, 59 byg, 28 havre, b) 5 rdl, 43 rdl, 20 rdl, c) 13 lpd ost, 4 lpd brød, 77 sn æg, d) 350 rdl, e) 73 td ld. samt hede. Ret god pgd, dels grundmur, dels bindingsværk. God have mod nord. - 1870: Regul 1608 kr, netto 3446 kr. - 1913: 1. kl, 1946: 2. kl, 1958: 12. kl. Pgd opført 1870.

16. 1. febr 1840–24. juni 49 (hjpr L Lyngby-Ø 25. april 32): **M. S. Randrup,** fl t Strandby-F, se Tingsted.

17. 24. aug 1849–29. dec 68 (hjpr Ø Snede 10. sept 39): **S. W. Blicher,** fl t Ø Starup-VN, se der.

18. 20. marts 1869–31. okt 97 (inspektør Fr. VIs asyl, Kbhvn 55): **Carl August Klein,** * 1. aug 23 Kbhvn. Forældre: Vekselassistent og tæller i Nationalbanken Conrad Gottlieb K og Jessine Almstrup. Stud Mtrp 41, c okt 49 (h[1]), skolebest Hørsholm, hjpr Høje Taastrup 20. marts 52–24. april 54, † 31. okt 97. Ugift.

Pastor F. E. Norlander (se Guldbjerg-NS) udgav 1899 en samling prædikener af pastor Klein og har i forordet dertil givet en skildring af K. Han var som yngre meget skoleinteresseret og gjorde et godt arbejde som pædagog. For de fattige børn i Kbhvn var han en ven og raadgiver. Og han blev ved med at følge dem. I Høje Taastrup havde han paadraget sig en brystsvaghed, som plagede ham i flere aar. Hans prædikener viser ham som en menneskeven og som noget af en psykolog. Han var som præst dybt imod alt partivæsen, ville være præst for alle i sit sogn. Han fik adskillige venner i Ikast, men han stod uden for det stærke liv, som brød frem. Han tilhørte en svunden tid, og var tilsidst svækket. Hans inderlige ønske var fordragelighed og samarbejde. Se iøvrigt ovf.

Hjælpepræst hos pastor Klein

1894–97: **A. R. Brostrøm,** se Brorstrup-R.

19. 4. jan 1898–11. april 1910 (sp Galtrup-ØJ 29. april 92): **F. L. Høeg,** fl t Sct Nicolai k, Svendborg, se der.

20. 29. dec 1910–15. sept 17 (sp Sunds 29. sept 06): **P. C. Fledelius,** fl t hjpr Kolding. se sp Ringkøbing-R.

21. 25. april 1918–13. nov 39 (sp Sæby 8. dec 00): **Ove Valdemar Krarup,** * 9. nov 69 Bjørnsholm. Faderen: Sp Aastrup, † 30, se der (af Flødstrup-U). Stud Sorø 88, c 94[1] (l), hjpr Gelsted-R 25. jan 95, afsk 13. nov 39, r af Dbg 39, † 9. marts 51. ~ 22. april 02 Inger Sophie Julie Krag, * 14. jan 80 Holstebro, † 13. aug 47. Forældre: Distriktslæge i Assens Mauritz Gottholdt Ivar Vilhelm K (af Dreslette) og Magdalene Bruun. - Søster ~ Hansen, Bodilsker. Sø-

stersønner Marstal og Lundby. Stamt 52. Hustrus søstre ~ Hansen, Sct Hans k, Odense, og Dam, Tersløse-S. Søsterdt ~ Svarre, Krist k, Kolding. Farbroder: P. Krag, Sct Jakobs k. Stamt 51.

Pastor Krarup havde i Sæby en god gerning. Han ville gerne »staa paa livets side«, men han var en tung og noget særpræget natur. Han skriver selv, at han var ude for vanskeligheder i Ikast. »Befolkningens stridighed kom af striden med lyngen, og man kunne selv ... Præsten kunne til tider føle sig ensom og sukke som den døende skønaand: »Gid nye tanker ville komme og gribe«. Han tilføjer: »Trods alt var Ikast et godt sted, naar man tog forholdene, som de var«. En lærer trøstede mig (da man var uforsonlige i en plan om at flytte præstegaarden): »Det skal De ikke tage Dem nær, saadan er jo egnens skik«. Krarups ord er skrevet til dette værk, men det skal tilføjes, at pastor Krarup som sjælesørger øvede en trofast gerning. Han tog levende del i sognets og IMs liv, men han blev paa visse maader en ensom mand, til tider noget bitter. Efter sin afsked flyttede han tilbage til Sæby, hvor han havde mange venner. –

Pastor N. C. Johansen skriver:

»Pastor O. V. Krarup var en særpræget præstetype – baade af ydre og af karakter. Noget tung af skikkelse – men med sit ærværdige graa skæg virkede han partiarkalsk og faderlig. Ved første øjekast kunne han minde om en velbefaren skipper – ikke mindst naar man traf ham i de hjemlige omgivelser med sin uldne sweaters og sin hvide sømandskasket. De mange aar i fiskerbyen Sæby prægede ham saaledes i det ydre – men ogsaa paa andre maader. I Sæby havde han utvivlsomt haft sine rigeste præsteaar – og der flyttede han da ogsaa til som emeritus.

Naar han med sin kone – navnlig i de første aar – færdedes i sognet – og flittigt besøgte, særligt de smaa hjem, fandt man præstefolkene hyggelige – og man saa dem gerne. Han var paa mange maader en god sjælesørger. Da undertegnede som ung præst (res kapellan i Isenvad) i begyndelsen kom med ham paa husbesøg – sagde han paa en maade ikke meget. Han havde ikke evnen til at tale *med* folk – men pludselig *til*talte han dem – enten ved spontant at synge en salme (han havde en fantastisk evne til at huske salmer udenad) – spørge dem, hvordan de havde det med Jesus – og saa bad han til slut en bøn, satte sig bagefter ved kaffebordet – samtalede stadig ikke – men gav en eller anden lun (for lune havde han) bemærkning, der som regel havde dobbelt bund. – Saadan var han ogsaa naar han færdedes mellem mennesker ved begravelser, bryllupper og andre sammenkomster. Ja, efter en begravelse – eller midt paa gaden – kunne han standse mennesker og spørge dem om, »hvornaar de ville med paa himmelvejen«. Eller en gang standsede han en af byens damer med et af sine dunkle spørgsmaal: »Naa, er De snart blevet »god«? Vedkommende kom slemt i vaande ved dette mærkelige spørgsmaal, – og gik ned i præstegaarden. Naa, han mente ikke andet med det end at minde hende om, at det var længe siden han havde set hende i kirken. Eller da undertegnede blev udnævnt til hans efterfølger – fik jeg et brevkort – saalydende: »Saa blev det altsaa Dem – kan hænde De aldrig kommer fra det«(??).

Pastor Krarup var – omend fysisk stærk – i virkeligheden en svag mand det meste af sin præstetid. Der er blevet mig fortalt, at han som barn fik st veits dans. Det var egentlig hans mening at ville have været paa missionsmarken i sine unge dage – men han kunne ingen lægeattest faa. Han havde – mens han var her – daglig en slags epileptiske anfald. Det er klart, at det mærkedes paa mange maader og var ham til stor gene – baade i hans prædikener og øvrige taler – ja, i hele hans færd. Det kneb ham ofte at holde sammen paa sine ellers dybe og rige tanker. Derved forløb han sig undertiden og kom – sikkert uden viden og vilje – unødig til at støde folk – nidkær som han var i tjenesten; han sagde, hvad han tænkte!

I virkeligheden var pastor Krarup en klog og meget kundskabsrig mand, og han havde en hukommelse som faa, havde en vis evne til at karakterisere folk; ramte tit plet ved sine lejlighedstaler. Prædikener og taler var spækket med træk og rammende historier og billeder. Der var en hel del af en psykolog i ham. (Dickens var hans yndlingsforfatter). Han kunne karakterisere nordsognets og sydsognets folk paa en maade – saa man studsede. Det ene sted var de intelligente – det andet sted kønne! Saadan var han ogsaa ved præstekonventer. Der kom glimt i hans indlæg, som lige netop ramte hovedet paa sømmet. – Jo, særpræget var han – en underlig blanding af det skarpsindige og det usammenhængende – paa een gang saa underlig fraværende – og dog saa nærværende. From og ydmyg paa den ene side – skarp og stejl paa den anden side. Ved en eksamen, husker jeg, hvordan han tilsyneladende var faldet hen og smaablundede (det var vist danmarkshistorie) – at han pludselig greb ind og stillede et spørgsmaal – vel at mærke paa det rigtige sted. Det *kunne* være et haardt job at skulle rundt i de mange skoler til eksamen i de dage.

Blot lidt om pastor Krarups forhold til vækkelsen i 1926 og splittelsen, som den affødte: For mig at se – er der ingen tvivl om, at pastor Krarups hensigt med at slutte ved frimissionens (»pastor« Sørensens) møder, var den allerbedste: for det første mente han simpelt hen, at han – som sognets præst – havde pligt til at følge med i, hvad der foregik – og dernæst – om muligt – at faa ledet vækkelsen ind i kirken. Men her svigtede hans omdømme. Han glemte, at han ikke længere var i Vendsyssel – men i Hammerum herred! Deroppe var man »Alliancefolk« – men i Hammerum herred var man dybt rodfæstet i det lutherske! Hans gode hensigt lykkedes ikke – og splittelsen kom uvægerligt! Der skete det tragiske, at da IMs samfund indstændigt henstillede til præsten at bryde med frimissionen og at afholde sig fra at slutte ved deres møder og han nægtede dette – indkaldtes et udvalg af IMs hovedbestyrelse – med indremissionær Søren Beck, Aarhus, i spidsen – for at mægle – men forgæves. Resultatet blev, at pastor Krarup blev sat ud af samfundsbestyrelsen og forment adgang til at tale i missionshuset – ligesom

»Sørensens folk« blev nægtet adgang til missionshuset. Karakteristisk for pastor Krarup var, at han stadig kom i missionshuset – men altid satte sig paa den nederste bænk! Og aldrig beklagede han sig. Men der var blevet »band i lejren«. Enkelte erkendte aabenlyst deres fejltagelse – de fleste kun paa skrømt ved jævnligt at komme i missionshuset – men de fandt alligevel aldrig rigtig ind i samfundskredsen igen. Saaret blev aldrig rigtig lægt – og man gik udenom hinanden som »katten om den varme grød«. Kærligheden var blevet kold – og dønningerne fra denne triste strid mærkedes mange aar efter. Sakramentsynet blev tydelig svækket hos mange, hvad undertegnede har mærket her og der gennem aarene. Jeg tilskriver for en stor del – den forholdsvis lave (i forhold til kirkegangen) altergangsprocent – indtil i dag – frimissionens indslag fra den gang. Maaske er dette syn paa tingene for eensidigt bedømt – andre aarsager kan jo ogsaa have spillet ind (bl a materialisme og mangel paa koncentration m m). Hvorom alting er: Meget tyder paa, at skulle et lignende røre som i 1926 komme – uden at gøre fortræd – da maa en forkyndelse, samlet om daab og nadver (uden iøvrigt at slaa af paa omvendelseskravet) stadig være løsenet – saa man ved, hvor man staar og ikke »lader sig drive af enhver lærdoms vind« – med andre ord, som de gamle, staa rodfæstet i det lutherske. Problemstillingen fremover vil vel iøvrigt komme til at ligge paa et helt andet plan – (underlig nok – stort set paa pastor Krarups) – alliancesynspunktets – og det økumeniskes plan!

Pastor Krarups sidste 14 aar i Ikast blev svære aar – og kirkegangen svandt ind – under hans vedholdende tugt og formaning. De unge præster i Isenvad fik det heller ikke let; man maatte forsøge at bygge bro. Det er menneskelig forstaaeligt, at vi af pastor Krarup blev kaldt »Pastor Trøstermand« – og at vore prædikener karakteriseredes som »skuffeprædikener« uden aand og liv. Men jeg tror at turde sige, at vi unge præster tit havde ondt af den gamle præst – men – sandheden tro – ogsaa tit var ærgerlige paa ham. Men han stod der dog med de mange aars erfaring – og ingen af os kunne tvivle paa, at han, som han selv udtrykte sig, »ville livet«. Jeg tror vi vandt ham tilsidst!

Og da afskedstiden nærmede sig – tror jeg ogsaa han vandt meget af det tabte tilbage i sin menighed.

Da der blev holdt afskedsfest for præstefolkene – og salen var propfyldt – sagde pastor Krarup bl a tilsidst: »Jeg mindes ved denne lejlighed en beretning, jeg har læst om en af Islands store sønner. Da han efter mange aars forløb vendte hjem til sin fødeø – saa han Reykjavik illumineret til hans ære – og han udbrød bevæget: »Aldrig har jeg set Reykjavik saa skøn!« Jeg kan i aften sige det samme om Ikast: »Aldrig har jeg set Ikast saa skøn!«

Til slut skal blot nævnes, at ved afskeden fik han ridderkorset – og det er blevet mig fortalt, at det skete alene paa foranledning af kong Christian den X selv. Naar kongeskibet jævnligt gennem aarene lagde til i Sæby havn – var der en, der aldrig manglede: Sæbys sognepræst. Ham kunne kongen aldrig glemme! Nationalsindet, sydslesviginteresseret – dansk og kongetro – ser jeg ham for mig staa ved kajen, slaa hælene sammen og med et ridderligt buk give sin konge haanden!

Konturerne af denne særprægede præsteskikkelse – med sine iøjnefaldende fejl og brist – møder mig tit og minder mig – trods alt – om det væsentlige i en præstegerning. Han ville være sin himmelske konge tro – »grebet som han var af Jesus Kristus«. Motiverne – er jo det, der tæller – naar det hele skal gøres op – og Herren ser til hjertet – og det kunne man ikke være i tvivl om: et præstehjerte havde han. Derfor blev han ogsaa til velsignelse for mange«. *N. Chr. Johansen.*

22. 29. marts 1940 (sp Herredskirke-LL 31. juli 36): **Niels Christian Johansen,** * 16. juli 00 Lystrup, Kongsted. Forældre: Gartner Christoffer J og Marie Jensen. Stud Statens kurs 25, c 31^2 (h_2), assistent i DDPA til 23, rkp Ikast 16. april 31. ~ 5. maj 31 Alma Hedvig Kirstine Rasmussen, * 30. marts 02 Kongsted. Forældre: Urmager Lars R og Ane Sofie Pedersen.

BM kredsbest f KFUM og K 37–40, BM IMs samfundskonvent, Hammerum herr 41, kredsfmd IMs børnegudstj 48.

Kaldskapellan

(Oprettet 10. jan 1911, bopæl: Isenvad. Nedlagt 18. juni 1928).

1. 12. april 1911–31. maj 15 (sekr KFUM, Herning 09): **C. G. C. A. Jacobsen,** fl t andenpræst Middelfart, se Skrydstrup.

2. 19. juli 1915–29. febr 20: **Niels Nielsen,** * 1. juli 86 Hvidbjerg, Thyholm. Forældre: Gdjr Kristen N og Edel Kristensen. Stud Viborg 07, c 15^1 (l), † 29. febr 20. ~ 15 Ane Kristine Kristensen Bak, * 3. april 82 Grættrup, Junget, † 15. april 59. Forældre: Gdjr Jens Kristensen B og Else Andersen.

Pastor N var udgaaet fra et lille landmandshjem paa Thyholm, og præget af IM og livet der. Han fulgte tro linien fra barndomshjemmet, og var som student levende med i den kristne studenterbevægelse. I nogle aar var han optaget i overkammerherre O. Oxholms hjem og følte sig i dyb taknemmelighedsgæld til ham, der havde gjort saa meget for ham. Ofte kom overkammerherren paa besøg i Isenvad, og det var en glæde at høre ham tale her. Fru Ane Kirstine Nielsen, der havde været haandgerningslærerinde paa Haslev Højskole, var sin mand en udmærket hjælp.

Som præst fik de to en lovende gerning, N stod i IM, samlede mange og fik mange venner her. Hans død gjorde stærkt indtryk. (Kr Dbl 1. marts 20).

3. 17. juni 1920–5. aug 25: **L. B. L. E. Fog,** fl t Krummerup-F, se rkp Thomas Kingos k, Odense.

4. 16. okt 1925–18. juni 28: **J. A. Danielsen,** rkp her.

Residerende kapellan

(Oprettet 18. juni 1928, 12. kl. Bolig i Isenvad, opf 1911).

1. 18. juni 1928–23. sept 30 (kkp her 16. okt 25): **J. A. Danielsen,** fl t Herredskirke-LL, se Skanderup.

2. 16. april 1931–31. juli 36: **N. C. Johansen,** fl t Herredskirke-LL, se sp her.

3. 25. nov 1936–30. okt 40: **F. U. Hauvinkel,** fl t Hedensted-SD, se Vesterbølle.

4. 24. febr 1941–10. febr 47 (sekr KFUM, Valby 39): **J. M. Nielsen,** afsk, ungdomssekretær, DMS, se Bodilsker, (nu: sp Taarnby).

5. 12. juli 1947–27. april 57 (hjpr Nørresundby-H 23. febr 45): **Olav Jensen,** afsk 27. april 57, landssekretær Dsk sømandskirke, se rkp Herning.

6. 30. aug 1957 (hjpr Torsager-B 12. maj 55): **Jens Ejner Feddersen,** * 6. juli 24 Rødding, Sdj. Forældre: Sadelmagerm Peter Ingvard F og Anna Kathrine Sørensen. Stud Rønde 47, c 55^1 (h-61). ~ 5. aug 50 Signe Boline Andersen, * 30. jan 24 Glæsborg. Forældre: Cementstøber Søren A og Maren Eriksen.

Litt: A. P. Kallesøe i Jyske byer og deres mænd, IV, 1916, A. Stubkjær: Nogle oplevelser, 1901, Ejnar Poulsen: Hardsyss degnehistorie II, Minna Fledelius i Hj og tr I, Ejnar Fledelius i Hj og tr XVI, Johs. Gøtzsche: Livsrørelser, 1925, s 121 f. Mindebogen om Jens Holdgaard, 1937, Kr Dbl 1. okt 1956 (Hagelskjærs slægtsbog) L. Hagelskjær Lauridsen: Munklindebogen, 1945. P. Skautrup om I i Hards aarb 1952, s 5 f. Iøvr henvises særligt til pastor **Jens Lunds,** Borum-L (efter Rasmus Lund) skildring af vækkelsen her (Hj og tr XIV, 117 f).

BORDING

(Med filialkirke i Kristianshede).

Bording sogn, det østligste i provstiet, 9640 ha, er langt og smalt, c 23 km fra NV til SØ. Ret højtliggende, bølgeformet eller fladt, men ogsaa høje bakker (Hørbyhøjene er 131 og 124 m), en del mose og eng, store plantager. Nogle smaasøer. Tidligere et udpræget hedesogn, nu er heden næsten forsvundet. Sandmuldet jord, mergellejer. Bortset fra B stationsby (tidl kld Bodholt) med 821 indb, er der mest spredt bebyggelse: B kirkeby, Bodholt, (stationsbyen), med mh fra 1902 (nyt 1919), fh fra 1914, nyt 57, Moselund, Stubkær, med mh fra 1898, Hestlund, Ravnholt med mh fra 1898, Guldforhoved med mh fra 1920, Kristianshede, (Munklinde-Agerskov hører kirkeligt til Ilskov). Ved Rønkilde har der været en hellig kilde. Mange gravhøje. Karup aa mod øst.

Bording skal have været anneks til Sunds fra ref til 1555. Sognet hørte til Ginding herred til 1832.

I middelalderen var sognet dækket med skov, mange stednavne vidner derom. Det siges, at den sorte død udryddede en stor del af befolkningen, og lyngen bredte sig. Siden 1900 er der sket store forandringer. Veldrevne gaarde og husmandsbrug er resultatet af forrige slægtleds slid og kamp med lyngen. Mange unge par begyndte i et skur paa heden med et par stude og køer, og de skabte solide landbrug. Den første mergelbane i Danmark anlagdes her 1878 og var til stor nytte. Den var 19 km lang og nedlagdes efter 1. verdenskrig. Det vestjyske landskab præges af plantager og granlæhegn, store flader, vide udsigter, og det passer ikke mere, hvad en præst skrev i liber daticus, at »sognet er saa trist beliggende, som tænkes kan«.

Af den ældre præstehistorie

Den første lutherske sp, *Claus Grummesen,* skal være flyttet til Borbjerg. I *Niels Christensen Skades* tid skal pgd være brændt 1671. *Peder Sørensen Ungstrup,* † c 1695, blev »mente captus« 1694. Hans hjpr *Thomas Henningsen Mariager* blev sp 1695–1734, og hans søn, *Oluf Thomsen,* døde 6 uger efter hans udn. *Chr. Fr. Ryberg* (1735-66) af Hove. Biskop *Brorson* skriver 1747: »Sp R prædikede skikkeligt over søndagens evg (Lk 17, 11–19) om Kristi sagtmodighed og mildhed mod dem, som i deres nød søger ham. Ungd svarede ulasteligt, mgh attent.« (Vis 39.) 1754 tilføjes, at i denne mgh var ellers én meget stor bevægelse og attention. Der var altsaa aandeligt røre her allerede midt i 18. aarh. – *Thomas Thomsen* (1766–94) efterfulgtes af mag *Elias Chrf. von Haven* (1794–98), flyttet til Odden. *Johan Wolfgang Hansen* (1798–1838) af Mjolden-R var præget af sin sønderjyske afstamning og rationalist. *Iver Bentzen* (1838–47) flyttede til Ørslevkloster-Ø.

Tiden efter 1849

Som særligt kildestof til sognets kulturelle og aandelige historie henvises til pastor L. **Hagelskjær Lauridsen:** Munklindebogen I–II, se s 866.

Pastor *Johan H. Henriksen* (1847–59) indberettede 1857 (Hertz), at »sognet hører til den saakaldte bindeegn, hvor uldne varer strikkes i næsten alle hjem. Sognet er besværligt, 4 mil langt, 1 mil bredt, med meget ringe jord. Beboerne er i almindelighed fattige og staar paa et temmeligt lavt trin af oplysning, ligesom sognet i det hele har et fattigt, tarveligt og uhyggeligt præg. Silkeborgs opkomst og Chauseen dertil har været til fordel for sognet«.

Det pietiske røre medførte, at pietistiske andagtsbøger blev brugt i mange hjem, og der var en del gammeldags fromhed, selv om der ikke var meget kirkeligt liv i det fattige sogn. *Anders Stubkjær,* som blev født her 1824, fortæller som det første han kunne huske, at hans fromme moder spurgte: »Hvem har skabt dig, genløst dig, og hvor blev du et Guds barn?« Guds ord og salmesang hørte med til det daglige brød, hver morgen og aften blev der sunget salmer, om søndag eftm blev der læst en prædiken, og Anders var ikke saa glad for de lange aftenbønner. Da han var 8 aar, tog forældrene ham med i kirke, og da Anders saa pastor *Hansen* slaa i prædikestolen, fægte med armen, messe og prædike, fik han vældig lyst til selv at blive præst. Ja, da han vogtede faar i heden, valgte han et ophøjet punkt til prædikestol og prædikede for faarene: »Mine andægtige tilhørere!« ganske som præsten havde begyndt. Og da præsten døde 1838, netop som Anders skulle begynde at gaa til præst, saa Anders »det skønneste syn, jeg mindes fra min barndom«, da de mange præster var samlet i Bording kirke til begravelsen. Anders fastslog over for sin fader, at han ville være præst, men blev afvist: »Vi har gæld paa gaarden, 100 rdl, saa det kan vi ikke magte . . .« Anders ældste broder, *Niels,* kom efter en svær sjælekamp til tro, efter at have

læst en bog af biskop *Peder Hersleb*, selv kom Anders først senere til tro, men han skriver, at foruden hans moder, broder og søstre var der flere hellige i Hestlund, Ravnholtlund, Trehuse og Firehuse. Han var en afgjort troende ung mand, da han drog ud i krigen 1848.

Vækkelsen kom i denne omgang til Bording ved en lille vanfør sypige, »*Helle Stine*«. Hun var »en knop til at vidne«. Hun førte en stor saks, et pressejern og andet sytilbehør med sig overalt, og saa en lille pakke med Boyes skatkiste, Ny Testamente og Brorsons salmebog. Naar solen var gaaet ned og hun ikke kunne se at sy mere, blev den lille røde pakke aabnet og hun begyndte at synge sine kære salmer. »Skatkisten« gav hende dagens ord, og med et stykke af Ny Testamente sluttede hun andagten. (Hj og tr, IV, 1935, s 33.) I mørkningstimerne saaede hun mange spirekraftige sædekorn. Hun forstod at tale med folk om kristendommen, og et af de første hjem, hvor hendes ord fængede, var hos *Stubkjær*. I hendes lille hjem i Hestlund blev der holdt »Bindstouw«, og *Anders* kom ogsaa her med sin bindehose. Her var *Stine* en sand aandelig moder. Hun fik ogsaa *Kr. Idom* til at komme her og holde helligforsamling. Han mødte modstand (degnen gav ham en lussing juledag 1847 uden for Bording kirke, og pastor *Henriksen* gav sognefogeden denne ordre: »Jeg befaler Dem paa embeds vegne, at De skaffer mig denne mand uden for Bording sogns mærkeskel inden solnedgang« (forkert gengivet smst, s 32). Snart efter sad *Kr. Idom* i Herning arrest. – *Axel Bülow* fortæller smst, at de hellige nu ikke altid var saa villige til at lide for deres tro. Ved en søndageftermiddagsforsamling paa en hedegaard sad man andægtigt om Brorsons salmer, og manden var midt i en oplæsning af en prædiken, da den halvvoksne dreng, som holdt vagt, kom farende ind og skreg: »Nu kommer han!« Det var herredsfogeden! Der var faldet adskillige bøder for disse forsamlinger, og her ude paa den øde, flade hede fik vagtposter hurtigt øje paa vogne, der skrumplede frem i sandsporene. Øjeblikkeligt blev Brorson og andagtsbogen puttet i bordskuffen, et spil kort blev bredt ud paa bordet i stedet, og brændevinsflasken sat midt i det hele... »Hvad for noget?« sagde herredsfogeden... »Jeg troede, I var hellige herude! Nu ser jeg, at I er gode kristne! Lad mig faa en dram med!« Der vankede ingen bøder den dag!

1848 kom pastor *Chr. P. G. Kampmann* til Sejling-S. Han var en mand, der svarede til sit navn. Han kæmpede djærvt for vækkelse og nyt liv. De gamle troende i Bording gik eller løb de 4 mil til Sejling. (De løb paa bare fødder for at spare paa de dyre træsko!) Ham var de glade for, indtil han nærmede sig det grundtvigske (han holdt paa muligheden for omvendelse efter døden og trosbekendelsen paa bekostning af Guds ord i bibelen), og de hellige spaltedes.

Brødrene Stubkjærs fader, *Anders Andersen*, var en alvorlig mand. Han tog sin røde lue af og bad bordbøn, før han spiste, taalte ikke drikkeri eller kortspil, og sønnerne blev opdraget i gammeldags gudsfrygt. Blandt de gamle fromme skal ogsaa fremhæves *Anders Hauge* i Hestlund, en ivrig og god mand. Desuden *Johannes Østermark* i Firehuse og *Peter Mortensen. Iver Viftrup* og *Jens Maarbjerg* kom her, ligesom *Jeppe Johansen* (Hellig-Jeppe) fra Sinding.

Pastor *A. C. Overgaard*, Hinge, fortæller i »Fra Lysgaard herred«, 1920, s 64, ogsaa om forsamlingerne i Bording.

»Der var ingen af præsterne, som ville have med dem at gøre; de fleste af dem stod dem afgjort imod, hvorom A. Stubkjær fortæller i sine oplevelser.

Men de var mænd for at klare sig uden støtte. De havde forbindelsen med Herren, og de havde Luther og de andre kirkens stormænd, som igennem deres bøger talte til dem, skønt de var døde. De holdt sig til skriften, og de sang efter Kingo.

I Bording sogn var *Niels Stubkjær* af største betydning. Han var i saare meget ganske forskellig fra sin mere kendte broder. Af udseende var han mørk, duknakket, langsom og tung (Blume). De sprudlende evner, som Anders ejede, havde han ikke; han sagde ingen aandrigheder, og han gav sig ikke af med at sige vittigheder. Han holdt nok forsamlinger, han stod ikke op, men sad ned for enden af bordet og talte, afbrudt og stilfærdigt Han var langsom i al sin færd, var konservativ og tilbageholdende, ja stivsindet, saa han ikke kunne rokkes. Men han var ogsaa ihærdig og ufortrøden, blev ved med, hvad han syntes var ret, og han veg ikke for modstand.«

Med pastor *Henriksen* havde de vakte mange sammenstød. Gøtzsche skriver (Livsr, s 117 f):

»Niels S vil gerne have sine børn døbt snart efter fødselen. Da præsten ikke syntes om det, forlangte han at faa barnedaaben anmeldt 8 dage før den skulle finde sted. Det mente N. S ikke, at han kunne kræve, og det var præsten heller ikke i stand til at skaffe bevis for. Da N. S's næstældste søn skulle døbes, var den nærmeste søndag pinsedag. Daab den dag ønskede præsten ikke og sagde nej til det. Da N. S spurgte om grund til nægtelsen, svarede præsten, at der var aldrig blevet nogen døbt paa en pinsedag. N. S havde da ikke vanskeligt ved at henvise til de 3000 paa den første pinsedag. Det endte da med, at han fik lov til at faa drengen døbt. Men saa sagde præsten, at det skulle være efter tjenesten. Det blev det saa. Da de kom med barnet, var folk ved at gaa fra kirke og sagde til dem, at de kom for sent. Præsten gik derinde og var saa vred, at han ved daaben overøste ikke alene barnet, men ogsaa den, der bar det, med vand. Da daaben var forbi og præsten gik gennem vaabenhuset, takkede N. S ham, fordi han havde døbt hans barn. »Tak, hr pastor,« sagde han til ham, idet han gik forbi. »Da siger jeg ikke tak,« busede det ud af præsten, »thi du har forstyrret kirkefreden.«

Præsten kunne ikke lide, at de kaldte sig hellige, »thi hellig bliver ingen paa jorden«. De andre i sognet agtede præsten højt i alt, hvad han sagde; thi han var lærd, saa han maatte jo vide det. Og hvad præsten forstod sig paa, det havde de hellige ingen forstand paa, thi de var ikke lærde. De havde vanskeligheder med ham for at komme til alters. Det var tit Niels S, som maatte op til ham og bede, om de ikke maatte komme til alters. Til

tider sendte de en anden, da Niels S var ked af altid at skulle ind i løvens gab.

Da N. S engang ikke ville gaa til præsten, sendte de læreren Niels Hauge. Han traf præsten paa kirkegaarden efter gudstjenesten og spurgte beskedent, om der ikke kunne blive raad til, at de kunne komme til alters paa søndag. Men præsten afviste ham kort med ordene: »Der er præstegaarden, min søn.«

Ved konfirmandforberedelsen spurgte præsten engang en af sine konfirmander: »Hvor tit skal man gaa til alters?« Drengen svarede: »Eftersom man har trang til det.« »Det er godt, min søn,« sagde præsten, »og det er ikke altid ligedan for en. Jeg har det tit saaledes, at jeg ikke faar mig forberedt mere end én gang om aaret«. »Og det ku' han val heller æt' blyw den jenne gaang,« føjede den til, der fortalte det og havde oplevet det.

Hver 14. dag var der overhøring over de 3 sidste aargange konfirmander. Engang spurgte præsten en dreng, som ellers holdt af ham, om hvad helvede var. Han svarede, at det var en fortærende ild. »Nej,« sagde præsten, »det er det ikke«. Den unge fyr blev betuttet og saa sig om efter assistance, indtil han fik øje paa en af de vakte. Men siden kom han aldrig til overhøring.

Som de havde vanskeligt ved at komme ud af det med præsten, saaledes ogsaa med degnen, der ville raade i sognet.

De troende sluttede sig da sammen og fik en privat lærer til deres børn, Niels Hauge fra Bodholt. Efter denne fik de en cigarmager *Lorentsen,* som havde været lærer i Thorning. Da han døde, overtog *Niels Stubkjær* undervisningen, indtil *Bülow* blev præst i Bording, og der blev ansat en anden degn. Den gamle degn havde saa lidt forstaaelse af sin gerning, at han i mange aar i messesvaret altid sang: »Og med sin aand«. Da Bülow kom, fik han dette rettet.

Det var til at begynde med kun ganske faa, der samledes. En gammel mand fra sognet (* 1841) kunne huske en forsamling hos *Niels Stubkjær,* hvor der sad 5–6 mænd omkring bordet, og hvor en stod henne ved døren og bad, og den lille dreng sad hos dem paa bordet eller stod paa bænken, medens de talte sammen. Foruden mændene var ogsaa nogle kvinder med, men ikke mange. Men rygtet om dem var allerede kommen langt ud.

Under krigen blev saaledes en 8-aarig dreng sendt fra Bording til Impgaard i et ærinde. Der var 2½ mil derover fra Bording. Anders S var da ikke hjemme, men borte i krigen, saa det har nok været i 1849. Men hans broder Niels var der ovre for at bygge paa huset under Anders fraværelse. Paa vejen derovre mødte drengen en kone, hvem han spurgte om vej. Hun spurgte ham, om han var fra Bording. Da han havde bejaet det, sagde hun: »Saa er du vel hellig?« hvortil drengen svarede ja. Hun viste ham saa venligt vej. Dette viser, at rygtet om de hellige da allerede var kommet stærkt ud. (Gøtzsche: Træk, s 117 f).

Der kom desværre en spaltning blandt dem, da *Jens Hau* fra Sal og hans dømmerparti drog en del af de alvorligste med sig (se Sal, s 552). Tillige skabte *baptisterne* uro, ja selv »Helle Stine« blev grebet af baptisterne og lod sig gendøbe. Hun blev overtalt dertil af *Kr. Idom,* som en tid boede i Bording og var blevet baptistisk. Men der var to, der stod fast. Det var *Anders Stubkjær* og hans broder *Niels.* Anders havde efter sin hjemkomst fra krigen haft en hedelod i Impgaard i Torning, men da *Niels Stubkjær* købte Søbjerg i Bording til ham, flyttede Anders dertil og boede her til 1868, da han købte en gaard i Fousing. Efter at han 1864 var blevet indremissionær, hindrede rejselivet ham i at passe Søbjerg. Anders havde en tid været meget optaget af *Grundtvigs* dimisprædiken: »Hvi er Herrens ord forsvundet af Herrens hus«, og af Grundtvigs »Kirkens genmæle«. For saa vidt som Grundtvig holdt sig tæt i Luthers kølvand, var Anders glad for ham – men heller ikke længere. Dog dette forstod han, at om daab og nadver var Luther og Grundtvig enige.

Nu stod han overfor den gamle Guds-mand, baptisten *Kr. Idom* i »*Helle-Stine*«s lille stue og overfor hans myndige tilraab: »Vis mig et eneste sted i biblen, hvor der med klare ord staar, at smaa børn skal døbes eller er bleven døbte!«

Anders Stubkjær var dog ikke mere forbløffet, end at han kunne svare: »Kan du bevise mig ud fra biblen, at børn *ikke* er mennesker, og at det altsaa *ikke* gælder dem, naar Jesus i Joh. 3, 5 siger: »Uden nogen bliver født af vand og aand, kan han ikke komme i Guds rige«?«

Det kunne baptisten naturligvis ikke. De allerfleste af hans gamle venner vendte sig fra ham, de holdt fast ved Luther og hans syn paa daaben. Men Kristen Idom og Stine Sypige blev, hvor tungt det end faldt, udelukket af samfundet som »havende en anden aand«.

Stakkels Stine! Hun angrede dog sidenhen bittert, at hun havde ladet sig gendøbe, og det blødende saar lægtes, inden hun døde, saa hun kunne fare med fred. –

Det var strenge aar for Anders i Søbjerg. Der var jord nok, men ingen indtægter. Han brændte tegl til sten, stod fra kl 4 om morgenen og sled, ved ovnen eller i sandjorden, om sommeren til kl 23, og samtidig tog han ivrigt del i de aandelige rørelser, paa vagt mod *Skræppenborgs* grundtvigianisme, mod *Jens Haus'* dømmerbevægelse og mod baptisterne. I Søbjerg mistede han sin første kone, *Sine,* og her blev han saa gift med *Inger.*

Saa kom pastor *Adam Bülow* hertil (1859–68), og dermed skete det store omslag. De vakte var splittede omkr 1859, men Bülow var en ægte luthersk IMs præst og mand for at samle det spredte. Folk strømmede til Bording kirke, ogsaa fra andre sogne, »den hellige præst«s ord slog gnister, og hjerter blev sat i brand. Bülow og hans hustru var udmærkede sjælesørgere, de elskede mennesker og vidste at tage dem, hvor de stod. De var begge musikalske, og der blev sunget og spillet meget. Guds hvede groede i lyngens brune land, og B sagde altid senere, at hans »bedste præsteaar« havde han haft i Bording.

Som et lille eksempel paa de helliges tro kan citeres fra Stubkjærs erindringer, at en af de ældste troende, *Anders Hauge,* en dag i 1859 ved Bording kirke sagde til *A. Stubkjær:* »Nu faar vi en hellig præst til Bording.« »Hvordan

er det blevet dig klart?« » »Jo, Gud, vor Fader, har nu for Jesu skyld givet mig naade til at bede derom i tro!« Det var nu ikke let! Thi tilliden til præsterne var ikke stor hos de vakte. Men da Bülow havde holdt sin tiltrædelsesprædiken, maatte de hellige prise Gud for *bønhørelsen.*

Ja, allerede Bülows tiltrædelsesprædiken vakte den største opsigt, og livet blev stærkere og stærkere. Gøtzsche skriver (Livsrørelser, s 119 f):

»Hans prædiken var en klar tale om synd og naade, ret et korsets evangelium. Han selv var en stor mand, rank, imponerende, med en vis værdighed, lidt af dette: her kommer jeg! Men der kunne ogsaa trænges dertil for at hjælpe livet frem fra dets fortrykte tilstand, og det var Bülow i stand til med sin sunde myndighed. Han arbejdede meget, holdt møder rundt omkring i sit sogn, hvor der var en stue, stor nok til at rumme en del mennesker, og saa stor var præstens anseelse, at man ikke turde sige nej til en anmodning fra ham om, at mødet maatte holdes hos en. Og naar han meldte sig til besøg hos den ene eller anden, kunne han samtidig bede om, at man ville indbyde de og de familier, saa der kunne være samlet en 4 eller 5 familier, og han benyttede saa lejligheden og holdt møde for dem, idet han sad og talte med dem om Guds rige; der er mennesker, som er blevet vakt ved disse sammenkomster. I begyndelsen tog Bülow ikke uden for Bording sogn, idet han ikke troede, at det var rigtigt at tage ind i en anden præsts sogn. Men efter nogen tids forløb ændrede han sin opfattelse og tog ikke saa lidt omkring under megen tilstrømning.

Ved siden af sin myndighed kunne B ogsaa være sagtmodig og give sig. Han ønskede saaledes at indføre et tillæg til Kingos salmebog, men mødte her modstand hos N. Stubkjær, der var bange for det ny. Hvis Bülow, sagde N. S, ville forpligte sig til at blive i Bording, ville han ikke have noget imod, at tillægget blev indført; men hvis B tænkte paa at flytte andenstedshen, ville han sætte sig derimod. Thi fik de en anden præst af en anden aandsretning, og havde de da tillægget, saa ville Kingo snart være ude af kirken. B gav sig da – og det var sikkert baade stort og klogt gjort af ham, maaske saa meget større, som han allerede havde faaet et større parti af tillægget hjem. Han hjalp saa sine venner til at faa noder til Kingo, idet han lod en af dem synge for sig de gamle melodier, og han satte saa noderne til.

Bülows arbejde lønnedes med en mægtig tilstrømning til Bording kirke. Helt ovre fra Snejbjerg kom folk, skønt der var dem af dem, der havde fire mil at gaa til Bording kirke. Ogsaa fra Levring gik man til tider til Bording. Saaledes gjorde 6 unge en paaske i slutningen af tresserne følgende rejse. Paaskedag gik de til Bording og var i kirke dér. Om eftermiddagen gik de til Ikast, hvor der var forsamling, som Kristoffer Hansen og Lars Remme holdt. Anden paaskedag gik de atter til kirke i Bording, og om aftenen naaede de tilbage til Levring.

Naar Bülow saa alle disse vejfarende i sin kirke, gik han hen til dem og sagde: »I kære mennesker, som har gaaet saa langt, kom nu ind og faa noget at spise.« Naar de saa vægrede sig og sagde, at han kunne da ikke have mad til alle dem, svarede han: »Aa jo, min kones gryde er elastisk.« Der kunne saa til tider sidde to borde fulde, ikke sjældent 20 gæster havde han til middag om søndagen. Det var selvfølgelig ikke store ting, fru Bülow kunne beværte dem med; men det var altid godt. De fik grød eller klipfisk, og der var altid nok. Kartoffelmelsgrød var en ikke sjælden ret paa bordet. I det hele var hans hustru ham en udmærket hjælp. Hun havde en sjælden evne til at omgaas folk, og folk sagde, at de fik altid en god prædiken i kirken, men den, som fruen holdt hjemme med sin hele færd, den var endnu bedre.

Adam Bülow og *And. Stubkjær* blev snart gode venner, ja de bar menneskelig talt det aandelige liv i sognet. *Anders* brændte af iver for kristendommen, og han havde næsten soldatermæssig respekt for Bülow. At en sognepræst uden omsvøb forkyndte korsets ord med den fulde naade og klart satte skel mellem tro og vantro, kunne sætte den ellers saa ligevægtige, sindige *Anders* i henrykkelse. At *Bülow* tillige talte højtstaaende officerer mellem sine aner, fremkaldte en næsten pudsig ærbødighed i Anders store, gode barnehjerte. De bad sammen, de arbejdede sammen, de svang ordets sværd sammen ved utallige møder. Der var følelse af højtid, naar Anders kom i præstegaarden og blev mødt med Bülows: »Næh – aah, goddag, min kjære!«

Senere skrev *Stubkjær* om, hvordan *Bülow* og hans »snilde, skønne og begavede kone« tog stødet af for de omvendte bønder, og mange var højligt forbavsede over, at en saadan lærd mand og tillige af adelsstand havde »foragtede hellige til sine allerbedste venner« (Hj og tr, IV, s 36).

Hele kirkelivet blev præget af IM i disse aar, og den lille, kullede kirke paa bakken var stuvende fuld hver søndag, ligesom der var tæt besat ved Bülows bibellæsninger og møder.

En stor begivenhed var *Vilh. Becks* og *Johs. Clausens* besøg i Bording 1865. Beck skriver (Erindr, s 74): Søndagen efter prædikede Clausen i Bording, hvor missionens gamle ven, *Adam Bülow,* var præst, og hvor vi første gang mødte et mægtigt nyt trosliv midt paa den jyske hede. Ved det paafølgende missionsmøde voksede folk ligesom op af jorden paa disse ellers saa øde egne, og der var glæde over vort komme. Og der var et skønt samliv mellem de troende og deres præst. Præsterne fra Aulum *(D. N. Blicher)* og Ikast *(S. W. Blicher)* var til stede ved mødet og ville begge have møder, hvilket var os umuligt efter rejseplanen.«

Clausen havde 1863 lært A. Stubkjær at kende gennem *Lawaetz* paa Møltrup, og havde foreslaaet, at *Stubkjær* skulle være IMs udsending. Og 1864 gik han i missionens tjeneste som missionær, dog saaledes, at han skulle passe sin gaard og kun »gøre udvandringer« 8 a 14 dage. Gøtzsche har (Træk af en j v hist, s 49) optrykt den smukke anbefalingsskrivelse, som Stubkjær fik med til sine rejser.

Bording sognekald var slet lønnet.

Men B fik dog altid nok. Hans venner hjalp ham; mølleren i Sunds havde en skæppe gryn

med i sin vogn, naar han kom, og andre havde andet med.« (Gøtzche, s 119.)

Pgd havde areal som en fynsk herregaard, men i et daarligt aar drev forpagteren det til kun at have én eneste malkende ko. Sypigen *Ciliane* maatte sy tøjet om og om igen, lappe og stoppe. Men præstens var lykkelige for deres gerning. De tog flittigt ud paa de milelange hedeveje, og folk kom i pgd. Og ofte lød det, naar en mand blev spurgt paa vejen, om hvor han skulle hen: »A vil te æ præjstgoer aa snak mæ Byløv om min sjæl!« Præstens kørte rundt i en stiv vogn. En luksus som en fjedervogn var der ikke raad til. Agestolen hang i stropper, og hesten hed »Lotte«. Det køretøj blev kendt i hele egnen. Skønt Bülow ikke var særlig praktisk, var han en god kusk. Engang kørte han med Lotte helt til Fyn. Over Lillebælt blev de færget i baad med sejl og aarer. Til sidst fik han en fjedervogn, men økonomien tvang ham til at søge bort. Troslivet blomstrede, da han rejste, og det havde bredt sig til nabosognene, især Isenvad og Sunds.

Efter krigen 1864 foretog *kongefamilien* en rejse i Jylland, og da Chr. IX og dronning Louise gerne ville se »den vilde hede«, gik turen fra Silkeborg vestover. Ved Bodholt blev der gjort holdt, og hestene fik et foder paa gæstgivergaarden. Folk strømmede til, de gik lige hen til kongeparret: »Walkommen og Vor Herre bewaar Dem!« Pastor *Bülow* holdt en lille tale, og kongen udtrykte sin taknemmelighed over den naturlige hjertelighed, som mødte dem.

Bülows yndlingssalme var »Den grund, hvorpaa jeg bygger«. Den skrev han i bibler og den prægede hans forkyndelse og kom til at præge mange troende i Bording i de aar.

I Blochs Christeligt Folkeblad 1. aug 1866 findes en række indlæg om vækkelsen i Bording (J. V. Bloch, Kr. Idom, pastor Østergaard, Sdr Felding).

Bülow og *Anders Stubkjær* flyttede samme aar fra Bording, 1868.

Pastor *P. E. Blume* (1868–76) var gift med *Bülows* søster, og da hun og hendes mand var afgjorte IMs venner, formede livet i kirke, præstegaard og menighed sig ganske som i Bülows tid. *Blumes* æggende prædikener og smukke sang gjorde dybt indtryk. Tilstrømningen til Bording kirke blev endnu stærkere end i Bülows tid. Blume var umaadelig flittig til at holde møder og besøge folk. Han var mere kølig reserveret end sin forgænger, meget punktlig og nøjagtig. Han voksede godt sammen med de troende og nød stor respekt. Helt oppe fra Lee ved Viborg kom folk kørende 5 mil for at høre ham, men flest kom vestfra, fra Ikast, Gjellerup og Snejbjerg, ja ogsaa den hellige kromand *Mads Kærsgaard*, i Paarup, øst for Bording, var en stadig gæst her. Han tillod ikke kortspil, han var en stor, stærk mand, som havde god orden i sin kro, og han talte med kroens gæster om deres sjæls frelse. Den lille Bording kirke kunne ikke rumme dem, der kom, og f eks ved *Bülows* afskedsprædiken, ved *Blumes* indsættelse og afsked og da *Blumes* 1. hustru blev begravet i Bording, maatte man rykke ud paa kirkegaarden. Om sommeren holdt *Blume* to gudstjenester i Bording, og særligt eftermiddagsgudstjenesten var stærkt besøgt. En gl mand, *Anders Henriksen,* fortæller om de mange, som gik op til Bording kirke. De talte ikke om kreaturpriser, men om ordet. De gamle holdt stadigt fast ved Balles lærebog, i kirken brugtes Kingos salmebog. Men naar *Blume* kom ud i hjemmene, sang han efter konventssalmebogen, og saa kunne de sige: »Det var dog en dejlig sang. Hvor staar den?« Jo, den stod i den salmebog, som de ikke kunne lide.

Troslivet voksede stærkt i disse aar. *Blumes* og *Bülows* præstetid mindedes længe som »guldaldertiden« i Bording. Under Bording prædikestol blev mange disse aar ført til tro. *Blume* var i sine yngre aar absolut vækkelsesprædikant, en afgjort korsets prædikant (»Det ord om Jesu død og blod, det har saa stærk en tone . . .«), en prædiken, som førte frem fra daaben til nadveren. *Blumes* skriftetaler, baade her og ved IMs store møder, var særligt lødige. Han havde en egen evne til at holde bibellæsning. Derfor blev menigheden i Bording bibelkyndig og bibeltro. *A. Stubkjær* erklærede: »Vi har adskillige, der kan prædike lige saa godt som Blume, men der er ikke hans lige til at holde bibellæsninger.« Det var ogsaa *Stubkjær,* som om Blumes lidt kølige væsen sagde: »Han har en stor, kold entré, som man maa igennem for at komme ind i den varme stue«. (Se iøvr her, I, 422.)

Jens Abildtrup fortæller (Iver Viftrup, 1930, 137) om et møde i Bording:

»Jeg husker,« fortæller en, »at jeg engang i min ungdom var til møde i Søbjerg i Bording, hvor *Iver Viftrup* skulle tale, som han saa ofte havde gjort før. Han stod ved bordenden og aflagde sit vidnesbyrd. Stedets sognepræst, *Blume,* sad henne ved et af vinduerne med den ene arm lagt op i vindueskarmen og støttede sig med haanden under hagen, medens han hele tiden uafbrudt stirrede hen paa den gamle, hvidhaarede lægprædikant, som om han slugte hvert ord.

Iver skildrede hjertevarmt og stærkt personligt, hvor herligt det er at være kommet i levende livsforbindelse med den Herre Jesus Kristus, og hvor fattigt og elendigt det er at være uden ham.

Præsten følte sig dybt grebet af den kraftige og varme forkyndelse; og da Iver var færdig, rejste han sig og sagde til forsamlingen: »Hvis nogen af eder kan finde en 80-aarig gammel mand, der uden at eje livet i Gud, kan staa op og holde en prædiken, som den, *Iver Viftrup* har holdt nu, saa vil jeg næste søndag staa ned af min prædikestol og sige, at det er løgn, hvad jeg fra denne har prædiket.«

Pastor *H. C. Møller* (1876–80) var en noget anden type end sine forgængere. Blume »underviste« den unge præst ved at fortælle ham om de enkelte hjem og sjæle, før han rejste herfra. Møller var de helliges ven, og de var glade for ham. Møderne i skolerne og hjemmene fortsattes, kirkegangen var god, men nu kom der ikke saa mange udensogns. Møller holdt ikke af grundtvigianismen, kunne være haard ved den, og her stod *Niels Stubkjær* fast ved hans side. Præstegaarden var aaben, og der fortælles f eks om rige bedestunder dér. Pastor Møller havde 4 gode aar her.

En forandring skete, da pastor *H. Brøndsted* kom hertil (1880–84). Han var en stille, rolig mand, omtaltes som grundtvigianer, hvad der medførte en væsentlig forskel i forholdet mellem præst og mgh. *Niels Stubkjær* og hans venner syntes ikke, at han »prædikede ordet paa rette maade«. De indbød præsten til et møde, hvor det gik varmt til. Møderne i præstegaarden hørte op, men pastor B holdt bibellæsninger i Christianshede og Agerskov, hvor han brugte tillæggene til konventssalmebogen. Det var de gamle ikke glade for. De ville ikke paatvinges disse ny salmer og lukkede deres hjem for præstens møder. Præsten viste dog et godt sind, og ved afslutningen takkede han, fordi han her havde lært Brorsons salmer at kende. De gamle gik i det hele haardt frem. Ved et møde i Agerskov, hvor *Krf. Hansen* talte, sluttede pastor *Brøndsted* med at omtale trosbekendelsen som Jesu egne ord. *Niels Stubkjær* rejste sig: »Vi kan ikke lade folk gaa, uden at vi har paatalt det fejlagtige i præstens udtalelser«, hvorefter der fulgte en diskussion. En mand sagde senere: »Hvis vi havde staaet mere forstaaende over for præsten, kunne han sikkert være blevet til velsignelse, thi han var aabenbart en troende mand.« B var en fredens mand. Derfor lod han sagen om salmebogen falde. Han forberedte sine prædikener grundigt. En pige, som tjente i pgd i 3 aar, siger, at hun ofte saa præsten paa knæ i sin stue. Og da han var rejst, sagde nogle af de hellige: »Vi var for haarde ved ham, han var en god mand, ret en bønnens mand.«

Pastor *A. Jørgensen* (1884–86) omtales som »en misforstaaelse« i Bording ... »han kunne holde en god prædiken, men naar han kom ned af stolen, gik præsten af ham«. Og i Bording var man meget vaagne: »De helliges liv er de vantros bibel.« Pastor J prøvede at holde ungdomsmøder, og et par lærere hjalp ham. Ved møderne gennemgik præsten en bibeltekst, saa var der »adspredelse«, oplæsning ved en af lærerne, og derefter fortalte den anden lærer kirkehistorie. Meningen var god nok, men de hellige var ikke glade for det. Der stod ikke noget i Ny Test om, at Jesus brugte »adspredelse«. Præsten blev ogsaa gjort opmærksom paa, at de unge ikke altid opførte sig sømmeligt paa hjemvejen fra møderne. Det førte til stærke brydninger, at pastor J absolut ville have konventssalmebogen indført. I modsætning til pastor *Brøndsted* ville J ikke lade sagen fare. En tid blev der saa kun brugt to salmer ved gudstjenesten (Her kommer Jesus, dine smaa, og Lov og tak og evig ære ...) Der blev sat en adresse i gang. 80 ønskede den ny salmebog, kun 14 Kingos salmebog. (»Man turde ikke blive uvenner med præsten,« blev der sagt.) De hellige skrev til pastor *Blume* og bad om raad. Han raadede dem til ikke at gaa saa haardt frem, hvad *Jørgensen* blev vred over, og derefter nægtede han *Blume* adgang til kirken, naar han kom her paa sit aarlige besøg. Enden paa det blev, at præsten sejrede, og til de helliges sorg forsvandt Kingos salmebog fra kirken.

De hellige havde ingen støtte hos præsten. Han var imod, at fremmede prædikanter talte i sognet. Paa den tid blev *Kr. Hauge*, Hestlund, søn af *Anders Hauge*, til megen velsignelse. Han var en oplyst mand, blev vandrelærer, men da hans kone døde 1882, holdt han op med skolegerningen. Nu begyndte han at holde helligforsamlinger. Han talte klart og godt, ofte afbrød han sin tale med bøn. Han holdt mange møder og begyndte en sdsk. Den fattige *Paul Jensen Bak* var ogsaa en støtte, bange for, at »ordets hørelse skulle blive en vanesag«. Han havde som ung levet verdsligt, men blev en helhjertet kristen.

De kirkelige forhold var blevet vanskelige. Pastor *Jørgensen* blev her kun i 2 aar. Saa stod præsteembedet ledigt i 3 aar. Ingen ville søge hertil, og en tid blev embedet betjent af en gammel pastor emeritus *Brummer* (se Oddense-O). Han nøjedes med at udføre de kirkelige handlinger og var vist mest interesseret i at faa offeret. Lægprædikanter, navnlig *Ole Dalgaard* fra Ørre, var trofaste til at komme her, og lægfolket udviklede sig ret selvstændigt. At samfundene ikke gled over i sektvæsen, skyldes den solide lærdom, *Bülow* og *Blume* havde givet dem.

Pastor *N. B. Gotfredsen* (1889–91) var ret en mand efter de troendes hjerter. De glædede sig, kirken fyldtes atter, præstegaarden aabnedes (husbestyrerinden kunne klage over de sene møder). *Gotfredsen* var nidkær med besøg (kunne gaa ind paa gæstgivergaarden og retlede dem, der sad dér) han kunne ramme samvittighederne. Nu blev *bedeugen* i januar indført, og G holdt vel besøgte bibellæsninger. Livet gik atter fremad, især blev der kærlighed til DMS. G var ikke legemligt stærk, han var ugift, mens han var her. Han kom som student hos Vilhelm Beck, Ørslev, og det fik varig betydning for ham. Snart efter, at han var kommet til Bording, bad provst *G. Koch* ham om at tage timer paa DMS's missionsskole i Herning. Efter 2 aars forløb opgav han præsteembedet og flyttede til Herning som andenlærer ved skolen. (Ebba Joensen i »Præstegaardsliv«, II, 1950, s 127.)

Man syntes, han flyttede for hurtigt herfra. Det var de hellige i Bording meget misfornøjede med. Ikke mindst fordi der havde været saa mange præsteskifter.

Pastor *N. B. Hindhede* (1892–97) nævnes ofte som det 3. store præstenavn i Bording ved siden af *Bülow* og *Blume*. Hindhede var en stille, alvorlig mand. Han sagde om sig selv, at han var grundtvigsk, da han kom her. Han fandt snart ind i de helliges samfund og blev en afgjort IMs præst. Hidtil havde han holdt ganske korte prædikener (det var for lidt at gaa saa langt for!) Nu blev prædikerne længere, de blev vækkende omvendelsesprædikener; adskillige blev vakt og kirken var fyldt. I disse aar blev *Christianshede* kirke bygget (1894). Bording gamle kirke blev revet ned og en ny opført og indviet 1897. *Hindhede* fortsatte med bedeuge, DMS, som havde hans store kærlighed, og han begyndte med kredse for Ydre Mission. Samfundsfølelsen og broderkærligheden blev stærk. H troede paa forbønnens magt (Anton Pedersen nævner (»Skiftende tider«, 1935) flere eksempler). Han var meget godgørende, en betænksom og ydmyg mand. »At kende ham, var at elske ham.« Fra sine unge aar kæmpede han med tuberkulose og var vist aldrig helt rask. Pastor *A. Fibiger*

sagde, at »hans smil var som at flytte ud i solen, at omgaas ham var som en dom over alt det selviske og urene i én selv« (Guds vandringsmænd, I, 1930, s 131 f). I Hj og tr, VII, 19 f, har lærer *N. P. Jacobsen* tegnet et smukt billede af ham (han blev først gift 1898) (se nærmere her, I, 491 og IV, 125):

»Hindhede følte sig draget mod Bording. Hvad var det, der drog ham? Jo, han havde hørt om tros- og samfundslivet her, og han var klar over, at saadan et sted maatte han være præst. Han søgte embedet og fik det. Han flyttede ind i Bording præstegaard. Den skulle naturligvis møbleres. Han havde 500 kr til indkøb af møbler, dækketøj, sølvtøj osv. Det hele blev meget spartansk, men saaledes ønskede den selvforglemmende præst det.

Saa stod da den unge præst i Bording kirke, og en velsignet tid fik han lov at opleve her. Han følte sig tit lille og svag til den store gerning som præst. Ofte vidste han om lørdagen ikke sit levende raad, og talte han med de erfarne hellige mænd og kvinder, følte han sig dybt ydmyget og tænkte: Hvad skal jeg dog byde dem? Her gaar de om søndagen deres lange kirkevej, maaske baade en og to mil, og hvad faar de saa hos mig stakkels fattige unge mand. De er jo kommet langt videre end jeg.

Men pastor Hindhede gik ind i de helliges samfundsliv, paakaldte Guds børns forbøn og arbejde og fik frimodighed. Velsignede stunder havde han sammen med dem, og der blev højt til loftet i de lave stuer, naar de sammen vovede sig ud paa Guds ords dybder og hjalp hinanden med at finde Guds løfter og dyrebare forjættelser frem.

Disse stunder mellem brødre og søstre i Herren var som solskin og højtid i den unge præsts liv. Og de førte til et aandeligt gennembrud for ham. En dag kom der en af de gamle troende, der havde noget at sige præsten: »Det er godt nok, hvad vor præst prædiker, men der bliver ingen omvendt ved det.« Dette var et haardt slag for den unge præst. Han mente, at det var i sin orden med ham! Som student havde han jo allerede taget ivrigt del i menighedsarbejdet. Nu kom en af hans egne sognebørn og satte spørgsmaalstegn ved ham! Men han ydmygede sig og rejste over til pastor Moe i Harboøre. Denne hjalp ham til Vished og hvile i troen. Han blev klart omvendt, saa han kunne tro, at han var et Guds barn, frelst af naade ved syndernes forladelse i Jesu Kristi blod.

I Bording blev retningslinjerne for pastor Hindhedes præstegerning lagt. De kan kort udtrykkes saaledes: Samarbejde mellem præst og lægfolk! Det praktiserede han som faa. »Præst og lægfolk passer vidunderligt sammen,« sagde han. Og han betragtede det som en stor ulykke for mangen en præst, at han aldrig fandt vej ind til det troende lægfolk og fik den hjælp i arbejdet, som der er at faa.

I den gamle Bording kirke samlede Hindhede en trofast menighed om sig. Hans prædiken tog klart sigte paa synd og naade.

Og saa var han en trofast sjælesørger, der gennemtravede sit sogn og besøgte syge og gamle, og hvor han ellers kunne vinde indgang. Han har sikkert slidt mange saaler og træsko op paa disse vandringer. En gammel troende kone i det yderste Bording frabad sig, at præsten kom saa tit. Han skulle dog tænke paa sit helbred! Hun tænkte ikke paa, at pastor Hindhede netop befandt sig saa vel paa disse ture i det fri.

Engang aflagde han sygebesøg hos en ung karl, der var kommen hjem og var dødssyg. Pastor Hindhede fortæller selv derom i sin dagbog: Jeg forlod den syge med tungt hjerte, thi jeg kunne ikke spore noget af aandens virkning paa ham. Et par dage efter var jeg til kvindemøde; man omtalte for mig den unge karl, og en af de tilstedeværende udtalte sin bekymring for ham. Nu, jammerklager nytter ikke stort, og jeg foreslog da, at vi i stedet skulle bøje vore knæ sammen og bære den syge frem for Guds trone.

Jeg husker endnu levende, hvorledes det kneb for mig at bede med tro paa bønhørelse, men ogsaa hvorledes der dog, maaske ved de troende kvinders hjælp, var noget af dette at se bort fra alle menneskelige vanskeligheder og hindringer og ene se hen paa Guds magt og naade. –

Ganske kort efter blev jeg en nat hentet til den unge karl; han ville tale med mig og ville til alters. Han var næppe til at kende igen og græd over sit liv, og jeg haaber, at han døde i Herren.«

Der var vækkelse, og blandt dem, man mindes i arbejdet, var *Morten Pedersen,* Julianehede, en alvorlig mand, der baade som landmand og paa anden maade bestræbte sig at leve et helligt liv. Han tog det reelt: »Ja, nu har vi talt om det aandelige saa længe, at det er ved at blive uaandeligt for mig. Nu vil jeg ud og se din bedrift.« Det var afgørende, at bedriften blev passet godt. Da han døde, blev hans broder, *Kr. Pedersen,* hans arvtager i samfundet, en livlig og alvorlig mand, flittig til møder i KFUK og sdsk.

Pastor *Hindhede* virkede ikke blot for, at folk kom i kirke og til møde. Han var ogsaa optaget af at skaffe god læsning, fik *Scrivers* sjælesskat og *Asschenfeldt-Hansens:* »Fra guldgruben« udbredt her. Trods sit svage helbred naaede han at udrette meget, han havde orden og plan i sine ting, tjenersind.

Men det kneb meget med helbreddet. Han maatte tage paa kurophold, var en tid i Schweiz, og fik saa en hjpr, pastor *Ohlmann,* en god, stilfærdig mand, der satte alt ind paa at tjene i menigheden. Han holdt mange bibellæsninger, ogsaa paa gæstgivergaarden, prædikede klart om frelse og fortabelse, og han og hans hustru blev saa afholdte, at da de maatte flytte fra præstegaarden til en lejlighed i Bodholt, forærede vennerne ham et møblement til 500 kr. Fru *Ohlmann* var svag, hun brugte det billede, at »Gud maa stække sine duer, for at de ikke skal flyve bort fra ham.« *Hindhede* og *Ohlmann* skabte respekt om kirken.

Pastor *J. N. Overgaard* (1898–1906) blev modtaget med en vis kølighed. Man kendte ham ikke, og der gik rygter om hans »verdslighed«, saa lærer *Madsen,* Bording, gav sig til at advare mod dem, der »spreder falsk rygte om deres næste«. Det viste sig straks, at rygterne var usande. Stille gik O ind i ger-

ningen. Han færdedes meget i sognet, havde sin plads i IM, holdt mange møder. Da der blev tale om menighedsraad, samlede han et *frivilligt menighedsraad* paa 9 fra forskellige dele af sognet. De holdt jævnligt møder og drøftede arbejdet. Da raadet havde virket et aar, sagde han til dem, at nu var de jo venner, saa kunne de jo nok sige ham hans fejl, og hvad de syntes om hans prædikener. Han forlod stuen, og de tog fat, og det surrede med kritik. Saa kom præsten tilbage, og de talte noget om, at »der er forskel paa at prædike *om* evangeliet og at prædike *evangeliet*«, og nogle mente, at han studerede for meget. »De taler bedre i mh end i kirken!« Dertil svarede O stilfærdigt: »Jeg føler større ansvar ved at gaa paa prædikestolen end ved at tale i mh, derfor maa jeg forberede prædikenen grundigt.« En saadan drøftelse mellem præst og lægfolk hører vist til sjældenhederne, men O vandt i respekt den aften.

Der skete store ting i Overgaards præstetid her. Lige før han kom hertil var den gamle kirke blevet revet ned, og en ny, ikke særlig skøn murstenskirke med blaat skifertag var bygget. Her var der god plads, og kkg var god i O's tid. Der var vækkelse baade i Ravnholt, Stubkær og Bodholt. 1898 blev der bygget mh i Stubkær og Ravnholt, 1902 i Bodholt. Der blev holdt missionsuger i alle 3 mh, præsten fulgte arbejdet levende, og i de uger gik han særlig meget paa husbesøg. Ydmygt sagde han til én, der mente, at det maatte være herligt at være præst i Bording paa den tid: »Ja, ja, men det har jeg jo ikke del i, det er jo ikke sket ved mig.« Der var tryghed ved samarbejdet, og i det store mh Tabor i Bodholt kunne O ofte blive efter møderne, mens tale, bøn og sang fulgte hinanden. Fru O var københavner, hun gik udmærket ind i arbejdet. Hun sang godt og fik stiftet et sangkor.

Det første menighedsraadsvalg 1903 medførte en klage af 22. dec 03 fra beboere over, at valgbestyrelsen ved pastor O havde lavet om paa kandidatlisterne, men biskoppen afviste klagen. (Khst saml, 7. r, IV, 330.)

Fra Bording oplyses:

»Pastor *J. N. Overgaard* sluttede sig til IM. Han var en retlinjet mand og var kendt for at holde lange og grundigt udarbejdede prædikener. Der var god kirkegang. Med stok i haand gik han rundt i sognet og besøgte syge og gamle. Konfirmandundervisningen interesserede ham meget. Konfirmanderne respekterede ham og holdt af ham. I det hele taget var han almindelig respekteret i sognet. Der blev holdt søndagsskole i præstegaarden. Pastor O deltog ikke i selskabelighed ude i sognet.«

Pastor *P. Skjørringe* (1906–12) var sjællænder, havde et livligt temperament, sluttede sig til IM og viste nidkærhed i sit arbejde. Han var vækkelsesprædikant og var kendt for at krydre sine prædikener med oplevelser og fortællinger. – En tid drev han selv præstegaardsjorden. Han var en dygtig rytter og kunne ogsaa finde paa at ride efter en lige linie over grøfter og diger fra præstegaarden til annekskirken i Christianshede – en strækning paa ca 7 km.

Pastor S kom hertil fra Vallensbæk, hvor han havde været hjpr hos pastor *Hoff*. Der havde været vækkelse i Vallensbæk, og S sluttede sig til IM, men samarbejdet med *Hoff* var ikke altid lige harmonisk. Fru *Hoff* udtrykte det saadan: »S har en natur, saa han helst altid skal være lidt voldsommere end os andre ... lidt ivrigere. Der skal altid sættes lidt ekstra til, hvadenten han prædiker, diskuterer eller leger med børnene ved julefesterne.« Naar man talte med folk i Bording om S, var meningerne forskellige. Nogle ansaa ham for en urolig natur, ikke let at beregne, andre satte pris paa ham. Der var ikke tvivl om, at han følte sig hjemme i IM. Han kom til møderne og færdedes rundt i sognet. Livet gik sin gang med vidnesbyrd, husbesøg, møder og missionsuger, i sdsk og ungdomsarbejde. Det var en pligt at være med i arbejdet, ellers var man utro. Kirkebesøget var dalende, thi man var ikke altid glad for forkyndelsen, saa de hellige kunne sige: »Giv os mere havre og mindre af pisken! Lidt mindre klø, lidt mere evangelium!« – Der fremkom vildskud i mgh, som da en troende mand nægtede at sende sine børn i skole, eller en kone mente, at hun burde afbryde prædikenen, og begynde at synge salmer. En i samfundet mente, at han var kaldet til at revse de hellige og var meget ubehagelig ved samtalemøderne, saa de maatte sige til ham: »Du er velkommen til møderne, men du skal tie stille.« Manden gik til præsten, der bebrejdede de hellige, at de havde »sat manden i band«, men da de saa sagde, at »de sidste møder mere hørte hjemme i en krostue end i et missionshus«, bøjede præsten sig (Skiftende tider, s 55).

Pastor *N. J. Nielsen* (1912–21) var vestjysk, flegmatiker, havde været sekretær i Horsens KFUM og huslærer i Nr Nissum, var oprindeligt gartner og havde stor kærlighed til planter. Han var meget korrekt i sin færden, meget grundig i alt, prædikenforberedelse og konfirmandlæsningen. Han var noget indesluttet og naaede ikke rigtigt at komme i kontakt med folk. Kirkegangen gik stadigt tilbage, og IMs samfund arbejdede selvstændigt efter den tilvante linie.

Det 4. mh i sognet blev bygget 1920 i Munklinde (kirkeligt under Sunds), det 5. mh indviedes 7. jan 1921 i Guldforhoved (Bethesda).

De flg 2 præster begyndte saa godt her, men kom herfra under tragiske forhold, som medførte megen uro. Det vakte baade sorg og forargelse, at det skulle gaa to præster i Bording, som det gik dem.

Pastor *K. A. Brossmann* (1921–41) og pastor *E. J. Hunnerup* (1941-49) havde begge stor kirkegang til at begynde med. Om Brossmann, se ndf. Pastor Hunnerup havde god kkg, var charmerende, meget tjenstvillig, i høj grad selskabsmand. Han forlod pludselig embedet og kom aldrig tilbage til det igen.

1932 var der vækkelse i Skygge, Engesvang sogn. Mange fra Bording drog dertil, og pastor *Gissel* var førende i vækkelsesarbejdet. Han og pastor *Nielsen-Vrads* talte saa i Bording kirke, og der holdtes en række møder i Stubkær og Munklinde mh. 5 uger med vækkelse og rige dage. Pastor *Gissel* havde 185 alterg ved en gudstj i Bording.

Siden 1949 har pastor *P. J. Overgaard*, søn af pastor J. N. Overgaard, været sp her.

I Christianshede havde præsterne siden *Bülows* tid holdt møder eller bibellæsninger. Der var lidt liv, den hellige kromand i Paarup, *Mads Kjærsgaard,* støttede arbejdet. Men det var især *Gert Hansen,* som bar arbejdet. Han blev vakt i Gotfredsens tid, kom til tro efter svær kamp. Han var en driftig landmand, og fra 1900 begyndte han at samle til møder i sit hjem. Da han døde, var der et godt lille samfund.

De sidste 30 aar af sognets historie har været præget af forskellige brydninger, som det endnu er for tidligt at skrive om. Menighedslivet i dag i sognet er stadig stærkt præget af Indre Mission med samme opmuntringer og vanskeligheder, som findes i de fleste sogne af lignende støbning. 4 missionshuse er der bygget. Mange private hjem stilles til raadighed i menighedsarbejdet, og mange læge mænd og kvinder giver tid og kræfter til kirkeligt arbejde i sognet. Over for den ofte fremførte paastand, at vækkelsernes tid er forbi i Danmark, skal blot paapeges, at endnu sker det, at vækkelsesbølger gaar hen over sognet og, hvad der ikke er det mindst glædelige, virker saaledes, at mennesker drages til kirken og nadverbordet derigennem. Trods i mange henseender smaa og vanskelige forhold maa Bording sogn derfor siges at være et rigt sogn, underligt velsignet af Gud.

Blandt de mange gode lægfolk skal foruden de fornævnte her kun nævnes dem, der er gaaet bort.

IMs historie nævner (s 541) en indremissionær *M. Hjort* i Bording. Men ingen husker noget om ham. Derimod har flere andre missionærer gjort en betydningsfuld gerning her: *Anders Nielsen* (1904–17) og *Anton M. Pedersen* (* 68, † 43). Især groede *Anton M. Pedersen* godt fast her. Han var fra Ikast, var landmand i Ravnholt, senere i Agerskov, men boede fra 1919 i Bording stationsby. Overalt satte man pris paa hans tilforladelige væsen og ægte forkyndelse, en solid mand, lidt ubehjælpsom i sin form, men vel hjemme i sin bibel, god til sjælesorg og alvorlige samtaler, en ægte IMs mand. Nænsomt og kærligt har han i en lille bog (»Skiftende tider i Bording sogn«, 1935) skildret det aandelige liv her siden omkr 1870. Han var en god leder af det vidt forgrenede arbejde omkr missionshuset i stationsbyen, hvor der jævnligt var vækkelse. Da missionshuset blev bygget, var der tale om at nedlægge mh i Ravnholt, idet Ravnholt og stationsbyen var ét samfund, men ravnholterne ville ikke af med deres mh. Ogsaa i Ravnholt gjorde A. P en god gerning, altid i loyalt samarbejde med præsterne. Han skriver med sorg, at »der er mindre kraft nu i troslivet end i hans unge dage her« (DnA, 1944, s 80).

Missionær *N. P. Nielsen,* Guldforhoved, (* 71, † 58) var en af de gamle, trofaste missionærer, i høj grad særpræget. Han var blevet omvendt efter svære kampe, hans forkyndelse var præget af dyb alvor. Han gik fra hus til hus og vidnede trofast. En trofast kirkegænger, men en kritisk tilhører. Pastor Overgaard talte over ham ud fra ordet 1. Tim 1, 15 om den troværdige tale... (DnA, 1959, s 80).

Indremissionær *Jens Frederiksen* bor her i Hestlund og er fmd for IM i Ravnholt.

Chresten Christensen (Mortensen) (* 68, † 55), Ruskjær. En af IMs trofaste venner i Bording sogn var Kr. Mortensen. Han blev omvendt i sine unge aar under de store vækkelser, som gik over Bording sogn først i 90'erne. Han arbejdede dengang i Damholt mergelleje, da han en dag pludselig satte spaden i jorden og sagde til sin bror: »Nu gaar a«. Paa broderens spørgsmaal om, hvad han ville, svarede C: »A vil til præsten, for a kan ikke være nogen steder«. Da han havde forklaret præsten sin aandelige tilstand, sagde pastor Hindhede, om de ikke skulle bøje knæ og bede sammen, og i sin bøn takkede præsten Gud for, at Chresten nu var begyndt paa himmelvejen. Kort tid efter kom han igennem en sand og levende omvendelse og blev et Guds barn.

Straks efter fik han kald til at arbejde for børnene, og i over 50 aar var han søndagsskolelærer, en gerning, som han røgtede med stor kærlighed og troskab, saa længe kræfterne slog til. Han var kendt ud over Hammerum herred, hvor han ved søndagsskolestævnerne gav et klart vidnesbyrd. I Stubkjær samfund var han en af de bærende piller; han var en bønnens mand, en helstøbt og ydmyg kristen. Hans vidnesbyrd var altid præget af frelse og fortabelse, og derfor blev han til velsignelse ud over sin egn, rede som han altid var i det aandelige og timelige. Han sagde tit: »Kan fortabelsens muligheder ikke bringe menneskene ind til Gud, saa ved jeg kun én ting, og det er Kristi kærlighed.«

»I det hjem, som Chresten og Trine stiftede i Ruskjær, og hvor de levede sammen i næsten 60 aar, var det skønt at komme. Her sled de og deres børn i det som hedeopdyrkere, og her saa vi ham tit blandt børn og venner med en aaben bibel. Naar han holdt bøn, da var det, som Gud var os saa nær. Vi følte altid, at luften var saa ren, naar Chresten var iblandt os. Mange er gaaet beriget derfra. Hans hustru var ham en trofast medhjælp gennem de mange aar, baade i hjemmet og i det aandelige liv.

Hans jyske lune prægede ham ogsaa. Engang, han var syg, og lægen havde sagt, at hjertet var opslidt, han kunne ikke leve ret længe, sagde C. C med et smil: »Nu fik a min dødsattest, men han kunne da ikke sætte dato paa den.« (IM tid.)

Gdjr, sognefoged *Niels Nedergaard,* Ravnholt, (* 1839, † 1922) overtog sin fødegaard, Nedergaard, 1863. Han var i en aarrække sogneraadsfmd og sognefoged i Bording sogn, i de aar, da kommunen var i stærk udvikling. Han nedskrev sine erindringer, der giver et tidshistorisk interessant billede. Han gik i skole i sit hjem; der var ingen skolebygning, men skolen lejedes ind i gaardene. 1846 blev der bygget skole i Bodholt, læreren var uddannet i Borris. Han var i og for sig dygtig, men kunne ikke regne med brøk, hvad der senere kom til at svide til børnene. Niels hjalp ham ellers med undervisningen, da han var »fremmelig«. Hjemme paa gaarden bandt de alle uldtøj, og hans halvbrødre gik ud og solgte det. Selv begyndte han i 18 aars alderen at handle med stude, blev gift med *Ane Dorthea, f Pedersen,* der havde tjent i gaarden i 4 aar. Han

var hidtil sluppet for militærtjeneste, fordi han kun var 61 tommer høj, men da krigen udbrød, blev han indkaldt 7. jan 1864 og deltog i krigen, kæmpede med paa Dybbøl banke 18. april, en kugle gik gennem hans kappe. Han blev syg, laa paa lazaret, kom hjem sept 64. Gaarden var da 112 td ld (1 td hartkorn) med 2 heste og 6 køer, og saa havde han sine forældre paa aftægt i 15 aar. Han drev gaarden op, opdyrkede hede og afvandede mose, handlede med stude; hans arbejdstid var fra solopgang til kl 22–23. Han tilkøbte 32 td ld, merglede og kultiverede jord. 1872 blev han sognefoged i det store sogn, 1876 kom han i sogneraadet, blev sogneraadsfmd, kommunekasserer, senere revisor, havde en tid 17 offentlige hverv, studehandelen holdt han op med, til gengæld købte han 1870–89 ialt 12 forskellige ejendomme, som han drev op, kultiverede og solgte. I hans tid blev der bygget fattiggaard, skoler og kirker, banen lagdes gennem kommunen, en km foran hans gaard, vandvæsen, fattigvæsen og skolevæsen organiseredes, han var medstifter af sognets sparekasse, var kirkeværge, deltog i politik som venstremand, stod *Thomas Nielsen* nær, fra 1892 til sin død var han repræsentant i Vest- og sønderjysk Kreditforening, et arbejde, som optog ham meget. 1885 delte han gaarden, byggede en ny gaard med 60 td ld til sin ældste søn, der senere blev gæstgiver i Bording. 1901 døde hans hustru af kræft, han tog afsked som sognefoged 1909. 1897 havde han faaet Danebrogskorset ved sit 25 aars jubilæum som sognefoged. 1910 afstod han gaarden til sin ældste søn og flyttede til Herning, hvor han havde en ejendom i Grønnegade, og her boede han til sin død. 1903 giftede han sig med enken efter sin ven, sognefoged *Jens Jepsen*, Snejbjerg. Hun havde et par aar før mistet sin mand og 3 børn paa ganske kort tid af tyfus. Til det sidste virkede han for kreditforeningen, og det var ham en stor oplevelse igen at komme til Dybbøl 1920.

Hans ældste søns søn, Niels, rejste til USA og fik en ret eventyrlig karriere, ved flid og slid tog han lægeeksamen og doktorgraden, blev lægemissionær i Siam, blev ogsaa læge ved kejserhoffet, og senere nedsatte han sig som læge i Los Angeles, Calif, hvor han drev en klinik og har haft en stor praksis. Han er født i Bording 1888.

Hans 2. søn var sp i Gierslev.

Niels N var en ganske lille mand, præget af det milde, kloge ansigt med det korte, spidse skæg og hans tørre jyske lune. Mange lange køreture foretog han i sin gig med den lille hvide hest i embeds medfør i kommunen eller paa ture i sognet og nabosogne for at syne eller vurdere ejendomme for kreditforeningen. Han fortalte ustandseligt om egnen, beboerne og sognets historie. Han kunne optræde myndigt og fast, men han var utrolig afholdt. Lige til det sidste kom folk og fik raad hos ham, faktisk hver dag. Til tider var der saa travlt som paa et sagførerkontor, saa meget havde han at virke med og raadgive i, til han var over 80. Men alt det med gaarden og med de mange offentlige hverv var det sekundære. Baade han og livet paa gaarden var helt præget af den vækkelse, som var gaaet over sognet. Der blev hver dag læst af Arndt, Scriver eller Luther, sunget af Kingos salmebog (til 1910), ofte sad han og læste i sin bibel, dampende paa sin korte pibe. Var der møde i missionshuset, skulle han med. Han sad stille, sagde ikke meget dér, men levede i ordet. Hans anden hustru, en høj, bred, solid og dygtig kvinde, tog gerne ordet, hun førte helst samtaler om Guds rige, og hendes bibel laa aaben, og den var hun i sandhed hjemme i. Mild, værdig, fast forankret i sin tro, prøvet gennem dybe sorger. Trofast holdt de sammen, hun døde 6 uger efter ham. For Bording sogn betød han meget; i afgørende aar var han sognets fører; kirkens tro søn i *Anders Stubkjærs, Bülows, Blumes* spor var denne jernflittige mand, nøgtern og saglig, en mand, hvis ord var til at stole paa.

IMs ledere nu er: B: Manufakturhdlr *Christensen*, Ravnholt: Miss *Jens Frederiksen*, Hestlund: Gdjr *Niels Meier*, B Kirkeby: Gdjr *M. Østergaard*, Stubkær: Gdjr *S. Chr. Bitsh*, Guldforhoved: Gdjr *Kr. M. Kristensen*, Christianshede. Gdjr *Martin Jensen* (nu fraflyttet).

Lærerne har betydet meget i sognet.

Skolen. Bording skole (kirkebyen): Her var sædedegn 1668. Fundats 1741. 1827: 1 hovedskole og 3 biskoler i lejede lokaler. Skolen opført 1860. Lærere: 1828–62: **Mads Pagh Andersen,** * 03 Ikast, † 62, 1862–72: **J. H. Poulsen,** fl t Rimsø, 1872–77: **C. M. Bjerg,** fl t Hemmet, 1877–1916: **Marquard Madsen,** kirkebylærer og kirkesanger i 38 aar, * 1849 i Rørbæk ved Saksköbing, † i embedet 1916, sønnesøn: sp Mesinge, 1917–57: **P. A. E. N. Esbjerg,** * 1892 i Andrup ved Esbjerg, kirkebylærer og kirkesanger ved Bording kirke i 40 aar, holdt i 12 aar søndagsskole i Bording kirke, lokalreferent til Herning Avis i ca 10 aar, gift med en datter af forgængeren, afsked 1957, flyttede til Herning. – Skolen flyttedes i 1944 ca 1½ km bort fra kirken og fik navnet **Hestlund hovedskole.** Hestlund gamle skole omdannedes til forskole. Ravnholt skole nedlagdes og lærerne **Kjær** og **Esbjerg** fortsatte som lærere ved Hestlund hovedskole fra 1944. – Denne skole skal allerede nu helt nedlægges og skolevæsenet skal omkalfatres efter den sidste skolelov med centralskole i Bodholt.

Bodholt skole (Bording stationsby), omgangsskole til 1846, skole opf 1846, 1907. Lærere: 1857–71: **Niels Pedersen,** * 11 Herning, ueks, afsk, † 73, 1871–76: **Rs. F. J. Storch,** fl t Ungstrup, Torning, 1879–1916: **Laur. Højmark,** * 45 Skern, skrev flere fortæll mærket »Søren Torp«, afsk, † 18, 1927–52: **Johs. Vaslev,** * 62 Hellevad, afsk, 1927–52: **N. C. M. Sørensen,** * 98 Aarhus, fl t Løgstør, student 1917, en søn præst, nu generalsekr for Israelmissionen, 1937–51: **Jens Peter Alfred Henriksen,** * 00 i Maarup, Nødager sogn, fl t Borregaard pr Aars, 1952: **Anders Jeppesen,** * 20 i Selde, 1953: **Rikardt Vejvad,** * 09, 1954: **Jensine Magdalene Thomsen,** * 04. – Ny skole bygget, stærkt udvidet 1954 og fik derefter navnet **Bording skole.**

Ravnholt skole, bygget 1901. Lærere: 1901–07: **C. Jensen,** fl t Hygum, 1907–10: **A. A. Rønne,** fl t Herning, † 35, 1911–12: **N. Nielsen,** fl t Overlund (senere fmd DLF), 1912–13: **M. Danielsen,** afsk, 1914–17: **Mich. Mikkelsen,** fl t V Broby, 1917–21: **P. C. Kristensen,** fl t Vonsbæk, 1921–28: **J. Mikkelsen,** fl t Silkeborg, 1929–44: **P. M. Kjær,** * 96, fl t Hestlund skole, en tid fmd KFUM.

Christianshede skole, opr 1894 (Julianehede skole, Kragelund sogn, hørte til Bording m h t skole og kirke til 1883). Lærere: 1894—1900: **Johs. Vaslev,** fl t Rønholt v Bodholt, 1901–28: **P. C. Nielsen,** * 60 Hodsager, † 28, 1928–45: **S. P. Chr. Jensen,** * 01 Nødager pr Kolind, fl t Debel skole pr Fuur, 1946–53: **Johannes B. Hoppe,** * 09, fl t Ø skole, Ørum-Vejrum kommune, 1954: **Herluf Smedegaard Kjeldsen,** * 28 Lindeballe.

Guldforhoved skole, opr 1907. Lærere: 1908–13: **K. K. J. A. Sørensen,** fl t Borup v Randers, 1913–17: **P. K. Kristensen,** fl t Ravnholt her, 1917–28: **Thomas Skat Rørdam,** * 78 Stege (Faderen: Sp Fanefjord),

døde i embedet, forfatter: en digtsamling: »Undervejs«, skrev mange artikler og digte i omegnens dagblade, 1937–50: **Jens Kristen Pedersen,** * 01 i Ring ved Horsens, afsked 50, fl t Silkeborg, † dér 52, udgav romanen »En bonde pløjer nyland«, tog del i KFUMs arbejde, 1955–59: **Harry Jensen,** * 29, fl t Kragelund. – Skolen nedlagt 1959.

Hestlund gamle skole: Lærere: 1916–19: **A. M. Andersen,** * 1884 i Østerlars, fl t Næstved, 1919–23: **Søren Jensen,** * 1883 i Glæsborg, fl t Støttrup v Hvam, 1924–39: **Jak. Kjærsgaard Skovhus,** * 90 Gjellerup, døde i embedet 39. – 1944 omdannedes skolen til Hestlund forskole, skiftende lærere.

Stubkjær skole var biskole til 1898, da enelærerembedet blev oprettet. Lærere: 1887–1921: **Jens Mikkelsen,** ueks, * 1863 i Skygge, Engesvang sogn, holdt i mange aar sdsk i Bording pgd og i Hestlund, fl t Ravnholt 21, 1921–49: **Niels Chr. Kirkegaard-Jensen,** * 1883 i Faster, ueks, uddann paa Staby, afsk 49, fl t Ringkøbing, † dér 51, 1949: **J. M. Justesen,** * 21.

Agerskov skole var biskole fra ca 1828–1909, blev derefter enelærerembede. Lærere: 1905–23: **Anton Christensen,** * 1861 Grove, ueks, afsk 23, fl t Herning, † dér 57, 1923–48: **L. P. Larsen,** * 1878, pens 48, fl t Odense.

1921 oplyses: God kkg i B, mindre god i K, ret gode aandelige forhold, præget af IM, 4 IM smf, sdsk, KFUM og K, velvilje. 1931: Kkg kun ret god, en del IM. 1939: Ret god kkg, IM lader afholde særlige gudstjenester hver 14. dag i B ved indkaldte præster, 8 IM kredse, 4 mh. 1947: Kkg 20 og 18 pct, udpræget IM liv, godt sted at være præst for en IMs mand, levende, arbejdende og selvstændig mgh, 6 IM kredse, 5 mh, sdsk, KFUM og K, YM kredse. 1962: Kkg 6 og 5 pct, gammelt vækkelsessogn, præget af IM, med ret forgrenet arbejde, 4 mh, 6 IM kredse, 2 KFUM og K, foredragsf. I B, stationsby, en fortrinlig aftenhøjskole med god tilslutning.

Bording kirke ligger paa et højdedrag med vid udsigt. Den er indviet 18. sept 1897 og afløste den gamle kirke, som blev revet ned. Kirken er opført af røde mursten (arkitekt Wilnholt) som korskirke, over korsskæringen et svært taarn med pyramidetag, alt skifertækt. Aaben tagkonstruktion. Dog fladt loft under taarnet. Mellem de 8 store vinduer øverst paa taarnets vægge er malet de 12 apostle. De store udhugne granitsten, som dannede vinduesbuerne i den gl kirke, er indmuret i væggen. Kirkens indre er et stort, lyst rum med murede hjørnesøjler og gule vægge. Det gamle inventar overførtes til kirken: Renæssancealtertavle og prædikestol fra c 1660. Altertavlen er tredelt, med korsfæstelsesbillede og skriftord ved siderne. Romansk granitfont. Klokke i muret klokkestabel ved kirken. 350 sd. Orgel. Byggesum: 23.000 kr.

Den gamle kirke, som passede godt til landskabet, var en lille kullet, romansk granitkirke, der bestod af skib, kor og vaabenhus mod vest.

En mindesten for Anders Stubkjær blev afsløret ved hans fødehjem i Stubkjær 12. sept 1954.

Christianshede kirke, indviet 12. aug 1894 (arkitekt Frimodt-Clausen) er meget enkelt i linierne og minder om egnens andre kirker fra samme tid. Den er opført i gotisk stil af røde mursten, med skifertag, bestaar af skib, kor og taarn med spir (blytækt). Over det forgyldte og brunmalede alter er et kors. Hovedrestaureret 1951. 150 sd. Orgel. Byggesum: 17.000 kr.

Kirken ligger ret ensomt. Der skal paa samme sted have ligget en kirke, der nævnes som forfalden omkr 1520. Rester af murværk og kirkegaard er senere fremdraget, men igen udslettet.

Folketal: 1850: 736, 1901: 1745, 1925: 2735, 1950: 2630, 1960: 2644.

Altergæster: 1922: 1000 og 400, 1930: 1119 og 460, 1947: 3200 og 600, 1953: 1500 og 300.

Menighedsraad: 1922: 11 IM, 2 u p, 1934: 12 IM, 2 soc, 1945: 13 IM, 1 soc, 1953: 12 IM, 2 borgl, 1 soc, valg i B, 1961: 11 IM, 1 kirk, 1 borg, 1 soc.

Kommunevalg: 1943: Soc 159 (1), u p 746 (8), 1954: Upolitisk, 1962: 10 u p lokall.

Sognepræst

Indt 1857: a) 116 rug, b) 6 byg, 15 rdl, c) 7 lpd ost, 4 lpd smør, 60 sn æg, d) 170 rdl, e) 30 td ld ager, samt hede. Maadelig og indskrænket egebindingsværks pgd, 3 isolerede længer. Fugtig grund. – 1870: Regul 1282 kr, netto 2332 kr. 1913: 2. kl. 1946: 2 kl. 1958: 12. kl. Pgd opf 1927.

16. 31. aug 1847–25. aug 59 (hjpr Saltum-H 23 dec 43): **J. H. Henriksen,** fl t Kollerup-V, se der.

17. 31. okt 1859–26. sept 68 (hjpr Assens-K 13. nov 52): **F. A. H. Bülow,** fl t Skødstrup-E, se Hjortshøj-E.

18. 9. dec 1868–5. april 76 (overlærer Silkeborg realskole): **P. E. Blume,** fl t Vistoft, se Tikøb.

19. 17. juli 1876–16. marts 80 (hjpr Bjerg-by-M 13. jan 72): **H. C. Møller,** fl t Holstebro-M, se Smidstrup.

20. 19. maj 1880–21. april 84 (hjpr Sværdborg 10. maj 78): **H. Brøndsted,** fl t Grundfør-S, se Tryggelev-F.

21. 2. juli 1884–4. nov 86: **A. Jørgensen,** fl t Daubjerg-M-S, se der.

Kst. 1887–88: **H. F. Brummer,** se Oddense-O.

22. 10. april 1889–15. nov 91: **N. B. Gotfredsen,** afsk, andenlærer DMS' missionsskole, se Skelby-Gedesby.

23. 11. febr 1892–14. dec 97: **N. B. Hindhede,** fl t Kappel, se Maarum.

Hjælpepræst hos pastor Hindhede (vikar)

1896–97: **A. E. C. Ohlmann,** se rkp Frihavns k, Kbhvn.

24. 11. maj 1898–13. juli 1906 (hjpr Vor Frue-Sct J, Roskilde, 30. maj 97): **J. N. Overgaard,** fl t Hemmet-SV, se der.

25. 28. sept 1906–4. aug 12 (hjpr Vallensbæk 27. febr 02): **L. A. P. Skjørringe,** fl t Tirstrup-F, se der.

26. 21. nov 1912–11. febr 21: **N. J. Nielsen,** fl t Hasle-R, se der.

27. 20. aug 1921–28. marts 41 (sp Brøns 18): **Karl Albert Brossmann,** * 21. jan 87 Løwenberg, Tyskland. Stud Flensborg 12, c Kiel 18. Afsk 28. marts 41, † 11. maj 41. ~ Adelheid Abkjer, * 19. febr 86 Bolderslev, Sdj, † 30. jan 59. Faderen: Kbmd Hans Peter A.

Ligesom meningerne var delte om pastor Nielsen, var meningerne delte om pastor Brossmann. I skolekommissionen gjorde han et godt arbejde, han var meget skoleinteresseret. Som præst og menneske var han præget af at være opvokset i Tyskland og tysk uddannet. Han kunne optræde med stor gejstlig myndighed, hvad der ikke rigtigt passede de jævne jyder. Han havde sine egne meninger, og det blev ikke mindre, naar han mødte modsigelse. Han var flittig til at besøge syge og gamle og røgtede sit kald med flid. Hans forkyndelse kunne være skarp, og tog ofte stilling til forskellige problemer. Naar han gik ind for en sag, gjorde han det grundigt. Da han kom til Bording, sluttede han sig til IM, men som tiden gik, fandt han IM for veg og for tolerant over for verdslighed og udtalte sig ret skarpt. Han var som regel venlig og imødekommende, men kunne saa pludseligt slaa om og blive bøs. Han var vist ikke altid herre over sig selv. Han mødte adskillige vanskeligheder, og kirkegangen led derunder. Hans stilling blev særligt

vanskelig under besættelsen. Han var jo tysk af fødsel og havde tysk mentalitet. Helt dansk blev han vist aldrig i sind og tanke, og han blev endnu mere ensom, da modsætningsforholdet mellem dansk og tysk blev skarpt efter 9. april 1940. Hans venner følte det som en smerte; i den sidste tid kom han ind i svære sjælekampe, som tillige med forskellige private forhold, som ikke kan omtales nærmere her, til sidst førte ham ud i en akut depression, under hvilken han paa en dramatisk maade tog sit eget liv.

Lærer *P. Esbjerg* skriver:

Pastor *Brossmann* var født i Prøjsen, valgte efter genforeningen at søge embede i kongeriget og blev sognepræst her. I de første aar var der god kirkegang. Han var meget energisk, var vækkelsesprædikant, og en del mennesker blev omvendt. Han sluttede sig til IM, og i en del aar blev han meget brugt som taler i kirker og missionshuse, baade i Hammerum herred og videre ud i landet. – Med henblik paa den bibelkritik, de vordende præster blev udsat for ved universitetet i deres studietid, stiftede han »Studiefondet«. En hel del IMs smf, som pastor B var i forbindelse med, tegnede sig som bidragydere. Der blev valgt bestyrelse, formand og kasserer. 3 unge mænd, som ville være præster, fik ophold i Bording pgd, hvor pastor B selv underviste dem med henblik paa, at de som privatister kunne tage præliminæreksamen. Men undgaa at tage en tid paa præliminærkursus i en af de nærmeste købstæder, kunne de dog ikke. Tanken var, at man skulle uddanne troende unge mænd til præster, som i deres studietid udelukkende skulle undervises af afgjort troende lærere og efter studentereksamen studere privat, altsammen for ikke at udsættes for paavirkning af bibelkritik. Pastor Brossmann havde ogsaa planer om at oprette et gymnasium i Bording. – Omsider var der samfundskredse, der faldt fra med hensyn til at støtte »Studiefondet« økonomisk. Og efterhaanden bedømte pastor B samfundenes og den enkeltes aandelige tilstand efter deres stilling til »Studiefondet«, som han med stor styrke hævdede var Guds værk. Til sidst blev han – i mange tilfælde efter voldsomme opgør – skilt fra alle IMs smf, ogsaa i Bording sogn, hvor man tilkaldte udensogns præster til at prædike i Bording kirke et par gange om maaneden i mange aar, og det blev en mindre flok, der kom til pastor B's gudstjenester. Hans prædikener var nu paa mange maader modsat af, hvad han forkyndte de første aar, da der fulgte velsignelse efter hans forkyndelse. Hans prædikener var nærmest barthsk-tidehvervspræget med tilsætning af noget af hans eget. – Af de 3 studiefondselever gik de 2 fra. Kun 1 fik studentereksamen fra Herning gymnasium i 1929 og tog teologisk embedseksamen fra Københavns universitet.

Pastor Brossmanns maal syntes at være: en reformation af IM.

Brossmanns afgang blev meget tragisk.

I 1938 gjorde pastor B selvmordsforsøg med sovetabletter. – Den 11. maj 1941, en søndag morgen, skød han sig foran alteret i Christianshede kirke.

28. 25. juli 1941–27. april 49 (sp Kg Tisted-B-D 1. juli 29): **Erik Julius Hunnerup,** * 18. maj 01 Hjørring. Forældre: Opkræver Jens Chr. H og Eline Kristine Larsen. Stud Hjørring 19, stud polyt, c theol 25^2 (h_2), kkp Torslev-L 19. sept 25, afsk 27. april 49. ~ 28. okt 25 Maria Nielsen, * 10. aug 94 Torslev, Drlund herr. Forældre: Gdjr Hans Chr. N og Dorthea Birgitte Olsen.

Kredsfmd Blaa Kors, BM Blaa Kors' hovedbest, Møltrup optagelseshjem, Hjemmearb , DMs og DKU.

29. 11. aug 1949 (sp Lintrup-H 5. dec 40): **Peter Johannes Overgaard,** * 11. marts 08 Hemmet. Faderen: Sp Hemmet-SV (se der, sp her 1896–1906). Stud Viborg 25, c 31^2 (1). Sekretær KFUM, Herning 32, do Aarhus 36. ~ 19. okt 37 Ellen Elisabeth Riis, * 7. okt 11 Herning. Forældre: Murermester Søren Pedersen R og Juliane Ottosen.

Litt: Anton Pedersen: Skiftende tider i B sogn. 1935, Johs. Gøtzsche: Træk af en jysk vækkelses hist, 1914, s 19, 25, do: Livsrørelser, 1925, s 48, 112 f, Anders Stubkjær: Nogle oplevelser, 1921, 3. udg, Vilh. Becks Erindringer, s 74, A. Bülow i Hj og tr, IV, 1935, s 25 f, samme i DnA, 1953, s 104 f, Hj og tr, VII, 1938, s 15 f, J. M. Therkildsen om A. Stubkjær i IM tid 1952, s 21, P. Høyer-Christensen: A. Stubkjær, 1940, om B kirkejubilæum, se Kr Dbl 16. marts 1945, Louis Blauenfeldt: IMs hist, 1912, s 82, 84, 98, jyske byer og deres mænd, IV, 1916, O. Nielsen: Hist-top efterretn om Hjerm-Ginding herr, 1895, s 561 f, Hardsyss aarb, 1911, s 145–48 (Af B. kirkebog, v Evald Tang Kristensen), Kirke og sogn, 1952, Ribe St Festskr 1948, s 281, Min far var præst, 1961, s 200, medd ved lærer P. Esbjerg, Elmevej 17, Herning, sognefoged O. P. Nielsen, Stubkær, Munklindebogen I (243 s, 1945, L. Hagelskjær Lauridsen), et bidrag til Bording nordsogns historie, en egns- og slægtshistorie, som med udgangspunkt i Bording omspænder hele egnen fra Karup til Kragelund m v, den indeholder folkeminder og oplysninger om det aandelige liv, som ikke før har været optegnet, Munklindebogen II 1670-1770 (283 s 1962): Et nyt bidrag til den lokale sognehistorie, hvor et hidtil ukendt materiale er gjort tilgængelig i en samlet historisk fremstilling. som i flere tilfælde er ført helt op til nutiden, f eks Bording vandmølle i 300 aar, det kirkelige og aandelige liv i 1700 tallet faar et selvstændigt kapitel, (bogen berører flere sogne nord og syd for Karup aa og er af interesse for alle sognehistorikere). Begge bøger er rigt illustrerede, Mb I 70 billeder og Mb II 100 billeder.

SØNDER FELDING

(Med filialkirke i Troldhede, Assing var anneks til 4. nov 1907)

Sønder Felding sogn, 7019 ha, det sydligste i stiftet, er overvejende fladt, med sydranden af Skovbjerg bakkeø, der ligger mellem Skjern aa og Storaa. Tæt ved denne bakke er sognets bedste jord, ellers opdyrket hede, store plantager, en del hede og mose. Langs Skjern aa, som deler sognet i Nørreland og Sønderland, er frugtbare jorder med vandingskanaler. En del af statens skydeterræn mod Syd.

Byerne: Sdr Felding med fh fra 1914, nyt fh 1956, mh fra 1893 (nyt 1926), 614 indb i SF stationsby, hotel, butikker osv, Tarp, Drongstrup (Ilderhede hører kirkeligt til Hoven), Troldhede stationsby (653 indb).

Mosestation i Skovbjerg, hvor der udførtes

forsøg med højmosekultur, herfra solgtes 1903 c 100 ha til fængselsselskaberne, som oprettede optagelseshjemmet »*Lyng*« for løsladte fanger, der har udført et samfundsnyttigt arbejde ved opdyrkning af heden. Mosestationen fik omdannet den store Felding mose til frugtbar agerland og er nu i privateje. Den store *Skovbjerg plantage* er *Dalgas' værk*. Dalgas kanalen. Vandingskanalerne har skabt frugtbare enge, en af kanalerne er 20 km lang.

Troldhede stationsby (se s 871) er vokset op efter anlægget af banen, distriktet hører kommunalt under Nr Vium, Bølling herred, Ribe stift (tillige lidt fra Borris, Assing og Sdr Felding sogne), men udskiltes 1910 og lagdes kirkeligt under Sdr Felding, efter at Assing var blevet selvstændigt sognekald 1907.

Sognet har været tidligt bebygget, derom vidner c 85 gravhøje. Bebyggelsen har ligget langs aaerne, men som i de andre sogne har pest og krige decimeret befolkningen, og heden bredte sig. Sognet var et udpræget hedesogn, endnu omkr 1900 gik vejen fra Sdr Felding til Troldhede 4–5 km gennem hede. Bølgende kornmarker har afløst lyngen, store og mindre ejendomme er bygget paa fladerne. Syd for aaen er der dog nogen hede tilbage. Hedeselskabet har forvandlet sognet siden 1864, og navnlig i de senere aar er der sket store fremskridt; bebyggelsen er blevet stadig tættere. 1801 var der kun 252 indb i det store sogn. Troldhedebanen har 3 stationer i sognet, og brunkulslejerne har trukket mange arbejdere til.

Af den ældre præstehistorie

Wiberg opgiver *Chr. Hvid(e)* som den første lutherske sp i Sdr Felding, han skal have været af Hvide-slægten (W I, 356). Assing-bogen opgiver (s 117) *Niels Filling* som første luth sp. *Chr. Hvid* var maaske *Fillings* eftermand (Filling, navnet tyder paa, at han var fra sognet). Han kan ikke have været her særligt længe, da det oplyses, at eftermanden, *Offer Madsen* († 1617) var her 38 aar. Medens *Chr. Hvid* var sp her, blev en kvinde, *Ane Lauridsdatter*, brændt som heks 1625. Det oplyses, at herremanden paa Fruergaard optraadte som vidne. Saa var der en præst ved navn *Chr. Sommer*. *Lars Thomsen* (1640-69) klagede i en indberetning 1649 over de ringe indtægter. Sognet var meget fattigt, men »havde tidligere været ved velmagt«. Svenskerne hærgede slemt under krigen. Hg Fruergaard blev ødelagt og totalt »ruineret«. *Morten Hermansen Lipper* (1698–1704) havde været sp i Kongsted paa Sjælland, hvor han blev afskediget 1694, efter sigende, fordi herremanden *Tønne Grubbe* var blevet vred over, at præsten i en prædiken skulle have sagt: »Een rejser til Rhin, kommer hjem som et svin«. Lipper maatte betale 40 rdl i sagsomkostninger og gøre afbigt. Han flyttede herfra til Slaglille-B. – Hans eftermand, *Søren Munch*, forlod embedet 1723 i sindsforvirring. Han laa i strid med sine sognebørn, førte mange processer. *Manasse Tøxen* (1723-44) var lige ved at miste sit embede, fordi han ikke ville indføre Pontoppidans lærebog. Han døde inden sagen var afgjort. Hans broder i Verst-B, der havde samme standpunkt, blev afskediget. *Tøxen* var en af de førende i striden om Pontoppidans lærebog. F. Elle Jensen har udførligt omtalt dette i Vib st aarb, 1949, s 47 f (jvf Helveg: Den dsk kirkes hist efter ref). 35 sognemænd protesterede i en skr til biskop Brorson mod denne lærebogs indførelse. – *Chr. P. Bering* (1744–54) blev kun 53 aar. Lærebogsstriden fortsatte i hans tid. Han tog dog mere forsigtig paa sagen. Biskop Brorson skriver 1747: Sp *Bering* prædikede over søndagens evg (forestillede skikkeligt den Helligaands embede i at overbevise verden), ungd var maadelig og en del af mgh bevægelig. Forrige sp *(M. Tøxen)*, hvis broder i Verst ikke ville antage den allernaadigst anbefalede katekismi forklaring, har, medens han levede, deri efterfulgt ham, hvilket er aarsag til, at tilhørerne i Sdr F og Assing uagtet alle provstens og mine formaninger indtil denne stund ikke har villet antage og bruge bemeldte forklaring (Vis 37). 1752: Sp *Bering* katekiserede skikkeligt over den 1. og 2. artikel. I denne mgh og især i Assing satte sognemændene sig op mod Pontoppidans katekismi forklaring. Men efter at samme efter kgl majestæts allernaadigste bef er introduceret, saa kunne og ungd nu gøre skikkelig rede for sig. Degnen *(Oluf Andersen Friis*, degn her 1728–82, omtalt i Hardsyss degnehist, s 424, som »upaaklagelig og agtet«) blev alvorlig advaret at entholde sig fra drukkenskab, han tilstod sin forseelse og lovede meget bevægeligt at rette sig derefter. Iøvrigt klagede sp over, at en del af Assing var endnu frække og fremturende i strid, proces og tildels drukkenskab, hvorom jeg alvorlig handlede, men ingen af dem indfandt sig i kirken« (Vis 79).

Morten Eriksen Herlev (1754–55) flyttede til Ribe. *Johan Georg Cortsen Biermann* (1755–60, byttede embede med Herlev), var yderligt fattig. 1758 prædikede student *Biermann*. Der blev ikke klaget over degnen, ungd svarede skikkeligt (Vis 126). *Niels Nielsen Gjelstrup* (1760–88) er en af de betydeligste præster her. Han havde været rkp ved Viborg domkirke, men kunne ikke enes med biskop *Wøldike*. Gjelstrup havde været i Herrnhut og dér sluttet sig til brødremenigheden. Det mærkedes i hans prædiken, han fremkom med dristige udtalelser om, at vi skal bede til Jesus, ikke til Faderen, han sagde, at Paulus var uomvendt, fordi han stadig talte om »tornen i kødet«. Han var en praktisk og nidkær præst, forbedrede præstegaarden (1804 nævnes blot én familie og 7 enkeltpersoner som hørende til Brødremenigheden i Sdr Felding). G's søn, der blev sp i Skærbæk, hørte til Brødremgh, og to døtre sluttede sig til Brødremgh i Christiansfeld, *Mariane* og *Benigna*, begge født i Sdr Felding. De omtaler, at deres fader »stod i en velsignet virksomhed, han gav sine børn en kristelig opdragelse, holdt forsamlinger i præstegaarden, hvor han oplæste hellige mænds livsskildringer«. 1787 var han i Christiansfeld. En kvinde, *Anna Hansen*, f Christensdatter, * her 1765, søgte 1788 til Christiansfeld »for at fremme sin sjæls frelse«. I en lang interessant indberetning 1766 fortæller G om det gode fiskeri i Skjern aa, og om det meget vildt: Harer, ræve og – ulve! Alle bygninger i sognet var »smaa, slette og uanselige«.

Matthias Thygesen (1788–93) flyttede til Skjern. Han var rationalist og ville ikke have Brødremenighedens møder i sin pgd, hvor de var blevet holdt under den tidligere sp i Skjern (L. Petersen: 200 aars trosliv i Skjern, 1926, s 27). *Rasmus Chr. Rahr* (1793–99) døde brat paa en rejse til Holstebro, ude paa Barde hede, 31 aar gl. Han opførte ny pgd efter brand 1796. Om Rahr berettes, at han havde en meget smuk kone. Da de en dag 1799 kørte paa besøg i Borris pgd, kom de forbi Ahlergaard, hvis ejer, der var ungkarl, var i færd med at tække sin lade, som laa ud mod vejen. Han hed Mads Rahbek. Han lagde mærke til den smukke præstekone paa vognen og sagde til sin medhjælper: »Gid Vorherre havde præsten og jeg konen!« Kort efter døde præsten, og aaret efter flyttede fru Rahr ind paa Ahlergaard som Rahbeks kone. Flere af deres efterkommere lever stadigt paa egnen. – I modsætning til indberetn 1649 var pastor *Joh. Engelken* (1799–1827), der var rationalist, godt tilfreds (1810) med embedets indkomster og med den ny, fortrinlige præstegaard. Han gav 100 rdl til læsebøger for pastoratets børn. Aar 1800 holdtes paa Fruergaard et møde for at ophæve fællesskabet og fordele jorden. Der var kun 7 enkeltgaarde, de andre laa i byer og man drev jorden i fællesskab. Men først efter 1840 begyndte udflytningen. Man arbejdede under haarde og meget primitive forhold.

Else Jakobsdatter (fra Astrupgaard i Faster), der var paavirket af herrnhuterne, blev 1818 gift med *Niels Knudsen,* Drongstrupgaard, Sdr Felding. Hun var en from kvinde, og deres datter, *Kathrine,* som 1838 blev gift med *Thomas Chr. Madsen* (fra Ølgod) og overtog gaarden, var sm m sin mand alvorlige kristne, og der blev holdt adskillige helligforsamlinger i deres hjem. I ægteskabet var der 8 børn, hvoraf 2 fik stor indflydelse paa det aandelige liv i sognet: den ene var *Else Thomsen,* som blev gift med *Niels Risbjerg,* og *Ane Marie,* der blev gift med *And. Johnsen,* se ndf.

Pastor *H. V. Hertel* (1827–33). Malende fortæller Hertels søn om sine forældres komme til Sdr Felding i dec 1827. Med hest og vogn kom de kørende fra Ribe, hvor ordinationen havde fundet sted. Men da de kom til Skjern aa og kunne se præstegaarden paa den anden side, opdagede de, at der ingen bro var. De maatte køre gennem aaen, der paa dette tidspunkt var saa strid og høj, at vandet gik ind i vognen. Modet sank hos de unge præstefolk, der kom lige fra Sjælland, og som her kun saa lyng, lyng og atter lyng med faa og fattige huse hist og her. Og bedre blev det ikke, da de naaede den lave og forfaldne præstegaard, i hvis have det eneste træ var en forkommen stikkelsbærbusk. Den unge kone satte sig ned og græd. Saaledes havde hun ikke tænkt sig sit første hjem. Dog blev det, trods personlige sorger, en lykkelig tid for dem. Hvert aar oplevede de foraaret, naar stikkelsbærbusken grønnedes. Og ved sin indsættelse 4. søndag i advent 1827 fandt han de to kirker fyldt af en andægtig lyttende skare.

Da han lærte sognene at kende, fandt han – især i hovedsognet – en kreds af mennesker, der privat samledes til opbyggelse ved læsning og salmesang. Det var mennesker, som ikke havde kunnet nøjes med den aandelige føde, den tidligere rationalistiske præst havde givet i kirken. Pastor Hertel bad om lov til at være med, og da man opdagede, hvor gerne han sluttede sig til dem, gjorde de det samme til gengæld. De søgte hen i kirken.

I meddelelsen om denne kreds har vi et vidnesbyrd om, at der har været en kreds af aandelig vaagne mennesker, som har overvintret under den rationalistiske periode. De har gennem en slags gudelige forsamlinger søgt aandelig næring. Hertel flyttede til Aastrup ved Haderslev (se Moltrup-B). Han fik megen betydning i Sønderjylland (se L. Hertel: Bidrag til den sønderjyske folkevækkelses historie, 1897, s 395 f, jvf Højskolebl 1898). Han talte ved de faldne krigeres jordefærd i Fredericia 8. juli 49. – Pastor *J. M. Valeur* (1834–40) flyttede til Stauning (se Vitten-H-H). Pastor *Chr. Radoor* (1840–42) flyttede til Føns-Ø, han var sønderjyde.

Tiden efter 1849

I sin detaillerede gennemgang sogn for sogn af troslivet i Hammerum herred skriver biskop *Johs. Gøtzsche:* »Endelig ligger disse sogne i syd, men de har dog alle haft mindre betydning for røret i den første tid og har en fattigere historie.« Men i Livsr s 136–37 gav G dog en beretning.

Selvom der maaske ikke blev saa stærkt et aandeligt liv i disse pastorater som i sognene mod nord og øst i herredet, er der dog en del at notere. Paa Drongstrupgaard holdtes forsamlinger, der var godt besøgt, men ellers var livet her, som i de andre sogne, præget af slid og nøjsomhed, drik og kortspil var der en del af, men ogsaa lidt fromhed fra Gjelstrups og Hertels tid, baaret af pietismens andagtsbøger, Brorsons salmer og Bibelen.

Pastor *C. C. Østergaard* (1842–50) havde været missionær i Grønland, en dygtig mand, bondesøn fra Hee. Han havde været landmand, fik kald til at blive missionær, blev undervist af *Bone Falk Rønne,* var en ikke ringe prædikant (en prædiken af ham er optaget i Fengers og Birkedals: »Vidnesbyrd fra Herrens hus«), han skrev 1844–45 en del i »Fædrelandet« og Berl Tid om salmebogssagen, hans breve fra Grønland blev meddelt i »Dsk Missionsblad«. Han var den første danske missionær i Upernavik. Da han rejste derfra, var der kun et par snese tilbage, der ville leve og dø som hedninger (H. Ostermann: Den grønl miss og kirkens historie, 1921, s 231). Han havde mange interesser, deltog i diskussionen om de opvakte med et sendebrev til de vakte i Bording, et indlæg i sagen om de gudelige forsamlinger (Blochs »Christeligt folkeblad«, 1. aarg). Han udgav efter opfordring sin afskedsprædiken i Sdr Felding (udg i Odense 51). Man ser her, at han var en alvorlig mand, der prædikede Kristus. Han advarer mod verdslighed og selvretfærdighed, men man saa ikke resultat af hans virksomhed som vækkelse. Ø tog sin præstegerning meget alvorligt, han mindedes som noget hidsig, stillede store krav til konfirmanderne (en dreng maatte gaa 3 aar, før Ø ville konfirmere ham). Ø indstillede særligt dygtige landmænd til Landhusholdningsselskabets præmier. Efter gudstj blev de

kaldt frem og fik deres sølvbægre. *Vilh. Birkedal* omtaler (Erindr, II, 88) Ø og præsterne *Tang*, Velling, og *Kornerup*, Aadum, som »tre uforglemmelige venner fra heden«. *Kr. Kold* var 1849 en tid huslærer for Ø's eneste søn i Sdr Felding pgd (smst s 191).

Pastor *A. Teilmann* (1851–66) var personalhistoriker. Han var imod grundtvigianismen. Da han kom til Bredsten, løste grundtvigianerne dér sognebaand og dannede valgmgh. Kirkegangen var ringe.

Meget liv var der ikke. Gøtzsche skriver (Livsr, s 136), at folk var ikke saa lidt raa, bandede og drak, og et vigtigt diskussionsspm, fortæller man fra beg af 70'erne, var, hvor meget brændevin man skulle have købt ved juletid. Men der var ihvertfald til tider en del kirkegang, idet gudstjenesterne var et samlingspunkt. Til andre tider var der kun saare faa, og saa har præsten undertiden erklæret, at han ville ikke prædike for saa faa.

Pastor *J. P. M. Sørensen* (1866–89) havde mange venner. Men han havde ikke megen forbindelse med de vakte. Pastor S var vellidt som menneske, dog ikke særligt anset som prædikant. Han var livlig og fuld af morsomme indfald. Den smule konf fik for, skulle læres, ellers blev S vred. S drev selv det store landbrug, som han faktisk ikke forstod sig meget paa, hvorfor han maatte have dygtige forkarle. Der var megen selskabelighed i pgd, hvor de større gaardmænd og nabopræster ofte var gæster. S var selskabsmand og holdt af at fortælle gode historier.

Else Thomsen, som er nævnt foran, var en højt begavet kvinde med et mildt og venligt sind. Hun klarede sig fint i diskussionerne med sine diskussionslystne brødre. 1870 blev hun gift med *Niels Chr. Risbjerg* (* 39 i Brande, søn fra en gaard paa 3–400 td ld, der havde gaaet i arv gn flere slægtled fra far til søn). Han deltog i krigen 64, hvor hans bedste ven, »den hellige Anders«, faldt under stormen paa Dybbøl. *Risbjerg* gav da det løfte, at han ville tjene Gud som et levende vidne, og han øvede megen sjælesorg blandt sine kammerater. Første gang Risbjerg saa sin tilkommende hustru var ved et møde paa Drongstrupgaard, hvor *Jul. Dahlstrøm* talte. Der var »umaadeligt mange mennesker fra 9 sogne«, men Niels fandt sin Else, og da de blev gift, lod hendes fader en gaard bygge til dem paa Drongstrups jord, Drongstrup Nygaard. Der var kun 16 td ld opdyrket jord, resten stor hede. De levede et lykkeligt liv, sled med hedens opdyrkning, og det blev en god gaard. Denne gaard var de troendes samlingssted, ofte blev der holdt møde, og IMs kolportører kom og talte. Der var en egen højtid over disse møder. Og der blev sunget meget. Hans vidnesbyrd var tilforladeligt og enfoldigt. 1879 blev Risbjerg antaget som indremissionær (uden løn). Han var en god taler og holdt mange møder. En stor sorg havde de, da de mistede en dreng paa 7 aar 1881 af difteritis (en sjældent from dreng, hvis spørgsmaal om Jesus ofte var meget modne). Elses søster, *Ane Marie*, der 1873 blev gift med *Anders Johnsen*, fik en gaard paa Sandet, Sdr Felding, ogsaa her var et samlingssted for de troende. *Niels Risbjerg* flyttede til Klovborg, og senere var han missionær i Ikast og Gørding. En af de gode, gamle missionærer. »Der var orden i, hvad han sagde!« Han og Else var dem, der brød isen i Sdr Felding. De vakte holdt ogsaa sdsk.

Ude paa Sandet boede ogsaa gdjr *Andreas Jørgensen* og hans hustru, *Ane Margrethe*, f *Nielsen*. De var alvorligt troende mennesker. Han var blevet vakt ved *Krf. Hansen*, og hun, der var fra Sdr Omme, var blevet vakt ved *Vilh. Birkedal*. De begyndte en søndagsskole, som de trofast holdt i mange aar. De fik flere dødfødte børn, kun to drenge levede. Da de igen ventede et barn, bad de inderligt om, at det maatte leve, og hvis det levede, ville »de give det til Herren«. Barnet fik i daaben navnet *Mads Samuel Jørgensen* (Samuel, fordi de syntes, de havde faaet ham paa samme maade som Hanna fik Samuel). Om ham se ndf.

Der var enkelte andre troende: *Jens Hansen*, gift med *Kathrine Marie* fra Hoven, og *Jakob Kristensen*, gift med *Kirsten Marie*, f Hansen (søster til Jens Hansen). De var naboer til Risbjergs. Flokken var kun lille, men de var ivrige og nidkære.

Ogsaa *grundtvigianismen* kom hertil i disse aar. *Vilhelm Birkedal* havde været sp i det nærliggende Sdr Omme 1840–49 og *Edv. Rambusch* var sp i Sdr Omme 1858–71, en af Birkedals og Kolds dygtige disciple. De vakte et betydeligt grundtvigsk liv, som ogsaa forplantede sig til Sdr Felding. En historisk begivenhed knytter sig til Sdr Felding, idet den *aller første ungdomsforening under De danske Ungdomsforeninger stiftedes her 1877* hos en ung, frisk gdjr, *Peder Jensen*, Drongstrup. Han havde været paa Vejstrup højskole, og nu samlede han de unge til foredrag og sang. Flere kom paa højskole. Foreningen eksisterer stadigt og samler mange (J. M. Jensen i Dsk udsyn, 1951, s 302 f, do: Ungdomsforeningen, 1945).

Pastor *C. J. Christensen* (1890–98) oplevede nogle af sine rigeste præsteaar her. Han var opvokset i gr kredse. Hans fader var højskoleforstander i Ask, men C. J. C blev afgjort IM. Med ham kom omslaget. Hans tiltrædelsesprædiken 4. maj 90 over Jh 15, 26 f om Helligaandens gerning rejste straks spm om personlig vished i frelsessagen. Synd, retfærdighed, dom og naade og personlig vished var grundtonen i C's forkyndelse. De smaa troende kredse i Sdr Felding og Assing spidsede øren og glædede sig. C var en egen præstetype med naturlig myndighed og en god portion lune. Aldrig fik man indtryk af, at han gik i staa. Han oplevede baade lyst og tungt her (var til tider syg), han er den præst, der satte de dybeste spor. Der blev vækkelse. En af de første, der kom med, var *Niels Pedersen*, Ulvhøj, Ilderhede, hvis søn var den kendte lægemissionær under DMS, dr *P. N. Pedersen*, Kina (I evangeliets tjeneste, 1955). Gennem ham blev interessen for ydre mission styrket i sognet. I beskrivelsen af dr Pedersens barndom faar man et indtryk af det strenge liv paa heden den gang. *Lars Hansen*, Vildbjerg, kom og talte. Han gik rundt med sin bogtaske og sang sine sange. Folk var glade for ham. *Andreas Jørgensen* var en af lederne, da vækkelsen kom i 90'erne. 1893 blev det første mh, »Zarepta«, bygget. Og det blev flittigt benyttet. Andreas J kunne staa ved møderne og formane med taarer i øj-

nene. Adskillige blev omvendt, og den tid omtales som »en skøn tid«. Kirken var fyldt til trængsel. Der maatte sættes ekstra bænke ind. Sangens tid var kommet. Og der blev sunget meget. Blandt de første var ogsaa *Anton Hansen* og hustru, den første leder af pigemøderne.

Andreas Jørgensens søn, *Niels Odderskjær Jørgensen* (1866–1953) gjorde et stort arbejde, han var to gange paa Nr Nissum højskole, begyndte ungdomsmøder i sit hjem paa »Solhjem«, han stiftede KFUM, der blev indmeldt 1894 (KFUM og K var frugt af hans møder), han var KFUMs fmd i 20 aar. Hans kone, *Ane Margrethe,* samlede kvinder til en santalkreds, hvor hun levende fortalte om *Børresen* og *Skrefsrud.* (En søn af Niels Odderskjær var sognepræst *Andr. Jørgensen,* Sct Mikkels kirke, Slagelse.) Odderskjær begyndte ogsaa den første DMSkreds her.

Andreas Jørgensens broder, Jes, tog navnet *Simmelsgaard,* hans søn er indremissionær *Poul Simmelsgaard.* Familien S, som bor her, slutter sig alle til IM.

Pastor *N. P. Nielsen,* der var hjpr her under pastor Christensens sygdom 1896–98, skriver, at det var »en stor velsignelse at være præst her i disse aar. Det før noget døde, store pastorat var i sandhed blevet aandeligt levende under en erfaren og ydmyg og afgjort sognepræsts ledelse. Man blev bogstaveligt baaret paa bønnens arme. Der var et stort arbejde i gang, mange møder, især vil jeg aldrig glemme den grundfaste pille i IM, *Andreas Jørgensen* og hans arbejde i søndagsskolen.« Vækkelsen kom »som et vældigt, fremfarende vejr«, missionshuset blev midtpunkt i sdsk, KFUM og K, YMkredse og missionsarbejde.

Pastor C's afskedsprædiken 1. jan 1899 (Jesus betyder Frelser! Lad eder dog frelse!«) blev sent glemt i Sdr Felding og Assing.

Adskillige mener, at biskop *G. Kochs* skildring: Grundtvigianisme og Indre Mission (Præst og menighed, s 111–44) omhandler pastor C i Sdr Felding (Axel K. Jensen).

Pastor *Rud Helms* (1899–1907) kaldte sig højkirkelig og var meget nationalt indstillet. I sognet blev han betragtet som grundtvigsk. Han var meget omhyggelig med konf, de lærte noget, og han gennemgik salmerne grundigt med dem, for at de skulle forstaa dem rigtigt. Der var ikke noget særligt godt forhold mellem ham og IM.

Pastor *J. F. V. M. Kelstrup* (1908-15) var en dygtig, grundtvigsk præst. Pastor K omtales som særligt skattet ved sygesenge, nogle siger, at han ikke var nogen fremragende prædikant, men en solid, ligevægtig mand, anset af alle. Det grundtvigske liv havde fremgang. Foredragsforeningen var stiftet 1894, ledet af kbmd *P. Lund,* lærer *Nellemann,* maler *H. Jørgensen* og *Peder Jensen,* Drongstrup. Den arbejdede sammen med ungdomsforeningen. Man holdt møderne i den gamle skole ved kirken, indtil der blev bygget fh 1914 (afløst af et nyt smukt fh 1956). Der blev ogsaa holdt havemøder og store sommermøder i Skovbjerg plantage, samt grundlovsmøder, der henlagdes til Skovlyst Krat. Senere optoges sommermøderne i præstegaardshaven. Foredragsforeningen ordnede gudstjenester i kirken, og der blev holdt bibellæsninger, f eks holdt pastor *Wahl,* Lem, bibellæsninger i skolen over Johs. aab. Ogsaa i fh blev der holdt bibellæsninger. 1912 omdannedes foreningen til »Sdr Felding Foredrags- og Ungdomsforening«.

Forsamlingshuset var noget for sig selv. Her var offentlig dans, foreningsballer, maskarade, tombola, dilettantkomedie, kortspil og udskænkning forbudt i vedtægterne, og det tilføjes, at »bestyrelsen paa det alvorligste bør vaage over, at disse grundvedtægter nøje overholdes«. Huset skulle kun bruges til »møder og forsamlinger, ungdommens idræt, husflid, sang og anden god, sund virksomhed«. Vedtægten er underskrevet af pastor *Kelstrup,* lærer *Jens Kjær,* Tarp, og gdjr *Niels Vinge Madsen,* Kærholm. Blandt dem, der iøvrigt stod bag foredragsforeningen, var *Rasmus Juul* (* 47, † 34), han havde opdyrket hede, fra han 1877 overtog en hedeparcel i Ilderhede, og ved utroligt slid blev den til en god gaard. Lærer Kjærs søn, *Jens Kjær,* har skrevet: »Sdr Felding sparekasse gn 75 aar« (1947) med gode historiske oplysninger om sognet. *Peder Jensen* (* 53, † 31), Drongstrup, er nævnt foran, Han overtog sin gaard efter sin fader og efterlod den til sin ældste søn. *Peder Jensen* stod højskolelærer *Grønvald Nielsen,* Vejstrup, nær. Peder J var en sikker mand ved alle folkelige og kirkelige møder, og hvad han hørte, talte han gerne med ligesindede om. Mange møder blev holdt i hans smukke have. Lige til han døde, kunne hans øjne tindre ved det, han havde oplevet som ung.

Lærer *Jens Kjær,* Tarp skole (lærer her 1909 –20, senere forstander paa Staby efterskole), samlede et stort materiale om sognets historie (han døde 1954), lærer *Nellemann, Anders Jørgensen* og *Anders Frederiksen* betød ogsaa meget i foredragsforeningen.

Indre Mission nedsatte 1910 et nævn, Sdr Felding sogns frivillige *menighedsnævn,* hvis opgave var »at tage sig af IMs arbejde i sognet til sjæles frelse og Guds riges fremme i sognet«. Det skulle forestaa sdsk, KFUM og K, samtalemøder og Blaa kors. Medlemmer var bl a lærer *Smidt Hansen, Thomas Jensen, Anders Vig,* leder af sdsk, i mange aar fmd for mh, *Rahbek Sørensen, Poul Chr. Poulsen.* Smidt Hansen og Anders Vig ledede sdsk. *Poul Chr. Poulsen* var maaske den, der betød mest. Han skænkede store beløb til mh. Senere ændredes nævnets navn til Samfundsraad. Anders Vig var den førende.

Pastor *O. E. Madsen* (1915–20) var IM. Han skriver: »De ydre forhold var ikke saa lyse, da vi kom til Sdr Felding. Min hustru havde jeg efterladt i Korsør med paratyfus, præstegaarden var meget forfalden, med utæt straatag og rigeligt med rotter. Men den blev restaureret i sommeren 1917 og blev en hyggelig, tæt og rottefri bolig. Men alle disse besværligheder opvejedes rigeligt ved forholdene i sognet med de mange helstøbte kristne personligheder, baade af IM og gr. Jeg var med i IM, og i den gr ungdomsforening holdt jeg mdl bibeltimer, og skønt Troldhede distrikt var sammensat af stumper fra flere sogne , følte det alligevel som ét sogn. Sdr F var et forunderlig dejligt sted at være præst. Overalt blev vi hjerteligt modtaget. Flertallet var ikke særlig retningspræget; skønt de grundtvigske hav-

de ønsket en anden sp, fik jeg straks lov til at blive hele sognets præst, og mange gange fik jeg særlig velsignelse ved at sidde ved dødslejerne. Jeg arbejdede en del blandt de unge, baade i KFUM og K og i den grundtvigske ungdomsforening, der lededes af den udmærkede *Jens Kjær*. Der var en mangfoldighed af modne, kristne personligheder, mennesker for hvem deres kristendom var fuld alvor. For IM betød de store fælles samfundsmøder i herredet meget.«

Pastor Madsen var meget afholdt. Han sparede ikke sig selv. Den gode sæd, han saaede, førte til vækkelsen 1920 – lige efter at han var rejst.

Pastor *Iver Chr. Poulsen* (1921–23) kom her paa et godt tidspunkt, lige efter vækkelsen. Han var søn af indremissionær Ole P, og han var en ægte IMs mand, virkede ivrigt for Blaa kors, var paa færde tidligt og silde i hele sognet. »Det var et usædvanligt godt sted at være præst. Der kom mange til møderne og i kirkerne, vi fik venner for livet,« skriver pastor Poulsen. Men »han flyttede for hurtigt herfra,« siger man.

Pastor *A. H. Zeuthen* (1923–31) var en dygtig og flittig IMs mand, som gjorde et godt arbejde her, indtil provst *P. Helweg-Larsen* kaldte ham til Kbhvn. Z var brodersøn af IMs gl fmd, stiftsprovst Fr. Z og gjorde et stort arbejde for at faa det gl mh fra 1893 afløst af det ny mh i Nederby 1926. Z passede godt til Sdr Felding og blev meget afholdt.

Pastor *W. F. Johansen* (1931–46) var ogsaa en god og flittig IMs mand, men 1937 kom han i modsætningsforhold til en del af mgh (efter sigende p g a en begravelsestale). Under den tyske besættelse forværredes forholdet, man sagde p g a hans forhold til tyskerne. 1942 var der et slagsmaal i det gl fh mellem nazister og nogle af befolkningen. Den flg søndag kom J ind derpaa i sin prædiken med visse udtalelser, der viste, at han ikke havde sympati for det skete. Saa blev J isoleret, og man mente, at han sluttede sig til tyskerne. Der lød ingen tak for freden i kirken 5. maj 1945. Det var man meget utilfreds med. I smfs protokollen hedder det: »Foranlediget ved, at pastor J havde vist sympati over for tyskerne, opstod der gnidninger inden for samfundet, idet nogle mente, at hans opførsel havde været helt forkert, mens andre syntes, at da han var tvunget til daglig omgang med tyskerne (disse skulle hente vand fra pgds brønd) maatte han gøre det paa en saadan maade, at han kunne have fred i hjemmet. Disse gnidninger hæmmede samfundsraadsmøderne, men der blev alligevel holdt møder i mh.« Nogle mente, at hans omgang med tyskerne skyldtes, at han ønskede at øve aandelig indflydelse paa dem. Det førte maaske til »en nærmere kontakt end oprindelig tilsigtet.« Efter befrielsen blev han arresteret, og det gik maaske voldsommere til, end sagen krævede. De implicerede siges senere at have fortrudt deres opførsel. Han blev ved tjenestemandsdomstol afskediget med fuld pension (Prf bl 1946, s 398). Adskillige syntes, at han blev dømt for haardt, og mange omtaler ham nu som en god mand og en god præst.

Pastor J opnaaede ikke at komme i virkelig kontakt med befolkningen. Hans afsked beklagedes af mange. Og i sognet sagde man, at den officielle og den virkelige aarsag til hans afsked vist var vidt forskellige.

Pastor *A. Fredegod Nørager Pedersen* (1946–51) kom hertil under vanskelige forhold. Han prøvede noget nyt: At holde aftenhøjskole. IM ansaa det for »grundtvigsk«, mens de grundtvigske ansaa det for at være »camouflerede vækkelsesmøder«. Men konfirmandstuen fyldtes. Der skrives hertil fra Sdr Felding, at pastor P beklageligvis kom i et vist misforhold til en del af sin mgh. Det gav anledning til visse divergenser indenfor IM.

Pastor *E. A. Kroghøj* (1952-54) var grundtvigsk, han kom fra Sulsted og flyttede tilbage til Sulsted. Han var en frisk og dygtig ung præst, som fik mange venner, Krogshøjs præstetid her betegnes som »en gæsteoptræden«. Han naaede knapt at blive kendt i pastoratet.

Pastor *Axel K. Jensen* (siden 1954) skriver, at der er gode forhold, præget baade af IM og gr. De forskellige organisationer arbejder efter de én gang lagte linier. Den største begivenhed har været kirkens hovedrestaurering og genindvielse 1. s i advent 1956. Mens kirken var lukket, holdtes gudstj i mh. 1955 beg en Santalkreds (sp) i pgd og i T 1956 beg møder for unge hjem i det nye fh. Spejderarb beg.

I *Tarp* har der ogsaa været en del liv, *Jens Chr. Madsen*, Bukkjær, og *Jakob Jakobsen*, Minds, var med til at bære livet frem. Jakobsens hustru var søster til forn *Jens Kjær*. *Andreas Jensen*, Tarp, har fortalt om sine forældre, der havde været paa Vejstrup højskole og som blev omvendt under vækkelsen i 90'erne. Der blev en række troende hjem. *Andreas Jensen* var fmd for IM 1940-54, i sogneraad og menighedsraad, en førende skikkelse i sognet.

Nuv leder af sdsk er manufakturhdlr *Frode Nielsen*, Nederby.

IMs samfundsraads fmd er gdjr *Merrild Nielsen*, Tarp. I foredrags- og ungdomsf var lærer *P. Bjelskov*, Sdr F, fmd 1935-49, derefter en sønnesøn af ovenn *Peder Jensen*, gdjr *Ole Vestergaard Jensen*, Drongstrup, fmd, nu pgdforp *H. Klejs Hansen*. Iøvrigt har mænd som mejeribest *J. D. Jørgensen*, gdjr *Ole Søndergaard Olesen*, *Peder Kristensen*, *Kirstein Birkebæk*, *Chr.* og *Jørgen Kølbæk* og kbmd *J. C. Andersen* gjort et godt arbejde her i foredrags- og ungdomsforeningen.

Troldhede distrikt. Da banen aabnedes 1881, lagdes stationen paa en øde hedestrækning. Kort efter opførtes de første huse, købmandsforretning, bageri, kro osv. Udviklingen skred kun langsomt fremad, omkr 1900 var der kun c 20 huse, 1897 byggedes mh, 1906 kirke og mejeri og efter 1920 blev her en ret anselig stationsby. 1917 blev T endestation for Danmarks længste privatbane: Troldhede–Kolding. Den store Bjørslev plantage (plantet 1894–1910) hører ogsaa med til udviklingen. Vejene er asfalterede, og nu er her i distriktet mange gode landbrugsejendomme, hvor der før var hede.

Vækkelsen i pastor *Christensens* tid (1890–98) bredte sig ogsaa til Troldhede, selvom

Troldhede den gang ikke havde forbindelse med Sdr Felding. Adskillige kørte til Sdr Felding for at høre C, og C holdt flere møder i Troldhede. Hans hjpr, pastor *N. P. Nielsen,* kom her ogsaa, og der blev et lille IMs samfund, hvis ledere var hmd *Chr. Jensen (Post),* Lille Viumkrog, gdjr *Kr. Rahbek* og banefmd *P. Jørgensen.* Missionshuset (»Karmel«) fra 1897 blev flittigt brugt (senere udvidet). Her var en stor vækkelse 1921 i en tid, da der ingen sp var. Pastor *Axel Malmstrøm,* Assing, var vakancepræst, og han betød meget i de dage. Han kom næsten hver aften til møderne i mh, og de trak længe ud. Der blev holdt 24 møder i febr 21.

Blandt de gamle troende var skomager *Jakob Knudsen,* han var ungkarl, han begyndte 1895 en sdsk i T. Han døde ret tidligt, og sdsk førtes videre af hans broder, gdjr *Chr. Knudsen,* som fik træhdlr *Iver C. Christensen* til medhjælper.

Der blev øvet et flittigt arbejde ud fra mh, fornævnte ledere, *Chr. Jensen (Post)* og lærer *H. P. Andersen,* Albækhede, var til stor velsignelse under vækkelsen 1921. Lærer *M. Poulsen,* Albækhede, var ogsaa en god støtte. Fabriksformand *Carl Heldgaard* var fmd for KFUM i c 30 aar. En række missionærer har virket i T: *And. Christensen, Chr. Iversen Jørgensen, Laur. Nielsen* og *Henry Thiedemann Nielsen.* KFUM og K har haft god betydning, men medlemstallet er gaaet nedad. Søndagsskolens skovtur gik til Clasonsborg eller Harreskov.

Kr. Rahbek fortæller, at det aandelige røre i Troldhede, som den gang hørte under Nr Vium, ogsaa gav sig mærkelige udslag kan man godt sige. Som eksempel nævner han fornavnene paa den søskendeflok, hvor han hører til. De ældste hedder: *Anders Vendelbo, Kristen Vendelbo, Kirstine Brogaard, Karoline Brogaard, Emil Brogaard.* Saa kom vækkelsen. Missionshuset byggedes. Resten af søskendeflokken hedder: *Marie Bethania, Martha Bethania, Laurits Bethania, Simon Peder, Jakob* og *Johannes.* Til sidst blev en lille søster opkaldt efter profetinden Hulda. Kr. Rahbek fortsætter:

»Fra en søndag, da en af Bethaniaerne blev døbt, husker jeg en samtale mellem far og præsten. Det var ved kirkelaagen i Nr Vium før gudstjenesten. Præsten syntes ikke rigtig om dette her Bethanianavn. Men far sagde, at det var nu bestemt, at det skulle være saadan. Og da præsten derpaa bemærkede, at det var jo et østerlandsk bynavn, svarede far med lige saa stor bestemthed som før, at det kan nok være.

Forholdet mellem det lille samfund af missionsfolk i Troldhede og deres beskikkede sjælesørger i Nr Vium var ikke det allerbedste, ikke det helt ideele i hvert fald. Det var egentlig ikke præstens prædikener, man var utilfreds med. Jeg har for nylig talt med en af de gamle i Troldhede, en af missionsfolkene fra dengang altsaa, og jeg fik da at vide, at præsten saa at sige hver eneste søndag lagde sine tilhørere paa sinde at komme til Jesus og blive hos ham.

Og da jeg spurgte om, hvad det saa var, der var i vejen, fik jeg det svar: »Ja, hvad var der i vejen? Der var vel først og fremmest det, at præsten kom saa lidt sammen med os. Der var jo langt fra Nr Vium-Herborg præstebolig til Troldhede. Over en mil var der, og cykler var ikke almindelige dengang. Desuden syntes vi vistnok, at præsten sagde for lidt om, hvordan det er at blive hos Jesus.«

Der var i de tider særdeles skarpt skel imellem missionsfolk og ikke-missionsfolk.«

Det var en stor begivenhed, da man 1906 gik i lag med at bygge kirke i T. Der var mange vanskeligheder at overvinde for at faa oprettet et kirkedistrikt, idet T laa i et hjørne af Nr Vium sogn ind mod Sdr Felding og Assing sogne. Gdjr *Knud Knudsen* og pastor *R. Helms* indkaldte til møde i mh om at faa bygget en kirke og pens landpost, gdjr *Morten Madsen* skænkede grunden. Stationsforstander *Wellendorff* blev fmd for kirkekomiteen, *P. Jensen (Post)* og hmd *Niels Nielsen Tusgaard* var ogsaa med. Der blev holdt møder, og der blev samlet ind, og der blev forhandlet med autoriteterne, og endeligt kunne biskop *G. Koch* indvi kirken 15. dec 1907. Indvielsen foregik om aftenen, thi samme dag havde biskoppen indviet Ilderhede kirke om formiddagen. Samme dag blev pastor *Kelstrup* indstillet til sp.

I maj 1941 stødte en tysk flyver paa kirkespiret, der »røg ned som en æske tændstikker«. Føreren reddede livet ved at lande i et træ paa kirkegaarden. Derefter blev et nyt spir opført.

Der er et godt IMs smf i T. Foruden fornævnte har førstelærer *H. C. J. Nørgaard* og arbmd *Carl Heldgaard* være ledere. Ligesom Sdr Felding havde lægemiss, dr *P. N. Pedersen* paa DMS' missionsmark i Kina, har T haft sin egen missionær, frk *Marie Mogensen,* * 16 i Assing, dt af gdjr Kr. Hamborg Mogensen, der flyttede til T og drev forretning som cementstøber. Han døde 1938. Marie M blev Sct Lukassøster 1944 og blev 1946 udsendt til Peking, og hun var i Kina, saa længe det kunne lade sig gøre, men blev saa flyttet til Tanganyika. Der er 3 DMSkredse og stor interesse for YM. Hmd *Aksel Skovgaard* er fmd for Ungdoms- og Foredragf (se s 869), der stadig gør et godt arbejde.

Kr. Vendelbo Rahbek har i Vib st aarb 1949, s 120 f, fortalt om troslivet i T for 50 aar siden. Hans forældre var blandt de første IMs folk dér. Omkr 1900 holdt Lt mf (»Bornholmerne«) ogsaa møder, og de var skattede gæster i R's hjem, ikke mindst deres sange til guitarspil. Orgel fandtes ikke i noget hjem (men harmonika, og man spillede udmærket julesalmer paa harmonika). Melodierne var ørefaldende, og vækkelsessangene 1905 (»Jeg siger ja til Jesus«, »Der er solskin i min sjæl idag« osv) var meget elskede, med deres sentimentale melodier. Lægfolk prædikede, saa man baade anede helvedes svovl og himmeriges klokker, og sangene havde vækkende omkvæd: Vil du med? Vil du med? Indbydelsen blev baade talt og sunget ind i folk. I bogen »Østen om missionshuset« har samme forf fortalt om IMs liv her. Her er baade rørende og morsomme træk. Der er kritik af IM i bogen, men man mærker, at det er en vens kritik. (En af de smaa anekdoter: Da R's fader blev budt til gilde af en nabo, lød ordskiftet: »Saa maa vi nok vente jer?« R: »Jow tak, hvis vi maa tage Jesus

med?« Naboen: »Naturligvis, Gud bewaar wos!«)

Mads Samuel Jørgensen (* 75, † 1901) var søn af *Andreas Jørgensen* (se ovf), han kom paa realskole i Herning, hvor provst *G. Koch* og skolebest *Johs. Kiilerich* tog sig af den velbegavede dreng. *Kochs* klogskab og *Kiilerichs* grundtvigske livssyn tiltalte Mads Samuel, der var opvokset i et udpræget IMs hjem. Han blev student i Viborg, hvor stiftsprovst *Fr. Zeuthen* betød meget for ham. Han var en myreflittig stud theol, hørte gerne baade *Høffding* og *P. Madsen,* og bevarede sin barnetro urokket. Han blev sdskforstander i Bethesda, ledede en bibelkreds og var ivrigt med i det kr studenterarb, som lededes af *F. V. Steinthal.* En time benyttede han dagligt »til bibelstudium og Kristi efterfølgelse«. Han hørte *Henry Ussing* og *V. J. Hoff,* Vartov, og da Afrika-missionæren *Donald Fraser* var i Kbhvn 1896 vaktes missionskaldet hos ham. 1897 blev han forlovet med en dt af skovrider *Nielsen,* Harreskov, Assing. Hun var ham til stor hjælp, men var ofte syg. 1898 var han til det store kr studentermøde i Eisenach og paa Wartburg. Samme aar talte *John Mott* i Kbhvn, og der dannedes et kr-akademisk smf, hvor J var med i ledelsen. Han kom til at staa *Olfert Ricard* nær, og da J havde taget en smuk teol embedseksamen 1900, blev han *Ricards* medhjælper som 2. sekretær i KFUMs centralforening i Kbhvn. – Jævnligt talte han i Sdr Felding kirke og mh. Engang lejede han fh 3 aftener i haab om at faa de unge, som ikke kom i mh i tale. I KFUM i Kbhvn fik han en stor plads. Det var ikke det praktiske, men *forkyndelsen,* som særligt laa for ham. Han havde specielle evner til at komme i kontakt med unge mænd af alle slags ved sin friske og mandige fremtræden. De kaldte ham »Mads Folkekær«. Han var en fortrinlig husfader i KFUMs pensionat. Ved siden af KFUM arbejdede han flittigt bl studenterne. De betragtede ham som en af deres aandelige førere, og han var med i den komité, der 1901 forberedte det 6. nord kr studentermøde paa Leckø slot ved Vänern.

Han havde efter skriftlig eksamen 1900 faaet en lettere lungebetændelse. Onsdag 28. aug 1901 sad han og talte med et par venner, da han pludseligt fik blodstyrtning. Et par dage efter kom der igen et anfald. Nu var han klar over, at det var alvorligt. Han fik lejlighed til at tage en bevæget afsked med sine venner, sendte hilsen til sin kæreste og sine forældre, og lørdag 31. aug 1901 døde han. Der blev holdt en sørgehøjtid i KFUM, hvor *Chr. Gad* og *Ricard* talte, 6. sept 1901 blev han begravet paa Assing kirkegaard. 1903 skrev *Ricard:* »Ingen har fyldt hans plads eller erstattet hans savn.« 1929 udgav pastor *Sigurd Madsen,* Dreslette (tidl Gjellerup) en smuk mindebog om ham. Det hedder her: »Uagtet Mads Samuel J's krd var en kæmpende kristendom, saa var indtrykket af lys og lykke uadskilleligt knyttet til hans person.«

Bankbestyrer, fhv mejeribest *J. D. Jørgensen* (* 87, † 61) var i mange aar sogneradsfmd, tog ivrigt del i foreningslivet, var meget benyttet som foredragsholder. Ivrig folkemindesamler og lokalhistoriker.

Skolen. Sdr Felding skole, fundats 1741, skole opf 1836, 1908. Centralskole. Lærere: 1851–79: **Jacob Christensen,** * 20 Aal, † 79, 1879–99: **C. V. Nellemann,** * 47 Aarhus, † 99, 1900–31: **H. Schmidt Hansen,** * 66 Grimstrup, afsk, † 1932. **P. P. Bjelskov,** * 98. For Centralskolen er Funder skoleinspektør siden 1932.

Vester Bjerge skole, opf 1908. Lærere: **Asger Martiny** (Hansen), søn af pastor M, Skyum-H, fl t Skyum, 1910–14: **N. M. J. Jegind,** fl t Ellum v Løgumkloster, 1914–28: **Johs. Nielsen,** fl t Naarup, Fyn, 1928–48: **Albr. Hunsdahl,** fl, 1951–58: **N. O. Johansen,** fl t Nr Rind, skolen nedlagt.

Sandet skole, opf 1908. Lærere: 1908–10: **J. P. Hansen,** fl t Balle v Løgten, 1910–11: **E. C. Kjær,** fl t Gullestrup, 1912–13: **H. J. Svane,** fl t Hvingel, 1913–20: **C. P. Heller,** fl t Vemmetofte, 1921–29: **O. H. S. Olesen,** fl t Rudkøbing, 1929–51: **Aage R. Nielsen,** fl t No, 1938–49: **Magnus Nielsen,** fl t Feldingbjerg, 1954–59: **V. Jensen,** fl t Skovlund, skolen nedlagt.

Tarp skole, opf 1908. Lærere: 1909–21: **J. K. K. Kjær,** senere forst Staby efterskole, 1921–25: **L. P. L. Lundsfryd,** fl t Aast v Vandel, 1925–34: **K. Kjeldgaard Kristiansen,** fl t Braaby, Sjælland, * 1898 i Løderup, 1935–47: **Sv. Sørensen,** fl t Esbjerg, * Estvad 1905, 1947–48: **A. N. Hagelskjær,** fl t Tiphede, Timring, 1948–60: **M. Mølgaard Nielsen,** fl t Sdr Felding skole, skolen nedlagt 1960.

Troldhede skole, opf 1905, udvidet 1920 og 1944, 1961 ny afd (7 klasser). Lærer: 1905–10: **J. Abildtrup,** 1910–20: **J. C. Løkkegaard,** †, 1920–28: **N. Johansen,** 1928–40: **H. Nørgaard,** fl t Bøvling, 1940–48: **E. S. Gade,** fl t Thisted, 1948 f: **L. G. Lier Hansen,** * i Lier, Norge.

1920 oplyses: Kkg 11 pct, IM fremherskende, 2 mh. 1923: Store IMsmf, nogen gnidning ml retningerne, stor hørelyst, 2 KFUM og K, DdU. 1931: Kkg 12 pct, gode, præget af IM. 1939: Kkg 10 og 8 pct, gode, præget af IM, 2 KFUM og K, DdU. 1947: Kkg 10 og 8 pct, gode, 2 mh og 2 IM smf, DdU. 1955: C 100 og c 60 i kirke alm søndage, gode, 2 mh, 2 IM smf, 2 KFUM og K, ungdoms- og foredragsf. 1962: Kkg 6 pct, gode forhold, præget af IM og gr, IM smf (125 og 100), 2 KFUM og K, ungdomsm i pgd, Unge Hjem, idrætsafd, ungdoms- og foredragsf, YMkreds, Mspejdere m m.

Sønder Felding kirke, paa en brink ved aaen (aaen har faaet et nyt løb, – det udtørrede aaleje viser, at aaen var ved at nedbryde brinken med kirken), bestaar af romansk skib og kor af granitkvadre paa skraakantsokkel og hvidkalket taarn fra 1909 med sadeltag. Begge døre og den ellipseformede korbue er bevaret. En kvader med dyrerelief i korbuen. Paa nordsiden er der gamle blyindfattede vinduer. Bjælkeloft. Fløj-renæssance-altertavle fra 1585. Prædikestol fra 1558 med foldeværk. Smuk romansk granitfont. Senkatolsk degnestol. Orgel fra 1884 (skænket af samme giver, som 1909 gav taarnet). Series pastorum. Klokke fra 15. aarh. 200 sd. Kirken blev hovedrest 1956 (arkitekt Søren Jensen, Herning) fik nyt murstensgulv, nye bænke, el varmeanlæg, ny lysekroner, nyt orgel, ny alterskranke, døbefonten blev flyttet m m (omkostninger c 100.000 kr). Prædikestolen, der er betegnet som temmelig simpel, men af Nationalmuseet anset for sjældent stykke gotisk arbejde, der ikke ret mange steder findes mage til, blev restaureret. Altertavle og prædikestol blev rest af kirkemaler Georg N. Kristiansen. Paa altertavlen blev de to sidefløje forsynet med en ny indskrift (Filip 2, 5–11) i stedet for to billeder af Moses og Kristus. I trekanten foroven er anbragt et krucifiks, som fandtes i kirken, med de græske bogstaver alfa og omega paa begge sider (jfr Joh Åb 1,8). Paa fodstykket er fadervor paamalet igen, men med ny indskrift. Paa midtertavlen er nadverbillede fra 1700-tallet draget frem og restaureret og vil sandsynligvis være det billede, der harmonerer bedst i sammenhængen. Selv om billedet ikke er saa kunstnerisk fuldendt, som man kunne ønske sig, saa er motivet (nadveren) det rette til et alterbillede. Og desuden har dette billede jo den længste historie i kirken. Men det nyere billede af Anker Lund fra 1885 (Jesus helbreder en blind), vil ikke blive kasseret, men opbevaret i kirken og kan i givet fald sættes paa sin gamle plads igen. I forbindelse med

restaureringen blev der gjort flere interessante fund (to gravkamre, det ene 2 gange 2 m, under gulvet med rester af kister fra baroktiden, rester af kalkmalerier i skib og kor, et helgengemme i alterbordets stenplade m m). Vaabenhus nu i taarnet.

Troldhede kirke, indviet 15. dec 1907 (arkitekt V. Ahlmann) er opført af røde mursten, skifertag, bestaar af skib, kor, taarn med slankt spir, støbte hvælvinger. Altertavle i gotisk stil med maleri af den korsfæstede. 180 sd. Orgel. - Spiret blev 1941 væltet af en tysk flyvemaskine, senere restaureret (se ovf).

Knud C. Knudsen: T kirkes hist, Ribe st aarb 1954–55.

Folketal: 1850: 354 og 402 (Assing), 1901: 767, 1925: 1622, 1960: 1530 og 1164.
Altergæster: 1919: Ialt 600, 1922: 800 og 730, 1934: 468 og 374, 1945: 470 og 288, 1953: 600 og 375, 1960: 809 og 723.
Menighedsraad: 1922: 9 IM, 4 gr, 1934: 8 IM, 5 gr, 1945: 7 IM, 6 gr, 1953: 4 IM, 8 gr, valg i Sdr F, 1961: 7 IM, 5 gr, 1 soc, 1 u p, valg i Sdr F.
Kommunevalg: 1943: Lokall 416 (6), IM 85 (1), 1954: Arb 105 (1), BF 263 (3), BF 119 (2), IM 142 (1), 1962: 5 upol lister.

Sognepræst

Indt 1855: a) 85 rug, 9 byg, b) 12 rug, 12 byg, c) 4 lpd ost, 4 lpd smør, 52 sn æg, d) 150 rdl, e) 60–100 td ld ager, 1000 td ld hede. Grundmuret egebindingsværkspgd i Overby, godt 500 alen til Skern aa. - 1870: Regul 1394 kr, netto 2602 kr. 1913: 3. kl, 1931: 2. kl, 1946: 3. kl, 1954: 2. kl, 1958: 12. kl.

Gl pgd fra 1796 (opført efter brand). Pastor Gjelstrup skal have anlagt haven smukt og renset dammene mod nord, men da pastor Hertel kom 1827, var der kun én stikkelsbærbusk tilbage. Haven er stor og smuk. Da vandingskanalen blev anlagt, fik man rindende vand gennem haven. - Ny pgd 1962 ved kirken.

22. 23. april 1842–10. dec 50 (miss Upernavik, Grønland, 33): **C. C. Østergaard,** fl t Husby-SN, se der.

23. 18. febr 1851–12. jan 66 (hjpr Øde Førslev-S 5. okt 50): **A. Teilmann,** fl t Bredsten-S, se der.

24. 28. marts 1866–5. dec 89 (lærer Vor Frelsers kirkeskole, Kbhvn, 49): **Jens Peter Melchior Sørensen,** * 30. juni 18 Nørhaa. Forældre: Sp i Sæby-H Hans Søren S, † 36, og Øllegaard Sophie Leschly. Stud priv 38, c maj 48 (h_2), var 6. maj 64 udn til sp Galtrup-ØJ, men trak sig tilbage, da biskop P. C. Kierkegaard nægtede at give ham kollats. Afsk 5. dec 89, † 7. marts 10. ~ 14. sept 66 Emma Bølck, * 10. juni 32 Aarhus, † 6. maj 93. Forældre: Vinhandler Paul Frederik B og Anna Dorthea Elisabeth Stellfeld. – Brodersønner: Biskop H. S. Sørensen, Nørup, og C. C. Sørensen, Gadstrup-S (hvis sønner er de 3 præstebrødre Lund-Sørensen).

Om pastor S, se ovf.

25. 18. febr 1890–12. dec 98: **C. J. Christensen,** fl t Struer-G, se Sahl-Vinderup.

Hjælpepræst hos pastor Christensen

1896–98: **N. P. Nielsen,** se sp Zions k, Esbjerg.

26. 10. febr 1899–9. aug 1907 (hjpr Soderup-KE 1. febr 97): **R. Helms,** fl t Føvling, se Gesten.

27. 7. jan 1908–29. jan 15 (hjpr Nr Vedby-NA 27. sept 02): **J. F. V. M. Kelstrup,** fl t Lem-Ø, se Køng, Fyn.

28. 28. juli 1915–28. sept 20 (kkp Korsør-T 14. okt 10): **O. E. Madsen,** fl t Rødding-K, se Levring-H.

29. 18. jan 1921–2. marts 23 (kkp Brorsons k, Kbhvn, 14. april 16): **Iver Chr. Poulsen,** fl t Aulum-H, se sp Absalons k, Kbhvn.

30. 9. juni 1923–28. april 31 (kkp Faaborg-D 14. nov 19): **A. H. Zeuthen,** fl t hjpr Hans Egedes k, Kbhvn, se Aulum-H.

31. 1. aug 1931–29. april 46 (sp Suderø sdr præstegæld 9. aug 25): **William Frederik Johansen,** * 29. jan 97 Faaborg. Forældre: Fisker Ole Christian J og Karen Christensen. Stud Rønde 19, c 25^2 (l), afsk 29. april 46. Bor Tved, Mols. ~ 8. sept 25 Jenny Dagmar Nielsen, * 6. sept 97 Tved, Mols. Forældre: Gdjr Anders N og Karen Laursen.

Udg 48 i Aabenraa: Unationale prædikener fra besættelsestiden, med forord og en slags forklaring.

Om pastor J, se ovf.

32. 29. aug 1946–30. okt 51 (kkp Samuels k, Kbhvn, 7. marts 40): **A. F. Nørager Pedersen,** fl t 1. rkp Aarhus domkirke, se der.

33. 20. marts 1952–1. aug 54 (kkp Sulsted-A 11. juni 49): **E. A. Kroghøj,** fl t sp Sulsted, se der.

34. 3. dec 1954 (sekretær Dsk Santalmiss 51): **Axel Konstantinus Jensen,** * 21. juni 21 Lemvig. Forældre: Gartner Rasmus Konstantinus J og Johanne Rasmussen. Stud Briers kursus, Aalborg, 42, c 48^2 (l-95), hjpr Hinge-V 1. april 50. ~ 7. maj 50 Kirsten Neergaard, * 13. nov 22 Understed. Faderen: Sp Laurbjerg-L, se der (af Vamdrup). Hustrus slægt, se stamt 52. – Broder: Missionær Aage K. Jensen, Santalistan, 55.

Medl Dsk missionsraad og red »Santalposten« til 54. Kredsfmd Santalmiss 55. Fmd Herningskredsens KFUM og K 62.

Studieoph i Strasbourg 48-49, Skotland 53, Heidelberg 60.

Litt: Foruden ovenn bl a: Hardsyss aarb 1910, Johs. Gøtzsche: Træk af en jysk vækk hist, 1914, s 11, do: Livsrørelser, 1925, s 136 f, s 136 f, Vib stifts aarb 1949, F. Elle Jensen: Pietismen i Jyll, 1943, s 73, 153 f, Om pastor Hertel, se Højskolebl 1898, sp 1007 f, smst 1900, sp 585 f, Om Mads Samuel Jørgensen, se Sigurd Madsen: M. S. J, 1928, jvf J. M. Therkildsen i Kr Dbl 31. aug 1951, Om pastor Nørager Pedersen, se Kr Dbl 20. febr 1953, Om pastor W. F. Johansens afskedigelse, se Præstef bl 1946, s 398, Kr. Vendelbo Rahbek: Østen om missionshuset, 1957, do: 1911: En lærebogsstrid i Hammerum herr, 31: Vestjyske troldomssager, 35: Om et kirkesyn i Sdr F 1731 (artikler), Jens Kjær: Sdr F sparekasse gn 75 aar, 1947, Ribe st aarb 1954–55, Om T kirke, J. M. Kjærsig og Joh. C. Sulkjær: Assing sogn, 1955, A. Maarbjerg: Assing KFUM 1894–44.

Stof iøvr leveret af præsterne, Andreas Jensen, Tarp, og pens landpostbud J. Lindbjerg (kyndig lokalhistoriker).

ASSING

(Udskilt fra Sdr Felding 4. nov 1907)

Assing sogn, 6952 ha, det vestligste i herredet, er ret højtliggende, noget bakket (Mombjerge 88 m), sandmuldet jord, opdyrket hede. Store plantager, en del mose og kær. Frugtbare enge ved aaerne og bækkene. Byerne: A, Kibæk stationsby (703 indb) med mh og fh, hotel, butikker osv, Hvedde, Vilhusted, Buk-

kær, Paarup, Olling. Bebyggelserne Harreskov, Mikkelborg, Albækhede osv.

Sognet har været tidligt bebygget; der er c 270 gravhøje, bl a den store Alkhøj nær ved kirken og smukke højgrupper ved Harreskov.

Det kirkelige liv

Assing var et fattigt hedesogn i 19. aarh. Nu er der velbyggede gaarde og huse, marker og plantager, og stationsbyen Kibæk er vokset op. Alt er forandret siden omkring 1890.

Gøtzsche skriver (Livsr, s 137): »I Assing saa det endnu fattigere ud end i Sdr Felding. Folk har boet derude i mange aar og ikke kendt nogen, som kaldtes troende. En kvinde i Assing siger, at i hendes barndomstid var der i det hele kun to mænd, som var hjerteligt med i livsrøret foruden hendes fader.«

Undersøger man sagen nærmere, viser det sig, at Gøtzsches fremstilling ikke er helt rigtig, hvad f eks ogsaa biskop *Malmstrøm* har gjort opmærksom paa hertil. Der var ikke meget liv, og hele den nordlige del af det store sogn var dødt, præget af kortspil og drik og gilder. Man kom gerne paa kroen og gav eller fik omgange. Brændevinsflasken blev flittigt benyttet i hjemmene. Ellers var det slid i hedejorden og hosebinderi, man var optaget af.

Men i sydsognet var der ogsaa før vækkelsen i 90'erne noget liv. Navnligt i Bukkjær, hvor møderne blev holdt hos hmd *Jens Chr. Madsen,* og i Sønderkær, hvor man samledes hos gdjr *Jens Jensen* og hans kone, *Sine.* Man vidste ikke, naar der skulle være møde. Naar kolportørerne *(Krf. Hansen, Jul. Dahlstrøm, Lars Hansen* osv) kom, gik de selv rundt og indbød til møde, eller man sendte bud. Og der kom saa mange, at folk næsten sad oven paa hinanden (Kr Dbl 28. april 60). Da banen blev anlagt omkr 1880, kom kolonnefører (senere husmd) *Kristoffer Boldrup* hertil, en mand, som var ret virksom for at vinde mennesker for Kristus.

Men det blev især stationsforstander *Frederiksen* og hustru, Kibæk, som fik betydning. De begyndte med at holde møder i ventesalen, men det blev forbudt af DSB. Saa gik de i gang med at skaffe et mh. De købte et gl hus og fik det bygget om. Navnlig den energiske fru F var virksom. Huset blev indviet 1889 af provst *G. Koch,* og hans tale gjorde indtryk paa mange. I dette mh, Tabor, blev der holdt mange møder, og der kom mange. Frederiksens var ikke helt almindelige! Man sagde om ham, at han var »grundtvigsk missionsmand med irvingiansk tilsætning«, mens fru F »hvad tilsætningen angik, overgik ham med flere hundrede procent«. Hendes meninger var udprægede og tit noget ejendommelige, og der kunne opstaa modsætninger mellem hende og de andre i samfundet. Det skete f eks ved et møde i sydsognet, at hun stod op og bebrejdede taleren, at der var talt for lidt om den indbyrdes kærlighed. Hun mente vist, at der manglede kærlighed til hende og hendes arbejde. En anden kone tog ordet og bebrejdede fru F, at hun »altid forstyrrede deres møder«. Pastor Christensen, der var tilstede, greb nu ind og sluttede mødet, men fru F blev saa vred derover, at hun tog ind til provst *G. Koch* i Herning og klagede over pastor *Christensen.* Hun blev ilter og sagde: »Ved De hvad, provst Koch? Baade De og pastor C skal virkelig elske mig!« hvortil provsten svarede: »Nu tror jeg, at jeg maa kalde paa min kone!« Provst Koch havde flere sammenstød med fru F.

Som i Sdr Felding blev pastor *C. J. Christensens* præstetid (1890–98) præget af vækkelse. Baggrunden for vækkelsen var de flittige kolportørers møder her gn flere aar i sydsognet og i Kibæk. Dertil kom befolkningens hele indstilling. Der var 3 grupper: Dels de bundverdslige, dels de troende, der holdt møder, dels var der en gruppe, som pastor *Christensen* karakteriserede saaledes: »En gudfrygtig, from befolkning, ærlig, enfoldig, ikke forkludret i aandelig forstand«. Af denne sædejord voksede vækkelsen frem. Den kom ikke pludseligt, men gn stigende tilslutning til forkyndelsen i kirken og ved møder og bibellæsninger, hvor folk kom i skarevis, hver med sin lysestump. Hertil maa føjes de møder, som provst *G. Koch* og hans missionselever i Herning (»Kochs kywlinger«) holdt, og som var til stor velsignelse. Omkr 1896 begyndte man at holde missionsuger i sognet, og hvert aar var der nogle, der blev vakt, men stærkest i vinteren 1897-98. Da vækkelsen var paa sit højeste, maatte man holde møder samtidigt i mh og fh for at skaffe plads til alle dem, der strømmede til. Der var saa to talere, som skiftede lokale. Der blev sunget meget (de ny sange i »Hjemlandstoner«), og vækkelsen bredte sig over hele sognet. Efter møderne blev folk siddende, man sang, bad, samtalte, og »der var ikke et hus i Kibæk, hvor der ikke var et vakt menneske« (A. Maarbjerg). Da provst *Koch* lidt skeptisk spurgte pastor *Christensen* om, hvor mange han mente, det var helt alvorligt og sandt for, nølede C med svaret, han ville nødigt tælle omvendelser, nøgtern og sund som han var. Provsten spurgte saa, om det var mindst 100, hvortil C svarede bekræftende. Vækkelsen holdt, sognet blev præget af IM, og det var folk af næsten alle samfundslag, der blev omvendt. Læreren, der var kirkesanger, sagde: »Jeg har i mange aar haft den historiske tro, men jeg tvivlede tit om min personlige frelse, saa det kunne gennemryste mig. Nu har jeg fred med Gud og er et lykkeligt menneske.« Sogneraadsformanden fortæller om sin Jakobskamp. Naar han gik til kirke eller møde, bad han: »Lad det nu i dag blive mig, der faar fred med Gud!« Og han gik uhjulpet hjem. Saa stillede han sig ved gaardens port: »Kære Gud, jeg gaar ikke ind, før du har bønhørt mig!« Og han fik fred (A. Maarbjerg: Assing KFUM, s 15).

IM kom til at præge sognets aandelige liv. 1891 havde *J. C. Madsen,* Bukkær, begyndt karle- og pigemøder, 1894 stiftedes KFUM og K, den sidste blev ledet af *Ane Pedersen,* Olling (senere gift Laursen) til 1922, derefter af frk *Maren Christensen. Ole Kjær* var i mange aar KFUMs fmd. Der oprettedes gode samtalekredse, og 1908 byggedes et nyt mh i Kibæk. (Om Mads Samuel Jørgensen, se s 873).

Manufakturhdlr *H. M. Jensen,* Kibæk, var IMs fmd 1908–43, og han gjorde et stort arbejde i samarbejde med præsterne. Blaa kors blev stiftet 1905 og har udrettet meget i sognet. –

Den store begivenhed for sognet var udskillelsen fra Sdr Felding 1907. Assing blev *selvstændigt sognekald.*

Den første sp, pastor *P. Sørensen* (1908–13) var særligt salmekyndig, noget tør som prædikant, men han gjorde et godt arbejde i nær tilknytning til IM. Han skriver om »de gode aar« i Assing. Navnlig var der mange gode medarbejdere, betydelige kristne personligheder i sognet: manufakturhdlr *H. M. Jensens*, møller og kbmd *Vilh. Merrild*, Kibæk (hvis 2 døtre blev præstekoner, gift med præsterne *Riis*, Pjedsted, og *Bækgaard*, Skjern), gdjr *Chr. Arberg*, hvis gaard laa tæt ved pgd, og hvis søn blev sp i Randers, desuden pastor *Ankjær Hareskovs* (Ryde-H) forældre og *Ole Kjær*. Flere unge piger blev diakonisser. Der var meget arbejde i gang, og IM gjorde sig godt gældende, f eks i skolekommissionen; et godt sted at være præst. Hele skolevæsenet blev omordnet i de aar; der blev bygget 5 skoler, og missionshuset blev udvidet. Planer om udvidelse af kirken blev ofte drøftet, men først senere gennemført. Der var ogsaa nogle grundtvigske, men de sluttede sig, paa nær én, alle til sognemenigheden.

Pastor *Hans Hansen* (1914–16) var grundtvigsk. Han var svag og søgte sin afsked efter et par aars forløb. Han skriver: »Kirkegangen var meget god, men der var en stærk IMs kreds, som dog blev nogenlunde moderet ved den kloge og dygtige lærer *Hølunds* virksomhed. Jeg følte mig godt hjemme i den lille, men gode og solide grundtvigske kreds.«

Pastor *Axel Malmstrøm* (1916–21) vil sent blive glemt i Assing. Han var københavner, vokset op i Sct Johannes mgh og KFUMer af *Olfert Ricards* kæreste disciple og havde nu været sekretær i KFUM i Aarhus og gjort en bemærkelsesværdig indsats. Han var vidt berejst, var en dygtig teolog, en mand med verdenshorisont, ogsaa meget optaget af Ydre mission (han blev senere kaldt »missionsbiskoppen« (se her nærmere om M, s 58 f). Han og hans hustru vandt Assing-boernes fulde tillid, og de betegner hans præstetid her som »en glanstid«. De mødte selvfølgelig ogsaa skuffelser, men der var ny vækkelse, og præsteparret gik fuldt ind i IM her, ved møder, samtaler, navnlig var man glad for hans bibellæsninger, her kom hans forkynderevne og teologiske ballast især til sin ret, og M var en søgt taler paa egnen. Han var umaadelig flittig, havde orden og plan i sit arbejde, førte nøje kartotek over sogneboere og husbesøg. Han understregede stadigt betydningen af kontakt mellem præsten og sognets hjem. Gudstjenesten var hovedsagen for ham, ægte kirkelig som han var. Han forberedte sine prædikener uhyre grundigt. Kirkegangen blev meget stor, kirken blev ombygget og udvidet, men først indviet lige efter, at han var rejst herfra. Han oprettede en afd af Mspejdere (ledet af vognmand *L. Østergaard* og stud theol *Jens Arberg*, boghdlr *Hølund* og *H. M. Jensens* søn, *P. Damgaard Jensen*, som alle var trofaste i mgh.) KFUMs idrætsafd stiftedes med kbmd *Marius Jensen* som leder. M skriver: »Aarene i Assing gav os venner for livet og for bestandig afsky for fraser og udvendighed.« Ofte besøgte M og hans udmærkede hustru senere Assing. Og det var festdage for alle parter.

1919 slog man sig sammen og købte Kibæk kro, som omdannedes til missionshotel. Ogsaa her var *H. M. Jensen* fmd. Her holdt KFUM sine møder fra 1920. I KFUM har gdjr *Jesper Vejen* og senere husmd *Hans Kjær* været fmd. KFUK blev ledet videre af *Kathrine Jakobsen* og *Marie Jensen* og *Karen Marie Ahle*. En fælles opgave har KFUM og K haft i den aarlige udflugt for gamle, hvortil sogneraadet har ydet støtte.

Pastor *Jørgen Bachevold* (1922–36) var søn af pastor B. Rubbeløkke paa Lolland, vokset op i et udpræget IMs præstehjem, havde været sekretær i KFUM og kom hertil fra Ansager, fortrolig med livet i IM. Skønt høj og stor, var han ofte svag. Det kneb med nerverne. Han gik ind i IMs arbejde, og den store begivenhed var kirkeindvielsen, men kirkebesøget gik nedad. Fru B gjorde et godt arbejde i sdsk, KFUK og bl kvinderne. 1933 oprettedes FDF med manufakturhdlr *Johs. Jensen* som leder, 1943 fik FDF eget hus, »Væbnerstuen« i Kibæk. Hjælpepræsterne *Gissel* og *Højland* arbejdede begge paa IMs linie.

Præsterne *A. Maarbjerg* (1936-47) og *Jens Dalum Christensen* (1947-62) har ogsaa klart arbejdet sm m IM, pastor *Dalum C* er medlem af IMs landsstyrelse. 1943 oprettedes et fritidshjem i Kibæk for brunkulsarbejdere i forb m KFUMs sociale arbejde.

Det grundtvigske røre gav sig udslag i opførelse af et fh (1894) og dannelse af en ret stor ungdoms-og foredragsforening og regelmæssige gudstjenester ved valgmenighedspræsten i Herning. Der er nogle »gammeldagstroende« grundtvigske, men ellers er grundtvigianerne i sognet ikke sognekirkelige, heller ikke stærkt folkekirkelige, snarere er de en rent folkelig bevægelse. Ungdoms- og foredragsf er ukirkelig. Tømrerm *Andreassen*, Kibæk, har været leder. Nu ledes foredragsf af gdjr *Arne Pedersen*, Paarup, ungdomsf af gdjr *Hans Trøstrup*. Der er 130 og 140 medl.

De kirkelige forhold er særdeles gode, præget af IM, 5 samtalekr, stort mh, mange YM kredse, KFUM og K, sdsk osv.

Der er ogsaa en del kirkegængere, som er u p, og en del gl grundtvigske familier er kirkelige.

1956 opførte KFUMs idræt pastor *F. U. Hauvinkels* skuespil om Judas paa friluftsscenen i Kibæk.

Blandt lederne skal fra de senere aar nævnes: Manufakturhdlr *H. M. Jensen* († 54) drev fra 1896 forretning i Kibæk, blev tidligt omvendt, var IMs fører i Kibæk, meget anset, havde adskillige tillidshverv.

Gdjr *Jesper Vejen Jespersen* (* 88) købte omkr 1912 en hedelod, som han og hans hustru opdyrkede, og gaarden, Nordtoft, er nu en god gaard. Han har virket flittigt i KFUM, været medl af KFUMs og Ks fælles landsstyrelse og landsudvalget for KFUMs sociale arbejde. Fra 1916 var han med i kredsbestyrelsen for KFUM og K.

Kbmd *Vilh. Merrild*, lærerne *Jens Laursen* og *Hjørnholm* og *Hans Kjær Simonsen* og diakon *N. Nielsen* har ogsaa gjort et stort arbejde i IM og mgh.

En gl *Hammerum-herreds-type*, valgt mellem mange lignende er *Peder Agerfeld Madsen*, som 87 aar gl fortalte til Kr Dbl (28. april 60) om sit lange liv i Assing sogn, hvor han faktisk kun har været borte fra i den tid, han var soldat. Født i et meget fattigt hjem paa Olling hede, hvor slægten har boet i mange aar. 1858 var der kun et par ejendomme dér, nu er der 40. Hjemmet var kristent, og alle børnene blev troende mennesker. Kolportørerne fandt ud til det lille bitte hus. Og folk kom gerne til møderne. Der var lerstampede gulve, og man skulle producere alt selv. Peder arbejdede med at kaste mergel for en dagløn af 50 øre og kosten, men han fik 5 kr om dagen for at grave tørv om sommeren. Penge var der ikke mange af, men han blev dog gift og overtog gaarden 1905, der var da 6 køer. 1945 solgte han den, og da var der 16 køer m m. Familien kom til møderne. Agerfeld var med til at stifte Blaa Kors og KFUM, og »i kirke og missionshus fandt de det værdifuldeste«. Tiden fik den gamle til at gaa med at strikke, paa et aar strikkede han 100 par sokker... men nu vil folk ikke mere gaa med det hjemmestrikkede tøj...

Skolen. Assing skole. Den første skole bygget 1872, og fast lærerembede oprettedes. Tidligere var der skoleholdere og biskolelærere med skole i lejede lokaler. Lærere: 1873–1902: **H. J. Løvborg**, * 40 Tistrup, afsk, Dbm, † omkr 1920, 1902–19: **P. M. Hølund**, * 52 Arnborg, afsk, 1920–58: **P. Hjørnholm**, * 91 Hammerum, afsk 58 f: **M. Poulsen**, * 99 Skarrild.
Skiftende li. – 6. og 7. kl læser i Kibæk. Centralskole 1959.

Mikkelborg skole nedlagdes 1911 og blev fattighus, her var skiftende lærere, i mange aar biskole. 1911 byggedes **Hvedde skole. Lærere:** 1911-16: **N. P. Knudsen** (fra 1892 i Mikkelborg), * 59, Hvirring, † 16. 1916 flg: **Johs. Kristensen**, * 88 Vraa. Nedlagt.

Troldhede biskole nedlagdes 1911, da **Albækhede skole** opførtes. Lærere: 1911-30: **H. P. Andersen**, * 64 Gamborg, † 30. 1930 flg: **Martinus Poulsen**, * 99 Skarrild.

Kibæk skole, opf 1911. Nymoderne centralskole 1958. Lærere: 1911- : **Jens Jensen**, * 76 Roelse, 19 - 55: **P. Olesen**, fl t Nyborg, 1955 f: **J. H. Møller Knudsen**, * 12 Skjern. Skoleinspektør 60.
Bl lærerne en søn af provst Blenker, Linaa.

Olling skole. biskole tl 1911 Skolen opf 1911. Lærere: **J. Laursen**, * 79 Ølby. Nedlagt.

Hvedde skole, nedlagt 1959. Lærer **N. C. Sørensen**, * 05 Endelave.

1921 oplyses: Kkg 18 pct, helt præget af IM, meget arbejde i gang, 3 fam sbl til valgmgh. 1935: Jævn kkg, IM præger det aandelige arbejde, gode forhold, store KFUM og K, gr ungdomsf. 1943: Kkg 10 pct, gode, præget af IM, 5 samtalekredse, YMkredse, KFUM og K, FDF. 1955: Kkg 15 pct, særdeles gode, præget af IM, 5 samtalekredse (300), KFUM og K (100) m m, enkelte til valgmgh. 1962: Kkg 15 pct, præget af IM, se ovf, 2 sdsk (100), FDF (40), K spejdere (30), M og K (50), 5 samtalekredse, Unge Hjem (25 fam), 3 DMS, ØM, ungdomsm i pgd, ugtl gudstj paa Kibæk plejehjem, nyt Gamle Hjem 1962.

Assing kirke er romansk, af granitkvadre paa skraakantsokkel. Norddøren, flere vinduer og korbuen er bevaret. Nyere vaabenhus mod nord (fra 1766). Blytag paa sydsiden af skib og kor. Bjælkeloft. 1922 tilbyggedes et svært, bredt, ret lavt taarn, opført af graa kampesten, indsamlet af sognets beboere. Derved udvidedes kirken. (Arkitekt: H. Lønborg-Jensen). Renæssancealtertavle, omdannet 1922, trefløjet. Ret tarvelig prædikestol fra renæssancetiden med naive malerier (Evangelisterne). Romansk granitfont. Krucifix ved prædikestolen (fra 1759). Kalk og disk af tin fra 1630. Klokke fra 1483, ny klokke fra 1931. 300 sd. Orgel.

Folketal: 1850: 402, 1901: 1084, 1925: 1782, 1950: 1998, 1960: 2079.
Altergæster: 1921: 1100, 1930: 800, 1938: 880, 1945: 1338, 1953: 2269. 1960: 2200.
Menighedsraad: 1922: 5 IM, 2 gr, 1934: do, 1945: do, 1953: do, 1961: 5 IM, 2 gr, valg.
Kommunevalg: 1943: Soc 37 (0), u p 613 (7), 1954: Soc 124 (1), 6 valgt paa upol lokall, 1962: 5 upol lister. Sogneraadsfmd: Stationsforstander **J. P. Jersild.**

Under den tyske besættelse havde tyskerne tropper indkvarteret i missionshotellet og fh, en tysk lejr i Hvedde blev senere brugt som flygtningelejr. Jernbanen var et par gange udsat for sabotage.

Sognepræst

Indt 1913: 3. kl, 1931: 2. kl, 1946: 3. kl, 1958: 12. kl. Pgd opført 1906, ændret 1950.

1. 7. jan 1908–29 okt 13 (hjpr Sct Michaelis k, Fredericia, 07): **P. Sørensen**, fl t Gaarslev, se Gern-S.

2. 28. febr 1914–2. juni 16 (hjpr Skydebjerg-O 22. maj 06): **H. Hansen**, afsk, se Thise.

3. 14. okt 1916–13. nov 21 (sekr, KFUM, Aarhus, 12): **Axel Malmstrøm**, afsk, sekr Kbhvns IM, se biskopper, Viborg.

4. 22. febr 1922–18. maj 36 (kkp Ansager 21. maj 19): **Jørgen Bachevold**, * 3. marts 84 Rubbeløkke. Faderen: Sp Tirsted-S-V, † 23, se der. Stud Nykøb F 03, sekretær KFUM, Nykøb F, do Viborg, leder af KFUMs soldaterhjem, Vordingborg, c 18^2 (h_2), afsk 18. maj 36, † 20. febr 37. ~ 8. juli 19 Anna Sofie Levinsen, * 18. febr 87 Tirsted, † 17. febr 35: Faderen: Sp Herredskirke-LL, † 13, se der. Hustrus slægt, stamt 56. Hustrus morbroder: Vilstrup, Reerslev-R. Farbroder: Levinsen, Sct Mariæ k, Helsingør.

Det var to præstebørn fra førende IMs præstehjem paa Lolland, der rykkede ind i Assing pgd 1922, begge fortrolige med livet i IMs kredse. Jørgen B havde været sekr i KFUM, og nu kom de fra det stærke trosliv i Ansager til Assing, hvor der nyligt havde været vækkelse, og de fik nogle gode præsteaar i Assing. De havde et aabent hjem, fru B var en god og kærlig støtte i arbejdet. Kirkegangen var god, men gik noget tilbage, IM arbejdede godt og selvstændigt i samarbejde med B. Skønt B tilsyneladende var stor og stærk, blev han meget hæmmet efter et nervesammenbrud, der svækkede hans energi og hans gerning som præst de senere aar. Og da han saa mistede sin gode hustru, søgte han sin afsked, men blev boende i Assing, som han følte sig stærkt knyttet til, og hvor han er begravet.

Provst H. P. Honoré skriver:

»Jørgen Bachevold var en original personlighed. Sygdom og daarlige nerver gav ham et alvorligt handicap, men hans medfødte genialitet slog gang paa gang igennem, ogsaa naar sygdommens mærker var synlige. Hans evne til at se barnligt og aandeligt paa tingene gjorde, at han undertiden kunne give saa ægte udtryk for det, han ville sige, at man undrede sig over, hvor nært det i bedste forstand enfoldige og det næsten geniale kan ligge opad hinanden.

Som præst fornægtede han ikke sin oprindelse. Han var Indre Mission tro, og hans sigte

var centralt. Dyb personlig fromhed og barnlig tillid prægede hans forkyndelse. Under alle forhold var det, som kendetegnede hans gerning, at han var bundet til Gud, og at han personligt var centralt forankret i tilliden til Guds faderkærlighed.

I sin præstegerning var han hæmmet af sit svigtende helbred, men ingen ville bestride, at han øvede en god gerning. Noget aandeligt nybrud kan man vel ikke tale om. Han gik ind i arbejdet, som det forelaa, og tjente i det med de kræfter, han havde. Og der er ingen tvivl om, at der er mennesker, som gennem ham blev ført dybere ind i et levende gudsforhold. Selve den maade, hvorpaa han i sin afmagt rakte efter Guds hjælp, var et vidnesbyrd.

Var man sammen med ham under private former, kunne han være festlig uden lige. Til andre tider kunne hans aabenhed og modtagelighed, hans rækken efter venners trøst og opmuntring gribe en stærkt. Og saa kunne det endda ske, at han netop i saadan en stund gav én en oplevelse af stor berigende kraft.«

Hjælpepræst hos pastor Bachevold

1931-32: **O. Højland**, se sp Hyllested-V-H (nu Hornbæk).

1934-35: **G. Gissel**, se Gøl (nu Nebbelunde-S).

5. 10. sept 1936–28. maj 47 (kkp Søllerød 10. maj 33): **A. P. M. Maarbjerg,** fl t 2. rkp Domkirken (Sct Knuds k), Odense, se der.

6. 3. okt 1947–4. aug. 62 (sp Herredskirke-LL 30. juli 40): **Jens Dalum Christensen,** * 11. aug 07 Gislum. Forældre: Proprietær Jørgen C og Charlotte Kristine Dalum. Stud Rønde 31, c 39^1 (h_2). ~ 29. aug 40 Ellis Morsing, * 14. juli 17 Yttrup. Forældre: Kedelpasser Niels Chr. M og Anine Mariane Jacobsen.

BM KFUMs og Ks kredsfbd, Loll-F, 44–47, kredsfmd Herningskredsens sdsk 48, folketingskand (Dsk saml) 45 i Nakskov, BM Kirk F f IM i Danmark 61.

Udn t sp Niløse 4. aug 62.

7. Nov 1962 (sp Grove-S 9. febr 51): **Johannes Bryld Lorenzen,** se Grove-S, her s 593.

Litt: A. Maarbjerg: Assing KFUM 1894–1944, 1944, Johs. Gøtzsche: Livsrørelser, 1925, s 135 f, Vib stifts aarb 1949, s 47 f, F. Elle Jensen: Pietismen i Jylland, 1944, s 73, 153 f, Kirke og sogn, 1952, Jyske byer og deres mænd (Kibæk), IV, 1916, Ribe stifts festskr 1948, s 287. - Se iøvr under Sdr Felding og under biskop Malmstrøm, Viborg.

SKARRILD

(Med filialkirke i Karstoft. - Arnborg var anneks til 4. juni 1897.)

Skarrild sogn, 9783 ha, er højtliggende, noget bakket, Skern aa deler sognet i Nørre- og Sønderland. Højest er landskabet mod nord, delvis højt mod øst, mange tilløb til aaen. Terrænet falder jævnt ned mod vandløbene. Ind imellem store heder, plantager og moser, sandet jord. Ved engvandingsanlæg og kanaler er frembragt gode enge. Byerne: S med mh fra 1900, fh fra 1915, Karstoft med mh fra 1955, fh fra 1903, Døvling. Bebyggelserne: Hesselvig, Gejlbjerge, Selstrup, Lustrup, Ronum, Clasonsborg, Grene, Barslund. Nørre Karstoft har været hg.

Sognet præges af de vandrige aaer og bække, der har været benyttet som drivkraft (vandmøller, Clasonsborg fabrik).

Tidligere var det et øde hedesogn (»Menneskets sidste tilværelse eller skærsild, Nørrejyllands vildeste hedeegn«). Dette har dog ikke været tilfældet i oldtiden og en del af middelalderen. Der er c 90 gravhøje (nogle i smukke rækker), der vidner om tidlig bebyggelse. Sognet har ogsaa haft en hellig kilde. Ved aaerne var der vand og god jord. Pest eller krige har maaske bevirket, at folketallet gik ned, og lyngen bredte sig. En præsteindberetning 1690 siger, at »7 af 25 gaarde og boel var øde og intet kunne yde til præsten«. Omkr aar 1800 boede der i det store sogn kun 301 menn. Men hedeselskabet fik lært folk at bryde al'en og opdyrke heder og moser. Dalgaskanalen blev gravet 1872 fra Arnborg gennem Skarrild sogn til Sdr Felding, og ved et overrislingsanlæg blev øde jord gjort frugtbar.

Clasonsborg, omgivet af en smuk plantage, blev anlagt 1837 paa en gaard, Skave, af slesvigeren *N. Clason,* som klædefabrik og som støtte for herredets uldbindingsindustri. Fabrikken opkøbte varerne, behandlede dem ved valkning og presning og solgte dem. Men da *N. Clason* omkr 1850 flyttede til Bonn, gik den over til at blive almindelig klædefabrik uden forbindelse med husfliden. En tid var der 150 arbejdere. Fabrikken slugte millionbeløb for Clason. Det gik stadigt nedad. 1893 blev den pap- og papirfabrik, men det gik ikke. Transporterne var for lange. 1914 maatte kreditforeningen overtage det hele i forfald, 1918 købtes den af direktør *Lausen,* Aarhus, som nedrev fabrikken og byggede en smuk lystejendom. Haven og plantagen blev parkanlæg, 1926 oprettedes en restauration og er et søgt udflugtssted, en del turister. Jorden drives som mønsterbrug (Hedeselsk tidsskr 1894, s 3 f). Se videre her s 881.

Af den ældre præstehistorie

Navnene paa de ældste præster kendes, fordi de skyldte kirken visse beløb. Hr *Peder Poulsen* (1512) og hr *Laurids* (1533) var nok gode katolikker. Hr *Dynes* (1537) skyldte kirken 5 mark, hr *Anders* (1550) skyldte 3 daler, hans søn(?) *Chr. Andersen* var her til c 1597. *Laur. Nielsen Greis* († 1688) afgav 1649 en beretning om præstekaldet; hans dt giftede sig med eftm *Hans Hansen Vinkel* († 1702), *Oluf Due* (1702–09) omtales i forbigaaende i tingbogen i anl af en retssag, hvor han »havde gjort bøn i Arnborg kirke for et Guds barn, som geraadede i urolige tanker« (Kirkeværgens dt, som var blevet sindsforvirret). *Chr. Thomsen Lund* (1709–24) flyttede til Ølgod-S, havde 13 børn. *Arent Bisted* (1724-58) blev gift med Lunds dt, mindetavle i Arnborg. Han var tro ven af pietismen, en from mand, ivrig tilhænger af Pontoppidans lærebog, klagede 1744 over, at »modstandere ogsaa her var trængt ind i hans menigheder og drevet deres bespottelige væ-

sen«. Bisted blev husket længe. Man kaldte ham »hr Aarent«. Den sidste gang han skulle døbe et barn, ville han have barnet opkaldt efter sig, men forældrene havde en anden, de ville have opkaldt. Men A sagde: »Jo, det skal hedde Arent efter mig, thi nu lever jeg ikke ret længe og kommer ikke til at døbe flere børn . . .« Præsten fik sin vilje, hvad man kan se af kirkebogen. Faa uger før hans død blev et barn døbt med navnet Arent. B holdt mest af Arnborg og blev begravet der. Han klagede 1735 over, at en mand stadigt mødte beruset i kirken, ja han lod sig indskrive til skriftemål i beruset tilstand. Biskop *Brorson* skriver 1752, at sp B prædikede »skikkeligt om den nødvendige forberedelse til en salig død, katekiserede ret smukt over den 2. trosartikel, og der blev intet klaget« (Vis 79). 1758 var Bisted svagelig, 61 aar gl, cand *Chr. Clausen Svitzer*, som s a blev adjungeret sp »prædikede opbyggeligt over Sl 16, 3, ungd svarede vel« (Vis 126). Svitzer blev gift med en dt af Bisted, og da Bisted døde sidst i 1758, blev *Svitzer* sp her til sin død 1773.

Chr. Clausen Svitzer skrev en smuk skildring af Bisted, den »altid aarvaagne og trofaste hyrde, ydmyg og ærbødig mod øvrigheden, barmhjertig mod de fattige, hans 10 ædle og yndige børn vigilerede han for at faa oplært i alle kristelige dyder« osv.

Nic. Hegelahr (1773–1815) er den interessanteste skikkelse i Skarrild præstehistorie. Han var præstesøn fra Hassing, men slægten var norsk. 1770–71 var han lærer for arveprins Frederik i de matematiske videnskaber, og samtidig studerede han landmaaling. 1772 blev han c theol. Han var digter og er vel den første, der har besunget heden paa vers (før Blicher). Jeppe Aakjær har æren af at have reddet hans vers fra glemsel ved 1926 at have udgivet hans digtsamling fra 1788: »Forlystelser i hederne«. Det er en vercificeret beskrivelse og besyngelse af livet paa heden, dens mennesker, blomster og dyr:

Naar skoven falmer, bidt at ormens skarpe tand,
Naar bøgen klædes af, og kløver-roden slummer,
da smykker dette lyng sin top og bien kommer,
at suge honning af det tørre land,

beskue al den dejlighed paa hedens sorte hud . . . (s 16–17).

Hans digte indeholder mange oplysninger om livet og om husfliden paa egnen. Hegelahr var en interessant og kultiveret skikkelse.

Personligt lærer man ham at kende i dette hjertesuk:

Bedst kun at have nok, at bo, hvor Herren vil,
han, som kan byde vand at springe frem af stene,
ja, lade moden frugt udgro paa tørre grene.
Gid da hver nøjsomt tog det brød ham deltes til . . .

Der ligger nok gemt mere end lovprisning af heden i dette vers, maaske et lille suk over, at han, der havde færdedes i højere kredse nu maatte nøjes med et lille hede-kald. – Han har i sine indberetninger og kirkebogstilføjelser givet mange interessante glimt fra sognenes historie. Han nærede stor interesse for oldtidsminderne og sendte 1806 en beretning til prins Christian (Chr. VIII) om kæmpehøje i Skarrild. Han førte flere retssager for at værne embedets indtægter og rettigheder. Det, som gjorde ham berømt, var hans »klogskab«. Folk troede, at han kunne hekse, og der er mange historier derom (se Evald Tang Kristensen). Hans kone var »en slemme én«, hun tog sig en taar over tørsten, og engang løb hun efter manden, svingende med en økse. (Hun skal have været model for præstekonen (i Sunds) i »Æ bindstouw«.) Hun solgte løs af sagerne i pgd uden mandens vidende, men køberne maatte levere det tilbage. H var en dygtig og god præst. Biskop Middelboe roste ham, og sine prøvelser bar han som en mand.

Han har stadigt efterkommere paa egnen.

Pastor *L. H. Hjorth* (1816–22) flyttede til Frøslev-M. *H. H. Selchier* (1824–32) flyttede til Balslev-E. Han var skilt fra sin 1. kone og gift 2. gang med en dt af pastor Vilstrup, Borris. Han var en dygtig landmand og havemand, han skal have anlagt den smukke præstegaardshave, var vist den første, der dyrkede kartofler i Skarrild. – *Dines P. Lind* (1832–39) var ikke nogen stor prædikant, men ivrig for konfirmandundervisningen, en dygtig kommunalmand, efterlod sig flere interessante optegnelser om sognene. Han omtales som »en rar mand«.

Tiden efter 1849

Gøtzsche skriver (Livsr, s 135): Om disse sogne er saare lidt at fortælle. De sydlige sogne i herredet med de store afstande og de fattige hedejorder laa i gamle dage endnu mere ensomt end de andre sogne, hvortil der dog førte større veje. I Skarrild og Arnborg sang man efter Evg chr salmebog, og det var vist kun faa steder, der blev holdt husandagt. Derimod holdt man stærkt paa den gamle skik med altergang to gange om aaret, den første søndag kom de ældre, den næste søndag kom de unge foraar og efteraar. Folk var pligtopfyldende med at holde »julebøjl«, og man var optaget af at faa børnene gift til passende kaar. – *Mads Bank* (se Struer) havde været en stor spiller, men var blevet omvendt. Da han paa en rejse fra Christiansfeld nordpaa tog ind i en gaard ved vejen i Arnborg, hvor man plejede at overnatte, kom han i snak med folkene i gaarden. Datteren fik lyst til at tjene hos Mads Bank i Struer, men moderen afviste det: »Saa kunne du maaske blive en hellig profet ligesom ham!« Datteren svarede fornuftigt, at det maaske ogsaa kunne være godt. Man var meget bange for hellighed.

Pastor *C. Christiansen* (1839–66) var rationalist, da han kom her, men A. Stubkjær fortæller (Oplev, s 108), at han blev vakt og omvendt ved at høre pastor *Adam Bülow*, Bording. Christiansens liv blev helt forandret. Han havde før været streng og staaet stejlt paa sin ret. Nu gik han op og ned ad kirkegulvet og sagde til folk: »Slut jer til den lille flok. Det har jeg gjort! Ja, det har jeg gjort!«

C havde tidligere været noget hidsig, og i sogneforstanderskabet kunne de godt drille ham. Engang fik han et saa bidende svar, at

han »besvimede«, men et medlem af forstanderskabet, den »kloge mand«, *Per Kraasig*, fik ham kaldt til live igen. – *Christiansen* blev omsider ked af at være her og blev forflyttet 1853 til Vandborg-F, men han kom snart tilbage til Skarrild igen: »I Skarrild var der kun én *Per Døvling*, men i Vandborg var de Per Døvlinge allesammen!« Han stod de første aar paa den gamle pagt, han mente, at det var nok at holde de ti bud. Sønderjyllands tab 1864 gik ham dybt til hjerte. Han var selv sønderjyde og havde været kapellan i Sønderjylland. Hans livssyn gik i stykker (Kirke og sogn, I, 59). Men gennem mørket saa han Guds naades lys. Da han blev syg, ønskede han, at et møde, der var bekendtgjort, alligevel skulle holdes i præstegaardens have. Menigheden stod paa plænen udenfor sovekammeret, og *Anders Stubkjær* talte ud gennem soveværelsesvinduet, saa den syge præst kunne høre, hvad han sagde. Efter talen stod præsten op af sengen og lyste gennem vinduet Herrens velsignelse over menigheden under stor sindsbevægelse (Livsr, s 136, A. Stubkjærs Oplevelser, s 108).

Der gaar mange historier om C. Man beskyldte ham for at være »nærig, hidsig og forsynet med mange særheder«, men ved siden deraf var han en oprigtig og barnlig natur, og folk kunne nok se, at han egentlig var et godt menneske. En gl mand, Ove Jakobsen, siger, at de fleste historier, der gik om C, var »løwn ... han kunne saamænd somme tider holde en rigtig god prædiken« og han var rar mod konfirmanderne.

G. C. A. Richardt (1866–73) omtales (Sulkjær) som »den dygtigste prædikant«, der har været i Skarrild. Han var en høj, myndig mand, blev straks sogneraadsfmd, og der var strid om, hvor den ny skole i Arnborg skulle lægges. R var dygtig til at undervise konfirmanderne. Han fik et meget stort offer, da han holdt afskedsprædiken. –

C. D. F. Mathiesen (1873–76) gjorde sig bemærket ved at sælge løs af præstegaardsjorden (»Han splitter jo rent æ præjstgoer ad!«), han maatte opgive at faa indført konventssalmebogen, da det voldte stærk modstand. Han tog noget hidsigt paa det hele, kom i strid baade med præstegaardsforpagteren og degnen. Til tider kunne han tale godt. »Det lod til, at der ingen var, som længtes efter ham.«

Kong Chr. IX med følge besøgte heden 1875. Kongen kom kørende fra Tarm, ud for pgd havde pastor *Mathiesen* rejst en æresport, og præsten holdt, iført ornat, en tale saa fuld af hyldest som tænkes kunne. Kpt *Dalgas* sad paa kongens vogn, og han viste kongen planteskolen og hedeselskabets arbejde.

H. Fischer-Jørgensen (1876–81) var gift med en dt af oberst Fr. Rist. Han tog alt paa en rolig, besindig maade, stod sig godt med folk, han klappede de gamle paa skulderen. »Han var en herlig mand«. Han fik konventssalmebogen indført uden modstand, og han fik nogle til at svare tiende efter kapitelstaxt i stedet for in natura. Han holdt vel besøgte bibellæsninger, noget nyt her, han advarede stærkt mod katolicismen og kunne udtale sig meget skarpt f eks i anl af dogmet om pavens ufejlbarlighed. Fru J sang meget smukt. J var højkirkelig.

V. C. Dahlmann (1881–89) var københavner, meget livlig, han kunne ved eksaminerne gentage de jyske ord og le længe derover. Naar børnene svarede hurtigere end ventet, hoppede han og slog knips med fingrene. Alle kunne lide den fornøjelige præst. Nogen stor prædikant var han næppe.

Jensine Jensen (lærerdt fra Skibbild, senere lærerinde i Vildbjerg) fortæller morsomt om en bispevisitats i sommeren 1887, et lille kulturbillede, som tryller svundne tider frem: Vi kørte fra Skibbild skole kl 7. »Klavs« blev spændt for fjedervognen, og vi børn skiftedes til at kravle op bagi, naar vi var trætte. Den eneste foruden fader, som kørte hele vejen, var søster Emilie, hun havde lige faaet nye støvler, som ikke var »gaaet til«. Vi kørte over Holtum og Arnborg til Skarrild, – den kortere vej over Fasterholt var for sandet og dybsporet til en fjedervogn. ... I sluttet trop blev vi ført ind i kirken. Det saa ikke ud til, at der var plads. Degnen i Skarrild fik ryddet den nederste stol til højre. Der blev vi stuvet ind, saa nær som min fader og søster.

I stolen foran sad en mængde store drenge. En af dem vendte sig og hvæsede til pigerne: »Er I da taawlige? Vil I se I kommer væk! Ved I ikke, at det kun er mandfolk, der maa sidde ved denneher side?« ... Jo, det vidste vi. Der var ikke andre end Dalgas fra Birkebæk, som tillod sig at sidde paa den »forkerte« side. Og folk, som ellers havde respekt for hans forstand, tog dette som tegn paa, at der dog var en lille brist ved den. – Jeg følte mig forpligtet til at sige, at degnen selv havde sagt, at vi skulle sidde der. Det kunne drengen ikke give igen paa. Men han rakte tunge ad mig. Jeg syntes næsten, at jorden burde have opslugt ham, fordi han gjorde dette i kirken.

Gudstjenesten begyndte, og snart stod pastor *Dahlmann* paa prædikestolen. Ham kendte vi jo godt fra eksamensdagene. Da kunne han være meget fornøjelig. Men den dag saa han besværet ud. Han prædikede og svedte, saa draaberne løb ned over hans ansigt. Der var ikke saa faa sætninger i hans prædiken, som rimede. Det har sikkert været et vældigt arbejde for ham at faa den lavet. Vi skiftedes til at sidde og staa. Naar jeg stod op, kunne jeg se biskoppens hoved (Balslev). Han sad i en lænestol i kordøren. Hans skægløse, gulbrune ansigt var lukket og ubevægeligt. Naar jeg sad, kunne jeg se præstens svedende ansigt paa prædikestolen, og jeg ønskede, at han snart maatte blive fri. Jeg forstod godt, at det ogsaa var en slags eksamen for ham. Saa faldt jeg i søvn og vaagnede først, da far purrede os ud paa kirkegulvet. Biskoppen havde sikkert talt og der var blevet sunget, men alt det var jeg sovet fra.

Lærerne fra pastoratet ordnede deres flokke. Øverst stod degnen fra Skarrild med sin lille hær. Biskoppen holdt en lille tale. Den husker jeg ikke ét ord af. Jeg var altfor optaget af hans straalende ordener og af tanken om, hvad han kunne finde paa at spørge os om. Han begyndte at spørge børnene fra Skarrild. Straks faldt der ro over mit sind. Det var jo Balslevs lærebog han hørte dem i. Han begyndte forfra, og selvom der var mange børn, slog den nok til. Tilmed hørte han kun hvertandet barn. Da

han pludselig sprang over 2 børn, kneb det for dem, der blev hørt, saa læreren og bispen maatte hjælpe, og læreren var helt rød i hovedet. Kirkegængerne smilede. Nu kom turen til os. Far stod og trippede lidt uroligt. Jeg talte efter og regnede ud, om jeg kunne vente at blive hørt. Men nu kunne man jo ikke stole paa, at han ville springe hveranden over. Turen kom til mig. Jeg fik ikke alene sagt skriftsteder, men en af hans »anmærkninger« slap ogsaa med ...»Er det sidste ord fra skriften?« spurgte bispen. »Nej, men de staar i lærebogen!« Saa smilte han lidt, og jeg opdagede, at den mægtige mands øjne kunne være milde.

Vi smuttede atter ind i kirkestolen og følte os overmaade lettede og – sultne«. (Sulkjær: Arnborg sogn, s 153 f).

P. J. Broe (1889–96) var ikke livlig som Dahlmann, men venlig og god. Han var svagelig, men kom meget ud til syge i det store pastorat. Han kunne blive lidt utaalmodig ... engang faldt en mand i søvn i Arnborg kirke under prædikenen. Saa bøjede Broe sig ud over prædikestolen og raabte: »Her staar jeg og taler ud af mit hjertes fylde, og du bryder dig ikke om det, men sætter dig til at sove!« Broe var iøvrigt en dygtig og afholdt præst. Medens han var her, gik han over til IM, og der blev lidt IMs røre.

Pastor *N. J. A. Nikolajsen* (1896–97) blev sp i Arnborg, da dette udskiltes 1897. Han var IM, havde været seminarielærer i Nr Nissum, var en gemytlig, yderst afholdt lærer og præst, særpræget, med hjertet paa rette sted. Kirkegangen voksede.

Pastor *A. V. Petersen* (1897–1912) var en mild, human mand uden særligt retningspræg. I hans tid blev der bygget kirke i Karstoft og mh i Skarrild.

Pastor *N. N. Lund* (1913–19) af den kendte slægt fra Ikast, var en solid IMs præst, præget af troslivet i Ikast. De smaa IMs smf voksede, men der var ingen særlig vækkelse. Gdjr *Josef Rosenkvist* († 39) og gdjr *Johs. Pedersen*. Lustrup († 53) var de bærende i IM.

Præsterne *N. L. Kokkenborg* (1920–24), *P. H. B. Winther* (1924–30) og *H. S. V. Ingerslev* (1930–50) ... om disse skrives hertil: »De kom alle hertil med de bedste hensigter, men forhold i sognet eller personlige forhold gjorde, at de trak sig ind i sig selv, som sneglen i sit sneglehus.« En af dem skriver, at Skarrild »ikke er noget let sted at være præst«.

Pastor *J. Laustsen* har virket her siden 1950.

Befolkningen er ligelig delt mellem grundtvigske, IM og saa »de mange, som er midt imellem eller ingenting«.

Et mh i Karstoft blev indviet 1955 af pastor *Chr. Bartholdy*. Gdjr *Chr. Arntsen*. Lustrup (* 94) har gjort et godt arbejde i KFUM, IM ledes nu af gdjr *Marcus Vissing*, Lustrup, og sognefoged *K. F. Rahbek*, landpost *L. Hedegaard*, S. lærer *P. Laursen*.

I det grundtvigske arbejde har lærer *Sørensen* været stifter af og fmd for DdU, senere ledet af lærer *Anton Rasmussen* og mejeribest *Christensen*. Lærer R betød meget i sognet.

Kirkegang og alterbesøg har været stigende de sidste aar.

Fra Skarrild skrives: »Det har været en vanskelighed, at de fleste ledere har skiftet for tit. Kun faa har været ledere i længere perioder, saa at der kunne blive stabilitet. Og saa er der jo dem, der vil gaa i for store træsko, og ikke rigtigt kan fylde dem!«

Clasonsborg

Den 91-aarige godsejer, konsul og fhv direktør *Frederik Lausen* († 59), godset Clasonsborg, bestemte 1958, at godsets trefløjede hovedbygning, som han selvboede, efter hans død skulle skænkes til en selvejende institution: »*Clasonsborg Stiftsgaard for Viborg Stift*«.

I Sverige har hvert stift sin stiftsgaard, der er samlingsstedet for møder og kurser, men man har ikke her i landet haft saadanne gaarde.

Det var meningen, at Clasonsborg om vinteren skulle benyttes til menighedshøjskole og om sommeren til forskellige kurser, navnlig for kirkens og erhvervslivets folk. De mænd, der stod bag den nye stiftsgaard, var bl a godsejer Lausens søn, forvalter *Knud Lausen*, der driver godsets landbrug, professor, dr theol *Regin Prenter*, Aarhus, biskop *Chr. Baun*, Viborg, samt folketingsmand, dommer *Knud Thestrup*.

(Godsejer Frederik Lausen skabte paa Clasonsborg et gods og en oase paa heden, da han skulle nyde sit otium efter i 34 aar at have været leder af den verdenskendte virksomhed Aarhus Oliefabrik. I en alder af kun 26 aar blev Frederik Lausen leder af oliefabrikken, den tidligere Aarhus Palmekærnefabrik, og det var paa hans initiativ, at de vegetabilske olier kom ind i margarinefabrikationen. Oliefabrikken blev den største virksomhed i Aarhus og fik handelsforbindelse verden over. Frederik Lausen har ved sit initiativrige virke gjort sig til en af Danmarks største industrimænd.

I 1918 købte Lausen gaarden Clasonsborg, hvor Hamborg-købmanden Clason i sidste aarh en tid drev en klædefabrik. Det var egentlig kun meningen, at Lausen ville have benyttet Clasonsborg til landsted, men da han forlod direktørstillingen i Aarhus, flyttede han ud paa gaarden. Hedeopdyrkningen blev hans hobby, og han har nu faaet ikke færre end 500 af gaardens c 1000 td ld under plov. Sammen med sin søn, Knud Lausen, gjorde han Clasonsborg til et gods, der har et af landets mest veldrevne landbrug.)

Desværre blev denne smukke plan, som fortjener at huskes i stiftets sogne- og menighedshistorie *ikke til noget*. Udvalget gik i gang med at indrette hovedbygningen som en 8 maaneders menighedshøjskole, og at bygningerne den øvrige del af aaret skulle anvendes til forskellig kursus- og mødevirksomhed – helt i overensstemmelse med godsejer Fr. Lausens ønsker.

Det laa ham meget paa sinde, at hans ejendom og stuer kunne komme til at danne rammen om et møde mellem kulturlivet og forretningslivet, og det var derfor ogsaa tanken at søge virkeliggjort nogle af de tyske akademiplaner paa Clasonsborg. Samtidig skulle hovedbygningen være mødested for kirkelivet i Viborg stift. Det var for eksempel tanken at holde forskellige præstekursus her og andre stiftsbetonede kirkelige sammenkomster.

Gaven omfattede hovedbygningen, men ikke godsets avlsgaard. For at bygningen skulle anvendes til formaalet var det nødvendigt at foretage visse ombygninger i det indre, men da der er tale om en forholdsvis ny bygning – fra 1920, opført af Fr. Lausen – stod man ikke over for hindrende økonomiske problemer. Ved at holde otte maaneders højskole var det muligt at faa den selvejende institution, der skulle drive den samlede virksomhed, ind under højskoleloven, og dermed skulle økonomien saa nogenlunde være sikret fremover.

Men det blev ikke til noget. Biskop Chr. Baun udtalte til Kr Dbl 1959:

»Det viste sig pludselig, da vi var naaet saa langt i vore forhandlinger, at vi mente, at vi snart kunne gaa i gang med at indrette hovedbygningen paa Clasonsborg til stiftsgaard og menighedsakademi, at *eksekutorerne* i boet, uden tidligere at have nævnt et ord herom, modsatte sig enhver form for byggeri i parken. Man meddelte, at et saadant byggeri i parken stred mod testamentets bestemmelser, som, hævder man, kræver, at parken til Clasonsborg forbliver urørt.

Da det ville være nødvendigt med et byggeri – bl a opførelse af et kollegium – og man ikke kunne tillade, at det fandt sted i selve parkområdet, tilbød vi at bygge uden for parken. Det kunne imidlertid ikke lade sig gøre, da man ikke var indforstaaet med at afstaa jord hertil, og saa var der jo ikke andet for os at gøre end at opgive, hvor skuffede vi saa end var.«

Danmarks Lærerforening har 1962 overtaget Clasonsborg, der skal indrettes som et jysk kulturcentrum. Lærerforeningen regner med at skulle ofre c 1 mill kr paa modernisering og ombygning af hovedbygningen, der har staaet tom i flere aar, og bl a skal der indrettes 50 værelser til brug under store møder og stævner. Det er meningen, at godset ikke alene skal blive et centrum i dansk kulturliv, men ogsaa en grundsten i det kulturelle nordiske samarbejde.

En af de sidste af Hammerum herreds gamle, flittige hosebindere var den 87-aarige fhv smedemester *Thomas Stubkjær* († 1958). Stubkjær, der var født paa en hedeejendom i Søbjerg ved Bording, og i slægt med Anders S, lærte at bruge strikkepindene, inden han begyndte at gaa i skole. I sine unge aar blev han udlært i smedefaget, og han var i mange aar smedemester i Skarrild. Efter at han havde lagt hammeren fra sig, tog han igen strikkepindene frem, og han fordrev paa sine gamle dage tiden med at strikke uldne trøjer til negerdrengene i Sudan. Trøjerne skænkede han til Sudanmissionen, der udleverede dem til negerbørnene. Stubkjær havde altid taget ivrig del i missionsarbejdet, og indtil for et par aar siden cyklede han af og til ture paa et halvt hundrede kilometer for at uddele missionsskrifter og -bøger. Den gamle hosebinder huskede tydeligt den tid, da baade mænd, kvinder og børn i Hammerum herred strikkede for at skaffe sig ekstra indtægter, eftersom den karrige jord kun gav et beskedent udbytte. Der arbejdedes dengang under yderst primitive forhold i de fattige hedeegne, og i Stubkjærs hjem havde man kun raad til hjemmelavede strikkepinde, som man fremstillede af gammelt hegnstraad.

Han boede sine sidste aar i Herning.

Skolen. Skarrild skole. Fundats 1741. Den første skole fra c 1742, ny skole 1900. Ny skole skal opføres. Lærere: 1788–1832: **Chr. Pedersen Lustrup,** * 51 Skarrild, tillige gdjr her i Lustrup, en søn blev opkaldt efter pastor Hegelahr, **Chr. Lustrup** efterfulgtes af sin søn, **Peder Christensen Lustrup** (1832–49), * 72 her, ueks, t1l husmd i Selstrup, † 49. 1849–79: **Andr. H. Starcke,** * 20 Varde, afsk, † 91, 1880–86: **L. J. Knude,** fl t Heldum, 1886–1906: **O. Sørensen,** fl t Rindom, 1906–11: **A. Nielsen,** fl t Draaby, 1911–48: **A. Rasmussen,** * 79 Oddense, fmd ungdomsf, afsk, † 60, 1948–58: **Richard P. Kristensen,** fl t Filskov, 59: **Ove Sørensen,** * 33 Rødding. Salling.

Karstoft skole, opr omgangsskole, emb oprettet 1878. Lærere: 1878–1924: **Eskild Jakobsen,** * 59 Faster, ueks, † 24, 1924—28: **H. S. Buch,** fl t Strands v Aarhus, 1928–32: **J. Møller Kristensen,** * 03, fl t Hjortlund, vikarer, 1936—55: **A. Færch Jørgensen,** fl t nr Onsild, 1956: **P. Laursen,** * 24 Nørager, Djursland.

Døvling skole, opr omgangsskole, emb oprettet 1907. Lærere: 1907–09: **Anton C. Nielsen,** fl t Gadbjerg, 1909–10: **Johs. Gundersen,** * 85, † 10, 1910–13: **J. Schmidt Christensen,** fl t Kejlstrup, 1913–21: **M. D. Rindom,** fl t Skagen, 1921–55: **J. P. Hansen,** bor Kamstrupstien, Roskilde, * 87 Allerslev v Præstø, 1956- : **Kr. Madsen,** f i Roum 1932.

Ronnum skole, oprettet 1904. Lærere: 1904–06: **N. P. Christiansen,** fl t Holmsland, 1906–10: **Axel Jørgensen,** forfatter, fl t Rødovre, 1913–22: **Ole J. Lund,** fl t Trunderup, 1922–27: **R. Rasmussen,** * 87, afsk, 1927–47: **J. K. Jensen,** fl t Nørre Vejen, Rind s, 1948–51: **S. O. Nielsen,** * 1919, fl t Karlby, Krogsbæk s, 1951–55: **H. J. A. Nielsen,** * 1925 i Snesere s, fl t Karrebæk 1956: **M. Dalsgaard Hansen,** * 1930 i Gaverslund s.

1924 oplyses: Kkg 10 pct, gode forhold, overvejende gr præg, velvilje, kirkelig interesse. IMsmf, smaa KFUM og K, stor gr ungdomsf, aftagende gnidning ml partierne. En grundtvigsk præst vil her finde en dejlig virkeplads. 1930: Kkg 10 og 8 pct, lille IM smf, KFUM og K, gr ungdomsf, friskole, overv grundtvigsk. 1943: Kkg 7 pct, gode forhold, 2 IM smf, gr ungdomsf, lidt sektvæsen. 1955: Kkg 8 pct, dels IM, dels gr, dels u p, 2 IM smf, 2 sdsk, KFUM og K, 2 fh, 2 gr, ungdomsf, friskole. 1962: 7-8 pct, kirkelig interesse, baade IM, gr og u p, 2 mh, IM smf, 2 sdsk, 2 KFUM og K, Unge Hjem, ungdomsm, 2 DdU.

Skarrild kirke ligger ejendommeligt paa en skrænt ved aaen. Den er lille, kullet, romansk, af granitkvadre paa skraakantsokkel, med senere tilbygget vaabenhus mod nord. Norddøren og flere vinduer er bevaret. Blytag. Fladt loft. Det indre er lyst og venligt efter restauration 1949. Altertavle af nyere dato i gotisk stil med maleri af den korsfæstede. Paa altret to svære malmlysestager fra 1605. Smuk kalk fra 1692. Prædikestol i renæssance stil. Romansk granitfont. Et krucifix i en niche over fonten (fundet 1909 i en gravhvælving under koret). Smukke stolestader fra 1624. Mindetavle. Paa vestvæggen hænger en kanadisk fane, skænket af en enke efter en af 7 kanadiske flyvere, som under krigen blev skudt ned ved Clasonsborg og er begravet paa kirkegaarden, hvor en sønderskudt propel hviler paa graven. Orgel skænket 1909. Kirken har maaske haft taarn. 125 sd. Klokke uden indskrift fra 13. aarh. Nyt orgel 1954.

Karstoft kirke hæver sig smukt over den lille by. Den er indviet 28. sept 1902, arkitekt: V. Ahlmann, opført af røde mursten, romansk stil, bestaar af skib. kor, slankt taarn med pyramidetag, bjælkeloft, altertavlen er kopi af Konstantin-Hansens altertavle i Torup, Sjælland: Jesus og børnene. Marmorfont midt i korbuen. Skifertag. 140 sd. Orgel fra 1910, udvidet 1949.

Om den tyske besættelse, se Vib st aarb 1947, s 18.

Folketal: 1850: 530 og 292 (Arnborg), 1901: 846, 1925: 117, 1960: 1406.
Altergæster: 1922: Ialt 454, 1934: 188 og 143, 1945: 140 og 235, 1957: 300 og 400, 1961: 300 og 300.
Menighedsraad: 1922: 8 gr, 4 IM, 1934: 6 IM, 6 ikke IM, 1945: 5 IM, 7 ikke IM, 1953: 5 IM, 7 gr, valg i Skarrild, 1957: do. Valg i K. 1961: do.
Kommunevalg: 1943: Upolitisk, 1954: Soc 62 (0), u p 565 (7), 1962: 3 upol lister.

Sognepræst

Indt 1855: a) 84 rug, 11 byg, 29 rug, b) 90 rdl, 3 rug, 6 byg, c) 7 lpd ost, 7 lpd smør, 20 ol æg, d) 200 rdl, e) 120 td ld ager, 1300 hede. Smuk og god pgd. Stuehuset 19 fag, 4 udhuse. Mose med gode tørv. – 1870: Regul 1426 kr, netto 2370 kr. 1913: 3. kl, 1931: 2. kl, 1946: 3. kl, 1958: 12. kl. – Pgd opf 1894 ligger idyllisk paa lidt ophøjet terræn med skraaninger ned mod en mølledam og en aa. Haven grænser op til skov.

14. 19. febr 1839–3. sept 66 (hjpr Maugstrup-Jegerup 29): **Christian Christiansen,** * 16. marts 95 Ravsted v Tønder. Forældre: Landmand Chr. C og Ane Marie C. Stud Flensborg til Kiel, c okt 26 i Kbhvn (nc), var 15. febr 53 udn til Vandborg-F, men renoncerede, † 3. sept 66. ~ 10. maj 33 Johanne Christine Laura Wolf, * 25. april 09 Maugstrup, † 9. marts 89. Forældre: Sp Maugstrup-J, † 44 (af Tingsted) og Cathrine Elisabeth Svendsen. – Hustrus søster ~ Jørgensen, Skanderup.

Om pastor C, se ovf. Den eneste sp, som vides begravet i Skarrild. Hans gravplade 1954 indsat i nyt kapel.

15. 29. nov 1866–5. marts 73 (hjpr Højby 12. aug 58): **G. C. A. Richardt,** fl t S Jernløse-S, se der.

16. 29. maj 1873–8. sept 76 (ord kat Rudkøbing-S 23. aug 69): **T. D. F. Mathiesen,** fl t Søby-T, se Haraldsted-A.

17. 20. nov 1876–24. aug 81 (hjpr Trige-Ø 18. marts 73): **H. Fischer Jørgensen,** fl t Stauning, se Svallerup.

18. 2. nov 1881–20. marts 88 (hjpr Harlev-F 15. dec 79): **V. C. Dahlmann,** fl t Landet-R, se der.

19. 5. dec 1888–13. maj 96: **P. J. Broe,** fl t Horsens straffeanstalt, se der.

20. 3. sept 1896–5. aug 97 (seminarielærer Nr Nissum 93): **N. J. A. Nikolaisen,** fl t Arnborg, se Storvorde-S.

21. 2. okt 1897–21. juli 1912 (hjpr Lindelse 12. nov 94): **A. V. Petersen,** fl t Lindelse, se der.

22. 25. jan 1912–26. april 19 (hjpr Frederiksberg k 23. aug 10): **N. N. Lund,** fl t Møborg-N, se Stenderup.

23. 19. febr 1920–23. juni 24: **N. L. Kokkenborg,** fl t Ormslev-K, se der.

24. 30. sept 1924–26. marts 30: **P. H. B. Winther,** fl t Sandø, se der.

25. 18. juni 1930–28. jan 50: **Henrik Stampe Valeur Ingerslev,** * 29. marts 02 Jerne. Faderen: Valgmenighedspræst, Odense, † 30, se der (af Hørby). Stud Odense 20, c 29² (h_1), afsk 28. jan 50. Ugift. – Søster ~ Krøigaard, Morsø frimgh. Slægt, se stamt 46.

Hjælpepræst hos pastor Ingerslev

1935–36: **S. A. Jespersen,** se Skibsted-L, nu Apostel k, Kbhvn.
1946–47: **J. Jørgensen,** se Bolbro, Odense.

26. 6. juni 1950 (sp Nebbelunde-S 12. aug 38): **Jens Laustsen,** * 19. febr 07 Hvilsom. Forældre: Gdjr Jørgen Sofus L og Dorthe Marie Kristensen. Stud Rønde 31, c 37² (h_2) ~ 24. aug 38 Agnes Mary Olesen, * 23. nov 11 Hvilsom. Forældre: Gdjr Ole Martin O og Marie Magdalene Andersen. – Hustrus broder: Diakonissestiftelsen.

Næstfmd og kasserer KFUM og K, Loll-F, 40–50, stiftsrepr Kirk forbund, Loll-F, 41–49, kredsfmd IMs børnegudstj, Loll-F, 42–50, kommunal revisor 42–50, herredsrepr Kirkesagens venner 49–50, næstfmd Kirkens Korshærs Storkreds 53.

Litt: Johan C. Sulkjær: Arnborg sogn, 1939, F. Elle Jensen: Pietismen i Jyll, 1943, s 73, Achton Friis: De jyders land, I, 453, J. J. Borup i Hardsyss aarb 1939, s 28 f (Slægten Lange til Nr Karstoft), Johs. Gøtzsche: Livsrørelser, 1925, s 135 f, Hammerum herr degnehistorie, Georg Hansen: Præsten, 1944, s 134, 136.

ARNBORG

(Med filialkirke i Fasterholt. Udskilt fra Skarrild 4. juni 1897)

Arnborg sogn, 6680 ha, i det sydøstlige hjørne af amtet, grænser op til Aarhus stift (Ejstrup) og Ribe stift (Brande), højtliggende, overvejende fladt med enkelte bakker, sandet jord, gammelt hedesogn, nu er det meste af heden opdyrket, store plantager. Ved Skern aa, Holtum aa og ved engvandingskanaler er gode enge. Birkebæk og Fasterholt plantager er tilsammen c 1382 ha. Flere smukke partier, især ved vandløbene. Ca 200 ha hede.

Sognet ligger omtrent i Jyllands hjerte. A by bestaar af 2 dele, adskilt af Rind aa, der mod syd forener sig med Skern aa. Foruden »Gammel Arnborg«, som byen navnlig i tidligere tid blev kaldt, er der flere landsbyer: Hjøllund, Gren, Holtum, Toksvig, Søby, stationsbyen Fasterholt (tidl Skibbild).

Polakker og brandenborgere hærgede under svenskekrigene (de røvede endog kirkens regnskaber).

Ved Toxvig, langs Rind aa, er fundet rester af fortidens store skove.

Paa Birkebæk var i mange aar direktør *Dalgas* (søn af Enrico M. D) ansat af Hedeselskabet (1950 er en mindesten rejst i anlægget). Af større gaarde findes Overgaard og Fasterholtgaard, en gl slægtsgaard, i sin tid ejet af konsejlspræsident *Deuntzer.* I krigsaarene store brunkulslejer i det nordlige hjørne ind mod Rind sogn. Brunkulsarbejderne boede i træhuse eller havde deres hjem paa egnen. Flere jordskred fandt sted, 47 arbejdere satte livet til, et minde om dem er rejst ved hovedvej 18.

Arnborg var et fattigt hedesogn, lyng og atter lyng. 1801 var der i det vidtstrakte sogn kun 185 indb. Kvæg og faar drev rundt paa de store flader. Gaardene laa langs vandløbene med de gode enge. Senere har mergling og kunstgødning ændret det hele, heden blev opdyrket eller beplantet, tørvemoserne blev udnyttet, sognet er nu præget af jævn velstand.

Der er c 50 oldtidshøje, og man mener, at her har været et offersted. I Johan C. Sulkjærs bog om A sogn er givet en mængde oplysnin-

ger om det gamle Arnborg og dets beboere, lærerinde *Jensine Jensen,* Vildbjerg har fortalt mange oplysende træk om stednavne, gamle optegnelser, landboreformer, levemaade, slid om slægtsgaarde og byer, kirke og skole.

1860 var der 327 indb, fattige selvhjulpne slidere, som bandt hoser om vinteren og sled i sandjorden om sommeren, og der var megen overtro. Udviklingen tog fart fra c 1870, da man begyndte at mergle og frasælge de yderste hedelodder til nybyggere.

Det kirkelige liv

Medens pastor *P. J. Broe* var sp i Skarrild-A var der en IMs vækkelse i Arnborg, og der blev et lille IMs smf. *August Eriksen* var vist den første leder i IM, en begavet og dygtig mand.

Pastor *N. J. A. Nikolaisen* (1897–1906), Arnborgs første sognepræst, omtalte ganske vist Arnborg som »et dødt sogn med meget drikkeri«, men han kom fra dynen i halmen, da han flyttede til det endnu »dødere« Storvorde i Østhimmerland. Senere omtalte han aarene i Arnborg som sine »bedste og lyseste præsteaar«. Han havde fulde kirker, og det skyldtes ikke blot hans medfødte veltalenhed, men han fik en virkelig frugtbringende kontakt med befolkningen. Ungdomsarbejdet lykkedes særligt godt ved hjælp af en ung hjælpelærer, *Marius Nørup,* og den unge pige i præstegaarden, *Karen Nielsen* (senere gift med forf P. Lauritsen) gjorde en udmærket indsats i søndagsskolearbejdet. Han var nær ven med *Ejnar Prip,* der kom og talte her. Der fortælles, at han som ivrig Blaa Kors-mand blev uvenner med kromanden i Arnborg. Da menighedsraadet fra Storvorde kom for at høre N, tog de ind paa kroen. Og kromanden, der meget gerne ville af med N, anbefalede ham saa varmt, at de, skønt absolut ikke IMs folk, indstillede ham til embedet. – N var en vældig debattør, en fornøjelig mand med særpræget lune. Der fortælles om et møde, hvor en mormonagitator blev saadan trængt af N, at mormonen under forsamlingens jubel sprang ud af vinduet og forsvandt. N var ogsaa stærkt nationalt optaget og udgav en lille bog om krd og fædrelandskærlighed (1907). Hans hustru var svagelig, men holdt meget af planter og »kunne faa alle planter ude og inde til at gro« (se iøvr her, V, 173–74).

Der skulle afholdes et stort mormonmøde paa »Stenlund« i Voulund lige uden for Fasterh. I den anledning allierede Nicolaisen sig med valgmenighedspr Therkelsen. Disse to indfandt sig med »Mormons bog« i lommen ved det omtalte møde og diskuterede flerkoneriet med mormonerne. Og til slut læste Nicolaisen op i »Mormons bog« om flerkoneriet og skar mormonerne fuldstændig ned. Der blev altsaa ingen proselytter den gang. Nicolaisen og Therkelsen var vist ellers langt fra enige.

N var konfirmeret af *Asschenfeldt-Hansen* i Halsted, havde været seminarielærer i Nr Nissum og havde store pædagogiske evner. IM voksede i disse aar. Der blev holdt møder og missionsuger og samlet ind til et mh i Arnborg.

Det grundtvigske liv her kan regnes fra c 1903. Ledere var brødrene *Niels Holtum Birkebæk* og *Theodor Birkebæk,* navnlig var Niels B en førende skikkelse. I Fasterholt var det *Troels Bjerre, August* og *Markus Christensen* og *Peter Eriksen,* der gjorde sig gældende i det grundtvigske liv. Til tider var der stærk spænding mellem IM og gr. Det kom særligt frem ved præsteskifte.

Pastor *R. Grünfeld* (1906–12) var en nidkær IMs præst. I hans tid var der en ret stærk vækkelse 1908–09, men den tabte sig.

Voldsom var spændingen, da friskolen blev oprettet 1907. Dens første leder var *Alfred Nielsen* (* 82). Skolen voksede, især efter at Vejle–Herning-banen var aabnet. En del missionsfolk lod ogsaa deres børn gaa i friskolen.

Missionshuset »Emmaus« i Arnborg blev indviet 1909. Pastor G udgav 1917 en smuk lille bog: »Hvor heden blomstrer«, hvor han med glæde og taknemmelighed fortæller om egnen og det aandelige liv i Arnborg. Bogen er præget af hans kulturelle og æstetiske interesser. G var ikke af dem, der tog præstegerningen let. Med megen alvor og flid arbejdede han, og hans gerning satte ogsaa spor.

Pastor *P. C. S. Krag-Jensen* (1912–20) og pastor *A. Larsen* (1920–25) se ndf. I friskolen flyttede *Alfred Nielsen* bort 1921 og afløstes af *Gustav Anker-Møller,* der senere blev frimenighedspræst i Klim. 1940 blev friskolen sluttet sammen med kommuneskolen og friskolelærer *Vilh. Kristensen* blev kommunelærer. 1920 stiftedes en virksom og livskraftig ungdoms- og foredragsforening, den sygnede hen omkr 1933, men vaagnede atter til liv 1939 og blomstrede under besættelsestiden. Missionshuset »Kana« i Fasterholt blev opført 1914.

Pastor *H. P. Honoré* (1926–30) var meget afholdt og meget virksom med besøg og møder. Han var IM-KFUM præget, en god prædikant, havde god kirkegang. Gjorde meget for de unge.

Pastor *E. M. Thulesen* (1930–38) fortsatte paa Honorés linie, ogsaa meget flittig til at tage ud i sognet, han holdt velbesøgte bibellæsninger og gjorde meget for de unge i KFUM og KFUK.

Pastor *Niels Lund* (siden 1939) er den sp, som har virket længst tid i Arnborg. Hans forkyndelse er grundtvigsk præget, men der er godt forhold til IM, som jævnligt har bud efter ham.

Menighedsarbejdet foregaar jævnt og roligt. Der er stadig en del gammeldags ærbødighed for kirken, men ikke mange unge gaar i kirke. Kkg er bedst i A, mange er grundtvigske, ret stor gr ungdomsf baade i A og F, desuden 2 smaa IM smf med smaa KFUM og K. En del af befolkningen i Harrild, Ejstrup søger til F kirke. Jævne og gode forhold, ikke stor standsforskel. ØMkreds, smaa KFUM og K.

Blandt *grundtvigske* ledere i Arnborg kan nævnes *Niels Holtum Birkebæk* (* 1870, † 46), gdjr i Holtum, flyttede 1917 til Sdr Felding. *Theodor Birkebæk* (* 68, † 43), gdjr i Holtum. I Fasterholt: Gdjr *Troels Jensen Bjerre* (* 57, † 39), medl af sogneraad, skolekomm m m, gdjr *August(inus) Kristensen* (* 61, † 51), paa højskole i sine unge aar, stærkt aandeligt vakt, gdjr *Markus Christensen* (* 55, † 31), sogneraadsmedl, gdjr senere sadelmager *Peder Eriksen* (* 60, † 37), i mange aar fmd for frisko-

len. Ungdomsf ledes af medhjælper *Gunnar Hansen,* A, og arbmd *J. Kjær Nielsen,* F.

Blandt IMs ledere: Arnborg: Lærer *Ernst N. Jensen,* se ndf, gdjr *Johs. Nielsen Skovbjerg* (* 85, † 54), ejer af »Skovbjerg«, senere tømrerm i Arnborg, mangeaarig leder af sdsk, hmd *Peder J. Gottenborg Christensen* (* 12). I Fasterholt: Gdjr og smed *Ove Nielsen Andersen* (* 75, † 56), gdjr *Chr. Thyge Christensen* (* 93), ejer af »Rosenlund«, nu »Gyldenlund« i Vildbjerg, gdjr *Frede Rich. Hansen* (* 16), gdjr *J. Kr. Knudsen* (* 90), mejeribestyrer *Hans Kr. Jakobsen* (* 79, † 41), stiftede sm m *Troels Troelsen* († 54) Arnborg sdsk. Gdjr *Chr. Jensen Bjerre* (* 68, † 42), gdjr *Erik Nielsen Eriksen* (* 1866, † 57), kendingsnavn: *Overgaard,* leder af sdsk, manden med pilekvisten, gdjr *Troels Eriksen,* Fa, (* 1855, † 1933). IM ledes nu af gdjr *Frede Hansen* (* 16) i Fa. Gdjr *Kr. Jensen* (* 09): sdsk i Fa.

August Eriksen, gdjr af Hjøllund, Arnborg (* 1858, † 1941) fl sen til Kibæk. – En af stifterne af IM i Arnborg.

Chr. Bjerre (IM) og Troels Bjerre (Gr) var brødre.

Som type valgt mellem mange andre flittige hedebønder, der blev trofaste Guds riges arbejdere, kan fortælles om *Erik N. Eriksen* (Overgaard) (* 1866, † 1957), manden med pilekvisten, der kunne vise vand, en rank, mager skikkelse. Han fortæller (Kr Dbl 1. okt 1950) et lille stykke kulturhistorie fra heden.

»Jeg er født i Fasterholt, Arnborg sogn, i et lille hjem med to, tre køer og et par stude. Vi havde jord nok, men det var hede, og det var ikke til at faa noget ud af, for vi manglede mergel. Der var ganske vist et førsteklasses mergelleje i nærheden, men ejeren ville ikke lade andre faa noget fra det. Da den gamle døde, og sønnen fik gaarden, kunne vi faa mergel, og saa begyndte egnens opblomstring. Vi klarede os i de smaa kaar uden at sulte, for vi levede af egne produkter, kartofler og rugbrød, og til jul slagtede vi en gris, saa der ogsaa blev lidt sul og pølse. Det var sjældent, vi købte varer hos købmanden. Det var den store luksus, naar vi til jul købte et kvart pund farin til at komme i kaffe, som vi ellers ikke fik. Det kunne godt være, vi fik en herlighed som suppe juleaften, naar mor slagtede en høne. Det eneste gilde, der holdtes, var i juledagene. Saa var der gerne blevet slagtet en spædekalv, hele laaret blev stegt og sat paa bordet, og gæsterne skar af det, som de ville. Konfirmation blev der ikke gjort noget ud af. Da jeg skulle konfirmeres, blev der laant et par sko til mig, og mor – far var død – fulgte mig de otte kilometer til kirke, og saa var der ikke mere stads ved det.

Konfirmationen kom ikke til at betyde noget. Jeg blev konfirmeret af pastor *Uffe Birkedal,* Brande, en rar mand, men han havde ikke noget at give konfirmanderne. Det var saa smaat, saa smaat. Det var anderledes med læreren, *Kresten Jensen,* kaldet *Klitmose,* han kunne bringe noget aandeligt, som hang ved. Jeg kan huske, han en dag talte om det misbrug af Guds navn at sige Gudbevars, Gudhjælpmig og saa videre, og det hang ved mig, saa jeg aldrig har glemt det.

Min ældste bror fik vort lille hjem, og af heden fik jeg 63 tønder land, hvoraf de 10 td var sat under plov. Det, jeg fik, var en to km lyngmark. Jeg var dengang 25 aar, og jeg naaede at faa opdyrket 63 td ld hede. Vi fik bygget lidt, og mor flyttede med derud, for jeg var ugift. Da jeg var 30 aar, blev jeg gift med en pige, der tjente i nærheden. Vi var i Fasterholt i 47 aar og fik ti børn og havde et plejebarn fra et fattigt hjem. Det var med at arbejde fra klokken 4,30 om sommeren til solen gik ned. De første fire aar kørte vi med stude. Som lejlighedsarbejde efteraar og vinter kørte jeg mergel hjem. Stadig skulle der penge til bygninger og besætning, saa det kneb tit. Vi sled og slæbte, og saa var det hele alligevel ved at blive sat til. Det var i trediverne, da vi var blevet gamle. Jeg havde skrevet mit navn under paa kaution og veksler for mange. Det er jo saadan, at er man selv blevet hjulpet, saa vil man ogsaa gerne hjælpe andre. Økonomien ramlede i de tider for mænd, man aldrig havde tænkt, det kunne ske for. Vi var seks kautionister for en mand; men da han gik ned, var de fire kautionister ogsaa gaaet ned. Saa satte brugsforeningen ind med sine krav, og saa var min sidste medkautionist ogsaa færdig. Jeg fik truffet en ordning, saa jeg fik lov at beholde gaarden, og tænkte, at blot jeg kunne leve, kunne jeg arbejde og klare føden til mig og mine. Det gik ogsaa vældig godt i seks aar; men saa fik min kone hjerneblødning, og mit hjerte blev daarligt. Vi solgte gaarden og flyttede til Ikast, hvor min kone saa bukkede under for den fjerde hjerneblødning efter at have ligget lammet i over to aar.«

Erik N. Eriksen fortæller videre om arbejdet for Guds rige:

»Jeg havde levet i verdslighed og gik fra kirken ned i kroen og drak og spillede kort; men da jeg var lidt over 29 aar, blev jeg omvendt. Det var en ligtale i Arnborg kirke af pastor *Broe,* som gjorde det. Det var en anden-paaskedag. Jeg havde lovet at være fadder for en brorsøn, men havde danset, drukket og spillet kort om penge hele natten. Før gudstjenesten blev en ældre mand jordet. Han havde drukket og var faldet paa marken. Et bestemt ord i ligtalen: »Hvor aadslet er, forsamles ørnene –« fik mig til at føle, at det lige saa godt kunne have været mig, der var segnet i svir. Da jeg en nat, efter at have drukket hele søndagen og ikke faaet mad, i rasende kulde gik hjem over heden, syntes jeg, at jeg ikke kunne slæbe mig hjem; men jeg var klar over, at lagde jeg mig et øjeblik, kom jeg aldrig op mere, og hjem kom jeg da og sagde til min mor: »Jeg gaar i seng. Det har været lidt strengt i dag.« Da Guds ord i *Broes* ligtale ramte mig, saa jeg mig selv paa den fortabelsens vej, hvor den døde var endt. Jeg skjalv, og kirkegulvet gyngede under mig, da jeg gik ud for at hente gudmoderen og barnet ind til daaben. Jeg havde aldrig tvivlet om, at Jesus er til, men det var uden kærlighed. Fra den stund i kirken gik Jesus mig til hjertet.

Der var ikke meget aandeligt liv i hedesognene. Folk var stagneret i deres ensomhed, havde langt til kirke og hørte sjældent Guds ord; men der kom en vækkelse, og mange levede op. En aften, vi havde samtalemøde i sko-

len, kommer den unge lærer *Nørup* og en anden mand og kalder mig ud. Jeg blev forbavset, for jeg syntes ikke, at jeg havde vist usømmelighed; men det, de ville mig, var da, om jeg kunne tænke mig at begynde en søndagsskole, som var noget ukendt paa egnen. Jeg sagde ikke ja, men lovede at overveje og undersøge. Det blev saadan, at kaldet laa klart for mig, og jeg turde ikke afvise det. Der var imidlertid det ved det, at jeg boede ucentralt; men der var en mand, som boede mere centralt. Han og jeg havde som drenge hver haft en faareflok at passe ved siden af hinanden, og vi havde delt alt med hinanden. I verdens liv var vi kommet bort fra hinanden, men nu var han og hans kone ogsaa blevet omvendte. Det var *Chresten Jensen Bjerre*, og han sagde straks gladelig ja til, at vi skulle holde søndagsskole i hans trefags storstue. Han var af livlig temperament og dyb alvor og passede derfor godt til søndagsskolearbejde. Vi begyndte søndagsskole i 1898, og samledes saa hveranden søndag i storstuen. Jeg holdt ud i 33 aar. Der var en pige paa 26 aar, *Dagny Nielsen*, som jeg længe havde luret paa. Hende henvendte jeg mig til om at gaa ind i søndagsskolen.

De ville ogsaa gerne have en søndagsskole i Arnborgvester, men det laa tungt, for pastor Krag-Jensen var for kirkelig. Han ville helst, at ogsaa spædbørn skulle med i kirke. Vi var en lille flok, som drev paa med en søndagsskole; Krag-Jensen var nærmest modstander og sagde, han var bange for, at en søndagsskole ville holde folk fra kirken; men da jeg sagde, at min erfaring var lige modsat, gav han sig.«

Iøvrigt kan nævnes:

Niels Birkebæk (* 1805 i Holtum) havde særlig betydning for Arnborg sogn. Red *Toxvig* kalder ham »The great man of Arnborg«. Han var klog og begavet, nød stor anseelse, var medl af amtsraadet. Han anlagde den store Birkebæk plantage. Gaarden og plantagen blev omkr 1880 overtaget af Hedeselskabet. 1885 oprettedes en plantørskole paa gaarden.

Niels Kragelund, Stampemøllen i Hjøllund, var noget af en tusindkunstner. Han kunne 27 haandværk, var bl a en kunstfærdig urmager.

Direktør for Hedeselskabet, *Chr. Dalgas* (* 1862, † 1939), søn af *Enrico Mylius D*, blev 1885 skovrider under Hedeselskabet og boede paa Birkebæk i 50 aar som skovrider og 1912–33 som direktør for Hedeselskabet. Han fulgte sin faders linier og virkede ansporende for plantning, især læplantning, og han har i høj grad været medvirkende til, at sognets udseende skiftede karakter. Et særligt arbejde gjorde han for forsøg med trækulsbrænding og oliedestillation af fyrrenaale. Han skænkede 1910 c 1800 kvadratalen jord til en kirkegaardsudvidelse i Arnborg (DBL, V, 537).

Endvidere kan nævnes red *Peder Kristensen Toxvig* (* 51, † 32), hvis fader blev møller i Skarrild, men havde tjent paa gaarden Toksvig i Arnborg og blev betragtet som hørende til her. Han tog ogsaa navn efter gaarden. Gn sin fader fik T forb med *Niels Birkebæk*, hos hvem han tjente, og som hjalp ham til at komme paa Staby højskole og senere paa Jelling seminarium. Han blev lærer i Kgs Lyngby, gik ind i journalistik, var stærkt engageret i provisoriestriden, senere blev han rejsesekretær i foreningen De hjemløses Venner, og 1905 rejste han til USA, hvor han bl a var redaktør, indtil han 1921 rejste hjem til Danmark, og til sin død var han flittig meddeler til danske og amerikanske blade. Hans datter er forfatterinden *Signe Hackett* (gift med kritikeren og forfatteren Francis Hackett).

Under den tyske besættelse var alt roligt her de første aar. Men nov 44 kom tyskerne og besatte fh og mh og hotel, i Fasterholt var der indkvartering i flere gaarde.

Kaj Munk og Arnborg

Pastor *Niels Lund* fortæller (et stykke præste- og sognehistorie):

»Anledningen til, at vi her i Arnborg kom i forbindelse med Kaj Munk, var, at vi skulle have den gamle altertavle restaureret. Efter at der i Skarrild ved et vintermøde gennem en af vore lærere, som tidligere havde været ansat i Vedersø, var rettet en forgæves opfordring til ham, var vi klar over, at noget ekstra maatte gøres. Jeg skrev derfor et brev til ham, hvor jeg fortalte om saavel den gamle som den nyere altertavle (fra aar 1868) bl a: »I vor kirke har vi et rædselsfuldt monstrum af en altertavle, som er sat op i 1868. Maleriet er skrækindjagende. Det forestiller Kristus paa korset, og har intet med kunst at gøre. Og nu har jeg arme stakkel staaet her for alteret i snart 2½ aar og alle søn- og helligdage set paa Kristi vanskabte kineserinde – tæ'er og jomfru Maries forvredne stritfingre (proportionerne er nemlig ganske forkerte). – Forstaar de saa ikke, at jeg længes efter at faa alt dette pillet ned og noget andet og bedre sat op.« – Derefter fulgte en skildring af den gl altertavle fra 1608, udført af Ingvar Snedker, samt oplysning om mulighederne for dens restaurering. – Og brevet sluttede: »Og derfor gentager jeg min begæring: Kom og hjælp mig med at indsamle de penge. De ved lige saa godt som jeg, at kan jeg sætte deres navn paa plakaten, saa er det hele klaret. – Ergo: Uden Munk, ingen folk. Uden folk, ingen penge. Uden penge, ingen altertavle! Det er logik (jvf Grundtvigs replik til Constance i »Egelykke«, pag 30). – Altsaa De *maa* komme! Venlig hilsen . . .«

Der gik en maaned. Saa modtog jeg en morgen flg brev fra digterpræsten: »Kære Niels Lund! Mit honorar for at komme til Arnborg i sommeren 1941 er 1000 – skriver tusind – kroner. Saa snart dette paalydende er blevet sendt mig forud pr check, kan vi bestemme en dag. Pengene giver jeg saa til deres indsamling. Venlig hilsen, Deres hengivne Kaj Munk.«

Og saa fulgte de nødvendige forberedelser til mødet. Selvfølgelig blev pengene sendt pr omgaaende og der blev pr telefon aftalt nærmere angaaende tidspunktet: en bestemt søndag eftermiddag i august. Pressen blev underrettet, og tilladelse hos politimesteren givet. Denne henstillede meget højtideligt at vise al mulig forsigtighed af hensyn til besættelsesmagten. Hvilket jeg lod gaa videre til Vedersø. Med det resultat, at det første, Kaj Munk sag-

de til mig, da han sprang ud af bilen, var flg: »Jeg er rigtig godt gal i hovedet paa Dem. Jeg ville have læst »Niels Ebbesen«; men nu vil jeg tale til folket.« Det kunne han ganske roligt have gjort, for hans foredrag var i det mindste lige saa uforfærdet og modigt som skuespillet. – Journalisterne, som i forvejen var indbudt til kaffe, lykønskede mig til dagen. »Der er sort af folk paa alle veje fra alle verdenshjørner, nord og syd og øst og vest, der strømmer til Arnborg.« Da vi kom ud paa mødepladsen var der mødt ikke mindre end 1500–2000 mennesker. I forbifarten hørte vi, at der blev sagt, at der efter den tilslutning sikkert ville blive raad til med det samme at sætte et taarn paa kirken. Efter velkommen og »I Danmark er jeg født« fik digterpræsten ordet. Han begyndte ægte Kaj Munksk: »Mine tilhørere! Himlen er blaa, naar det ikke regner, og hvis det er godt vejr, skal vi køre korn ind. Koen er et firebenet dyr, der gaar ude paa marken og siger bu. Saadan kunne jeg godt blive ved en time, og saadan har jeg det indtryk, at mange foredragsholdere bærer sig ad; men naar vi er stævnet sammen en sommerdag, og jeg har en saa stor forsamling foran mig, saa er det ikke for at slaa tiden ihjel eller synge et par sange og derefter med Guds og Djævelens hjælp at gaa uden om sagen, som katten om den varme grød. Jeg ville føle mig som en fejg karl, der svigtede min pligt, hvis jeg bar mig saadan ad. Det er vanskeligt i dag at tale til folk, og forinden jeg tog herned, har jeg spurgt min Gud, hvad han forlanger af mig, hvad jeg skal tale om i dag? Det, der er det store problem i dag, er Europas skæbne og Danmarks fremtid.« Og dermed havde Kaj Munk givet bolden op til at tale om besættelsen og om aktuelle problemer, der dengang laa os alle saa stærkt paa sinde: »En brav jysk bondemand, medlem af skolekommissionen, spurgte engang, hvad de gl kongers aarstal kom skolebørnene ved. Tiden har vist betydningen deraf. I historien er der store ting at lære. En morgen vaagnede vi ved, at helvede var sluppet løs over os. Tiden gik sin gang, og det bekræftedes, at det ikke var fjender, kanoner og soldater, der er det farligste, men det er noget indre noget vi kalder folkets aand. Vi har set unge piger sanseløse kaste sig hen til de fremmede, og ellers solide folk lade sig true – landsmænd, der var godt tilfredse med opgangstider og ikke forstod rænkespillet med vore penge. Vi spørger: Hvordan tegner fremtiden sig? Den gl venstre politiker sagde, at han og hans parti ikke ville gaa paa akkord. Det var smaating mod det, som det nu drejer sig om. Vi taler om en tusindaarig arv. Vi taler om vor gode konge, – der kan vanskeligt siges lovord nok om ham, men ogsaa han er jo kun et menneske. – Der er nogle, der siger, at det ikke kan nytte at stampe mod brodden.

I alt dette har jeg fundet, at det er trøstefuldt at vende tilbage til historien. Naar landet stander i vaade, er der staaet en mand frem, der har stampet mod brodden, og har været rede til at give sit eget og sine kæres liv for det, der skulle være sandhed – at vi skulle bære »hver glans og plet, som falder paa Danmarks navn«, og »end er der en Gud foroven, der raader for Danmarks sag«. Vi kan tænke paa Niels Ebbesen. Han var en mand af folket. Er der mulighed for, at vi kan skabe en saadan mand igen. Vi kan tænke paa den danske soldat den 9. april om morgenen. Han gav sit liv. Her havde vi kernen i den danske ungdom. Vi kan tænke paa kong Christian, der rank og myndig viste folket vej. Og vi kan nævne den sønderjyske bonde, der under fremmedherredømmet urokkeligt og sejgt var Danmark tro. De havde danskheden i deres sind. Saaledes findes der rundt om i landet mænd, der er parate til at bringe ofre, der er nødvendige for at gøre vort folk til et frit folk. Vi skal være taknemmelige, naar lærere i deres undervisning fylder børnene med tro til folket, og præsterne, som sandhedens tjenere, viser folk, hvad sandheden er. Der er ingen saa ringe, at han ikke kan vise et eksempel og være med til at afvise alt, der vil forraade os, og naar den dag kommer at vise os, at vi er danske og intet i verden skal gøre os til andet.« (Talen hilstes med kraftigt bifald.) Mødet sluttede med »Hvad synger du om« og en tak til Kaj Munk for hans kernedanske foredrag. – Digterpræsten foreslog verset: »Du danskes vej til ros og magt« og med et hurra for vort fædreland skiltes den talrige forsamling. – I min gæstebog skrev Kaj Munk:

> Nu haaber vi paa en frelser her
> foruden kineserindetæ'er.

En meget *fiks* hentydning til det tidl omtalte brev, hvor jeg anmodede om bistand til altertavlen.

Efter mødet kørte vi hen og besaa Arnborg kirke og kirkegaarden, hvilken sidste digterpræsten i særdeleshed fandt skøn. Vi dvælede her en timestid, inden vi tog afsked.

Aftalen blev, at Kaj Munk skulle komme til Arnborg og deltage i festgudstjenesten, der skulle afholdes i anledning af den gamle altertavles restaurering og genopstilling i kirken. »Jeg vil ikke sige nej i dag,« var hans svar, da jeg forelagde ham sagen. Og han kom – baade han og hele familien – og vi havde en særdeles festlig og minderig dag. – Selve festgudstjenesten fandt sted aaret efter i juli 1942. Paa min forespørgsel: »Nu er det tid« faldt det prompte svar: »Vi kommer hele sylten«. Kirken kunne rumme c 130 mennesker. Vi stuvede saa mange mennesker som muligt sammen i kirken, og ude paa kirkegaarden var der sørget for højttaleranlæg. Min mening var, at vor gæst skulle prædike først – men ikke tale om. Jeg maatte altsaa lægge for og gav bl a en oversigt og tak for al hjælp og bistand. (I parentes: Altertavlen fandt jeg, da jeg kom til Arnborg paa loftet i præstegaarden, og »troens engel« i højre vinge af altertavlen var efter restauration i 1911 endt i snedkerens skramlebunke i hans værksted og blev kun ved et rent tilfælde reddet fra undergang.)

Efter at have sunget en salme, besteg digterpræsten prædikestolen og holdt en prædiken, besjælet med myndighed og aand. Det blev en stor oplevelse. Allerede begyndelsen var ægte Kaj Munksk. Den blev gjort ud fra det, vi lige havde hørt om altertavlen: »Hvad siger saa altertavlen til os? Har du Jesus paa loftet eller i skramlebunken eller har du ham

i hjertet? Du ved, du har ham. Han har givet sig selv til dig gang paa gang. Han gjorde det, da han steg ned fra sin Faders herlighed, klædte sig i kød og blod og lod sig føde som hele menneskehedens julegave. Han gjorde det, da han drog konsekvensen af, at han selv havde givet sig til jorden, da han gav sig til døden for vor skyld, og han har gjort det igen til hver af os, da vi blev baaret frem til ham og han tog os i favn og lagde hænderne paa os. Da gjorde han det vitterligt for os: Det er ikke bare noget, jeg har gjort for menneskene i al almindelighed, men det gælder ogsaa dig. For dig er jeg født, for dig har jeg givet mit liv paa korset, dig modtog jeg i den hellige daab.

Vi har ham alle, men vi gemmer ham i en skrammeldynge, hvor vi ikke rigtig har brug for ham. Vi mener maaske, at det er godt nok at have ham i reserve, og naar vi har bedre stunder, kan vi tage ham frem og polere ham. Nu er vi i vor bedste alder, nu er der saa meget, der kalder.

Den rige unge mand var et sjældent menneske. For se, hvor det lever i hans bryst, det spørgsmaal om livets maal og mening. Kunne vi ikke have ventet, at saadan en ung mand med stor bankkonto havde haft nok i at nyde livet? Han kunne faa alt det, mennesker kan faa for penge, og det synes at være saare meget, i hvert fald for dem, der ingen penge har.

Men det var ham ikke nok. Der levede en hellig uro i hans sind. Det kunne ikke være nok at være bundet til denne verden. Der maatte være en mening med dette liv ud over alt det jordiske. Hvad skal jeg gøre for at fange det? Kender du noget til det? Kender du til at have travlt med dine jordiske opgaver? Det er kun godt, for Jesus har aldrig lært os at vende ryg til den tilværelse, som nu er vor. Aldrig har han lært os andet end trofasthed mod det betroede pund. Men har du midt i al denne travlhed ogsaa kendt til uroen i brystet? Vel er jeg et menneske, skabt af muld, men den evige og almægtige Gud har indblæst mig livets aande og derfor er der en saadan uro i mit sind. Mit hjerte kan ikke finde hvile, før det finder hvilen i Ham. Det aner os, at der er en Gud, som har indblæst os livets aande, at vi midt i timeligheden er skabt med et evigt maal. Det er noget andet, vi hører om den rige yngling, som er lige gribende og forunderligt. Naar Jesus siger: Vil du indgaa til livet, saa hold budene, saa ser vi, at denne unge mand, der havde alle livets fristelser til at rive og slide i sin sjæl, som de rige jo har det, han kan se Mesteren ind i øjnene og sige, at budene har han holdt fra sin ungdom af. – Jesus ser, at han taler sandt, at her er et menneske med et rent sind, ikke en vendekaabe eller et pjattehoved, men en stærk sjæl, en karakter.

Ham vil jeg gerne ligne i hans uro og søgen, i hans retskaffenhed og evne til at sige ja og nej. Men saa kommer det tredie, det rystende, dér, hvor vi ikke vil ligne ham. Han var rig, sand og retskaffen og saa var han en ting til, han var – fortabt. For da Jesus nævner ham den sidste store betingelse, da Jesus siger ham sandheden, at man ikke kan eje Kristus som en ting blandt andre ting, at man ikke kan have ham liggende paa loftet, men at han skal staa paa hjertets alter og give glans til alt det andet, da gaar den unge mand bedrøvet bort. Ogsaa Frelseren var bedrøvet og saa efter ham, og saa sagde han de ord: »Sandelig, en rig kommer vanskelig ind i himmerigets rige.«

Nu har vi hørt det her i Arnborg kirke, og det er der jo ikke evangelium skabt i. Naar Jesus har raad til at vise et saadant dyds- og pragteksemplar fra sig, hvad da med os, der ikke kan sige, at vi virkelig har holdt blot et eneste af budene? Men hvor tungt end Jesu dom falder over os, er han dog ikke den, der slukker den rygende tande. Naar vi spørger: er der da ikke andet at vente end død og fortabelse? – da hvælver han det ord over os: For Gud er alle ting mulige.

Hvor tør en præst bringe et saadant evangelium, at de retskafne og dydige staar i fare for at gaa til grunde, mens rosset frelses? Det gør vi kun, fordi det er Jesus selv, der har sagt det. Han er i gaar og i dag den samme. Han har gjort det muligt for os at naa vor plads i himlen. Det er hans gave til os. Vær trofast til at komme her i Arnborg kirke og se paa jeres altertavle, hvor han hænger paa korset. Med hans hjælp og naade skal du naa det du er bestemt til.

Se hans trofasthed og kærlighed. Jeres frelser er en evig frelser, der hjælper til at løse livets opgaver. Lad hans skikkelse være hos eder hver dag og den dag, da I bliver helt ene, da der kun er en haand, der kan støtte jer gennem mørket ind til det evige liv. Han er i gaar og i dag den samme, ja til evig tid. Lad hans værk saa lykkes med jer og med mig.« (Delvis referat fra Herning Folkeblad.)

Festgudstjenesten sluttede med salmen »Fader milde«. – Resten af eftermiddagen tilbragtes i præstegaarden under mere private former.

Dr *Niels Nøjgaards* referat af gudstjenesten og offergangen er ganske ukorrekt – helt hen i natten, komplet galt fra enden til anden (Ordets dyst og daad, s 260–61), hvor det hedder, at Kaj Munk »lagde sit bidrag, 1000 kr, paa alteret og forsvandt«. Dette er fri fantasi. Der var ikke tale om offergang. Pengene kom ind ved det offentlige møde aaret i forvejen, 24. aug 1941, men gudstjenesten holdtes 12. juli 1942«.

Skolen. 1870 fik Arnborg sin første skolebygning i Gottenborg. 1878 oprettedes to faste lærerembeder. Gottenborg (senere kaldet Arnborg skole) og Skibbild.

Arnborg skole, oprind omgangsskole, embedet oprettet 1871, skolen brændte 1916. Stort nyt skolekompleks (centralskole) i A 1962. – Lærere: 1871–78: **Chr. Jensen,** fl t Skibbild, 1878–1906: **Laurits Olesen** (* 41 Naur, afsk, † 17) en dygtig og kundskabsrig mand, navnlig dygtig regne- og skrivelærer. Han kunne være »ligh wal skrap«. En dreng, som han havde givet særligt mange (sikkert vel fortjente) hug, traf som voksen sin gamle lærer paa den høje bro ved kirkegaarden. Han kommanderede læreren til at gaa tilbage, saa han kunne komme frem. »Helsen kommer du i æ vand, for nu æ a stærkest!« Somme tider klagede O til sogneraadet, ja 1894 klagede han over sogneraadsformandens opførsel. Man fandt klagen ubeføjet. Sogneraadet har nok moret sig. Thi sogneraadsfmd var O's kollega, lærer Sørensen, Skarrild. Som pensionist udgav han sm m **J. A. Trøstrup** o fl de gode: Gamle minder fra Hammerum herred. Hans kone, Mette, skal pastor **Grünfeld** have omtalt som »den tykke, godmodige degnekone, der gjaldt for sognets orakel«. 1906–11: **Chr.**

Christensen, fl t Oue. 1913–53: Ernst N. Jensen, * 81 i Arnborg, hans 25 aars jubilæum fejredes smukt 1938. Virksom i IM og ØM. 1954–58: Magnus S. Skadborg, fl t Vejrum. 1958 f: Mar. Grøndahl-Nielsen.

Fasterholt (Skibbild) skole var ogsaa oprind omgangsskole. Den gl Skibild skole og friskolen forenedes og blev til den nybyggede Fasterholt skole 1940. Ronnum skole i Skarrild var anneksskole til 1883. Ny moderne centralskole 1960. 6 lærere. Lærere: 1862–91: Chr. Jensen (* 36 Assing, † 91) var ueks, havde privat landbrug i Gottenborg. Skolen stod i forb med Damholt skole til 1917. Lærer J havde gode gaver som lærer. Aug. Eriksen fortæller, at han var en lun mand, der kunne fortælle mange smaatræk. Hans barndomshjem, en gaard i Assing, havde en del teologiske bøger, vist fra pastor Christiansen, Sdr Felding. Da J blev lærer i Arnborg-Skibbild 1860 var hans løn 55 daler aarligt plus kostpenge. I Arnborg holdtes skole i Jens Gotfredsens storstue, indtil der blev bygget skole 1870. Først 1883 blev der skole med lejlighed for en ugift. J holdt meget af skolearbejdet. Der var god orden i tingene. Provst Blom roste hans skole, som absolut ikke stod under skoler med eksaminerede lærere. Som landmand var han pinligt akkurat. Hver plovfure skulle være helt lige. Blandt hans børn var Jensine Jensen, der blev lærerinde i Vildbjerg (se der), digter, har berettet meget om sognets historie. 1892–96: L. H. Larsen, fl t Vesterlund v Tyregod. 1897–1901: A. A. A. Mathorne, fl t Finderup v Viborg. 1901–04: M. M. Nørup, fl t Tulstrup, deltog i KFUM arbejdet, var præstens gode støtte. Han var som ung i møllerlære og havde faaet højre haand knust. 1904–07: Alfred Nielsen, vikar, friskolelærer her, ueskamineret, blev gdjr her. 1907–48: Hans Hansen, * 83 Ø Snede. 1948 f: Vilh. Kristensen, * 00 Sdr Omme, nu førstelærer ved den ny hovedskole.

Damsholt skole (tidligere kaldet Fasterholt skole), oprind biskole, skole fra 1917. Lærere: 1917–28: P. Hansen, * 87, † 28. 1928–46: J. Rahbek Jensen, * 03 Borris, † 46. 1948–50: Iver M. Nielsen, fl t Sjælborg v Hjerting. 1950–52: Gregers Jørgensen.

Fasterholt friskole. Friskolen overgaar til kommuneskolen i 1940. Lærere: 1907–21: Alfr. Nielsen (ueks, søgte forgæves lærerembede, oprettede friskole med 30 elever), senere gdjr. Senere bopæl: Arnborg. 1921–23: Gustav Anker Møller, sen frimghpræst i Klim-Hanherred. 1923–27: Knud Smidt, senere kbmd i Fasterholt. 1927–29: Forsk vikarer. 1929–48: Vilhelm Kristensen, * 21. dec 1900 i Sdr Omme, udd til lærer i Elbæk 1924–25, fra 1929 lærer i Fasterholt friskole, fra 1960 forfl til den nyopførte Fasterholt skole.

1. april 57 blev Arnborg og Damsholt skoler samlet til en 6 kl skole, hvor Damsholt blev anneks, senere er alle 6 kl samlet til en skole. Den nye skole i Arnborg taget i brug efter sommerferien (aug 1962). Damsholt skolebygning solgt.

1920 oplyses: Kkg 15 pct, venlig befolkning, smaa IM smf, friskl. 1925: Kkg 12 pct, gldags gudsfrygt, lidt IM, ØMkreds, friskole, mange u p. 1930: Kkg 10 og 19 pct, præget af IM, aftagende retningsbrydninger, en del gr, gode forhold. 1938: Kkg 11 og 17 pct, mange unge, rolige forhold, 2 smaa IM smf, en del gr. En ikke for udpræget retningsmand, som har et virkeligt budskab at bringe, og som vil forstaa at omgaas jævn, jysk landbefolkning, vil faa gode arbejdsvilkaar. 1947: Kkg 7 og 11 pct, en del ærbødighed for kirken, men ikke ret stor tilslutning fra de unge. Begivenhederne 5. maj 1945 har desværre ikke sat spor i det kirkelige liv. Smaa IM smf (35 og 45), smaa KFUM og K. Gr ungdomsf (190 og 150), en del gr. 1955: Kkg 8 og 5,5 pct, en del ærbødighed for kirken, mange gr, 2 smaa IM smf (20 og 12), ungdomsf (70 og 30), 2 sdsk, 2 KFUM og K, 2 ØM. 1962: Kkg 8,5 og 5 pct, 2 smaa IM smf (15 og 15), 2 gr ungdomsf (120 og 30), 2 sdsk, 2 smaa KFUM og K, aftenskole, gode forhold.

Arnborg kirke ligger smukt, er lille, kullet, opført af granitkvadre paa skraakantsokkel, bestaar af skib, kor og senere tilbygget vaabenhus mod syd af røde mursten (1911). I nordvæggen ses de smaa opr vinduer. Blytag. Fladt bjælkeloft. Gl. jernbeslaaet egetræsdør. Der er 2 altertavler. En smuk renæssancealtertavle fra 1608 blev taget ned 1865 og afløst af en ny tavle med et korsfæstelsesmaleri i blaagrønne og brune farver. Den gl altertavle laa paa loftet i mange stykker. Den blev restaureret og genopstillet 1942. (Ved Kaj Munks hjælp lykkedes det at skaffe de fornødne midler, se ovf.) I det store midtfelt er maleri af den korsfæstede og skriftsteder. Søjler ved siderne. Prædikestol i delvis barokstil, lydhimmel fra 1653. Stolestader fra Chr. IV's tid. Romansk granitfont. Nyere daabsfad og lysekroner. Det oprind daabsfad hænger oppe i koret. Klokke fra 1710, orgel fra 1925 (delvis skænket af dir C. Dalgas). Series pastorum. 130 sd. Ved en restaurering 1911 blev kirken forlænget med 2 meter. Kirken er hovedrest 1957–58, nyt orgel, nyt gulv (gule mursten). Prædikestolen restaureret. Man fandt ved restaur af A kirke under kirkegulvet 8 gravpladser, endvidere 14 gamle mønter, bl a 1 fra Valdemar Sejr, 2 fra Erik Menved, 2 Kristoffer II, 1 fra Erik af Pommeren, 1 fra Chr I, 1 fra Chr IV, 1 fra Chr X, resten hulpenninge fra Meklenborg.

Mackeprang, s 173.

Paa kirkegaarden er begravet den sidste veteran fra 1864, Ove Henning Jakobsen, † 1941, henved 100 aar gl.

Begge kirkegaarde har en smuk og ejendommelig beliggenhed, temmelig højt hævet over Rind aa, der glider forbi nede i engen paa sin vej mod havet. Det, der især gør Arnborg kirkegaard ejendommelig, er de smukke lyngbevoksede skrænter ned mod aaen, samt den storslaaede udsigt over egnen.

Fasterholt kirke (tidligere kaldet Skibbild kirke), indviet 30. maj 1897, arkitekt: Wiinholt, er opført af røde mursten i gotisk stil, bestaar af skib, kor, vaabenhus mod vest, alt med kamgavle. Midt paa skibet en tagrytter. Fladt loft. Altertavlen er kopi af Kühler: Mariæ bebudelse. Et orgel skænkedes 1918 af Anna Nielsen. F-kirke restaureret 1943, da den fik nyt orgel og pulpitur. 140 sd.

Folketal: 1901: 682, 1925: 1052, 1950: 1365, 1960: 1491.
Altergæster: 1922: Ialt 600, 1930: 250 og 200, 1938: 400 og 300, 1945: 244 og 140, 1953: 215 og 130, 1960: 227 og 131.
Menighedsraad: 1922: 7 IM, 5 gr. 1934: 5 IM, 7 ikke IM. 1945: 4 IM, 7 gr, 1 soc, valg, 1953: 8 gr, 4 IM, 1961: 7 gr, 5 IM, valg i Arnborg.
Kommunevalg (A blev selvstændig kommune 1906): 1943: Soc 96 (1), rad 36 (0), venstre 166 (3), u p 79 (1). 1954: Soc 92 (1), BF 375 (4), 1962: Soc 291 (2), Arnborg 144 (2), Fasterholti 126 (1). Sogneraadsfmd: Gdjr Mads F. Nielsen.

Sognepræst

1913: 3. kl, 1931: 2. kl, 1946: 3. kl, 1958: 12. kl.
Pgd opført 1897 ved plantage.

1. 5. aug 1897–28. april 1906 (sp Skarrild-Arnborg 3. sept 96): **N. J. A. Nikolaisen**, fl t Storvorde-S, se der.

2. 30. juli 1906–3. april 12 (lærer Esbjerg 00): **R. Grünfeld**, fl t rkp Esajas k, Kbhvn, se sp Hans Egedesk, Kbhvn.

3. 26. juli 1912–29. aug 20 (hjpr Brabrand-Aa 26. nov 06): **Peter Christian Sophus Krag Jensen**, * 15. marts 79 Baagegaard, Tommerup. Forældre: Opsynsmd ved Odense raadhus Hans Peder Christian J og Hansine Vilhelmine Krag. Stud Odense 97, c 03^1 (h_2), huslærer Skovsbo, Lgld, lærer Mulernes legatskole, Odense, var 1910–12 hjpr Jyderup-H og Stigsbjergby-M, † 29. aug 20. ~ 26. febr 13 Inger Cathrine Marie Køster, * 30. juli 85 Randers. Forældre: Boghandler Carl Alfred Emil K af Østbirk-Y og Josephine Cathrine Holm. – Hustrus farbroder: Gangsted-S.

Pastor Krag-Jensen var et meget ydmygt menneske og en tro Herrens tjener. Hans høje-

ste ønske var, at han maatte være Guds tjener og gaa hans ærinde. Trods et svagt helbred, gik han aldrig af vejen for at udrette det, der var hans kald, selv om vejr og veje var barske. Han var uhyre beskeden, og dog en modig mand, der ikke var bange for at sige det rette ord, når han syntes, at der blev handlet forkert, og den jævne befolkning bøjede sig for ham, selv om det gik imod deres vilje. Han var meget afholdt, og hele sognet sørgede ved hans død (lungebetændelse). Skønt han egentlig var opvokset under andre kirkelige retninger, fandt han sig godt hjemme i Arnborg, hvor man følte, at man havde faaet en præst, der ikke søgte sit eget. Hans prædikener var grundigt forberedt; han kom ikke let til dem. Han elskede sit sogn og sin gerning. Paa sit dødsleje sagde han: »Hvor er det skønt, at det er Gud, som kalder mig herfra, og at det ikke er min egen vilje, at jeg skal bryde op herfra, fra dette dejlige sted, hvor jeg har haft saa herlige aar!« Han maa vel nok kaldes højkirkelig, men det var nærmest det kirkelige arbejde, der hører under Indre Mission, han tog sig af, ogsaa ud i herredet, ved præstekonventet og IMs samfundskonvent for Hammerum herred. For en præst med et svagt helbred, var de lange afstande til besvær. Han havde ikke bil. Der var 20 min gang fra præsteboligen til kirken, og turen til annekskirken varede 1½ time paa aaben vogn.

Fra Arnborg skrives desuden: Pastor Krag-Jensen var pligtopfyldende og nidkær, streng og alvorlig af livssyn, men et elskeligt menneske. Hans forkyndelse var stilfærdig, alvorlig og vækkende. Kirkegangen var god, c 10 pct. Hans største betydning laa maaske i, at han selv levede det, han forkyndte. Han kunne være myndig, og han var altid *præsten*, hvor han kom. Han var ikke retningspræget, men præst for alle i sognet i bedste betydning, men han samarbejdede med IM og fandt maaske ogsaa der mest støtte og forstaaelse. Menigheden rejste en mindesten paa hans grav paa Arnborg kirkegaard.

4. 10. dec 1920–30. nov 25 (missionær under DMS i Indien 1891–1908): **Anders Larsen,** * 8. jan 60 Overdrevet, Snesere. Forældre: Parcellist Lars Chr. Nielsen og Kirsten Larsen. Uddannet som tømrer, tog præliminæreksamen 86, DMS' missionæreksamen 90, missionær Kallakurichi, Indien, afsk 30. nov 25, † 30. okt 31. ~[1] 91 Dagmar Leidesdorff, * 8. dec 62 Karrebæk, † 26. sept 98. Forældre: Skræder William L og Clausine Christine Rheinländer. ~[2] 16. jan 03 Helle Pedersen, * 21. april 67 Brædstrup, Ring, † 15. juli 28. Forældre: Gdjr Peder Nielsen og Kathrine Olesen.

Pastor Anders Larsen var opvokset i et stærkt pietistisk hjem, der hørte til »Askovitterne« i Snesere (se II, s 711). Han fik tidligt kald til at blive missionær. Chr. Schlesch fortæller om det unge, tiltalende missionærpar, der 1891 drog til Indien. Han var blevet uddannet hos lic *Henry Ussing*, Vejlby, sm m *Johs. Nyholm*, der blev missionær i Kina. 1894 drog Ls fra Madras ud i landsbyen i Kallakurichi, hvor han oprettede en missionsstation, som stadigt blomstrer. Forholdene var vanskelige; sammen med sine evangelister drog han paa oksevogn rundt til landsbyerne i det 40 kvadratmil store distrikt. Hans hustru havde uddannelse som fødselshjælperske. De lagde stor iver i arbejdet, fik oprettet en lille skole og et læseværelse for engelsk-dannede hinduer. Hans hustrus død (af barselfeber) var et tungt tab. Hun havde gjort en god gerning blandt de indiske kvinder. Han havde et stort arbejde med opførelsen af missionsstationen (Bethesda), men han fik ikke lov til at se megen frugt af sin gerning. Han rejste hjem 1908, og virkede som hjemmearbejder for DMS. Han blev tidligt ældet, var en trofast sognepræst, tog senere ophold i Jelling, hvor han døde efter mange prøvelser.

Pastor L var 60 aar, da han kom hertil (i præstemanglens tid), og var en af de første ikke-teologer, der fik sognekald. Hans forkyndelse karakteriseres (Sulkjær, s 146) som »jævn, djærv og haandfast«. Hans tale var indholdsrig, saa man fik altid noget ud af at høre ham. – Han boede i Vejle, da han blev udnævnt til Arnborg. Ved en afskedsfest i Vejle havde digteren *Anton Berntsen* skrevet en sang:

Ud'i Arnborg de wa i nø'!
faadi djeres gue præjst waa dø',
Larsen saat sæ nier aa skrøw
te wo kong saa skjøn en brøw.
Nær no Larsen vil astej',
sæjer Helle, at hun vil mej ...

Helle, hans 2. kone, fik desværre et apoplektisk anfald kort efter at de var kommet til Arnborg. Dette var nok aarsag til, at L svækkedes og maatte søge afsked efter 5 aars forløb.

(Chr. Schlesch i DMS blad, 1931, s 747 f, Th. Løgstrup i DMS historie. 1912, s 77, 98, 288 f, 364, 367, DnA 1933, s 80.)

5. 8. marts 1926–19. juni 30: **H. P. Honoré,** fl t hjpr Frederiksholms k, Kbhvn, se sp Luther k, Kbhvn, I, 128 (senere sp Vejby-T).

6. 2. okt 1930–23. sept 38:: **E. M. Thulesen,** fl t Suderø sdr præstegæld, se rkp Vordingborg.

7. 31. dec 1938 (hjpr Middelfart 27. okt 37): **Niels Lund,** * 28. jan 06 Sønderho. Forældre: Læge i Middelfart Erik L og Anna Cecilie Sundahl. Stud Ribe 25, c 37[1] (h_2). Ugift. – Faster ~ Christensen, rkp Skanderborg-S-S.

Fmd Midtjysk hovedkreds af DdU 42–45, BM »Nordens« Herningsafd.

Litt: Johan C. Sulkjær: Arnborg sogn, 1939, Hardsyss aarb 1919, Johs. Gøtzsche: Livsrørelser, 1925, s 135, Achton Friis: De jyders land, I, 448, 453. Se iøvr under Skarrild. Medd fra pastor Niels Lund og pens lærer Jensen, nu Grindsted.

Indholdsfortegnelse

	side
Forord	3
Hammerum herred	5
Herning købstad	7
Herning sognekirke	27
Herning Sct Johannes kirke	29
Herning-Gjellerup valgmenighed	30
Rind-Herning	37
Rind sogn	41
Aulum-Hodsager sogne	46
Aulum-Vinding-Vind valgmenighed	52
Vildbjerg-Nøvling sogne	54
Timring sogn	70
Ørre-Sinding sogne	73
Snejbjerg-Tjørring sogne	80
Studsgaard-Haunstrup sogne	86
Gjellerup sogn	87
Sunds-Ilskov sogne	98
Ikast sogn	101
Bording sogn	113
Sønder Felding sogn	124
Assing sogn	132
Skarrild sogn	136
Arnborg sogn	141

Ang registre og navnefortegnelse henvises til Dansk Præste- og Sognehistorie, bd VI, s 893–928.